

Georges Bernanos

A SÁTÁN ÁRNYÉKÁBAN

Georges Bernanos

A SÁTÁN ÁRNYÉKÁBAN

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1985

AZ EREDETI MŰ CÍME
GEORGES BERNANOS
SOUS LE SOLEIL DE SATAN

© Librairie Plon 1926. et 1936. Paris

FORDÍTOTTA

JUST BÉLA

ELŐSZÓT ÍRTA

DR. BLAZOVICH JÁKÓ O.S.B.

*Minden jog fenntartva,
beleértve a bárminemű eljárással való
sokszorosítás jogát is*

ISBN 963 360 285 8

A KIADÁSÉRT FELEL: DR. ÁKOS GÉZA IGAZGATÓ
SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
1053 BUDAPEST, KOSSUTH LAJOS U. 1.
A SZEDÉST A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT VÉGEZTE

NYOMÁS ÉS KÖTÉS A KOSSUTH NYOMDA MUNKÁJA
85/0404 KOSSUTH NYOMDA, BUDAPEST
FELELŐS VEZETŐ: BEDE ISTVÁN VEZÉRIGAZGATÓ

GEORGES BERNANOS

1926 nyarán különös regény látott napvilágot. Már a címe is meglepő volt: „Sous le Soleil de Satan” – a Sátán Napja alatt. A regény írójáról *Georges Bernanos*-ról a beavatottabbak is csak annyit tudtak, hogy a negyven felé jár (1888-ban született), néhány tanulmányt, cikket írt, az „Action française” irányzatához tartozik. A regény hatása szokatlanul nagy volt. Nemcsak az igényesebb francia olvasóközönségnél járt kézről kézre, hanem a külföldi irodalmak figyelmét is hamarosan magára hívja. Mély hatásának magyarázatát nem kereshetjük külső, alaki tökéletességében – a regény ilyen vonatkozásban egyes klasszikus részletei mellett is több kívánnivalót hagy hátra. Léghőre feszült, cselekménye lendülettel pereg, szokatlan pátosza minduntalan egy-egy meglepő mondatban sül ki. Érdekes, de nem könnyű olvasmány. Meséjének fátyola mögött súlyos lélektani, világnézeti problémák gomolyognak. A komoly olvasó le-leteszi a könyvet s reflexióktól kavargó lélekkel maga elé mered, metafizikai távlatok igézete alá kerül – tehát nem könnyed, színes, futó irodalmi élvezetek részese.

Az irodalmi kritika is szokatlan érdeklődéssel fogadja az új jövővényt. Minden komoly kritikus hamarosan tisztában volt azzal, hogy nem a szokványos regénytípussal áll szemben. A regény első része (Mouchette története) még ismeretes utakon mozog, de már a második rész (A kétségbeesés kísértése) félreérthetetlenül mutatja, hogy Bernanos-nak a regényírás nem a „l'art pour l'art” szellemében űzött írásművészet, hanem súlyosan komoly, az élet mélységeibe lenyúló ügy. A színtér, amelyben a cselekmény pereg, először szűknek, kistávlatúnak látszik, de csakhamar kiderül, hogy a szűk körzetben egész életszféra tükröződik, hogy a kis színpad hatalmas problématömböket bír el. A campagne-i, lumbres-i parókia ablakaiból döbbenetes tisztasággal, élességgel egy egész világ látszik, telve rejtélyekkel, kínzó kérdésekkel, gyilkos harccal. Ez a különös világ az irodalmi kritika berkeiben szükségszerűen erős visszhangot kelt. A regény kö-

rül élénk harc indul meg. Egyesek hevesen támadják. A katolikus műbírálat legszélsőbb jobbán herezist, manicheizmust is emlegetnek. Mások kitörő lelkesedéssel fogadják. Lumbres szentje megbűvöli őket. Úgy látják, hogy szellemi világunknak már régen nem adtak annyit, mint Bernanos regénye. Ismét mások a várakozás álláspontjára helyezkedtek. Ezekre a regény még kaotikus, kavargó világ benyomását tette. Meg kell várni, amíg az író következő munkáiban a kaoszból kozmosz, szilárd vázú világ lesz. Abban a kritika eléggé megegyezett, hogy a „Sous le Soleil de Satan”-ban a francia regényirodalom nem átlagos, szürke, hétköznapi művel gazdagodott, amely mint a nagy regénytermelés áradatában annyi más, hamarosan és nyomtalanul el fog tűnni.

Mivel hódította meg egy csapással Bernanos az olvasók táborát, mivel hozta eleve hullámszába az irodalmi kritikát?

A „Sátán árnyékában” merész vállalkozás volt. Bernanos a mai, bámulatos lélektani felkészültséggel rendelkező regényirodalom szintjén mozogva regény keretei közt akarta megfesteni a harcot, amely a földi életben a Sátán és az ember közt tombol. Hogy a drámai feszültséget minél magasabbra fokozza, a Sátán legfőbb ellenfeleként papot szerepeltet. A szörnyű párbajt Donissan abbé s az alvilág fejedelme vívják.

Bernanos nemcsak a „Sous le Soleil de Satan”-ban, hanem összes regényalkotásaiban különös szeretettel, a szépirodalomban szokatlan elmélyüléssel fordul a papi élet felé. Már a „Sátán árnyékában” szereplői közt is nem Donissan az egyetlen pap. A pap nem hiányzik Bernanos egyetlen későbbi regényéből sem. Az élettípus regényírókat nem társadalomtani szempontból érdekli, mint pl. Balzacot. Nem is Maeterlinck szemével nézi, aki utolsó munkájában meleg sorokat áldoz ugyan a papoknak, ezeknek „a valóban kiváló embereknek – a legjobbaknak, akik számunkra megmaradtak”, de az élettípus metafizikai mélységeit nem látja. Bernanosnak nem hiába lüktet spanyol vér az ereiben, megdöbbenő érzéke van a misztérium iránt. Éles, mélyre lefűrő tekintete tisztán látja, hogy a sacerdotiumban, a papi élettípusban misztérium lappang. Ez a misztérium elsősorban az elhivatás kegyelmében s a kegyelemmel szemben fönntartás nélkül gyakorolt engedelmességben rejlik. A „Sátán árnyékában” s még inkább utolsó nagy regénye, a „Journal d’un curé de campagne” a pap-olvasó számára is felejtethetetlen, meglepő sorokat hoz a

papsággal kapcsolatban. Mert Bernanos ismeri a paptípust. A „Sátán árnyékában” íróját sokan papnak tartották. Regényeiben nem elmosódott paptípusok, hanem eleven, csodálatos finomsággal individualizált emberek vonulnak föl nagy számban. A tárgyilagos, szigorú kritika a „Sátán árnyékában” papalakjaiban fog találni egy-egy elrajzolt vonást, merész túlzást – Bernanos a szó gazdag értelmében patetikus író – de tagadhatatlan, hogy a papi életet irodalmilag ritkán szemléltették megdöbbentőbb erővel, élethűséggel. Az olvasó, aki figyelmesen szegezi majd tekintetét Donissan, Demange abbék, Menau-Segrais esperes regényünk folyamán kibontakozó képére, igazolva fogja látni megállapításunkat.

A „Sátán árnyékában” legfeltűnőbb sajátossága, amely az olvasókat s a kritikát egyaránt megdöbbentette, a Sátán fölvonultatása, rajza volt. Jól tudjuk, hogy az alvilág fejedelmének a szépirodalomban polgárjogot nem Bernanos szerzett. Hogy csak a XIX. századi francia irodalom keretein belül maradjunk, mennyit foglalkoztatta a Sátán Chateaubriand-tól kezdve Vigny-n, Lamartine-on, Gautier-n, Baudelaire-en, Verlaine-en keresztül egész Huysmans-ig a század íróit. Nem a Sátán szerepeltetése, hanem a szerepeltetés módja döb-bentette meg a „Sous le soleil de Satan”-ban az irodalmi világot. Itt nem Goethe Mephistója űzi a maga játékát, akiről Hermann Bahr kénytelen megállapítani, hogy „ein eigentlich sehr gemüthlicher, doch im Grunde dummer Teufel”, aki „stets das Böse Will und stets das Gute schafft”. Nem is Dosztojevszkijé, az orosz vallásbölcseleté. Az orosz óriás ugyan megrázóan tudja festeni azt a titokzatos világot, amelynek romboló erői keresztül-kasul járnak, torzítják, ölik az életet, de az ő démonjában, ebben a „maga metafizikai rejtekeiből leelkedő Antikrisztusban” van valami a diplomata finomságából, aki ravasz ügyeskedéssel lopakodik be az emberi életsorsokba. Bernanos Sátánja nem bölcseleti absztraktum, nem a tagadás élettelen, személytelen szimbóluma, nem finom diplomata, hanem élő, nyers, brutális valóság – maga a katolikus dogma-világ személyes Sátánja. Ez a Sátán Bernanos eleven, sokszor szenvedélyes rajzában szinte mindenható, erői mindenhová beférkőznek, mindent megsemmisítenek. (Ezt a túlzást méltán kifogásolta a kath. teológia!) Elsősorban nem a nagybűnösökre vadászik – azok úgyis az övéi. Hálóját egész szenvedéllyel, törhetetlen kitartással a szentekre veti ki. Meglapul a remete legforróbb imájában, legszigorúbb bűjtjében, legmagasabb el-

ragadtatásában is. Betolakodik a szív csendjébe, a szentelt gyertya lángjába, a szűzek lángoló istenszeretetébe, az evangéliumi igehirdetők leglelkesebb perceibe. Olthatatlan gyűlölettel ösztökélve üldözi, hajszolja áldozatait – egész az Ég küszöbéig, az Isten kitáruló karjáig. A „Sátán árnyékában” komoly, elmélyedő olvasója sokszor meg fog döbbeni a sátni hatalom nagyságától, vakmerőségétől.

Bernanos vállalkozása merész volt, de siker koronázta: egy a komoly olvasót fölkavaró, megrendítő erejű regényt kaptunk. A munka olvasása közben nem egyszer megfedkezünk arról, hogy regény fekszik előttünk: egyes részei változatlanul mélyenjáró valláslélektani, sőt metafizikai munkába volnának beilleszthetők. S e mellett az irodalomművészeti szempontból ugyancsak nagy és kényes igényeket támasztó föladatot akkora valószínűséggel oldja meg, hogy a démonok világával szemben szkeptikus vagy hitetlen olvasó sem tud hatása alól menekülni. Bernanos írásművészete még az utóbbiakban is ki tudja kristályosítani azt a tudatélményt, hogy nem képzelet-szülte világban jár, hanem egy titokzatos valósággal áll kapcsolatban. A regény mély hatására különben jellemző egy előkelő német szépirodalmi folyóirat következő megállapítása: „Mit gedanklich ungehemmter Grosszügigkeit sagte damals die deutsche Kritik, seit Dante gebe es die Hölle, seit Bernanos den Teufel”.

Még a fölületes olvasó is csakhamar rá fog eszmélni arra, hogy a „Sátán árnyékában” írója nem merően irodalmi célokat szolgál. Bernanos a regény esemény-fátyla mögött emberi létünk legmélyebb örvényeiből, legkavargóbb kaoszából hoz felszínre komor tényigazságokat. „Tagadhatatlan” írja egyhelyütt – „a művészet nem öncélú”. Végső célja nem lehet más, mint „perpétuelle recherche de l' Être” – a Lét titkainak örök kutatása. A „Sátán árnyékában” e felséges cél szolgálatában áll. Ez természetesen nem jelent annyit, mintha kezdetleges, naiv irányregény volna. Bernanos bölcsőjét az írásművészet múzsa ringatta . . . A kérdést föl kell vetnünk: minő problémák kavarnak, keresnek feleletet a „Sátán árnyékában” mögött? Adandó válaszungkat az önkényes pszichologizálás veszélyétől mentesíti az a körülmény, hogy a regény életszemléleti, metafizikai vázát egy nyílt levélben maga Bernanos emelte ki.

A regény folyamán a következő sorok merednek majd az olvasóra: „Jól vigyázzon, Sabiroux – figyelmezteti Donissan egy sötét órában egyik paptársát – „a világ nem valami ügyesen összerakott gépezet.

Isten úgy dob bennünket a Sátán és önmaga közé, mint utolsó bástyáját. Századok és századok óta rajtunk keresztül akarja elérni Őt ugyanaz a gyűlölet, a szegény emberi testben megy végbe a szörnyű kínzás. Jaj, bármilyen magasra és messze visz bennünket az ima és az isteni szeretet, magunkkal visszük a szörnyű társat, hozzánk van kötözve, irtózatossá nevetése kirobban!” E sorok mögött emberi létünk legtragikusabb misztériuma, a „mysterium iniquitatis”, a bűn szörnyű titka sötétlik. E titokkal vívja a maga élet-halálharcát nemcsak Donissan abbé, hanem Bernanos is.

Regényírónk éles, lelkivilágunk mélységeit járó tekintete – nem alaptlanul hasonlították Dosztojevszkijhez! – könnyen fölismerte, hogy a világháború véres katasztrófája elodázhatatlanul földidézte „une revision complète des valeurs morales”, az erkölcsi értékek teljes revíziójának szükségességét. A négy kegyetlen esztendő alatt bőven volt alkalmunk ráeszmélni „le sens tragique de la vie”-re, az élet megrendítő tragikumára. A véres vihar nyomán Bernanos-ban tisztán kikristályosodik a tétel, hogy az Élet problémája a Szenvedés problémája. „Le problème de la Vie est le problème de la Douleur”. A szenvedés elől az ember először az imához menekül. De itt nem állapodhatik meg. Föl kell kutatnia a szenvedés forrását is. Ez a forrás nem lehet más, mint a bűn. Az előbbi tételt tehát korrigálni kell: az Élet végső problémája a Bűn problémája.

Hogyan szakadt az emberre ez a szörnyű misztérium? A bűn szerzője, szülőanyja nem az ember, hanem a hazugság és a gőg szelleme, a Sátán. Az ő áldozatai vagyunk, rajtunk keresztül vívja a Pokol a maga szörnyű harcát az Ég ellen.

Mi a bűn? – kérdi tovább Bernanos.

A bűn fogalma is revízióra szorul. Lényegének tudata a kereszténységen belül is elmosódott, megfakult. A keresztények jelentős része nem lát benne mást, mint a törvény áthágását. A meghatározás tartalmilag igaz, de nem teljes. A bűn ennél sokkal több: „Un déicide” – Isten-gyilkosság, döbbenetes misztérium. A bűnben a Sátán szolgálatába szegődött ember az Isten legszentebb lényege: a Szeretet ellen lázong. A bűn nemcsak az Igazság, hanem még inkább a Szeretet megsértése. Ez a bűn misztériumának legsötétebb örvénye. Csak aki a bűnnek ezt a másik örvényét is látja, az fogja megérteni a másik megdöbbentő misztériumot, a „mysterium Crucis”-t, a Kereszt titkát s benne a kereszténység felséges misztériumát. A Kereszt nemcsak az

örök Igazság, hanem a végtelen Szeretet kiengesztelője is. Krisztus egyetlen tette elegendő volna az isteni Igazság kiengesztelésére. Az Istenember sokkal többre vállalkozott, amikor e földtekére lépett. A Szeretetnek a bűn által kioltott tüzét jött újra föllobbantani. Az örök Szeretet kiengesztelésére tüzte a Golgothára a Keresztet. Még mást is akart. Ez a Kereszt a Föld felé sugárzó végtelen szeretetnek isteni művészzel, megírt, a nagypéntek döbbenetes csendjében elhangzott örök ódája. Krisztus nem „Titanentrotz”-cal, nem a dacos heroizmus deliriumával függ Ég és Föld között, hanem szeretetből az Atya iránt, ölelésre tárt karokkal, nyitott szívvel a Föld felé. A Kereszten a szenvedés viharában egyesült a megsértett Istenség s a sértő Emberiség. A Golgotha ormán megszentelődött a szenvedés, szentté lett a fájdalom.

Donissan abbé egy életen keresztül egyéniségének minden szenvedélyével, a lelkek megmentéséért mindent föláldozni készen harcol a Sátán ellen. Szentül él. Csak egy igazság töredezett ki az életből: „Az Isten csak a szeretetnek adja meg magát”. Tudta, hogy csak gyűlölet nem nevel szenteket, s az ő életét mégis színültig megtölti a Sátán elleni gyűlölet. Először csak a bűnt gyűlöli, aztán magát az életet is. E gyűlölet lesz tragikuma: Átala sodródik a végső kétségbeesés örvényének a legszélére, követel istenkáromlóan égi jelet. Ezért nem volt „idelenn percnyi, szemernyi békéje sem” annak, aki ezreknek két kézzel osztogatta a békét. Csak a halál percében lesz a Sátán üldözöttjéből az Isten békeolajágas szentje. Csak ekkor érti meg „az öreg harcos, akit ezer csapás sújtott le”, a kereszténység titokzatos, fölmérhetetlen lelkét . . . A Sátán sokat tud, sokat tehet – többet, mint akiket oly kegyetlenül üldöz. Egyet nem tud: szentül, lelket tisztítóan szenvedni. Kirabolhat, pőrére vetkőztethet, káromlásra csábíthat bennünket, de számunkra megmarad kiválasztottságunk krisztusi jele, a fájdalom. A Sátán szenvedése, fájdalma örökké meddő marad. „Ta douleur est stérile, Satan!”

Bernanos jól tudta, hogy merész, szokatlan utakon járó regénye nem egy olvasójának botránykövül fog szolgálni. Ennek tudatában küldi világgá szellemi elsőszülöttjét. Léon Bloynak, a francia „integrál katolicizmus” szenvedélyes vezérének ez a szépirodalmi katonája úgy látja, hogy „a kereszténység veszedelmesen kezd hasonlítani ahhoz a technikában kimerülő civilizációhoz (civilisation industrielle), amelynek egyetlen gondja az anyag fölötti uralom”. Gyengül, vértel-

lenedik kereszténységünk, fakulnak, színtelenednek nagy igazságaink. Sokan úgy látják az Istent, mint „aki a korok fölött lebegve, őrködve, atyai mosolygással nézi a sok bűnt, amelyek hiábavalóságát, hiúságát jól ismeri”. Szemünkben a Sátán „fegyelmetlen fickó”, akitől nem kell reszketni. A szent csak akkor elfogadható, amíg humanisztikus vonások verődnek ki rajta, de elviselhetetlenné lesz, amikor életheroizmusa áttöri a bourgeois kereteket. Az irgalmas nővért, aki a kórháztermekben tölti el életét, még csak elbírják, de már a karmelita apáca a szemükben fanatikus – a legjobb esetben „ritka díszvirág”. Mintha Léon Bloyt hallanók, amikor Bernanosból kiszakad a keserű kérdés: mire mehet ezzel az elgyengült, elnyárspolgáriasodott kereszténységgel a megfeszített Jézus!? Vannak még, akik meg tudnak rendülni a bűn titkától, a Sátán hatalmától. Nem *ezeknek* írta regényét, hanem *ezekekről* annak az elpuhult, elerőtlenedett kereszténységnek, amelynek szüksége van a megrendülésre.

A „Sátán árnyékában”-nak nem minden sorát írtuk volna meg úgy, ahogy Bernanos megírta. Lobogó temperamentuma nem egyszer túlzásokba sodorja. De szándékának átlátszó tisztasága, hatalmas írói alkotóerői előtt mélyen meghajlunk. Hogy pedig nem hiába írta regényét, arról a fogékony, föltáruuló lelkű olvasó maga fog meggyőződni. Nem egyszer kísértük végig „Lumbres szentjét” a maga kegyetlen útján, de üres kézzel sohasem jöttünk el tőle . . .

BLAZOVICH JÁKÓ

GEORGES BERNANOS

A SÁTÁN
ÁRNYÉKÁBAN

MOUCHETTE TÖRTÉNETE

I.

Eljött az esti óra, amelyet annyira szeretett Toulet, a költő. A lát-határ szétszakad – nyugaton egy nagy elefántcsontfelhő és a zenittől a földig az alkonyi ég, a végtelen, már megfagyott magány – tele folyékony csenddel . . . Íme a költő órája, aki az életet párologtatta szívében, hogy titokzatos, illatos és kábító esszenciát vonjon ki belőle.

A százkarú, százszájú emberi falka már mozog az árnyékban; a kör-út már zajlik és szikrázik . . . És ő a márványasztalra könyökölve nézte, amint az éjszaka a magasba száll, mint a lilium.

Ebben az órában kezdődik Germaine Malorthy története. Apja azon boulogne-i Malorthy-k közül került ki, akik nemzedékek óta molnárok és malomtulajdonosok: egyívású emberek, értik a csíziót, de az üzletben nagyvonalúak és szeretik az életet. Malorthy papa volt az első, aki Campagne-ban letelepedett, ott megházasodott és a búzáról az árpára térve át, politikával és sörgyártással kezdett foglalkozni, anélkül, hogy bármelyikhez is értett volna. Doeuvres és Marquise malmosai ettől kezdve közveszélyes őrülnék tekintették, aki nyomorban fogja befejezni életét, miután szegyenbe döntött néhány kereskedőt, akik mindenkitől csak becsületes hasznot kértek. „Régi liberálisok vagyunk”, szokták mondogatni, s ezzel azt akarták hangsúlyozni, hogy feddhetetlen üzletemberek maradtak . . . Mert a forradalmár doktrinér, akin az idő mély gúnnyal mulat, csak békés emberek őse. A forradalmár Blanqui szellemi utódai az iktatókat népesítették be és Lamennais ivadékai a sekrestyékben tolonganak.

Campagne községnek két ura van. Az egyik Gallet doktor, a Raspail-féle gyógymód híve, a kerület képviselője a magaslatról, ahova sorsa emelte, még mélabúsan szemléli a nyárspolgári élet elveszett paradicsomát, jelentéktelen kis városkáját és a zöld-ripszes családi

szalont, ahol ősemmisége nagyraduzzadt. Komolyan hiszi, hogy veszélyt jelent a társadalmi rendre és a magántulajdonra, talán sajnálja is ezt, s úgy véli meghosszabbítani drága haláltusájukat, hogy mindig hiányzik a képviselőház üléseiről vagy néma marad.

– Az emberek igazságtalanok velem szemben – kiáltott fel egy alkalommal szívettépő őszinteséggel ez az árnyék –, végeredményben nekem is van lelkiismeretem!

Ugyanekkor Cadignan márki, a falu másik ura, egy birodalom nélküli király életét élte. A *Gaulois* „Társasági élet” című rovata és a *Revue des Deux-Mondes* politikai beszámolója állandóan tudósítja a fontos eseményekről, neki magának pedig az az ambíciója, hogy ismét divatba akarja hozni Franciaországban a sólyomvadászat feledésbe ment sportját. Azonban sajnos, a nemes norvég sólymok, amelyeket drága pénzen vásárolt, nem váltak be s csak élelmiszertartó szekrényeit fosztották ki; kicsavarta e teuton lovagok nyakát és szerényebben vörös vércsét tanított be pacsirta- és szarkafogásra. Közben arra is volt ideje, hogy lányok után fusson; legalábbis az emberek ezt állították róla, de a rosszindulat kénytelen volt rágalmakkal és apró pletykákkal megelégedni, mert barátunk a saját szakállára cserkészett, némán az úton, mint a farkas.

II.

Az öreg Malorthyt felesége leánygyermekkel ajándékozta meg, akit először Lucretiának akart elnevezni, köztársasági hűségből. Az iskolamester, aki jámborul azt hitte, hogy az erényes hölgy a Gracchusok anyja, erről egész kis beszédet mondott és emlékeztetett, hogy előtte már Victor Hugo megénekelte ezt a dicső emléket. Így hát az anyakönyvben is ott díszelgett egyszer ez a dicső név. Sajnos, a plébánosnak aggályai támadtak s kijelentette, hogy megvárja a püspök véleményét, és így a lelkes sörfőzőnek akarva-nemakarva bele kellett egyeznie, hogy lányát Germaine névre kereszteljék.

– Ha fiú lett volna, nem engedek – mondta –, de lány . . .

A lány tizenhatodik évébe lépett.

Egy este Germaine belépett a szobába, vacsora idején, kezében friss tejjel telt kancsóval . . . A küszöbtől két lépésre hirtelen megállt, lábai meginogtak és elsápadt.

– Istenem! – káltott fel Malorthy – a kicsi rosszul van!

A szegény kislány a gyomrára nyomta két kezét és sírva fakadt. Malorthy mama éles tekintete találkozott a lányéval.

– Hagyj bennünket magunkra egy percre, papa – szólt.

Amint történni szokott, száz tapogatódzó gyanú után, a valóság hirtelen tört ki, robbanásszerűen. A könnyörgések, fenyegetések s még az ütések is csak gyerek-könnyeket voltak képesek kihúzni a makacs lányból. A legbutább nő is tisztá hidegvért árul el az ilyen nehéz pillanatokban, s ez kétségtelenül az ösztön szublimátuma. Ahol a férfi zavarba jön, a nő néma marad. Mikor így a végletekig fokozza a kíváncsiságot, jól tudja, hogy lefegyverzi a haragot.

Egy héttel később Malorthy két pipaszippantás közt mégis ezt mondja feleségének:

– Elmegyek holnap a márkihoz. Egy gondolatom támadt. Mindent sejtek.

– A márkihoz! – válaszolt az asszony . . . – Antoine, a gőg vesztedre lesz, hisz nem tudsz semmi bizonyosat; nevetségessé teszed magad.

– Majd elválik – válaszolt az öreg. – Tíz óra; feküdj le.

De amikor másnap félelmetes ellenfelének előszobájában egy nagy karosszék mélyében ült, hirtelen ráeszmélt meggondolatlanságára. Mikor haragja lecsillapult, így szólt magában: „Talán mégis kissé messze mentem” . . .

Mert azt hitte, hogy képes lesz ezt az ügyet, mint annyi sok más, minden hiúsági szempontot elhagyva, agyafúrt paraszt módjára elintézni. Először történt, hogy a szenvedély hangosan szólalt meg benne és valami ismeretlen nyelven.

Jacques de Cadignan negyvenötödik évét taposta. Közepes magasságú és a kortól már meghízott termetét minden évszakban barna velúröltöny fődte, mely még nehézkesebbé tette. De még így is kellemes benyomást keltett kellemes modorával és falusias előzékenységével, melyet biztos érzékkel használt fel. Mint annyi más ember, aki szintén az élvezet bűvkörében és a női élettárs valóságos vagy képzelt jelenlétében él, bármennyire is igyekezett nyersnek, akaratosnak, sőt még kissé durvának is látszani, beszéd közben elárulta magát; hangja rendkívül gazdag és színes volt, az elkényeztetett gyermek

kitöréseivel, sürgető, szelíd, titokzatos. És írországi anyja halványkék szemeit örökölte, melyek átlátszók voltak, mélység nélkül, s teli valami fagyos fénnel.

– Jó estét, Malorthy, üljön le.

Malorthy ugyanis megelőzőleg felkelt. Elkészítette mondókáját s most elképedve vette észre, hogy egyetlen szó sem jut eszébe. Úgy kezdett beszélni, mint álomban szoktunk s arra várt, hogy a harag majd felszabadítja.

– Márki úr – kezdte – lányunkról van szó.

– Ah! . . . – válaszolt a másik.

– Úgy beszélök önnel, mint ember az emberrel. Öt napja, hogy észrevettük a dolgot, azóta eleget töprengtem s eleget mérlegeltem a helyzetet; az ember beszéljen, ha azt akarja, hogy megértsék, és mielőtt messzebb mennék, találkozni akartam önnel. Végeredményben nem vagyunk vadak!

– Hova akarna menni? . . . – kérdezte a márki.

Majd ugyanazon a hangon nyugodtan hozzátette:

– Eszemágában sincs gúnyolódni magával, Malorthy, de a kutya-fáját, rejtvényeket ad fel itt nekem! Mi ketten túlnagy legények vagyunk ahhoz, hogy ravszkodjunk és a forró kását kerülgessük. Akarja, hogy maga helyett beszéljek? Nos hát! a kicsike teherbe esett s maga papát keres az unokához . . . Igaz?

– A gyerek öntől van! – kiáltott fel habozás nélkül a sörfőző.

A nagy darab ember nyugalmától a hideg szaladt végig a hátán. A megcáfolhatatlan érvek közül, melyeket egyenkint megvizsgált, most nem talált egyet sem, amelyet legalább előadhatott volna. Agyában a bizonyosság füstként foszlott szét.

– Ne tréfáljunk – folytatta a márki. – Amíg nem hallottam érveit, nem leszek udvariatlan magával szemben. Ismerjük egymást, Malorthy. Tudja, hogy nem vetem meg a lányokat; mint mindenkinek, nekem is voltak apró kalandjaim. De becsületemre! egy gyerek nem jöhet a világra ezen a vidéken, hogy egy csomó átkozott vénasszony ne emlegessen velem kapcsolatban *talánokat* és *úgylátszikkokat* . . . A hűbériség ideje elmúlt: amit én szerzek magamnak, szabadon engedték megszerezni. A Köztársaság mindenkié, a kutya-fáját!

„A Köztársaság!”, gondolta az elképedt sörfőző. Úgy tekintette ezt a hitvallást, mint valami gúnyos kihívást, pedig a márki őszintén beszélt és valódi parasztként rokonszenvet érzett olyan kormányforma

íránt, amely mezőgazdasági kiállításokat rendez és díjazza a minta-állatokat. Campagne urának politikai és történelmi nézetei alig különböztek legutolsó bérlőjének felfogásától.

– Nos? . . . – szólalt meg Malorthy, mert még mindig várt az igenre vagy nemre.

– Nos, megbocsátom magának, hogy kiagyalta ezt a tervet. Átkozott képviselőjükkal együtt maguk és a vidék összes gazemberei Kékszakáll hírébe hoztak engem. A márki itt, a márki ott, jobbágyság, hűbéri jogok – ostobaságok. Bármennyire is márki vagyok, azt hiszem, jogom van az igazsághoz? Legyen őszinte és becsületes, Malorthy, és mondja meg nyíltan, ki volt az a hülye, aki ezt a tanácsot adta: jöjjön el hozzám, meséljen el egy kellemetlen történetet és ezen felül még meg is vádoljon? . . . Bizonyosan asszony van a dologban, mi? Ó! azok a némberek!

Hangosan nevetni kezdett, mintha borospohár mellett ülnének. Kis híja volt, hogy a sörfőző is nem kezdett el nevetni, mint valami hosszas alku után: Kezet rá, márki úr! Most pedig igyunk rá egyet! . . . Mert a francia születésénél fogva barátságos.

– Nézze csak, Cadignan úr, ha más bizonyítékom nem is volna, az egész falu tudja, hogy már régóta udvarolt a kicsinek. Emlékezzék csak, mikor egy hónappal ezelőtt a wail-i úton mentem, láttam magukat, a Leclercq-legelő szegletén, amint egymás mellett ültek az árokparton. Gondoltam magamban: az egész csak kacérkodás, majd elmúlik. Aztán meg Germaine a Ravault fiúnak ígérkezett el; csak van valami büszkeség benne! De hát a baj már megtörtént. Az olyan gazdag ember mint ön, egy nemes, nem tréfál, ha becsületről van szó . . . Ne értsük félre egymást, nem azt kérem, hogy elvegye őt; ilyen ostoba nem vagyok. De viszont nem szabad bennünket semmiháziknak nézni, kihasználni amit lehet, aztán faképnél hagyva jót nevetni rajtunk.

Mialatt az utolsó szavakat kiejtette, öntudatlanul is az alkudozó paraszt hangját vette fel és behízalgó kedvességgel beszélt, kissé nyöszörgősen. „Nem mer tagadni, gondolta magában, valami ajánlatot akar tenni . . . meg is fogja tenni”. De veszélyes ellenfele csak hagyta, hogy beszéljen a levegőbe.

A csend egy-két percig tartott s addig csak egy távoli kalapács zaja hallatszott az üllőn . . . Szép augusztusi délután volt, amikor minden zúg és dalol.

– Nos hát? – szólalt meg végül is a márki.

A rövid szünet alatt a sörfőző összeszedte minden erejét. Így válaszolt:

– Önön a sor, hogy ajánljon valamit, uram.

De a másik saját gondolatmenetét követte; ezt kérdezte:

– Mikor találkozott a lány utoljára azzal a Ravault-val?

– Honnan tudjam!

– Valami adatra bukkanhatunk itt –, válaszolt nyugodtan a márki – érdekes útbaigazítás lenne . . . De a papák olyan ostobák! Én két óra alatt előállítanám a bűnöst, összekötözve!

– Ez már mégis sok! – kiáltott fel dühödten Malorthy.

Nem nagyon ismerte a nyugodt önbizalom ama magasabb fokát, melyet a magasabbrendű szellemek cinizmusnak neveznek.

– Kedves Malorthy –, folytatta a másik ugyanazon a hangon – nem tudok mit tanácsolni; meg aztán, az ilyen nehéz helyzetben a magához hasonló ember nem is fogad el tanácsot. Egyszerűen csak ezt mondom: jöjjön vissza egy hét múlva, addig csillapodjék le, gondolkozzék, ne kürtölje ki a dolgot, ne vádoljon senkit; más esetleg nem lesz olyan türelmes, mint én. Az ördögbe is, maga már nem gyerek! Nincsenek tanúi, levelei, semmi. Egy hét elég idő, hogy meghallhassa, mit beszélnek az emberek és kis dologból nagy hasznot húzzon. Majd elválik . . . Megértett Malorthy? – fejezte be kedélyes hangon.

– Talán igen – válaszolt a sörfőző.

Ebben a pillanatban a kísértő megingott; hangja egy pillanatra megtört. „Azt szeretné, ha kiadnám minden ütőkártyámat, gondolta Malorthy, vigyázat!” . . . A gyengülés eme jele visszaadta bátorságát. És különben is, szinte megrészegült, amikor érezte, hogy dühe növekedik.

– Tudakozódjék csak – mondta még Cadignan – és hagyja békén a kislányt. Annál inkább, mert nem fog semmit sem kihúzni belőle. Tudja, ez a szép madár olyan, mint lucernásban a fűrj, ott szalad a legjobb kutya orra előtt s egy vén agarat is megbolodítana.

– Éppen ezt akartam mondani én is – jelentette ki Malorthy s minden egyes szót fejének bólintásával hangsúlyozott. – Én megtettem, amit tudtam; szívesen várok egy hétig, kettőig, amennyi ideig csak akarnak . . . Malorthy nem adósa senkinek, és ha a lánya félre-

lép, magára vessen. Ha elég nagy ahhoz, hogy rosszat tegyen, majd meg is tudja magát védeni . . .

– Ugyan! Ugyan! csak ne beszéljünk a levegőbe – kiáltott fel a márki.

De a másik már nem tévovázott, mert azt hitte, hogy megijesztette.

– A szép lányt nem lehet olyan könnyen lerázni, mint az öregembert, Cadignan úr, ezt mindenki tudja . . . Önt alaposan ismerik, és Germaine majd személyesen intézi el önnel a dolgát, ezer pokol! Szemtől-szembe, nyilvánosan, mert a kicsinek még a körme alatt is vér van! . . . Legrosszabb esetben, a nevetők pártunkra állnak . . .

– Hitemre, ezt szeretném látni – szolt a másik.

– Meg is fogja látni – fogadkozott Malorthy.

– Csak menjen és tanácsolja ezt neki – kiáltott fel Cadignan –, tanácsolja ezt neki maga, barátom!

A sörfőző egy pillanatig maga előtt látta a kis sápadt, határozott arcot, amelyről nem lehetett semmit sem leolvasni, és a büszke száját, mely egy hét óta rejtegette titkát . . . Felkiáltott:

– Vén róka! . . . Hiszen mindent elmondott apjának!

És két lépést hátrált.

A márki tekintete egy másodpercig tévovázott, végigmérte ellenfelét tetőtől talpig, majd hirtelen megkeményedett. A szembogár halvány kékje zöldes lett. Ebben a pillanatban Germaine kiolvashatta volna belőle sorsát.

Az ablakhoz ment, becsukta, majd némán visszajött az asztalhoz. Hirtelen megrázta széles vállát, olyan közel lépett látogatójához, hogy szinte megérintette s csak ennyit mondott:

– Esküdj meg rá, Malorthy!

– Esküszöm! – válaszolt a sörfőző.

Ez a hazugság azonnal olyannak tűnt fel neki, mint valami becsületes csel. Azután meg nagyon nehéz lett volna visszavonnia azt, amit állított. Egy gondolat villant csak át az agyán, de képtelen volt megrögzíteni s csak a szorongatását érezte. Az volt a határozatlan sejtése, hogy a rendelkezésére álló két út közül a rosszat választotta s most helyrehozhatatlanul beletévedt.

Arra várt, hogy a márki dühe kirobban; szinte kívánta. De ellenfele nyugodtan válaszolt:

– Menjen haza, Malorthy. Jobb, ha ma ennyiben maradunk. Bizonyos értelemben mindketten egy komisz kislány áldozatai va-

gyunk, aki már akkor is hazudott, mielőtt még beszélni tudott volna. Vigyázzon! . . . Akik magának tanácsokat adnak, talán elég ügyesek ahhoz, hogy megkíméljék két vagy három oktan lépéstől, melyek közül a legnagyobb az lenne, ha engem akarna megijeszteni. Gondoljanak rólam amit akarnak, fűtyülök rá! Végeredményben a bíróságot nem a kutyák számára találták ki, és ha úgy látja helyesnek . . . Jónapot kívánok!

– Majd elválik a végén! – válaszolt fölényesen a sörfőző.

És amíg valami más választon töprengett, azon vette észre magát, hogy kint van, egyedül és megszégyenülten.

– Ördögi egy alak – mondta később –, az ember még azt is megköszönné, ha malátát adna árpa helyett . . .

Hazafelé menet az előbbi jelenet minden részletét felidézte, s amint már ilyenkor szokásos, igyekezett magát előnyös színben beállítani. De bármit is csinált, kénytelen volt józanul megállapítani egy tényt, amely sértette hiúságát; ez a találkozó, ahol erő erővel mérkőzött s amelytől annyit remélt, semmi végleges megoldást nem hozott. Cadignan rejtelmes szavai is állandóan nyugtalanították . . . „Bizonyos értelemben mindkettőnket alaposan rászedtek” . . . Úgy látszik, hogy ez a kislány mindkettőjüket becsapta.

Ahogy feltekintett, megpillantotta a fák között vöröstéglájú szép házát, a pázsit begóniáit, a sörfőzde felszálló füstjét az esti levegőben, s már nem is érezte magát szerencsétlennek. „Majd visszaadom a kölcsönt, mormolta, az év jónak ígérkezik”. Húsz év óta arról álmodozott, hogy egyszer a kastély urának vetélytársa legyen: a pillanat elérkezett. Képtelen volt az elvont gondolkodásra, de fejlett érzéssel bírt a létező értékek iránt, s érezte, hogy ő a kisváros első polgára és az urak fajtájához tartozik. Ennek az osztálynak századokon át egyformák a szokásai és törvényei: félig kereskedő, félig tőkepénzes, tulajdonosa egy gázmotornak, mely a modern tudomány és a haladás szimbóluma – s magasabban áll, mint a kurta nemes és a politizáló orvos, aki voltaképpen csak lezüllött polgár. Elhatározta, hogy lányát Amiensbe küldi, ott majd megszüli gyerekét. Abban az egyben biztos volt, hogy a márki hallgatni fog. És különben is Wadicourt és Salins közjegyzői már nem titkolták, hogy a kastélyt nemsokára eladják. A nagyravágyó sörfőző itt akarta megbosszulni magát. Nagyobb dologról nem tudott álmodozni, mert ahhoz nem volt elég képzelő-

tehetsége, hogy vetélytársának halálát kívánja. Ama jó lelkek közé tartozott, akik tudják magukban hordani a gyűlöletet, de a gyűlölet nem ragadja őket magával.

*

... Egy júniusi reggelen történt; június hónapjának tiszta és zengő reggelén, egy fényes reggelen.

– Nézz utána, nem történt-e éjjel valami baj az állatokkal! – rendelkezett Malorthy mama (mert a hat szép tehén tegnap óta a mezőn volt) ... Germaine mindig maga előtt fogja látni a Sauves-i erdőnek ezt a darabját, a kékes dombot, a tenger felé húzódó nagy síkságot és a napot a homokbuckák felett.

A láthatárt, mely már melegszik és párolog, a még árnyakkal teli vájt utat és körös-körül a legelőket púpos almafáikkal. A fényt, mely oly friss, mint a harmat. Mindig hallani fogja, amint a hat szép tehén a tiszta reggelben prűszköl és köhincsel. Mindig érezni fogja a füst- és fahéjszagú köd illatát, mely kapirgálja a torkot s arra kényszeríti az embert, hogy énekeljen. Mindig szeme előtt lesz a kivált út, melyben a kerékvágás vize kigyullad a felkelő naptól ... És még ennél is csodálatosabban, az erdő szélén, két kutyája között, hőse, fapipával a szájában, velurruhában és nagy csizmájában: olyan, mint egy király.

Három hónappal azelőtt találkoztak a desvres-i úton, egy vasárnap. A falu első házáig egymás mellett haladtak ... Atyja szavai jutottak fokozatosan az eszébe és a *Réveil de l'Artois* annyi sok híres cikke, melyeket ökölcsapások kísérték az asztalon – jobbágyság, várbörtönök – azután Franciaország képes történelme, XI. Lajos hegyes süvegben (mögötte akasztott ember leng, a nagy Plessis-torony is látható) ... Minden álszemérem nélkül válaszolgatott, büszke fejvel s kedves bátorsággal. De a köztársasági érzelmű sörfőzőre gondolva mégis összeborzadt, könnyedén, – ez titok, az ő titka! ...

Tizenhat éves korában Germaine tudott szeretni (nem álmodozni a szerelemről, mely csak társasjáték) ... Germaine tudott szeretni, vagyis az élvezet és kockázat iránti kíváncsiságot, mint valami szép, erős gyümölcsöt, táplálta magában; azoknak a nőknek félelmet nem ismerő bizalmát, akik minden szerencséjüket egy tétre teszik fel,

szembeszállnak egy ismeretlen világgal, minden nemzedékben újra kezdik a vén föld történetét. Ez a tejképű, ábrándos, finomkezü kis polgárlány szótlanul varrogatott és csak azt a pillanatot várta, amikor majd merhet és élhet. Határtalanul merész volt az elképzelésben vagy a vágyban, de amikor valamit kiválasztott, szinte hősiek józansággal rendezett el mindent. Milyen szép akadály a tudatlanság, ha a vér minden egyes szívdobogásnál arra ihlet, hogy áldozzunk fel mindent valamiért, amit nem is ismerünk! Az öreg Malorthy mama, aki születésétől fogva csúnya és gazdag volt, sohasem remélt a maga számára többet valami megfelelő házasságnál, melyet a jegyzőnél ütnek nyélbe, mert lényénél fogva erényes volt; de azért mély meggyőződéssel vallotta, hogy minden női élet ingatag, akárcsak egy bizonyult épület, melyet a legkisebb elmozdulás összedönthet.

– Papa – mondogatta a sörfőzőné –, vallásos nevelésre lenne szüksége lányunknak . . .

Többet nem is tudott volna érthetően mondani, legfeljebb azt, hogy ezt tisztán érzi. De az öreget nem lehetett meggyőzni:

– Mi szüksége van papra? Talán, hogy a gyónásban felvilágosítsák mindarról, amiről nem kell tudnia? A papok csak megzavarták a gyerekek lelkiismeretét, ez közismert tény.

Ez volt az ok, amiért megtiltotta, hogy Germaine hittanra járjon, sőt még azt is, hogy „bármilyen álszent barátságát keresse, akik konkolyt vetnek a legpéldásabb családi életbe is”. Sejtelmesen titkos bűnöket is emlegetett, melyek aláássák a lányok egészségét; a zárdában tanulják meg ezeket elméletben és gyakorlatban. „Az apácák a papok számára készítik elő a lányokat”, ez volt az egyik bölcs mondanása. „Már előre lerombolják a férj tekintélyét”, zárta le a vitát s öklével az asztalra csapott. Mert nem tűrte, hogy tréfát űzzenek a férji joggal: ez az egyetlen, amelyet az emberi nem némely felszabadítói korlátlanul akarnak.

Amikor pedig Malorthyné azon siránkozott, hogy lányuknak nincs barátnője és mindig csak a gyászos kis nyírott-tiszafás kertben üldögél:

– Hagyd békén – válaszolt. – Ebben az átkozott környezetben a lányok teljesen romlottak. A plébános minden vasárnap lefoglalja őket egy órára a Mária-egylettel, gyermekóvával és a többivel. Ki tudja, mi van emögött! Ha az életre szeretnéd nevelni, mért nem engedelmeskedtél nekem, amikor a montreuil-i líceumba akartam küldeni,

most már oklevele lenne! De az ő korában a kislányok barátsága nem ér semmit . . . Tudom, mit mondom . . .

Így szokott beszélni Malorthy, Gallet képviselő elveit követve, akit a nőnevelés eme kényes kérdései nem hagytak közömbösen. Mert a szegény kis emberke régebben a montreuil-i lányintézet orvosa volt, sokat tudott a lányokról s ezt nem is titkolta.

– A tudomány szempontjából . . . – szokta mondani annak az embernek mosolyával, aki sok mindenből kiábrándult, elnéző mások örömeivel szemben és már nem keresi ezt az örömet önmaga számára.

A nyírott-tiszafás kertben, a csupasz, égetett gyantaszagú veranda alatt várt a kis nagyravágó lány valamire, ami sohasem érkezik el. Innen indult el és messzebb ment Indiánál is . . . Könnyű dolga volt Kolombus Kristófnak, mert a föld kerek; alig ért ki a nyílt tengerre a legendás portugál vitorlás, máris visszatérőben volt . . . De van egy másik út is: egyenes, nem lehet róla letérni, mindig távolabb visz és vissza senkit sem ad. Ha Germaine, vagy azok, akik holnap nyomába lépnek, beszélni tudnának, ezt mondanák: „Mi értelme van annak, ha az ember a ti jó utatokon indul el, mely nem vezet sehova? Mi-tévő legyek ezzel a földdel, mely kerek, mint a gombolyag?”

Van ember, aki mintha nyugalmas életre születne s mégis tragikus sors vár rá. Meglepő, előre nem látható tény, mondják . . . De a tények nem számítanak: a tragikum szívében volt.

*

Ha hiúsága nem lett volna annyira megsebezve, Malorthy valószínűleg beszámol feleségének látogatásáról. De így arra gondolt, hogy helyesebb lesz, ha egy darabig fenyegető, gőgös csendben rejtje el nyugtalanságát és zavarát. Ugyanakkor azonban elégtételre vágyott, s úgy vélte, hogy könnyen elnyerheti egy családi jelenettel, melynek lánya issza meg a levét. Számos hiú fajankó van, aki nem kap eleget az élettől; az ilyenek számára a család szükséges intézmény, mert kiszolgáltat nekik s mintegy kezükbe ad néhány gyöngye lényt, akit a leggyávabb férfi is meg tud félemlíteni. Mert a tehetetlenség szereti, ha üressége mások szenvedésében tükröződik.

Így történt, hogy mihelyt a vacsorát befejezték, Malorthy váratlanul megszólalt, parancsoló hangon:

– Lányom, beszélni akarok veled . . .

Germaine felemelte fejét, lassan az asztalra helyezte kötését és várt.

– Hibáztál – folytatta Malorthy ugyanazon a hangon –, súlyosan hibáztál . . . Egy lány, aki vétkezik, olyan a családban, mint a csőd-bejutott kereskedő . . ., holnap mindenki ujjal mutogathat ránk, pedig tisztességes emberek vagyunk, becsülettel végzünk el mindent s nem tartozunk senkinek. Te azonban, ahelyett, hogy bocsánatot kérnél tőlünk és szépen bevallanál mindent – mit csinálsz? Annyit sírsz, hogy szinte belepusztulsz, sápítozol és sóhajtozol. De hogy felvilágosítanád apád és anyád, szó sincs róla. Csend és titkolódzás, de tévedsz! Ezt nem tűröm tovább egy percig sem – fejezte be s öklével az asztalra ütött – rögtön megtudod, ki vagyok! Elég a sírásból! Beszélsz, vagy nem?

– Hiszen ezt akarom – válaszolt a szegény lány, hogy időt nyerjen.

Érezte, hogy a perc, melytől rettegett, most elérkezett; és íme, a döntő pillanatban a gondolatok, melyek némán érlelődtek benne egy hét óta, mind egyszerre tódultak agyába, szörnyű kavarodásban.

– Láttam az előbb kedvesedet – folytatta Malorthy – saját szememmel láttam . . . A kisasszonynak márki kell; szégyelljük a papa sörét . . . Te szegény kis együgyű, aki már dámának és várhölgynak képzeled magad, grófokkal és bárókkal, és apróddal, aki majd ruhád uszályát hordozza! . . . Nos hát, beszélgettünk egy kicsit egymással. Nézzük csak, rendben vagyunk-e: meg fogod nekem ígérni, hogy szó nélkül és vakon engedelmeskedel.

Germaine csendesesen sírdogált, tiszta tekintettel a könnyein keresztül. A megaláztatás, melytől már előre félt, nem rémítette többé. „Bizonyos, hogy meghalnék szegyenemben”, ismételte magában még az előző nap is, miközben arra várt, hogy a botrány minden percben kirobban. *És most kereste ezt a szégyent, de már nem talált rá.*

– Engedelmeskedni fogsz nekem? – ismételte Malorthy.

– Mit tegyek?

Az öreg egy pillanaig töprengett:

– Gallet úr holnap itt lesz.

– Nem holnap – vágott szavába a lány –, a hetivásár napján: szombaton.

Malorthy egy pillanatig tátott szájjal nézett rá.

– Csakugyan, erre nem is gondoltam. Igazad van, szombaton.

Germaine a megjegyzést tiszta és nyugodt hangon tette, melyet apja ezideig nem ismert. A tűz mellett az öregasszony felnyögött, mintha ez a hang mellbevágta volna.

– Szombaton . . . rendben van! Tehát szombaton – folytatta a sörfőző, aki elvesztette gondolata fonalát. – Gallet alaposan ismeri az életet. Lelkiismeretes és mélyenérző ember . . . Őrizd csak meg száma a könnyeidet, lányom! Együtt megyünk el hozzá.

– Oh! nem . . . – szólt a lány.

Most, hogy a kocka el volt vetve s kitört a harc, szabadnak és elevennek érezte magát. Ez a *nem* oly édes és keserű volt ajkán, mint az első csók. Most ellenkezett először életében.

– A mindenit! – dögött az öreg.

– Ugyan, Antoine! – szólalt meg Malorthy mama – legalább annyi időt engedj neki, hogy lélekzethez jusson! Mit akarsz, mit mondjon ez a gyerek a te képviselődnék?

– Az igazságot, teringettét! – kiáltott fel Malorthy. – Először is az én képviselőm orvos! Másodszor: ha a gyerek házasságon kívül születik, ajánlani fog egy amiens-i klinikát! Különben is az orvos annyi, mint tudomány és útbaigazítás . . . , nem a férfit kell nézni benne. A köztársasági érzelmű ember papja. És aztán, nevetnem kell titkaitokon! Azt hiszed, hogy először majd a márki szólal meg? Mikor a dolog történt, a lány még nem volt tizenhat éves, talán csábítás történt, ez alaposan befűthet neki. Majd a bíróság elé hurcolják, a mennykőbe is! Nagyképű marad, az embert hülyének nézi, a bebizonyított dolgot is letagadja, hazudik, mint a vízfolyás, éhenkórász egy márki! . . . Te szerencsétlen! – kiáltott fel lánya felé fordulva – apádra emelte kezét!

Nem előzőleg tervezte ki ezt a végső hazugságot, mely csak szónoki fogás volt. De nem érte el vele célját. A kis lázadó szíve erősebben dobogott, nem annyira az apjával szemben elkövetett sértés gondolatára, mint inkább a hős felvillanó képére, nagyszerű haragjában . . . Keze! az a szörnyű kéz! . . . És galád tekintettel ennek a kéznek nyomát kereste az atyai arcon.

– Engedj engem egy pillanatra – szólalt meg most az öreg Malorthy mama –, négy szemközt akarok beszélni vele! . . .

Keze közé vette lánya fejét.

– Szegény csacsi – szólt –, kinek akard bevallani az igazságot, ha nem apádnak és anyádnak? Mikor sejteni kezdtem a dolgot, már késő volt, de azóta! Most már tudod, hogy mit érnek a férfiak ígéretései? Mind hazugok, Germaine! Malorthy kisasszony? . . . pihá! Nem is ismerem! És te nem lennél elég büszke ahhoz, hogy beléfojtsad hazugságát? Engedni fogod, hadd higgyék, hogy valami útszéli embernek adtad oda magad, szolgának vagy csavargónak? Valld be hát! Megígértette veled, hogy nem szólsz semmit? . . . Nem fog elvenni, lányom! Eláruljam neked? Ügyvédje már megkapta a parancsot, hogy adja el a charmettes-i majorságot, a malmot, mindennel együtt. A kastélyra is ez a sors vár. Egy szép reggel, volt nincs! Szépen eltűnik! S rajtad majd mindenki nevethet! . . . De válaszolj már, te nyakas! – kiáltott fel.

„. . . Szépen eltűnik . . .” Az egész beszédből csak ezt jegyezte meg. Egyedül marad . . . Elhagyatva, kifosztva, földrehullva . . . Egyedül a tömegben . . . bűnbánóan! Mitől féljen a világon, ha nem a magánytól és unalomtól? Mitől féljen, ha nem ettől az örömtelen háztól? Összekulcsolta szíve fölött kezeit, gyermekesen fiatal keblét kereste, melyet már megsebeztek. A könnyű szövet alatt odanyomta ujjait, amíg valami újabb bizonyosság nem tört ki fájdalmából, az ösztön sikoltásával.

– Mama! Mama! Inkább meghalok!

– Elég – szólalt meg Malorthy – válassz közte és köztünk. Becsületemre mondom, egy nap haladékot még adok neked . . ., megértesz engem, te rossz lány! Egy órával sem többet!

Közte és kedvese közt ott látta ezt a feldühödött nagydarab embert, a helyrehozhatatlan botrányt, a lezárt ügyet, az egyetlen ajtót, mely bezárul a jövő és az öröm előtt . . . Igen, megígérte, hogy hallgatni fog, azután meg a férfi volt egyetlen menedéke . . . Hogy megvetette most ez a nagydarab embert.

– Nem! Nem! – ismétli.

– Ez a lány bolond, Uramisten! – nyögött fel Malorthy mama, kezeit égne emelve – kötnivaló bolond!

– Így bizonyosan az leszek – kapott a szón Germaine s még erősebben kezdett sírni. – Végül is, miért bántotok engem! Határozatok, amit akartok, verjete meg, kergessetek el, majd megölöm magam . . . De nem szólok egy szót sem, bármit is csináltok! Ami pedig a márkí urat illeti, mind hazugság; még hozzám sem ért.

– Szemét! – mormolta a sörfőző a fogai közt.

– Miért faggattok, ha nem akartok hinni nekem? – ismételte a lány gyerekes hangon.

Szembeszállt apjával s kihívóan nézett rá könnyein keresztül; úgy érezte, hogy egész fiatalságával erősebb nála, egész kegyetlen fiatal-ságával.

– Neked higgyek? – szólt az öreg. – Neked higgyek? Legény legyen a talpán, aki túl akar járni vén róka apád eszén . . . Eláruljam neked? A végén mindent bevallott a lovagod! Én is becsaptam, a magam módján: „Tagadjon ha akar, mondtam, a kicsi mindent elmesélt”.

– Jaj! ma . . . ma! mama, – dadogta a lány, – ezt . . . me . . . ré . . . szel . . . te!

Szép kék szemei hirtelen kiszáradtak és lilaszínűvé váltak; homloka elsápadt és kiszikkadt szája egyetlen szót sem bírt kiejteni.

– Hallgass már, a végén még megölnöd – ismételte Malorthy mama. – Szörnyűség!

De a kék szemek szó nélkül is sokat mondtak. A sörfőző elkapta ezt a megvető, rejtett pillantást. Ha valaki kicsinyeit védi, távolról sem olyan szörnyű és gyors, mint az, aki látja, hogy testéből testet tépnek ki: szerelmét, mely szintén gyümölcse.

– Távozz innét, takarodj! – hebegte a megsértett apa.

A lány még várt egy pillanatig, lesütött szemekkel, remegő ajakkal, visszafojtva a vallomást, mely már-már kiszaladt a száján, mint valami végső sértés. Majd összeszedte kötését, a horgolótűt és a gombolyagot, és kilépett a küszöbön büszkén, pirosabban, mint a marokszedő lány akaratáskor.

De mihelyt szabadnak érezte magát, két hatalmas szökkenéssel feljutott az emeletre és széleseben magára zárta ajtaját. A tárt ablakon át a fasor végén két hortenzia közt láthatta a fehérre mázolt vaskerítést, mely körülzárta kis világát, egy hagymaföld határán . . . Azon-túl kis palatetős házak, szép sorjában, egészen az útfordulóig, ahol rozszant szalmatető füstölög négy repedezett sárból készült fal felett, az öreg Lugas hajléka ez, a község utolsó koldusáé . . . És ez a rogyadozó szalmatető, a csillogó palatetők között, ez is koldus, de szabad ember.

Lefeküdt az ágyra, arcát a párnába fúrta. Azon volt, hogy össze-gyűjtse gondolatait, rendet csináljon közöttük, de felkavart agyában csak a harag zúgását hallotta . . . Szegény lányka! sorsod ezen a vi-

lágos gyermekágyon dől el, melynek égetett festékszága a hűvös vászonéra elvegyül!

Két órán keresztül Germaine fejében annyi terv fordult meg, hogy a világot is meghódíthatta volna velük, ha a világnak már nem lenne ura, akivel a lányok nem sokat törődnek . . . Nyöszörgött, kiabált, sírt, de sokat nem tudott változtatni a kérlelhetetlen valóságon. Most, hogy a dolog kitudódott és vétkét bevallotta, van-e valami reménye, hogy viszontlátja idejekorán kedvesét? S egyáltalán lesz-e alkalma mégegyszer látni őt? Hajlandó lesz az erre? Azt hiszi, hogy elárultam titkát, mondogatta magában a lány, nem fog többé becsülni. „Egy szép reggel, volt nincs!” kiáltott fel az előbb Malorthy mama . . . Különös! Most érzett először valami szorongást, nem arra a gondolatra, hogy kedvese elhagyja, hanem eljövendő magányára gondolva. Nem félt a hűtlenségtől, erre sohasem gondolt. Ez a kispolgári élet, a tisztességes téglaház, a nagyforgalmú sörfőzde a gázmotorral – a jó viselkedés, mely önmagában hordja jutalmát – a becsülés, mellyel önmagának tartozik egy fiatal személy, aki tekintélyes kereskedő lánya – igen, mind e javak elvesztése egy percig sem nyugtalanította. Ha ünnepi ruhájában látta, szépen megfésülve, ha élénk és friss nevetését hallotta, Malorthy papa mélyen meg volt győződve, hogy lánya tökéletes, „olyan jónevelt, mint egy királyné”, mondogatta néha büszkén. Máskor pedig: „Lelkiismeretem nyugodt, ez elég”. De lelkiismeretét mindig csak a főkönyvével vetette össze.

Hűvös szél kerekedett: a távoli kis négyszögletes ablakok sorra kiobbantak; a homokos fasor kint valami homályos fehérséggé változott, a nevetéséges kis kert hirtelen mértéktelenül kiszélesedett és elmélyült az éjbe . . . Germaine felébredt dühéből, mint valami álmóból. Leugrott az ágyról, az ajtóhoz ment s hallgatódzott: csak a sörfőző megszokott hortyogását hallotta és az óra ünnepélyes tikk-takkját; visszatért a nyitott ablakhoz, tízszer is körüljárta szűk ketrecét, zajtalanul, rugalmasan és alattomosan, mint a fiatal farkas . . . Hogyan? Már éjfél lenne?

Mély csend: ez már a veszély és kaland órája; a nagy szellemek szinte szárnyra kapnak. Minden szunnyad; nincs csapda . . . „Szabad vagyok!” szólalt meg hirtelen, azon a mély és rekedt hangon, melyet kedvese jól ismert, a gyönyör nyöszörgésével . . . Csakugyan: szabad volt.

Szabad! Szabad, ismételtegette növekvő biztonsággal. Képtelen lett volna megmondani, ki tette szabaddá s milyen láncok hulltak le. Egyszerűen csak kibontakozott a cinkos csendben . . . mint annyi másszor, most is egy fiatal nő állat próbálgatja félénken, majd meg-részelegülten serdült izmait, fogait és karmait, a nagyszerű éj kü-szöbén.

Elhagyta egész múltját, mintha csak percnyi odújából lépne ki.

Vaktában kinyitotta az ajtót, lassan lement a lépcsőn, a kulcs meg-csikordult a zárban, a külvilág könnyű levegője arcába csapódott. A kert imbolygott, mint az árnyék; már mögötte a kerítés . . . az út, az első forduló . . . Csak most lélegzett fel, hogy háta mögött hagyta a fák között a homályos és tömör falut . . . Leült a töltésre, teste még remegett a felfedezés okozta gyönyörtől . . . Mintha végtelen utat tett volna meg. Az előtte megnyíló éj: menedék és zsákmány . . . Nem volt semmi terve, agyában kéjes űrt érzett . . . „Távozz innét! Taka-rodj!” szolt nemrég Malorthy papa. Van ennél egyszerűbb? Eltá-vozt.

III.

– Én vagyok – szolt a lány.

Cadignan elképedve ugrott fel. Egy gyengéd hang, egy neheztelő szó bizonyára kiobbantotta volna haragját. De a lány nyugodtan és a maga egyszerűségében állt az ajtóban s látszólag alig volt megille-tődve. Mögötte finom árnyéka lengett a kavicsoson. A férfi nyomban felismerte azt a komoly, nyugodt tekintetet, amelyet annyira szere-tett, és azt a másik kis megfoghatatlan fényt is a csillogó szemek mé-lyén. Mindketten megismerték egymást.

– Apád látogatása után, most, mikor a fejem felett lóg a mennykő, – hajnali egykor nálam – megérdemelnéd, hogy megverjelek!

– Istenem, de fáradt vagyok! A fasorban van egy kerékvágás; két íz-ben is beleléptem. Még a térdem is nedves . . . Légy szíves, adj vala-mi innivalót.

Ezideig a tökéletes belső viszony, sőt még valami ennél is több, nem változtatta meg beszélgetésük szokásos hangját. „Uram”, szokta mondani a lány. És olykor „márki úr”. Ezen az éjszakán történt elő-ször, hogy tegezte őt.

– Bátorságod van, annyi bizonyos – kiáltott fel vidáman Cadignan.

A lány komoly tekintettel vette át a feléje nyújtott poharat és azon volt, hogy remegés nélkül emelje szájához, de apró fogai vacogtak a kristályon és szempillái hiába remegtek: nem bírt elfojtani egy könnyet, mely végiggördült arcán.

– Ah! látod, a torkom elszorult a sok sírástól. Két órát sírtam ágyamon. Örült voltam. A végén már csaknem megöltek, tudod . . . Ő igen, szép kis szüleim vannak. Nem is fognak többé viszontlátni soha.

– Soha? – kiáltott fel a férfi. – Ne beszélj csacsiságokat., Mouchette (ez volt a beceneve). Azt gondolod, hogy a lányokat is szabadon hagyják, mint János-napkor a foglyot. Az első vadőr majd szépen visszavinne táskájában.

– Gondolja? Van pénzem. Mi akadálya lenne annak, ha holnap este például felülnék a párizsi vonatra? Eglé néném Montrouge-ban lakik, szép háza van, fűszerüzlete. Majd dolgozni fogok. Nagyon boldog leszek.

– Kis csacsi, aztán nagykorú vagy-e, nos?

– Majd ez is eljön – válaszolt a lány zavartalanul. – Csak ki kell várni.

Egy pillanatra elfordította szemeit, aztán nyugodt tekintettel a márkira nézett:

– Magánál tart engem?

– Hogy téged itt tartsalak? Hát még mit nem! – kiáltotta és sétálni kezdett a szobában, hogy jobban elrejtse zavarát. – Itt tartsalak! Te nem riadnál vissza semmitől. Hol őrizzelek? Azt hiszed, hogy feneketlen börtönöm van, ahol szép lányokat tartok? Ez csak a regényekben fordul elő, te kis ravasz! Egy nap sem telne el s máris nyakunkon lennének, mindnyájan: apád a csendőrökkel, a fél falu, vasvillával . . . Még az az égimeszelő Gallet képviselő is, az ördög orvosa!

A lány felnevetett, tapsolt. Majd hirtelen megállt és szelíd hangon, komolyan megjegyezte:

Ő igen! Gallet úr? Holnap fel kellett volna keresnünk őt apával. Az ő gondolata.

– Az ő gondolata! Az ő gondolata! Hogy mondja ezt! Százszor kijelentettem, Mouchette: nem vagyok komisz ember, beismerem hibáimat. De a mennydörgős mennykőbe, az utolsó garasom is elfogyott! Ha az utolsó hordóig eladok itt mindent, épp annyim marad,

hogy nem fogok éhenhalni! Vannak gazdag rokonaim, ez igaz, először is Arnoult néném, de ő hatvanéves korában is olyan egészséges még, mint a makk, s majd ő fog engem eltemetni . . . Túl sok van már a rovásomon itt. Ez egyszer óvatosan kell játszani, Mouchette, és elsősorban időt kell nyernünk.

– Jaj de szép! . . . – szólalt meg a leány. – Istenem, be szép!

Háttal állt a férfinak s kezével XV. Lajos-korabeli kis lakkszekrényt simogatott, amelyet aranyozott bronzfigurák díszítettek. Ujjának hegyével titokzatos jeleket rajzolt a lialerezetű márványt belepó porrétegre.

– Hagyd békén azt a szekrényt – szólt a férfi. – Az egész padlás tele van ilyen ócskaságokkal. Talán méltóztatnál nekem válaszolni?

– Mit válaszoljak?

És szembenézett vele változatlanul nyugodt tekintettel.

– Mit válaszolj! . . . – kezdte, de nem tudott a lány szemébe nézni.

– Ne bolondozzunk, kedvesem, beszéljünk nyíltan. De ne gondold azt, hogy mindenáron meg akarok haragudni. Értsd meg, mindketőknek érdeke, hogy a vihar elvonuljon. Módomban áll, hogy téged holnap a városházára vezesselek, igen, vagy nem? Akkor hát mit akarsz? Azt csak nem képzeled, remélem, hogy apád szemeláttára itt maradsz? Becsületemre, szép kis dolgokat látnánk! Most félkettő – fejezte be, kihúzáva zsebóráját – befogom Bobot és gyorsan a gardes-i útig viszlek. Napkelte előtt hazaérsz. Kőd előtttem, köd utánam. És holnap nyugodtan szemébe nézel Malorthynak. Ha az alkalmas pillanat elérkezik, értesítjük egymást. Ezt megígérem. Gyerünk, de gyorsan!

– Oh nem! Nem megyek vissza Campagne-ba ma este.

– Hol fogsz hát aludni, te keményfejű?

– Itt. Az úton. Vagy akárhol. Mindegy.

Cadignan most már elvesztette türelmét és elkezdett össze-vissza káromkodni, de hiába. Így morog és vicsorog a mesebeli sárkány a póráz végén:

Em un prim seden de mouro

L'embourgino, l'adus que broupo . . .

– Nagyon együgyű vagyok, ha azt remélem, hogy sikerül meggyőznöm egy önfejű teremést. Menj hát, ha kedved tartja, aludj a pacsirtákkal. Végeredményben az én hibám ez? Okosabbat is tehet-

tem volna, de időre lenne szükségem: még egy hónap, a rozoga kastélyt eladtam, szabad vagyok. És ma apád bombaként vágódik be hozzám és csendőrséggel fenyegetődzik; szóval pokoli botrány. Holnap az egész járás a nyakamon lenne; csak ez a vén bagoly kell s mindjárt száz holló gyűl köréje. És miért? Ki a hibás? Az egész csak azért történne, mert egy kislány, aki ma a makacsot játssza, megijedt és kiszolgáltatja az embert összekötözve, bánja is ő, mi történik! Mindent bevallottunk szépen a papának, mint a gyónásban . . . és aztán, mássz ki belőle, barátom! Nem vetek semmit a szemedre, aranyom, de ami sok, az sok! . . . Ugyan! Ugyan! Ne sírj már, ne sírj.

A lány az ablaküvegre nyomta homlokát és hangtalanul sírdogált. A férfi pedig, abban a hiszemben, hogy sikerült meggyőznie, úgy érezte, hogy most már könnyebb meglágyulnia és szánalmat éreznie iránta. Mert természetes tulajdonsága az embernek, hogy saját szenvedését gyűlöli mások szenvedésében.

Maga felé akarta fordítani a kis makacs fejet; kezeivel a szőke tarkót szorongatta.

– Miért sírsz? Egy szót sem gondoltam komolyan abból, amit az előbb mondtam . . . El tudom képzelni a jelenetet: Malorthy papát, nagyképmű, mint valami alispánt a megyegyűlésen . . . „Válaszolj nekem, boldogtalan! . . . Mondd meg az igazat atyádnak . . .” Még talán meg is verne . . . Talán csak nem tette meg máris?

– Oh nem! – felelte a lány zokogva.

– Na, szedd össze magad, Mouchette; hisz ez elintézett ügy.

– Semmit sem tud – kiáltott fel ökölbeshorított kézzel. – Nem mondtam meg semmit!

– Mi a fenét! – csattant fel a férfi.

Cadignan nem igen értette meg a megsértett büszkeség eme kitörését. De még jobban elcsodálkozott, amikor egy ismeretlen Germaine-t pillantott meg, aki kiegyenesedett előtte: gonosz szemekkel, homlokán a férfias harag barázdájával, kissé megfeszített felső ajakkal, amelyből kivillant fehér fogsora.

– Látod! ezt előbb is megmondhattad volna.

– Úgysem hitt volna nekem – felelte Mouchette pillanatnyi hallgatás után, még remegő hangon, de már tiszta és hideg tekintettel.

Cadignan tekintete némi nyugtalanságot tükrözött. Ez a szeszélyesség, ez az élénk és merész kedély, ezek a heves beszélgetések, amelyek a nyúl vargabetűs szokellésére emlékeztettek, minden-

napiak voltak közöttük. De az ostrom hevében eddig egyszerűen csak egy csinos és ravasz lány apró védekezéseit látta ebben, olyan lányét, akinek utolsó aggálya az a csalóka hit, hogy még abban a pillanatban is szabad, amikor megadja magát. Az egészséges érettség könnyen kelt vak bizalmat, és a szerelemben a legcinikusabb tapasztalat is közelebb van a csaknem ártatlan naivsághoz, mintsem az ember gondolná. „Az egér fel-alá sétálgat a macska előtt, mondogatta néha, de gyorsan nyakoncsípi.” Nem is kételkedett abban, hogy a lányt hálójába kerítette. Hány szerető vesz így karjába egy idegen nőt, a tökéletes és rugalmas ellenséget!

Egy pillanatilag még ezt az egyszerű és átlátszó embert is elfogta a közeli és megmagyarázhatatlan veszély sejtelme. A nagy, rendetlen terem, tele egymásra halmozott bútorokkal, amelyek már teljesen elkorhadva kerültek le nemrég a padlásról, hirtelen óriási arányúnak, üresnek tűnt fel előtte. És kénytelen volt tágranyitni szemét, hogy megpillantsa a lámpa fénykörén kívüleső finom, mozdulatlan árnyékot, az egyedüli és néma jelenlevőt . . . Azután boldog nevetés tört ki belőle.

– Így hát? . . . Malorthy papa becsületszava? Füllentés?

– Milyen becsületszó? – kérdezte a lány.

– Semmi; tréfa, melyet csak én értek meg . . . Fordulj csak meg és zárd be az ablakot.

Mouchette háta mögött az ajtó csakugyan hirtelen kinyílt, de minden zaj nélkül. A kis sósízű szellő, mely a dagályos tenger felől jött, de útközben összekeveredett a tavak ízetlen párájával, egészen a mennyezetig röpítette az asztalon szétszórt papírlapokat és a lámpaüvegből hosszú vörös lángot húzott ki, mely most mint korom hull alá. A szél állandóan erősödött. A park egyik végétől a másikig kórusban zúgtak a felébredt fenyők.

Mouchette megfordította a kulcsot a zárban és mogorva arccal közeledett a márkához.

– Ugyan, gyere már közelebb – szólt a férfi.

Ő azonban két lépést még hátrált s ügyes fordulattal maga és kedvese közé tolta az asztalt, aztán leült egy szék peremére, kislányosan.

– Mit gondolsz most, így fogjuk tölteni az északát? Nézd csak a duzzogóját! – kiáltott fel erőltetett nevetéssel.

Könnyen beletörődött a makacsságba, amelyről tudta, hogy képtelen lenne legyőzni, de az ölelés vágyánál (erre már ráúnt) jobban

megremegettette szívét a veszedelem gondolata. „A holnap elég gyorsan elérkezik”, gondolta bizonyos örömmel. Mert jó a nyugalom, de a pillanatnyi pihenés még edesebb.

Egyébként is abban a korban volt, amikor a nő kettesben hamarosan elviselhetetlenné válik.

– Légy szíves egy pillanatra – szólt hidegen Mouchette, anélkül, hogy feltekintett volna.

Az egész lányból csak a sima, makacsul leszegzett homlokot látta. De a kis csípős hang furcsán verődött vissza csendben.

– Őt percel adok! – kiáltotta tréfásan, hogy elrejtse zavarát, mert ez a fagyos pökhendiség megzavarta jókedvét. (Így kap a macskától a kedveskedő és esetlen kutya hirtelen karmolást az orrára.)

– Nem hiszel nekem? – folytatta Mouchette, miután hosszasan elgondolkodott, mintha az lenne az eredménye belső monológjának.

– Én nem hiszek neked?

– Ugyan, ne is próbálj megteveszteni engem! Nyolc nap óta sokat töprengtem, de egy negyedóra óta úgy érzem, hogy mindent megértetek, az életet, mindent! Csak nevéss! Először is távolról sem ismertem önmagam – én –, Germaine. Az ember tudtán kívül örül egy kis semmiségnek, a ragyogó napsütésnek . . . csacsiságoknak . . . De végül is olyan vidám, olyan fojtogató öröm keríti hatalmába, hogy már érzi: titokban más után vágyakozik. Ki tudná megmondani, mi az, de mindenesetre valami szükséges. Ó! Nélküle a többi nem ér semmit! Olyan ostoba nem voltam, hogy hűnek higgyelek. Hová gondolsz! Lányok és fiúk, mi sem vagyunk egészen vakok; az ember többet tanul a kerítések mentén, mint a hittan-órán! Azt mondtuk rólad: „Drágám, a legszebb lányok mind az övéi! . . .” Gondoltam: „Miért ne lennék az én is!” Hát rám került a sor. És most azt kell látnom, hogy még a papa kimeresztett szemeitől is megijedsz . . . Mélyen megvetlek!

– Szavamra, kötnivaló bolond – kiáltott fel Cadignan elképedve. – Egy szemernyi józanság sincs benned Mouchette, ezekkel a regényes szólammokkal.

Lassan megtömté pipáját, rágyújtott és így szólt:

– Menjünk csak sorrendben.

Milyen sorrendben? Hány más férfi táplálta előtte azt a hiú ábrándot, hogy összezavar egy tizenhatéves csinos lányt, aki alaposan fel van fegyverkezve? Az ember százszor is azt hiszi, hogy beugrik a leg-

ügyetlenebb hazugságnak is, pedig nem is figyelt oda, mert csak arra az ezer apróságra ügyel, amelyre mi rá sem hederítünk: egy bújkáló tekintetre, egy befejezetlen mondatra, hanghordozásunkra – erre a mindjobban ismert és birtokba vett hangra; türelmesen tanul, álnokul engedelmes, lassanként megszerzi a tapasztalatot, amelyre oly büszkék voltunk, nem annyira lassú igyekvéssel, mint inkább fölényes ösztönrel, mely tele van felvillanásokkal és hirtelen meglátásokkal; sejt mindent, mielőtt bármit is megértene, és mindaddig elégedetlen, amíg meg nem tanulta ő is, hogyan lehet ártani.

– Menjünk csak sorrendben: Mit vetsz a szememre? Rejtegettem valaha is előtted, hogy ebben a rozoga tornyos várban koldusabb vagyok a koldusnál? Szembeszállunk a bajjal vagy sem? Az csak természetes, ha az ember szemethúnyt az elkövetkező kellemetlenségek előtt és bizony a szerelmi kettősben a férfi talán még hamarabb veszi el a fejét. De megígérni azt, amiről az ember jól tudja, hogy képtelen megtartani, valóban utolsó dolog. Képzeld el csak a plébános arcát és ördögös káplánjáét, ha vasárnap karonfogva megjelenénk a misén! Ha eladom brimeux-i malmomat és kifizetem adósságaimat, még marad ezerötszáz aranyam! Ez biztos. Összegezzünk: ezerötszáz arany, kétharmada nekem marad, a harmadik a tied. Állom a dolgot. Kezet rá!

– Ojjé, ojjé! – kacagott a lány (de szeme könnyben úszott) – mi-csoda beszéd!

A férfi belepirult a csalódásba és pipájának füstjén keresztül a különös lányra szegezte tekintetét, melyben már sarjadt a harag. De Mouchette bátran szembenézett vele.

– Csak tartsa meg azt az ötszáz aranyat; nagyobb szüksége van rá, mint nekem!

Valószínűleg nehezen tudta volna megmagyarázni különös örömét és nevet adni azoknak a homályos érzelmeknek, amelyek megremegették bátor szívét. De ebben a pillanatban nem kívánt semmi mást, csak azt, hogy megalázhassa kedvesét szegénységében és kényekedvére bánhasson vele.

Hát azért ment neki az éjszakának egy órával ezelőtt gondolkozás nélkül, azért szállt szembe az egész világ ítéletével, hogy végül egy másik komisz alakot találjon, egy másik vén rókát! Csalódása oly nagy volt, megvetése oly gyors és döntő, hogy az elkövetkezendő események mintegy már lelkébe voltak vésve. Véletlen, mondja az ember. De a véletlen mindig hasonlít hozzánk.

Csak az ostoba csodálkozik a hosszú ideig visszafojtott akarat ki-robbanásán, amelyet a szükségszerű, alig tudatos színlelés kegyetlen-séggel árnyékozik: a gyenge kifejezhetetlen bosszúja ez, az erős örökös meglepődése és állandóan kifeszített csapda! Van ember, aki lépés-ről-lépésre igyekszik követni szeszélyes kanyargásában a szenvedélyt, mely erősebb és megfoghatatlanabb a villámnál is; az ilyen büszkén állítja magáról, hogy éles megfigyelő, pedig tükrében másból csak saját nyomorult torzképét látja! A legegyszerűbb érzelmek valami áthatolhatatlan éjszakában születnek és virágzanak, ott keverednek össze vagy taszítódnak el egymástól titokzatos kapcsolatok szerint, mint a villamossággal telt felhők, s mi a sötétség felszínén csak a távoli zivatar rövid felvillanásait bírjuk megragadni. Ezért van az, hogy a legnagyszerűbb lélektani feltevések talán megengedik, hogy a múltat megelevenítsük, de azt nem, hogy megjósoljuk a jövőt. És hasonlóan sok más feltevéshez, csak elrejtik szemünk elől a titkot, melynek már távoli gondolata is leveri a lelket.

A szél még egy utolsót vonaglott, aztán kifulladásra elhallgatott. Az öreg kastélyt háromszorosan körülövező babércserjék már régen elszunnyadtak, amikor a park mélyén a hatalmas fekete lombosított fák és a hatvan lábnyi magas fenyők csúcsa még mindig morgott, mint a medve. A lámpa fénye most erősebben, melegen és családiásan ragyogott a diófaasztal szélén, egyhangú sustorgással. És közel az éjszakához, mely az ablaküvegen keresztül áthatolhatatlan sötétnek látszott, a langyos és kissé nyomasztó levegőt szinte jólesett beszívni.

– Hát csak dühöngj Mouchette, ha kedved tartja –, mondta nyugodtan a márki – ma este nem ingerelsz engem haragra. De szavamra, dühödöt valóságos élvezet nézni!

Aprólékos mozdulatokkal lenyomdosta pipájának hamuját és félig komolyan, félig tréfásan így folytatta:

– Ötszáz aranyat mindig vissza lehet utasítani, aranyom. De az ember mégsem köp egy szegény ördög markába, aki nagylelkűen felajánlja azt, ami erszényében megmaradt. Kettőnk közt ennyi magyarázat is elégséges. Nem restellem a szegénységemet, kicsikém . . .

Az utolsó szavakra Germaine elpirult.

– Én sem restellem azt. Először is, kértem én bármikor is valamit?

– Nem . . . nem . . . Mouchette. De Malorthy, az apád . . .

Gúny nélkül beszélt, de hirtelen megállt, látván kedvesének remegő száját és a finom nyakat, amelyet gyermekes zokogás rázott.

– Nos hát, mi az! Malorthy, Malorthy? Végére, mit törődöm ezzel! Ami sok, az sok! Nem igaz, hogy elárultalak, ez hazugság! Ó! mikor tegnap este . . . előttem . . . azt merre mondani . . . őrült dühös voltam! Tudod! Szerettem volna torkonszúrni magam az ollóval, megfojtani magam előtte, szándékosan, ott helyben! Egyitek sem ismer engem. Majd meglátod, a bajok csak most kezdődnek!

Azon volt, hogy mélyebb szint adjon vékony hangjának, ökle apró, száraz és ismétlődő koppanásokkal verte az asztalt, kissé nevetséges volt haragjában, azzal a csipetnyi fellengzőséggel, amellyel a legőszintébb nők is elbódítják magukat, mielőtt határozni mernének.

Cadignan nem szakította félbe, sőt: elsőízben történt, hogy csodálta. Valami ismeretlen érzés húzta a fellázadt gyermek felé, aki keményebb és gögösebb nála; nem a vágy érzése, hanem inkább sohasem tapasztalt atyai rokoszenv . . . Hogyan! Talán egy napon? . . . Mélyen szemébe nézett és mosolygott. De a lány azt hitte, hogy Cadignan tekintetében kihívás van.

– Nincs semmi értelme haragomnak – szolt hidegen. – Ennek meg kellett történnie. Igen, másként a végén meghaltam volna téglaházukban és játékkertjükben . . . De önt, Cadignan (kihívóan szemébe vágta nevét), önt másnak képzeltem.

Összeszedte erejét, hogy befejezze a mondatot, mielőtt hangja megtörik. Bármennyire merésznek és bizakodónak igyekezett is tetszeni, egy pillanat óta nem látott maga előtt más menekvést, mint az atyai ház nemsokára rácsapódó kelepccéjét, az elkerülhetetlen egérfogót, amelyből két órával ezelőtt a remény örületében megszökött. „Rászedett engem”, gondolta. De képtelen lett volna megmondani, hogyan és miért. Még szemtől-szembe álltak, de már nem ismert egymásra a kedves és a szerető. Az öregedő ember azt hiszi, hogy elég, ha a polgári élvezetet együgyű módon megfizeti utolsó tallérjával, melyet pedig a kis vadóc jobban megvetett a nyomorúságnál és a szegénynél . . . Ugyan mit jött kérni ezen az első szabad éjszakán ettől a már pocakosodó gavallértól, aki csak paraszti és fegyverforgató fájától örökölt valami egyszerű testi és durva erőt és durva méltóságot? Elszökött, ez az egész; remegve vágyódott szabadság után. Úgy futott hozzá, mint a bűnhöz, azzal a régóta dédelgetett ábránddal, hogy egyszer megteszi a döntő lépést, hogy alaposan vesztébe rohan. Egy bizonyos könyv, egy bizonyos rossz gondolat, egy bizonyos kép, amely felrévlett behúnyt szemei előtt a duruzsoló kandalló mellett,

összekulcsolt kezei a leejtett kézimunka felett: most hirtelen mindez megjelent emlékezetében, szörnyű gúnnyal. A botrány, amelyről ábrándozott, valami elképesztő botrány, észrevétlenül szépen lecsökkenet holmi iskolai csíny méreteire. Felvillant előtte a kép, amint visszatér otthonába, titokban megszüli gyermekét, magányos hónapok, egy ostoba férfi karján megtalált becsület... és évek, ismét évek, szürkék, gyermekhad közepette – mindez felvillant előtte és felnyögött.

Ó jaj! miként a gyermek, aki reggel nekimegy a világnak, hogy új földeket fedezzen fel, körüljárja a konyhakertet és újra a kút mellett találja magát s rádöbben, hogy első álma szétfoszlott, ő is csak ezt a kis felesleges lépést tette meg a mindennapi úton kívül. „Nem változott meg semmi, mormolta, semmi sem történt...” De a bizonyosság ellenére is egy ezerszer tisztább és biztosabb belső hang arról tanúskodott, hogy a múlt rombadőlt, hatalmas látókört fedezett fel, valami nagyszerűen váratlan dolog történt s az óra visszahozhatatlanul ütött. Heves kétségbesésén keresztül előérzethez hasonló nagy néma örömet érzett, mely állandóan erősödött benne. Csak találjon valahol, itt vagy ott valami menedéket, mellékes, hogy hol! Aki egyszer már átlépte a családi küszöböt és oly könnyen teszi be maga után az ajtót, nem sokat törődik, hol húzza meg magát! Ez a züllött márki fél a kisváros véleményétől, amellyel ő, Mouchette most szembeszáll? Mindegy! Annál inkább érezte saját erejét, most, amikor megtalálta annak zsinórmértékét a másiknak gyengeségében. Ettől a pillanattól kezdve közeli sorsát ki lehetett olvasni merész tekintetéből.

Mindketten elhallgattak. A függőnytelen szárnyas ablak közepén hirtelen megjelent a hold, csupaszon, mozdulatlanul, élön és oly közel, hogy az ember szinte hallotta szőke fényének remegését.

Ebben a pillanatban, furcsa véletlenből, ugyanaz a kérdés tolt Cadignan ajkára, amelyet néhány órával azelőtt Malorthy tett fel:

– Rajtad a sor, hogy ajánlj valamit, Mouchette.

De amikor a lány egyetlen szemrebbenéssel, kérdőn, szótlánul nézett rá, a férfi folytatta:

– Bátran kérhetsz bármit.

– Vigy magaddal – szólalt meg a lány.

Azután, mikor alaposan szemügyre vette, megmérte, pontosan felértékelte szeimeivel, éppen úgy, mint a gazdasszony a csirkét, még hozzáfűzte.

– Párizsba . . . ahova akarod!
– Ne beszéljünk erről még, jó? Nem mondok se igent, se nemet . . . A szülés után; ha a lurkó megszületett . . .

Mouchette félig felegyenesedett, tátott szájjal a meglepetés tökéletesen hű, ellenállhatatlan mozdulatával . . .

– A szülés után? Lurkó? . . .

Felkacagott, két kezét csupasz torkára szorítva, nyakát hátravetve; szinte megittasult ettől a kihívó zengéstől és az öreg terem négy sarkába vetette ezt a tiszta kristályhangot, mint valami harci kiáltást.

Cadignan arca bíborvörös lett. Mouchette a nevetéstől kifulladásra így szólt:

– Apám tréfált önnel . . . Elhitte?

A vakmerő hazugság minden gyanút eloszlatozott. A valószínűtlenségnek nincs szüksége bizonyítékokra. A márk nem kételkedett, hogy kedvese igazat mondott. Különben is a harag fojtogatta.

– Hallgass – kiáltott fel s öklével az asztalra csapott.

De Mouchette csak nevetett, ütemesen, vigyázatosan szemeit félig lezárta, kis lábait széke alá húzta, készen, hogy egy szökelléssel fel pattanjon.

– A mennykőbe is! A mennykőbe is! – ismételte a lóvátett férfi s kezeivel mintha valami láthatatlan zászlócskát lengetne.

Tekintete egy pillanatra találkozott kedvese tekintetével és mintha megszimatolta volna a csapdát.

– Majd meglátjuk, ki mond igazat – szólt mogorván. – Ha az az ostoba atyja tréfált velem, eltöröm a derekát! És most elég!

De kedvese nem kívánt mást, csak hogy őt lássa szemtől szembe, kémlelje hosszú pillái mögül, élvezze zavarát, és egészen belesápadt, amikor ilyen veszélyesnek és ravasznak érezte magát és éppolyan erősnek, mint egy férfi.

Cadignan idegesen pödörgette bajuszát, s ez járt a fejében: „Az eset különös . . . melyik csap be? . . .” Mert hazug szót ember soha nem ejtett ki ily könnyedén, szabadon, anélkül, hogy gondolna rá, hasonlóan a védekező mozdulathoz, természetesen, mintha kiáltana.

– Akár terhes vagy, akár nem, állom a szavam, Mouchette – mondta végül . . . – Mihelyt eladtam viskómat, találni fogok egy zúgot kettőnk számára, valami vadászházikót, a patak és az erdő között, ahol nyugodtan élhetünk. És az ördögbe is, a végén talán még házasság lesz belőle . . .

Az öreg egészen elérzékenyült; Mouchette nyugodtan válaszolt:

– Holnap megyünk?

– Ó, te csacsi! – kiáltott fel őszintén meghatva. – Szavamra, úgy beszélsz erről, mintha egy vasárnap esti sétáról lenne szó a városban . . . Kiskorú vagy, Mouchette, és a törvény nem érti a tréfát.

A márkí háromnegyedrészt őszintén beszélt, de sokkal ravaszabb paraszti fajból származott, semhogy oktan ígéretet tegyen, és most valami örömkialtás félét, ölelést, könnyeket, egyszóval a megindító jelenetet várta, mely kisegítette volna zavarából. De a furfangos lány csak hagyta, hogy szavaljon, gúnyos csendben.

– Ó – szólalt meg –, nem fogok oly sokáig a vadászlakra várni . . . Az én koromban! Hogy is illenék én a maga patakjához és erdejéhez! . . . Ha senkinek sem kellek, én se fogom feszélyezni magamat!

– Rossz vége is lehet a dolognak – vágott vissza megvetően a márkí.

– Mit bánom én, hogyan végződik – kiáltott fel a lány, kezét összecsapva . . . – És különben is, van egy ötletem . . .

De amikor Cadignan csak vállvonogatással válaszolt, sértődötten folytatta:

– Egy nekem való szerető . . .

– Szabad tudnom, ki az?

– Aki nem tagad meg tőlem semmit és gazdag . . .

– És fiatal?

– Fiatalabb, mint maga . . . Tudja, ahhoz még mindig elég fiatal, hogy elsápad, ha a lábammal hozzáérek az asztal alatt, na!

– Nézze csak . . .

– Tanult ember, sőt tudós . . .

– Aha, már tudom! Képviselő . . .

– Ez az! – kiáltott fel Mouchette kipirulva és aggódó tekintettel.

Nagy jelenetre várt, de Cadignan megszurkálta pipáját és csak ennyit mondott:

– Sok boldogságot kívánok! Szép kis parti, két gyereke van és a felesége hárpia, aki mindig a sarkában van . . .

De most remegett a hangja . . . A gúnyolódás nem tévesztette meg az okos kislányt, aki éber szemmel kísérte minden mozdulatát – s közben felmérte az asztal szélességét, amely őt kedvesétől elválasztotta – szíve szaporán vert, tenyere nedves és fagyos volt. De olyan könnyűnek érezte magát, mint az őzike.

Cadignan valamikor szépszerével túlادott volna egy kedvesén vagy akár kettőn is. Tegnap is, az öreg Malorthy ittlétekor, a szegény, hogy egy nevetséges ellenfél hazugságon éri, erősebben érintette, mint az a félelem, hogy elveszít egy szőke Mouchette-et. Arról is meg volt győződve, hogy kedvese elárulta őt, és végtelen önzésében szinte bünként rőtta fel neki ezt a gyengeséget s nem bocsátotta meg. Mégis annak a neve, akit legjobban gyűlőlt, a durva ember ádáz gyűlölétével, a lelke mélyéig felkavarta.

– Süldő lány létedre ugyancsak kihasználsz minden alkalmat . . . Végeredményben az alma nem esik messze a fájától. A papa rossz sőrt árul, és a lánya . . . Az ember azt árulja, ami je van.

Mouchette dacos tekintettel fel akarta vágni a fejét; de még nem volt elég edzett, és az alávaló sértés, mely közvetlen közélről érte, egy pillanatra megtőtte: zokogásba tört ki.

– Fogsz te még különb dolgokat is hallani, ha sokáig élsz –, folytatta békésen a márkí. – Gallet kedvese! . . . Bizonyára a papa háta mögött?

– Párizsba, amikor csak akarom – dadogta könnyein keresztül –, Párizsba, igen!

A tíz kis karom csikorgott az asztalon, melyre kezeivel rátámaszkodott. Gondolatainak kavargása elkábította a fejét; ezer hazugság, a hazugságok végtelen sora zsongott benne, mint a kaptár. A legkülönbözőbb, lehetetlen és azonnal szertefoszló tervek ott gombolyították végtelen láncukat, mint az álom szakadatlan egymásutánjában. Érzékeinek tevékenységéből kifejezhetetlen bizodalom fakadt, mely hasonló volt az élet kiáramlásához. Egy pillanatig még az idő és a tér határai is mintha megszűntek volna és a falióra mutatói oly gyorsan rohantak, mint fiatalos merészsége . . . mindig csak a szokások és előítéletek gyerekes rendszere fékezte, mindent mindig valaki másnak az ítélete szentesített előtte, s most nem látott határokat a csodálatos parton, ahová hajótörötként vetődött. Bármily sokáig ízleljük is keserű és édes gyönyörét, a rossz gondolat képtelen már előzőleg eltompítani a végre megragadott és hatalmunkba kerített rossznak borzalmas örömét – az első lázadás gyönyörét, mely olyan, mintha másodszor kelnénk életre. Mert a bűn lassú és mély gyökeret ver a szívben, de a méreggel teli szép virág egyetlenegy nap alatt nyílik ki teljes pompájában.

– Párizsba? – mondta Cadignan.

Mouchette jól látta, hogy ég a kíváncsiságtól, de nem mer kérdezősködni.

– Párizsba – ismételte a lány, könnyes arccal és száraz szemmel. – Igen . . . Párizsba, hozzám – szép kis szobámba – és szabadon . . . Minden képviselőnek van barátnője –, tette hozzá nyugodt komolysággal . . . – ezt mindenki tudja . . . Hiszen a törvényt is ők csinálják! Kettőnk között, elhiheti, a dolog rendben van . . . már régóta!

Az egészből csak annyi volt igaz, hogy Campagne gyászos képviselője, akinek velejét rossz epe kínozza és akit egy savanyú, érzéki asszony kimerített, anélkül, hogy kielégített volna, többször kifejezésre juttatott a sörgyáros lánya előtt bizonyos atyai érzelmeket, amelyeknek valódi értelmére okos lány könnyen rájön. Ez volt minden . . . De az álnok Mouchette elég erőt érzett magában, hogy hajnalig hazudjon összevissza erről a dologról. Minden hazug szó új gyönyör volt, amelytől torka mindig összeszorult, mintha férfikéz simogatná; ezen az éjjelen hazudott volna, még ha szidalmazták, ütik, életét fenyegetik is; hazudott volna, hogy hazudjon.

Később úgy emlékezett vissza erre a különös rohamra, mint énjének legörültebb pazarlására, mint valami kéjes lidércnyomásra.

Miért ne? – gondolta Cadignan. – No nézd ezt az együgyűt – folytatta hangosan – nézd ezt, aki bízik egy hitszegő bolondban, egy szószátyár, vásári bohóc ígéretében! úgy elbánik majd veled, lányom, mint a választóival! Egy képviselő barátnője, teringettét!

– Csak ne vessen – mondta rá Mouchette –, van ennél rosszabb is.

A márki rendszerint rózsás és vidám orra most arcánál is sápadtabb volt. Magába fojtotta haragját és fel-alá járkált, kezeit bő bársonyzubonyába süllyesztve; aztán néhány lépést tett éber kedvese felé, aki, hogy kikerülje, balra fordult és az asztalt elővigyázatosan maga és veszedelmes ellenfele között hagyta. De a férfi lesütött szemmel haladt el mellette, egyenesen az ajtó felé ment, bezárta és a kulcsot zsebébe tette.

Azután visszaült karosszékébe és szárazon így szólt:

– Ne dühíts tovább, lánykám. Te akartad: holnapig itt tartalak, semmiért, csak úgy . . . A kockázatot én vállalom. És most téj észre és felelj nekem, ha tudsz. Az egész hazugság, mi?

A lány oly sápadt volt, mint kis fehér gallérja. Összeszorított fogakkal csak ennyit válaszolt: nem.

– Ugyan! – folytatta a férfi . . . – Velem akarod elhitetni? . . .

– Pedig a kedvesem, na!

Úgy jött ki belőle ez az újabb hazugság, mint ahogy az ember ki-
köp valami keserű és forró folyadékot. És amikor már nem hallotta
saját hangjának visszaverődését, érezte, hogy szíve összeszorul, mint
amikor a hinta lefelé zuhan. Kicsibé múlt, hogy hangja nem tévesz-
tette meg önmagát is, és amikor a márkinak arcába vágta a „kedve-
sem” szót, keblén összekulcsolta két karját, gyermekes és egyben
romlott mozdulattal, mintha ez a két mágikus szótag meztelenre vet-
köztette volna.

– A teremtésit! – kiáltott fel Cadignan.

Oly gyorsan pattant fel, hogy a szegény lány rosszul kiszámított
lendületével majdnem a férfi karjai közé esett. A szoba sarkában ke-
rültek egymás mellé; egy pillanatig némán álltak szemtől-szembe.

De a lány már elugrott előre egy székre, mely összeroppant, majd
innen az asztalra; de magas sarka megcsúszott a fényezett diófán;
hiába tárta szét karjait. A márki megragadta a derekát és hevesen
hátrahúzta. A lökés ereje elszédítette; a hatalmas ember úgy vitte
magával, mint valami zsákmányt. Érezte, amint durván a bőrdívány-
ra dobják. Majd egy percre még csak két, kezdetben vadul villogó
szemet látott, melyben lassanként rettegés, majd szégyen tükrö-
ződött.

Ismét szabad volt; ott állt, a vakító fényben, szétbomlott hajjal,
ruhájának egyik ráncából kivillant fekete harisnyája; hiába kereste
tekintetével a megvetett férfit. De alig birt kivenni egy nagy árnyék-
foltot és a lámpa visszfényét a falon: végtelen dühe elvakította, gőgje
miatt jobban szenvedett, mint sebesülése miatt, éles, tűrhetetlen, testi
fájdalommal . . . Amikor végre észrevette a férfit, a vér szinte hőm-
pölyögve tért vissza szívébe.

– Ugyan! Mouchette, ugyan! – szólt nyugtalanul a férfi.

Beszéd közben, apró léptekkel közeledett a lány felé, karjait szét-
tárta, minden erőszak nélkül szerette volna újra megfogni, éppúgy,
mint vad madarait szokta. De ezúttal Mouchette kikerülte.

– Mi bajod, Mouchette? – ismételte bizonytalan hangon.

A lány távolról kémlelte őt, szép kis szája egészen eltorzult valami
alattomos vonástól. „Álmodna?” gondolta még a márki . . . Mert az
előbb csak egy haragos kitörésnek engedelmeskedett, melyből hirte-
len támad a vágy, és most inkább zavart érzett, mint lelkiismeretfur-

dalást, mert sohasem kímélte jobban kedveseit, mint egy nemes férfi ellenfelét valami durva játékban. Nem ismert rá a lányra.

– Felelj! – ordított, mert a lány némasága feldühítette.

De kedvese lassú léptekben csak hátrált előle. Minthogy az ajtó felé menekült, Cadignan úgy akarta elzárni előtte az utat, hogy karosszékét a keskeny köz elé lökte, de kedvese könnyed ugrással kikerülte az akadályt, s közben a rettegéstől olyat kiáltott, hogy a férfi lihegve megtorpant. Egy másodperc múlva, amikor megfordult, hogy kövesse a lányt, egy villanásban a terem másik végében pillantotta meg, amint kis lábain felágaskodik, hogy kinyújtott karjaival elérjen valamit a falon.

– Hohó! Kezeket le! Őrült!

Két ugrással bizonyára eléri és ártalmatlanná teszi, de valami álszégyenérzet visszatartotta. Sietség nélkül közeledett feléje, olyan ember lépteivel, akit egykönnyen nem lehet megállítani. Mert saját vadászfegyverét – egy pompás Anson-t – látta kedvese kezében.

– Térj észre! – mondta, miközben állandóan közeledett feléje, úgy, ahogy egy veszedelmes kutyát szoktunk megfenyegetni.

De az őrült Mouchette csak a rémület és a düh nyögésével felelt; ugyanakkor vállához emelte a fegyvert.

– Ostoba! Meg van töltve! – akarta még mondani . . . De az utolsó szót szinte összezúzta ajakain a robbanás. A golyó álla alatt érte és szilánkokra zúzta állkapcsát. A lövés oly közlről jött, hogy a fagygyúzott nemeztömés végigcsúszott nyakán és nyakkendőjében akadt meg.

Mouchette kinyitotta az ablakot és eltűnt.

IV.

Gallet doktor úr befejezte levelét és most apró, ügyes vonalú írással a borítékot címezte meg. Ebben a pillanatban kertésze, Timoléon, így szólt mögötte:

– Germaine kisasszony azt üzeni az úrnak . . .

Ugyanakkor Malorthy kisasszony megjelent a küszöbön, szűk fekete kabátja szorosan simult testéhez, kezében esernyő. Oly gyorsan lépett be, hogy sietős lépteinek visszhangja még nem némult el háta mögött.

Felnevetett a kertész előtt, aki maga is nevetett. A félig betámasztott ablakon az est illata áradt be, az örök cinkosé; és a rőt fény ugyanabban a pillanatban kialudt a karosszék szélén.

– Miben lehetek szolgálatára, Germaine kisasszony? – kérdezte Gallet doktor.

Sietősen lezárta a borítékot.

– Apának magának kellene önt értesíteni, hogy a Tanács legközelebbi ülését a hónap 9-ére halasztották; de . . . mert éppen erre jártam . . . – válaszolt szokásos nyugalmával és oly különösen hangsúlyozta a „tanács” és „a hónap 9-ére halasztották” szavakat, hogy Timoléon megint nevetni kezdett, anélkül, hogy tudná miért.

– Menjen már! Menjen már! – mondta nyersen Gallet úr s oda nyújtotta neki a levelet.

Addig követte szemével, míg az ajtó be nem zárul.

Aztán ezt kérdezte:

– Hát ez mit jelent?

– Azonnal tudni akarod? – felelt a lány, miközben a karosszékre fektette esernyőjét. – Nost hát, teherbe estem, ez az egész!

– Hallgass, Mouchette, – csak ennyit tudott mormolni elcsukló hangon – vagy beszélj halkabban.

– Megtiltom, hogy Mouchette-nek nevezs – vágott vissza szárazon Malorthy kisasszony. – Mouchette, azt már nem!

Kabátját a székre dobta és megállt előtte.

– Meggyőződhetsz róla – mondta. – Ilyet nem hisz el az ember egyszerűen.

– Mi . . . mióta?

– Körülbelül három hónapja. – (Nyugodtan elkezdte kikapcsolni a szoknyáját, fogai közt egy tűt szorongatva.)

– És te semmit sem . . . csak most vallod be . . .

– Ó! Ó! bevallani! – szolt s nevetni próbált, anélkül, hogy eleresztené a tűt. – Szépen megválasztod szavaidat!

Ajka zárva volt, de szemében gyerekes nevetés sugárzott.

– Csak nem fogsz levetközni itt, ejnye! – jegyezte meg Campagne orvosa s minden erejét összeszedte, hogy visszanyerje hidegvérét; – legalább menj át a rendelőmbé.

– Mi van ebben? – szolt Germaine Malorthy. – Zárd be az ajtót. A rendelőben didergek.

Az orvos megvetően vállatvont, de félszemmel, száraz torokkal már figyelte a lányt. Az, egyik lába a karosszék támláján, a másik behajlítva, nyugodtan fűzte ki cipőjét.

– Kihasznlom az alkalmat – jegyezte meg – látod? Borzalmasan szorítja a cipő a lábamat; egész nap szaladgáltam. Add ide a kis antilopcipőt, melyet kedden itthagytam, igen! a fürdőszoba ablaktábláján, a szekrény mögött. És aztán, tudod mit? Ma este itt maradok. Apának azt mondtam, hogy valószínűleg Caulaincourt-ba megyek, Malvina nénémhez . . . Feleséged, azt hiszem, holnap jön haza?

Gallet tátott szájjal hallgatta és nem vette észre a kis arc bámulatos mozgékonyságában a merev és görcsös vonást, a fáradt és szorongó barázdát, mely még mosolygás közben is eltorzította az arcot.

– A végén majd mindent elrontasz elővigyázatlankodásoddal – kezdte újra siralmas hangon. – Kezdetben csak Boulogne-ban vagy Saint-Polban találkoztunk, s most már azt sem tudod, mit találj ki . . . Láttad Timoléont? Ami engem illet . . .

– Aki nem mer, nem nyer – fejezte be komolyan a lány. – Hozd csak ide a cipőimet, légy szíves. És ne feledd bezárni az ajtót magad mögött.

Mouchette szemével kísérte különös szeretőjét, amint nemezipapucsában csoszogott, kopottszárnyú, szűknyakú, kifényesedett könyökök kabátjában.

Mire gondolt? Vagy talán nem is gondolt semmire? Ennek a sárgafogú, alattomos embernek nevetséges és utálatos volta sem döbben-tette már meg. *Vagy ami még rosszabb, Mouchette szerette őt.* Amennyire csak bírta szeretni, szerette. Azóta, hogy egy éjszaka, helyrehozhatatlan mozdulattal megölte a veszélytelen márkival együtt saját csalóka képét: a kis Malorthyt, – Malorthy kisasszony hasztalanul küszködött csalódott nagyravágyásával. Ha elszökik, elmenekül, ezzel túlságosan vádolta volna önmagát. Újra vissza kellett térnie a családi házba, emelt homlokkal esdekelnie az atyai bocsánatért, alázatosabban és némábban, mint valaha, türhetetlen szána-kozó pillantások kereszttüzeiben, tovább szóhette maga körül a hazugságok fonálát. „Holnap, mondogatta magában meggyötört szívvel, holnap mindenre feledés borul, szabad leszek”. De a holnap nem jött el. Az egykor szétszakított kötelékek lassan újra összefonódtak körülötte. A sors keserű tréfájából a kalitka menedék lett számára és már csak a hajdan megvetett korlátok között lélegzett szabadon.

Magára öltött lényé lassanként lerombolta a másikat, és az álmok, melyek szárnyakra lendítették, egymásután porba hulltak, láthatatlan féreg roncsolta őket: Az unalom. A kis jelentéktelen város, amellyel szembeszállt, újra hatalmába kerítette, bezárult felette, elnyelte.

Soha bukás nem volt lassúbb és helyrehozhatatlanabb. Mouchette, amint végigkövette emlékezetében a bűnös éjszaka minden jelenetét, nem talált köztük egyet sem, amely megokolta volna a róla őrzött emléket: valami óriási, hirtelen széthullt erőfeszítésre emlékezett, megsemmisült kincsre. Már nem tudta, hogyan nevezze azt, amit akart, a kiszemelt zsákmányt, melyet az első ugrással elhibázott s amely máris örökre eltűnt. De tudott-e valaha is nevet adni ennek a zsákmánynak? Ó, semmiesetre sem az a padlóra zuhant nagy darab ember volt . . . De egyáltalában milyen zsákmány?

Hány más lány mászkál és hal meg a hársfák alatt: életük csak egy óráig tart vagy száz évig! Az élet egy pillanatig kitárult, kibontakozott egész terjedelmében, a tér szele az arcba vág . . . , majd összehullik, alázuhan, mint a kő.

De ezek a lányok nem gyilkoltak sohasem legfeljebb ha álmukban. Nincs semmi titkuk. Elmondhatják: „Milyen örült voltam!” végigsimítva szürke szalagjaikat a fejkötő alatt. Sohasem fogják megtudni, hogy játszva ölhetek volna egy viharos esten, ha kinyújtják fiatal karmaikat.

A büntett után, Gallet szerelme másik titkot jelentett Germaine számára, másik néma kihívást. Először egy lelketlen gazfickó karjába vetette magát s most görcsösen kapaszkodott ebbe a roncsba. De a lázongó gyermek valami holtbiztos csellel könnyen felnyitotta a doktor szívét, mint valami kelést. A rossz gyönyörétől és valami veszélyes játéktól egyformán hajtva, ebből a nevetséges bábból mérges vadállatot formált: csak ő ismerte, ő melengette életre, hasonló volt ez azokhoz az agyrémekhez, melyek az ifjúi bűn előtt tűnnek fel, és amelyet végül is úgy megkedvelt, mint saját romlottságának képét és szimbolumát.

De azért már belefáradt ebben a játékba.

– Tessék – szólta a férfi és ledobta a szőnyegre az antilopcipőket.

És utána rögtön meglepődött a csenden. Alattomos tekintete megpillantotta az árnyékban a karosszéken elnyúlt kis testet, a behajtott térdeket, a vállra hajlott fejet, az ajka szögletének szinte észrevehetően felhúzódását, a sapadt arcot.

– Mouchette, – szólongatta – Mouchette!

Egyidejűleg hirtelen hozzálépett, végigsimította kezével a lezárt szemhéjakat. Azok lassan felnyíltak, de a tekintet még lélektelen volt. Aztán Mouchette elfordította fejét és felnyögött.

– Nem tudom mi van velem; fázom . . .

Gallet csak akkor látta, hogy nincs semmi a könnyű gyapjúkabátja alatt.

Ott állt, előrehajló fejjel, s fanyarul nevetett.

– A krízis már elmúlt – folytatta Gallet . . . (megfogta kezét). – A pulzus kissé élénk; ez szokásos. Nincs nagy baj. Nem tudsz élni . . . Csak mégy . . . csak mégy . . . Szánalmas egy dolog! Köhögsz?

Melléje ült és hirtelen kinyitotta a félig zárt gallért. A gyönyörű, állati kecsességgű ijedős váll megremegett, amikor egy pillanatra felfedték. De a lány minden durvaság nélkül eltolta magától az orvost.

– Rendben van – mondta az. – De te is tudod, hogy nem mondhatok addig semmi bizonyosat, amíg a légzőutakat meg nem vizsgáltam. Mindig ezzel van bajod. De különben is, nem sokat törödsz az egészségeddel.

Még folytatta egy ideig. Csak azután vette észre, hogy a lány sír. Merev szemei tágra nyíltak, kis arca nyugodt volt, szájíze még mindig kifeszült és hangtalanul sírt.

A férfi szája egy pillanatilag tátva maradt. A természetét felülmúló kíváncsiság, a kutatás és a rémület egy hozzá annyira közelálló lényben egy pillanatra megnemesítette lelkét valami megközelíthetetlen érzelemmel. De a várt felkiáltás ajkán maradt; elpirult, félrefordította szemét és hallgatott.

– Szeretsz? – szólt hirtelen a lány oly hangon, melyből a panasz különös-komolyan és keményen csendült ki.

Azután rögtön hozzátette:

– Azért kérdem ezt tőlem, mert egy gondolat motoszkál a fejemben.

– Milyen gondolat?

– Szeretsz? – ismételte hirtelen ugyanolyan hangon.

Ugyanekkor felkelt, egész testében remegve, kinyílt kabátjában nevetségesen meztelenül s karcsún, és szemeiben kialudt minden gőg.

– . . . Válaszolj! – mondtam mégegyszer – válaszolj gyorsan!

– Ugyan . . . Germaine . . .

– Ne így – kiáltott fel . . . – Ez semmi! Csak annyit mondj: szeretlek . . . igen . . . Így!

Hátravetette fejét és lecsukta szemeit. Remegő ajkai között Gallet láthatta az egészséges fehér fogakat, melyek közt lélegzete szinte szízegett a csendben.

– Nos hát? – szólt – ez az egész? Nem mered kimondani?

Lábaihoz omlott és állát összekulcsolt kezeibe fúrva egy percig elgondolkozott . . . Azután újra a férfire emelte ravasz szemeit.

– . . . Jó . . . jó . . . rendben van – mondta s bólintott . . . – Tudom, hogy gyűlölsz engem . . . De nem annyira, mint én! – mondta még komolyan.

És rögtön hozzátette:

– Csakhogy, te . . . te még azt sem tudod, mi az.

– Mit nem tudok?

– Gyűlölni és megvetni – szólt a lány.

Most rendkívül terjengősen beszélni kezdett, mint minden egyes alkalommal, amikor egy véletlenül elejtett szó felébresztette lelke mélyén ezt az elemi vágyat, nem ennek a kis sötét léleknek örömét vagy gyötrelmét, de magát ezt a lelket. És ennek a törekeny és a formák ragyogó leple alatt már hervadt testnek remegésében, a kinyíló és becsukódó kezek öntudatlan ritmusában, a váll és a nyughatatlan csípő visszatartott lendületében valami állati fenség tükröződött.

– Igazán? te sohasem érezted . . . hogy is mondjam csak? Úgy jön, mint egy gondolat . . . mint a szédület . . . az ember elengedi magát, lezuhan . . . egészen a mélyig, – teljesen, – a fenékig, – ahol már az ostobák megvetése sem keresi az embert . . . És aztán, öregem, még ott is, az ember mindennel elégedetlen; valami még hiányzik . . . Ah! Ezelőtt . . . mennyire féltem! – egy szótól . . . tekintettől . . . minden semmiségtől. Például az öreg Sangnier-né . . . (de igen! ismered: Ra-geot úr szomszédja) . . . megbántott egyszer! – egy nap, amikor a Planques-i hídon mentem át azzal, hogy hirtelen elválasztotta tőlem kis unokahúgát . . . Na, mi az? pestises vagyok? mondtam magamban . . . Ah! most! Most . . . most . . . most az ő megvetése: szeretnék nekimenni! Milyen vér folyik ezekben a nőkben, akiket egy pillantás tétovázókká tesz – igen, akiknek egy tekintetük megmérgezne minden örömet, és akik abban az ábrándban ringatják magukat, hogy még kedvesük karjában is tisztességes neばntsvirágok . . . Az ember szégyenkezik? Persze, hogy szégyeljük magunkat! De valljuk

csak be, talán valami mást keresünk, az első naptól kezdve? Ez az, ami vonz és visszatart . . . Ettől félünk és ez elől futunk, de nem sietősen – ezt találjuk meg minden egyes alkalommal, változatlan szív-szorongással – olyanná lesz, mint a levegő, melyet beiszunk – éltető elemünk – a szégyen! Az igazság az, hogy az örömet önmagáért kell keresnünk! . . . Mit számít a szerető! Mellékes a hely vagy az óra! Néha . . . néha . . . éjjel . . . Két lépésnyire attól a nagy darab horkoló embertől, egyedül . . . egyedül kis szobámban éjjel . . . Én, akit mindenki vádol! (ugyan mivel vádolnak, nem mondanád meg?) Felkelek . . . hallgatózom . . . oly erősnek érzem magam! – Ezzel a kis jelentéktelen testtel, szegény kis horpadt hasammal, ezekkel a keblekkel, melyek elférnek egy tenyérben, a kitárt ablakhoz megyek, mintha kívülről hírna valaki; várok . . . készen állok . . . De nemcsak egy hang szólítgat! Száz! ezer! Férfiak lennének? Végeredményben, gyerekek vagytok – tele bűnnel – de gyerekek! Esküszöm neked! Úgy érzem, hogy az, ami hívogat – itt vagy ott, lényegtelen! . . . a kavargó morajban . . . valaki más . . . Valaki más tetszeleg bennem és csodálja magát . . . Ember vagy állat . . . Mi, őrült vagyok? . . . Micsoda őrült vagyok! . . . Ember vagy állat tart fogva . . . Erősen . . . Gyalázatos kedvesem!

Teljes torokból feltörő kacagása hirtelen elcsuklott, tekintetéből, mely a férfi arcára irányult, eltűnt minden fény, szinte csoda volt, hogy állva maradt, olyan volt, mint egy halott. Aztán térde összecuklott.

– Mouchette – szólt komolyan az orvos, akiben a mesterség még egyszer feltámadt –, felfokozott ingerlékenységed megrémít. Nyugalomra lenne szükséged.

Még jóideig folytathatta volna ebben a hangnemben, mert Mouchette már nem hallotta. Felsőteste majdnem érzéketlen mozdulattal előrehajlott, válla a díványra fordult, és amikor az orvos két keze közé vette fejecskéjét, először csak halottsápadt megkövült arcot látott.

– Teringettét! – szólt.

Hasztalanul igyekezett szétfeszíteni az állkapcsokat, az összeszorított fogak közé nyomott elefántcsont kanálkát csikorgatva. A felnyomott ajak vérezni kezdett.

Gyógyszeres-szekrényéhez ment, kinyitotta ajtaját, végigtapogatta az üvegcskéket, kiválasztott egyet, megszagolta, közben azonban éle-

sen figyelt és tekintete nyugtalanságot árult el, mert feszélyezte a néma lány, itt a háta mögött; anélkül, hogy önmagának bevallaná, kiáltást várt, sóhajt, valami jelet az ablaktábla tükrözésében, valamit, ami megtörné a varázslatot . . . Végül megfordult.

Mouchette szomorú mosollyal nézte, amint feléje indul, fejét már egynesen tartotta és szép nyugodtan ült a díványterítőn. A férfi csak valami megmagyarázhatatlan szájalmat olvasott ki ebből a mosolyból: végtelen magasból jött ez a szájalom, emberfeletti finomsággal. A lámpa fénye csak a fehér homlokot érte, az arc alsó része árnyékban volt s így ez az alig sejtett mosoly különösen mozdulatlan és titokzatos maradt. Az orvos egy pillanatig azt hitte, hogy kedvese alszik, de az hirtelen nyugodt hangon megszólalt:

– Mit csinálsz ott azzal az üveggel a kezeden? Tedd le! Nem, tedd le, kérlek! Halgass rám: beteg voltam? Elájultam? Nem! Igaz lenne? Képzeld csak el, ha itt meghalnék nálad! . . . Ne nyúlj hozzám! Csak ne nyúlj hozzám!

Gallet ügyetlenül leült egy szék szélére, erős kezében az üvegcsével. De arca lassanként visszanyerte megszokott, alattomosan makacs, olykor vad kifejezését. Vállat vont.

– Csak gúnyolódj, – kezdte megint a lány nyugodtan – ez már így van. Ha elfog a dűh . . . dűh . . . dűh . . ., rettenetesen félek, nehogy hozzámnyúljanak . . ., az az érzésem, mintha üvegből lennék. Igen, ez az . . . valami nagy üres üvegből.

– Hiperszenzibilitás, ami természetes egy idegroham után.

– Hiper . . . micsoda? Fura egy szó! Így hát te ismered ezt? Már kezeltél ilyen nőket, mint én?

– Százával – felelte büszkén –, százával . . . A montreuil-i liceumban sokkal súlyosabb eseteket is láttam. Az ilyen rohamok gyakoriak intézetben élő lányoknál. Sőt egyes jó megfigyelők azt is állítják . . .

– Így hát, – szolt a lány – azt hiszed, hogy ismertél olyan nőket, mint én?

Elhallgatott, majd hirtelen odavágta:

– Hohó! hazudsz! hazudtál!

Gallet felé fordult, megfogta két kezét, szelíden ráhajtotta arcát . . . és ugyanabban a pillanatban a férfi a csuklóján érezte, s egészen a szívéig, fogainak éles harapását. De a kis rugalmas vad már vele együtt hempergett a bőrpárnákon és hátraesett feje felett csak a végtelen tekintetet látta, melyben saját gyönyöre érlelődött . . . Mielőtt lábraállt volna, Mouchette már felpattant.

– Ugyan kelj már fel! szólt nevetve a lány. – Kelj már fel! Ha lát-nád magad! Úgy szuszogsz mint a macska. Szemeid is bizonytalanok még . . . olyan nők mint én, öregem! . . . Nincs még egy olyan – senki más – aki szeretőt tudna faragni belőled . . .

Gyönyörködve szemlélte a férfit, ezt a kivirágzott bűnt. Hetek óta melengette karjai közt Campagne képviselőjét s szinte más életet öntött beléje. „Képviselőnk hízik”, mondogatták a falusiak. Mert a véznaképű szegény ördög azelőtt a saját feleségén kívül minden nőt visszariasztott volna, de most *pocakot eresztett*. A kék, az élvezett öröme egyáltalán nem csillapította le, hanem inkább meghízálta, és mert kénytelen volt titokban tartani fősvény örömét, agyonzabálta magát vele, hiábavaló beszédek helyett, teljes egészében megemész-tette azt. Állandó, mindennapi színlelése még kedvesét is elképesz-tette. Mouchette talán nem fogta fel teljes egészében hatalmának ere-jét, de a zsinórmértéket megtalálhatta a férfi hazugságának mélységé-ben, makacosságában és aprólékosságában. A szerencsétlen ember szinte kéjelgett ebben a hazugságban; a kishitű odajutott, hogy néha már a kockázatot kereste, tapogatta; keserű bosszúját élvezte ebben. Házaseletének hosszú megaláztatása itt szétpukkant, mint a buborék. Ha kérlelhetetlen élettársára gondolt, – amitől azelőtt gyűlölettel ir-tózott – most ez a gondolat örömének egyik alkatrésze lett. A szeren-csétlen asszony jött, ment, a pincétől a padlásig lopakodott s egészen elzöldült az állandó gyanakvástól. Még királynőnek és úrnőnek lát-szott a négy megvetett fal között. („Talán csak mégis én vagyok itt az úr!” mondogatta kihívóan.) Mellékes! Már nem volt az többé . . . Még a belélegzett levegőt is elrabolta tőle férje: az ő levegőjüket szív-ta magában.

– Szeretlek – szólt az orvos. – Mikor még nem szerettem, nem volt fogalmam semmiről.

– Beszélj csak magadnak – válaszolt Mouchette. (És megint ne-vetni kezdett, azzal a nevetéssel, mely minden nappal keményebb, durvább volt.) – Tudod, nekem sose volt nagy étvágyam . . . csak kicsi . . . Oh! tudom . . . (Mert a férfi szemrehányó és gúnyos arccal hallgatta, fölényesen.) Ostoba vagy! Azt hiszed, léha teremtés va-gyok! Jó vicc!

A lány hiába nevetett: állati gőg csendült ki alig felemelt hangjá-ból. Tekintete befelé fordult, felszabadult. Ember-voltából csak a

hiúság és önfejtés szinte észrevehetetlen kifejezése maradt meg, valami kis ártatlanul buta arckifejezés: ez rávallott a nőre.

– Pedig . . .

A férfi valami ellenvetést akart megkockáztatni, de Mouchette betömte a száját. Gallet érezte ajkain öt ujját:

– De jó is, ha szép az ember! A férfi, aki utánunk fut, mindig szép. De ezerszer szebb az, akinek mi vagyunk mindennapi éhsége és szomja. És neked, öregem, olyan szemeid vannak, mint az ilyen embernek.

Hátrahajtotta a férfi fejét, hogy tekintete behatoljon a lány szemhéjak alá. A csodálatos láng sohasem ragyogott tisztábban, nem csapott magasabbra, örült hiábavalósággal. Campagne törvényhozója egy pillanatra csakugyan más embernek hitte magát. Kedvesének tragikus akarata szinte látható és tapintható lett, s a férfi felé nyújtotta karját s közbe valami nyöszörgő hangot hallott.

– Mou . . Mouchette, – esdekelt – kis Mouchette-em!

A lány engedte, hogy megragadja. De mikor a férfi ölének mélyén feküdt, a gonosz napok tekintetét nyilazta rá.

– Jó . . . Jó . . . szeretsz . . .

– Lássuk csak – mondta a férfi –, mindjárt . . .

– Várj egy pillanatig, – vágott közbe Mouchette – felöltözöm. Majd megfagyok.

Amikor újból megszólalt, a férfi már összegubbaszkodottan látta, végiggombolt kabátjában, illedelmesen összetett lábakkal, összekulcsolt kezei a térdén.

– Mindezek után, öregem, még csak meg sem vizsgáltál?

– Amikor óhajtod, megvizsgálak.

– Nem! Nem! – kiáltott fel. – Minek? Majd máskor. Különben is többek tudok rólad bárki másnál; hat hónap múlva anya leszek, amint mondani szokás. Szép kis anya!

Gallet úr szemével követte a szőnyeg mintáját.

– A dolog meglep – mondta végül komikus komolysággal. – Igyekszem megmagyarázni magamnak. Ez a terhesség valószínűtlen. Engedd meg, hogy kijelentsem neked, alapos okom van rá . . . de te már megint mindjárt felizgatod magad.

– Nem – szólt Germaine.

– Kettőnknek, neked és nekem, a szerelemmel kapcsolatos dolgokban nincsenek se előítéleteink, se aggályaink. Hogy lehetne hinni

egy olyan erkölcsi tételben, melyet a matematikához hasonló rendszeres tudomány – az egészségtan – naponként meghazudtol? A házasság intézménye éppúgy fejlődik, mint a többi dolog, és ennek a fejlődésnek végpontját mi orvosok szabad szerelemnek nevezzük. Így hát nem teszek semmiféle tapintatlan célzást, mert a szabad nőt és a maga életsorsának urát tisztellem benned. A lehető legnagyobb tapintattal fogok beszélni a múltról, de súlyos okaim vannak, hogy egy régibb terhességet állapítsak meg. Bizonyos vagyok, hogy a vizsgálat – ha megengedné nekem – megerősítené ezt az *a priori* diagnózist. Csak öt percet kérek tőled.

– Nem! szölt Mouchette. – Megváltoztattam nézetemet.

– Rendben van. Én tehát egyelőre ebben maradok.

Hiába várta, hogy a lány dühösen felkiáltson, tiltakozzék vagy legalább bosszús arcot vágjon. De a hosszú csend ezúttal teljesen megzavarta. Kedvese, aki az előbb érzéketlenül hallgatta, most gondolataiba süllyedt és ezekben a pillanatokban arca ártatlan volt.

– Szép dolog a tudomány – jelentette ki végül a lány. – Az ember képtelen bármit is titokban tartani előttetek. De én nem hazudtam . . . Nézd csak meg magad; még nem is lehet észrevenni . . . Így bizony! Mindenesetre bizonyos vagyok, hogy kirántasz a csávéból.

– Mit beszélsz itt össze-vissza? – kérdezte a férfi.

– Nem fogok sem három, sem hat hónap múlva gyereket szülni. Soha.

A férfi nevetve válaszolt:

– Elképesztasz!

De Mouchette újra ráemelte metsző tekintetét:

– Nézd, én sem vagyok annyira ostoba! Tudom, hogy ez milyen könnyű nektek, orvosoknak. Egy, kettő, három, puff! vége, elrepült, semmi nyoma.

– Amit te követelsz tőlem, kicsikém, súlyos dolog, a törvény is üldözi. Mint mindig, most is őszintén megmondom erről a nézetemet. De az én helyzetemben lévő embernek szeme előtt kell tartania bizonyos véleményeket – vagy ha úgy tetszik, előítéleteket –, melyek talán tiszteletreméltók és midenesetre nyomósak . . . A törvény törvény.

Így beszélt, mert érezte, hogy Mouchette esztelen lépésével elárulta magát. Milyen átlátszó és könnyű a szeretett nő ha kiszolgáltatotta titkát!

– Te akarsz mesterségemre megtanítani, kicsikém? – tette hozzá bizalmaskodva. – A szerelem sohasem fogja annyira megzavarni az agyamat, hogy miatta megfélemedkezzem az elemi óvatosságról. De talán tévesen magyarázol bizonyos jeleket, melyeket rosszul ismersz. Ha pedig terhes vagy, Mouchette, nem tőlem vagy az.

– Hagyjuk ezt – kiáltott nevetve a lány. – Majd elmegyek Boulogne-ba, ez az egész. Az ember azt hinné, hogy a csillagokat kértem tőled.

– Kötelességem, hogy figyelmeztesselek még valamire . . .

– Mire?

– Felhívom figyelmedet, hogy az orvosi beavatkozás mindig veszélyes, néha halálos . . . Ez az.

– Ez az! – hagyta rá a lány.

Azután felkelt és csendes, majdnem alázatos léptekkel az ajtóhoz ment. De hiába rángatta a kilincset először félénk, majd egyre idegeesebb, végül eszeveszett mozdulattal. Gallet, bizonyára szórakozottságból, kétszer is ráfordította a kulcsot. Mouchette néhány lépést hátrált, egészen az íróasztalig, ahol halálsápadtan megállt. Önmagához beszélt és többször is elismételte színtelen hangon:

– *Ez emlékeztet valamire, de mire?*

Talán az eső zaja volt az ablakon? Vagy a hirtelen sötétté vált árnyék? Vagy valami titokzatosabb dolog? Gallet az ajtóhoz rohant, felnyitotta és kitérte. Feltárta, nem annyira kedvese miatt, mint inkább valami félelemérzetből; sejtette, hogy valami veszély fenyegeti, mely itt van körülötte a keze ügyében – a szó, mely a levegőben lógott, és nem volt szabad meghallania – rettegett a titokzatos vallo mástól, amelyet a már remegő ajkak nem fognak sokáig visszatartani. És mozdulata oly heves és ösztönös volt, hogy amikor a folyosó árnyékában a fény felé fordult, meglepődött, hogy ott van, szemben mozdulatlan kedvesével.

De a nevetségéstől való félelem visszaadta a hangját:

– Ha oly sietős a dolog, kislány, nem tartóztatlak. Csak bocsáss meg, hogy az előbb ráfordítottam a kulcsot – tette hozzá túlzott udvariassággal, mely ínyére volt. – Gépiesen tettem, szórakozottságból.

A lány lesütött szemmel, mosoly nélkül hallgatta. Azután elhaladt mellette és eltávozott, alázatos léptekkel, lehajtott fejjel.

Ez a váratlan behódolás végleg megzavarta Campagne orvosát. Hasonlóan sok ostoba emberhez, akik ha valami komoly eset éri

őket, mindig akarnának valamit mondani, de későn kapnak észbe, vitájuk egyszerű és csendes befejezése teljesen felkavarta az orvost. A néhány röpké pillanat alatt, amíg Malorthy kisasszony elérte az utcai ajtót, Gallet kis agya képtelen volt megérlelni a döntő s egyúttal ügyes és határozott szót, amely visszahozta volna a szánakozó Mouchette-et a zöldripszés karosszékiig. De amikor a kis imádott kéz a kilincshez ért, amikor a fekete árnyék felmagaslott a küszöbön, nyomorult teste egyetlen kiáltásban tört ki:

– Germaine!

Átölelte a lányt, magához szorította, lábával hevesen bevágta az ajtót és a lányt az üres karosszékre dobta.

Utána rögtön, mintha ez a nagy erőfeszítés egy pillanat alatt minden bátorságát eloszlatná volna, sápadtan leült, találmra, az első székre, mely útjába akadt. És a lány már csúszott feléje, szétzilált hajjal, előrenyújtott kezekkel, sápadt tekintetében a könnyörgés még a rettegésnél is erősebb volt.

Ne hagyj el, – ismételte – ne hagyj el. Ne dobj ma ki . . . Az előbb valamit álmodtam . . . De szörnyű álom . . .

– Valaki becsukta a konyhaajtót. Timoléon elment hazulról . . . Valaki van ott . . . – mormolta a legyőzött hős, miközben szelíden eltolta magától kedvesét.

De az átölelte.

– Tarts magadnál! Őrült vagyok! Sosem szoktam félni. Ez az első eset. Vége.

A férfi újból rögtön felugrott. Arca megint kipirult. Gépiesen ismételte: „Vége . . . Vége . . .” De valami más hangsúllyal.

Közben Gallet otthagya. De azonnal visszatért gondterhes arccal.

– Nem értem a dolgot – szólt. – A mosókonyha ajtaja nyitva van és a konyhaablak is. Pedig Timoléon még nem jött meg; láttam a lépcsőn fácpóit . . .

Felemelte hangját és szörnyű fintorral így szólt kedveséhez:

– Micsoda őrültségeket csináltatsz te velem!

Az csak mosolygott.

– Ez volt az utolsó. Majd megjavulok.

– A fene egye meg Timoléont! Szavamra, olyan ez a ház, mint egy malom!

– Kitől félsz?

– Egy pillanatig azt hittem, hogy a feleségem jött meg – válaszolt naívu l Campagne nagy férfia.

Magyarázatképpen jónak látta rögtön hozzátenni:

– Néha suttyomban szokott hazajönni.

– Hagyd békén a feleségedet – válaszolt Mouchette látható nyugalommal. – Ha itt van, hát itt van. Bocsánatot is akarok kérni tőled: nagyon rosszul viselkedtem, szegény cicuskám! Jobban tetted volna, ha engeded, hogy elmenjek. Visszajöttem volna. Szükségem van rád, cicuskám . . . Oh! nem azért, amiért gondolod, – kiáltott fel s megragadta az orvos kezét – csak nem veszünk össze egy semmiházi kölyök miatt, aki sohasem fog megszületni, erre szavamat adom! Nem akarok itt botrányt. Ami a veszélyt illeti, füttyölök rá! Nem. Szükségem van rád, mert te vagy most az egyetlen ember, akivel hazugság nélkül beszélhetek.

S amikor a férfi vállat vont, Mouchette így folytatta:

– Azt hiszed, hogy ez semmi? (Gyorsan beszélt, gyorsan, elragadó lázzal.) Nos, kedvesem, látszik, hogy nem hasonlítasz hozzám! Amikor kicsi voltam, gyakran minden öröm nélkül hazudtam. Ma a hazugság erősebb nálam. Előtted az vagyok, ami akarok lenni. Piszkos egy teremtés, nem azért, mert komédiázik, hanem mert olyan szerepet játszik, melytől undorodik! Miért nem vagyunk olyanok, mint az állatok: Jönnek, mennek, esznek, megdögölnek, anélkül, hogy egy pillanatig is törődnének az emberekkel? A központi vágóhíd kapujánál láthatsz ökröket, amint szénát esznek két lépésre a satutól, a véreskarú mészáros előtt, aki nevetve nézi őket. Irigylem ezt! Sőt, többet mondok . . .

– La-la-la – vágott szavába Campagne orvosa. – Mondd csak meg inkább őszintén, az imént miért . . .? Lássuk csak! úgy látszik, hogy okosan és becsületesen meghajolsz érveim előtt; úgy teszel, mintha belenyugodnál, hogy másokat kérj meg – nem akarom ismerni őket, nem akarom tudni a nevüket – a veszedelmes és kétséges műtetre, melyért nem vállalhatom magamra a felelősséget; harag nélkül távozol, tekinteted olyan, mint a megvert kutyaé, de azért engedelmes . . . és hirtelen . . . – ó! ó! kíváncsinak látszom előtted, de te nem tudhatod: amit mi egy esetnek, nagyon érdekes esetnek nevezünk . . . – egy lecsukott zárért, egy ajtóért, mely nem enged azonnal, hirtelen őrjöngeni kezdesz, valósággal dührohamot kapsz! . . .! (Utánozva a lányt.) „Az előbb álmodtam valamit . . . Szörnyű egy

álom! . . .” Szerencsére még idejében elcsíptelek. Olyan különös volt az arcod! Hova akartál menni?

– Tudni akarod? De úgysem fogsz hinni nekem.

– Azért megmondhatod.

– Meg akartam magam ölni – felelte nyugodtan Mouchette.

Az orvos tenyerével hevesen a térdére csapott.

– Tréfálsz velem!

– Vagy ha úgy akarod, – folytatta zavartalanul a lány – olyan tisztán láttam a vauroux-i mocsár egy szögletét, mint most téged látlak, közel a majorhoz, két fűzfa alatt, ahova be akartam magam vetni. Hátul, a fák között az ember a kastély tetejét láthatja. Mit mondjak még? Ostobaságokat beszélek. Jól tudom . . ., örült voltam.

– Teringettél! – kiáltott a campagne-i orvos, miközben az ajtóhoz rohant – most aztán igazán jár valaki felettünk! Ez az ő lépése!

És amikor a lány nevetésbe tört ki, tekintetével oly rettenetesen megfenyegette, hogy az jónak látta, ha maradék jókedvét kicsi zseb-kendőjébe fojtja.

Hallotta, amint a férfi papucsai a lépcsőházig csoszognak; az első lépcsőfokok megcsikordultak, aztán megint csend lett. Gallet ismét ott állt előtte.

– Zéléda az – mondta. – Láttam az útipoggyászát az elsőemeleti folyosón. Valószínűleg a félkilences vonattal jött, hogy megtakarítsa az éjszakai szállodát. Erre gondolhattam volna! Ki tudja, talán már tíz vagy húsz percre, hogy itt van . . . Tűnj el!

Topogott a türelmetlenségtől, bár végtelen megalázottságában még mindig méltóságteljes képet igyekezett magára öltetni. De Mouchette hidegen válaszolt.

– Most meg te örülsz meg! Mitől félsz? Papa megbízásából jöttem. Nem menekülhetek el tolvajmódra, ez ostobaság lenne. Különben is, szobád ablaka az utcára nyílik; meglátna engem. Háromnapi távollét után szó nélkül felsuhan, ez nem egészen természetes dolog, nem. Hallott volna bennünket? Annál jobb. Az ajtón keresztül sohasem tud az ember valamit tisztán kivenni. Ne vitatkozz. Ne vess az arcába! Ha jön, kedvesen jónapot mondunk neki . . .

A férfi meggyőzve hallgatta. Mouchette fürge kezei alatt egy pillanat múlva minden tárgy visszakerült szokott helyére. A párnák visszanyerték rugalmas kerekességüket, a karosszékek szépen a falnak fordították hátukat, a gyógyszeres-szekrény ajtaja becsukódott, a

lámpa nyugodtan fénylett zöld ernyője alatt. Amikor Malorthy kisasszony visszaült a helyére, még a falak is hazudtak.

– Most pedig várjunk.

– Várjunk – ismételte Gallet.

Tekintete még egyszer körüljárta a szobát és megnyugodva kedvesen pihent meg. Tiszteletteljes távolságban a tudós férfiútól, aki most szent hivatását gyakorolja, a fiatal beteg figyelmesen készen állt, hogy meghallgassa a csálhatatlan jóslatot.

– Hogy meri ilyen magasan keresztbe rakni lábait? – a megzavarodott Gallet-nak csak ez jutott eszébe.

Most, hogy Mouchette elhallgatott, a férfi tisztán érezte, hogy az előbb nem annyira kedvesének érvei hatottak rá, mint inkább hangja és hanghordozása.

– Gyerekes dolog az egész, – ismételte magában – gyerekes. Jelenlétét százféleképpen is meg lehet okolni! . . .

De mikor arra gondolt, hogy mindjárt követnie kell a szeszélyes gyermeket hazudozásában, komédiázni kell kételkedő és alattomos ellensége előtt, nyelve szájpadrálásához tapadt.

Ekkor történt, hogy egyszerre csak hiába kereste Mouchette tekintetét. A hamis szemek a falat nézték felette s már új titok érlelődött bennük. Valami elkerülhetetlen szerencsétlenség sejtése és bizonyossága kerítette hatalmába az orvost. Bűne ott volt előtte, teljes megvilágításban, nyilvánvalóan, feltűnően, s ő még maga mellett akarta ezt a cáfolhatatlan tanút! Ha lába a félelemtől nem gyökeredzik a földbe, ebben a pillanatban Mouchette-et kétségtelenül kihajítja az ablakon. Ráugrott volna, mint ahogy égő kanócot tapos szét az ember, közel a lőporos kamrához. De már késő volt. A gyávák borzalmas megnyugvása védtelenül kiszolgáltatta őt ismerős ellenségének. És mielőtt bármit is szólt volna, már hallotta őt (és a csendet megtörő hang tiszta és kellemes volt):

– Hiszel a pokolban, cicuskám?

– Pont most kell ilyen ostobaságról beszélni – válaszolt békítőleg –, nagyon kérlek: tartogasd legalább valami alkalmasabb pillanatra értelmetlen tréfáidat.

– Na! Nézd csak! Nem! A veszély már elmúlt; nyugodj meg. A végén még engem is megdühítesz halálraremült képeddel. Mit kockáztatasz most? Semmit.

– Csak téled félek – szólt Gallet. – Igen, te nem vagy valami nagyon megbízható szövetséges . . .

A lány nem is tartotta érdemesnek, hogy válaszoljon, csak mosolygott. Majd hosszú csend után, ugyanaz a nyugodt és kellemes hang megint megszólalt:

– Felelj azonnal, cicuskám: Hiszel a pokolban?

– Persze hogy nem! – kiáltott fel mérgesen az orvos.

– Esküdj meg rá.

Megadta magát.

– Igen, esküszöm rá.

– Jól tudtam – szólt a lány. – Nem félsz a pokoltól és félsz a feleségedtől! De ostoba vagy!

– Mouchette, hallgass, – könyörgött a férfi – vagy menj el . . .

– Vagy menj el! Mi? Most már sajnálod, hogy az előbb visszatarattad Mouchette-et? Most már ott lenne, a békákkal telt mocsárban, édes kis szája tele sárral, némán . . . Ne sírj, te nagy gyerek. hiszen látod; szándékosan egészen halkán beszélek. Csúnyán gyáva vagy! Tőle félsz és tőlem nem félsz!

Az orvos könyörögni kezdett:

– Mi okod van rá, hogy bánts engem?

– Semmi, igazán semmi. Egyáltalán semmi bajt nem akarok okozni neked. De miért nem félsz tőlem?

– Jó lány vagy, Mouchette.

– Oh igen; jó lány. Vele csak az örömet osztod meg. Bebizonyítottad-e ezt az előbb, igen, vagy nem? De ha Mouchette gyermekéről van szó, pfuj!

– Nem tőlem van – ordította magán kívül az orvos.

– Tegyük fel. Nem azt kérem tőled, hogy magadénak ismerd el.

– Nem (suttogva beszéltek), csak valami olyant követeltél tőlem, amit lelkiismeretem elítél.

– Majd mindjárt beszélünk a lelkiismeretedről – válaszolta Mouchette. – Azzal, hogy megtagadtad segítségedet, végre felnyitottad szememet. Ne hidd, hogy veszekedni akarok veled. Nem szépségedért szeretlek, – tekints csak a tükörbe – sem nagylelkűségedért; szemrehányás nélkül, inkább fösvény vagy! Mit szerettek hát benned? Ne bámulj rám ezekkel a düledt szemekkel! Bűnödöt . . . Most azt mondod: ez csak regényes frázis? . . . Ha tudnád . . . amit nemsokára *tudni fogsz* . . ., megértenéd, hogy egészen mélyre süllyedtem, veled egy szintre . . . Ugyanannak a gödörnek a fenekén vagyunk . . . Veled szemben felesleges hazudnom . . . Nem! nem olvasol a szívem-

ben; azt hiszed, hogy most megbosszulom magam . . . Nem! kicsikém. De ma egészen, egészen őszinte lehetek. Nos! most van itt a pillanat, hogy beszéljek, vagy sohasem. Sarokba szorítottalak, szegény cicám, nem tudsz elszökni előlem. Sőt azt sem ajánlom, hogy hangozsanabban beszélj . . . Így!

Ő maga is oly halkán beszélt, hogy a férfi gépiesen felé fordította fejét, gyerekes mozdulattal. A megszokott ékesszólás, ez a félcsend, Zéléda nyugodt léptei felettük, Timoléon hangja, amint egy ostoba dal refrénjét dúdolja serpenyőinek, végleg megnyugtatták. De azért még nem merte felemelni szemeit a tekintet felé, melyet magán érzett . . . Milyen kelletlenlenség! gondolta.

De a végzetes jel már a falra volt írva.

Mouchette nagyot lélegzett és folytatta:

– Különben is, ha most beszélek, ezt érted teszem, hogy hasznod legyen belőle . . . Nézd csak: hetek óta szeretjük egymást, és senki sem tudja, senki . . . Germaine kisasszony itt . . . a képviselő úr ott . . . mi? Jól elrejtőztünk? Jól be vagyunk zárva? Gallet úr szerelmeskedik egy tizenhatéves lánnyal. Ki sejtene? Még a feleséged sem! Valld be, vén rosszcson, az, hogy itt család meg, az orra, a bajusza előtt (mert van bajusza!), ez boldogságod felét jelenti. Ismerlek. Nem szereted a tiszta vizet. Abban a híres vauroux-i mocsárban gyakran látok fura és nagy különös állatokat; hasonlítanak egy kicsit a szálábúakhoz, de hosszabbak . . . Egy pillanatig a víz átlátszó színén látod őket lebegni. Aztán hirtelen elmerülnek és helyükön sárfelhő támad. Tudod! ezekre hasonlítunk. Közöttünk és az ostobák között szintén ott van ez a kis felhő. Titok. Súlyos titok . . . Ha megtudod, hogy fogjuk egymást szeretni!

Hátravetette magát és csendesen nevetett.

– Fura! – szólt Gallet.

A lány ajkai hegyével gyerekes fintort vágott s egy pillanatig a férfit szegezte tekintetét, nyugtalan arccal. Aztán arca megint kipirult:

– Tény, hogy túl sokat beszélek – vallotta be –, alapjában véve, félelemből. Beszélek, hogy semmit se mondjak. Ha Zéléda most belépne, magam sem tudom, örülnék-e neki, vagy bosszankodnék. Várj csak! Várj! Először hallgass meg: Az apa nem te vagy. Nem! Kitaláld? . . . A márki . . . igen . . . igen Cadignan márki úr . . .

– Fura! – ismételte Gallet.

Mouchette ajka megremegett.

– Csókold meg a kezem – mondta váratlanul. – Igen . . . Csókolj kezemnek . . . akarom, hogy megcsókold a kezem!

Hangja megcsuklott, éppúgy mint a színészé, aki nem éri el a várt hatást, elveszti fejét, megzavarodik. Ugyanakkor kedvese szájához szorította tenyerét. Majd hirtelen elhúzódtól és rendkívüli hévvel így szólt:

– Megcsókoltad a kezem, mely megölte őt.

– Egészen fura! – ismételte harmadízben Gallet úr.

Mouchette megkísérelt egy megvető nevetést; de az elfojtott kitörés oly kegyetlen és szívszaggató volt, hogy elnémult.

– Tiszta örülség – mondta méltóságteljesen a campagne-i orvos. Másvalaki még a szimptomáit is felismerné. De te ideges, alkoholos terheltségű lány vagy, két-három év óta süldő és korai terhességben szenvedsz: ilyen esetben ezek a bajok nem ritkák. Bocsáss meg, hogy így beszélek: eszedhez, józanságodhoz fordulok, mert tudom, hogy az ilyen betegek sohasem engedik magukat teljesen megtéveszteni saját örületükkal. Valld be hát: csak tréfáltál? Csak kissé túloztad, csak tréfa, amilyent bárki más elkövethet? Rossz tréfa.

– Tréfa – dadogta végül is Mouchette.

Iszonyú harag tombolt belsejében, de elnyomta. A megalázott gőg tüze teljesen felemésztette még azt is, ami örült és kegyetlen ifjúságából maradt benne; hirtelen legyőzhetetlennek érezte szívét a keblében és agyában egy asszony hideg és nyugodt értelmét érezte: egy asszonyét, aki a gyereklány tragikus nővére.

– Ne hagyj cserben ebben a nehéz pillanatban – kiáltott fel –, vagy mindjárt te fogsz sírni. Gondolj, amit akarsz; talán fáradt vagyok s ezért nem tudom magamba zárni ezt a titkot, talán lelkiismeretem furdal? Vagy csak egyszerűen a félelem . . . Miért ne félnék én is, mint mindenki? Higj, amit akarsz, *de vedd ki te is a részedet*. Különben is, most már túl sokat beszéltem róla. Igen! Én öltem meg őt. Mikor? 27-én . . . Hány órákor? Háromnegyed egy után. (Még látom a mutatót . . .) Leakasztottam puskáját, a falon függött, a tükör alatt . . . Nem! Talán nem voltam egészen bizonyos benne, hogy meg van töltve. Pedig úgy volt. Akkor sütöttem el, amikor a cső vége hozzáért. Kis hiba, hogy rám nem esett. Cipőmet elborította a vér; a mocsárban mostam meg. Harisnyáimat is megmostam, otthon, mosdótálamban . . . Ez történt! Most már elhiszed? – kérdezte gyerekes

megnyugvással. – Akarsz még más bizonyítékot? (Eddig még egyetlenegy sem adott.) Majd hozok én. Csak kérdezz.

Hihetetlen dolog! Gallet egy pillanatig sem kételkedett a lány szavában. Kezdetől fogva hitt neki, annyira többet árult el a dologról Mouchette tekintete, mint ajka. De az első meglepetés oly erős volt, hogy még a rémület megnyilvánulásait is megbénította, melyeket Mouchette már kémlelt kedvese arcán. A gyáva szorongása, ha eléri tetőpontját s ha külsőleg nem tör ki, belül korbácsolja fel az ösztön minden erejét: a félig értelmes emberállatnak majdnem korlátlan tetető és hazudozó képességet ad. Gallet-t nem a bűn szörnyűsége szegezte le, de egy villanásban örökre szörnyű barátnőjéhez kötözve látta magát; bűntársa, nem a tettnek, de a titoknak. Hogyan fedje fel a titkot, anélkül, hogy magát is ki ne szolgáltatná? Ha már túlságosan késő, hogy a vallomást megakassza, nem-et fog mondani! Van valami más megoldás? ... Nincs, nincs! Még a bizonyossággal szemben sincs. Nincs! Nincs! Nincs! Nincs! – üvöltött a félelem. És már szeretne volna lebunkózni ezt a *nincs!*-et mint zárt ököl a szörnyű vádló száját. Csakhogy ... Csakhogy ... A nyomozás lezárult; az eljárást megszüntették ... A kérdés csak az, hogy mindent megtudott-e? Mouchette tartogatott még valami bizonyítékot? Még ha a lány ki is szolgáltatja magát, ő majd el tudja háritani a bajt: a bírák szokásos nehézkessége, a büntett különlegessége, a feledés, mely már elborította a hajdan rettegett vagy megvetett ember emlékét, a Malorthy-család tekintélye – s mindezen felül, a képviselő-orvos tanúvallomása – elég ahhoz, hogy eloszlassa a bűn bágyadt kétségeit. Mouchette szertelensége és haragjának várható csapongásai valószínűvé tették az örülségi roham lehetőségét: különben is Gallet meg volt győződve, hogy ez a roham rövidesen kirobban ... De addig, akár örült, akár nem, mit fog mondani ez az álnok teremtés, mielőtt a zárka kipárnázott ajtaja bezárulna mögötte? Bármilyen gyorsan követték is egymást az ellentmondó feltevések a szerencsétlen ember agyában, mégis visszanyerte paraszti furfangját és minden gúny nélkül így szólt:

– Nem akartalak feldühíteni ... Nem ítélekzed tetted felett, ha ugyan egyáltalán elkövetted azt. Aki tizenötéves gyerekek elcsábításában gyakorolja magát, viselje a kockázatot ... De kikérdezlek, mert magad kérsz rá. Barátodhoz beszélsz ... gyóntatódhoz. (Lehal-kitotta hangját akarata ellenére s szorongás kerítette hatalmába.)

- . . . Tehát nem aludtál otthon a 26-áról 27-ére virradó éjszakán?
- Micsoda kérdés!
- És apád?
- Aludt! – válaszolt Mouchette. – Nem olyan nagy dolog észrevétlenül kiossonni!
- És visszamenni?
- Visszamenni se, teringettét! Reggel háromkor még a mennydörgést sem hallaná meg.
- De másnap, drágám, amikor megtudták? . . .
- Öngyilkosságra gondoltak, mint mindenki. Papa megölelt. Az előző nap látta a márkí urat. A márkí úr semmit sem vallott be. „Úgy látszik, mégis megijedt”, mondta a papa . . . Aztán hozzátette: „Ami pedig a porontyot illeti, majd elintézzük a dolgot; Gallet kezei messzire nyúlnak”. Mert tanácsot akartak tőled kérni. De én nem akartam.
- Tehát te sem vallottál be semmit?
- Nem!
- És miután a . . . a tettet elkövetted . . . elmenekültél?
- Csak a mocsárig szaladtam, hogy lemossam cipőmet.
- Semmit sem vittél magaddal?
- Mit vihettem volna?
- És mit csináltál cipőiddel?
- Elégettem őket harisnyáimmal együtt a kemencében.
- Én láttam a . . . megvizsgáltam a holttestet – mondta még Gallet.
- Az öngyilkosság nyilvánvalónak látszott. A lövés oly közeliről érte!
- Igen, az álla alatt – szólt Mouchette. – Annyira kisebb voltam nála és ő egyenesen felém tartott . . . Nem félt.
- Voltak a . . . az elhunynak birtokában bizonyos dolgok . . . levelek? . . .
- Levelek! – szólt Mouchette s fitymálóan vállatmont. – Mit csinált volna velük?
- Ez valószínűnek látszik – gondolta Gallet. És meglepetéssel hallotta saját hangját, amint egészen hangosan ismételte gondolatát.
- Látod! – diadalmaskodott Mouchette. – Ez a dolog nehéz teher volt lelkemen! Most már jöhet Zélédád, majd meglátod! Jámbor leszek, mint a szentkép. „Jónapot, Germaine”. (Felkelt, hogy megha-
jóljon a tükör előtt.) Jónapot, asszonyom . . .
- De a campagne-i orvos nem bírta tovább alakoskodni. A megme-

revedett félelem hirtelen felengedett benne és hagyta, hogy csele kibuggyanjon belőle, miként a kutyáktól szorongatott vad, mely megkönnyebbül, mielőtt nem fenyegeti veszély.

– Lányom, te őrült vagy – mondta hosszú sóhajtással.

– Mi? Hogyan? – kiáltott fel Mouchette. – Te . . .

– Egy szót sem hiszek ebből a históriából.

– Ki ne mondd még egyszer – sziszegte a lány.

A férfi mosolyogva hadonászott kezeivel, mintegy azért, hogy megnyugtassa.

– Hallgass ide, Philogone – kezdte el megint könyörgő hangon a lány (és arckifejezése még hangjánál is gyorsabban változott meg). – Az imént hazudtam; a bátort adtam. Az igazság az, hogy nem bírok élni, lélegzeni vagy csak a napot is látni e szörnyű hazugságon keresztül. Látod! Most mindent elmondtam! Esküdj meg, hogy mindent elmondtam.

– Rosszat álmodtál, Mouchette.

A lány megint könyörögni kezdett.

– Megőrzítesz engem. Ha még ebben is kételkedem, mit higgyek el? De mit beszélek – folytatta most szúrós hangon. – Mióta nem hiszik el a gyilkos szavát, aki magát vádolja és aki megbánta tettét? Mert szánom! . . . Igen . . . igen . . . Megteszem én. Csak azért is bűnbánó vallomást teszek. És ha nem hiszed el, mindenkinek el fogom mondani álmomat, ezt a híres álmot! Az álmodat!

Névetésbe tört ki. Gallet ráismert erre a nevetésre és elsápadt.

– Túlságosan elkalandoztam – dadogta. – Jól van Mouchette, rendben van, ne is beszéljünk többet erről.

Mouchette készséggel lehalkította hangját:

– Megijesztettelek – szólt.

– Egy kicsit – felelte az orvos. – Te most olyan ideges és lobbanékony vagy . . . Hagyjuk ezt. A véleményem már teljesen kialakult.

Mouchette megremegett.

– Mindenesetre nincs semmi félnivalód. Nem láttam és nem halottam semmit. Különben is – tette hozzá az orvos elővigyázatlanul – sem én, sem más . . .

– Hát ez mit jelent?

– Hogy a történet olyan, mint egy álom, akár igaz, akár nem . . .

– Vagyis?

– Ki látta, hogy elmentél? Ki látta hogy visszatértél? Hol vannak a

bizonyítékok? Se tanú, se meggyőző érv, se egyetlen írott szó, még egy vérfolt sincs . . . Képzeld el, hogy önmagamat vádolom. Egyformán állnánk, kicsikém. Bizonyítékok nincsenek!

Ekkor . . . Ekkor látta, hogy Mouchette kiegyenesedik előtte, nem sápadt, sőt ellenkezőleg: homloka, arca és nyaka is oly égőpiros lett, hogy a halánték finom bőre alatt, az erek kéken kirajzolódtak. A kis összezárt öklök még fenyegették őt, de a nyomorult gyermek tekintete már csak valami borzalmas kétségbeesést fejezett ki, mintegy a végső kiáltást, irgalomért. Majd ez az utolsó fény is kialudt s szemeiben csak az örület imbolygott. Kitátotta száját és felordított.

Ez az emberfeletti panasz tompán, majd élesen visszhangzott a kis házban, mely már tele volt tétova zajjal és sietős léptekkel. A campagne-i orvos első mozdulatával messze eldobta magától a törekeny, megmerevedett testet s most azon volt, hogy becsukja a száját, elfojtja a kiáltást. Küzdött e kiáltással, amint a gyilkos küzd az élő szívvel, mely alatta dobog. Ha hosszú kezei véletlenül megtalálják a remegő nyakat, Germaine halott, mert az őrjöngő gyáva minden egyes mozdulata olyan volt, mintha gyilkolni akarna. De csak a kis állkapcsot szorongatta nyöszörögve, és nem volt emberi erő, amely szét tudta volna feszíteni izmait . . . Zéléda és Timoléon egyszerre léptek be.

– Segítsetek! – esdekelt a férfi . . . – Malorthy kisasszony . . ., dühögő örületroham . . . a roham tetőfokán . . . segítsetek, az istenfáját! . . .

Timoléon megragadta Mouchette karjait és keresztben tartotta a szőnyegen. Galletné egy pillanatig tétozózott, majd megragadta a lábakat. A campagne-i orvos, most hogy kezei végre felszabadultak, az őrjöngő lány arcára étterrel átitatott zsebkendőt nyomott. A szörnyű panasz előbb letompult, majd teljesen elhalt. A legyőzött gyermek megadta magát.

– Szaladj takaréért – szólta Gallet a feleségéhez.

Belecsavarták a már tehetetlen Malorthy kisasszonyt. Timoléon elszaladt a sörfőzőért. Még aznap este automobilon elszállították Duchemin doktor szanatóriumába. Egy hónappal később teljesen gyógyultan távozott onnan, miután világra hozott egy halott gyermeket.

A KÉTSÉGBEESÉS KÍSÉRTÉSE

I.

– Kedves kanonokom, öreg barátom, – zárta le a vitát Demange abbé – mit mondjak még? Nehezen tudom elképzelni, hogy aggályai jogosak, és mégis, ez az ellentét nyomasztólag hat rám . . . ha nem ismerném óvatosságát és biztos ítélőképességét, azt merném modani, hogy éleslátása itt semmiségekre irányul . . . De higgye el, túlságos fontosságot tulajdonít egy rosszmodorú fiatal papnak.

Menou-Segrais abbé fázósan húzta fel térdére a takarót s kezét szóltanul nyújtotta a távoli kandalló felé. Majd hosszú csend után megszólalt, valami titokzatos gúnnyal hangjában, melytől egy pillanatig felcsillantak szemei:

– Az öregség számos kellemetlensége közül a tapasztalat nem a legutolsó, és szeretném, ha az óvatosság, melyet az előbb említett, sohasem növekednék az ítélőképesség hátrányára. Kétségtelen, hogy az okoskodásoknak és feltevéseknek nehéz határt szabni, de az élet elsősorban választást jelent. Vallja be csak barátom: az öregek jobban félnek a kockázattól, mint a tévedéstől.

– Olyan, mint régen volt! – szólt szelíden Demange abbé – szíve alig változott valamit! Úgy tűnik fel nekem, mintha most is a Saint-Sulpice udvarán hallgatnám, amint a bencés misztikusokon vitatkozik. – Szent Gertrúd, Szent Mechtild, Szent Hildegard . . . – a szegény Lantivy atyával. Emlékszik még? „Mit beszél nekem a harmadik misztikus állapotról? – mondta magának . . . – Az urak közül kegyed a legkényesebb az ebédlőben és a legjobban öltözött!”

– Emlékszem – szólt a campagne-i plébános . . . És nyugodt hangja hirtelen alig érezhetőn megtört. Párnák közt nyugvó fejét nehézkesen a hatalmas szoba felé fordította, mely már megtelt árnyékkal, s egy tekintettel kedvelt bútoraira mutatott:

– El kellett titkolnom magamat. Az embernek mindig el kell titkolnia magát.

De hangja rögtön utána megszilárdult s azzal a fölénnel, mely első sorban önmagát gúnyolta kis zavarba hozta nemes lelkét, hozzátette:

– Ha az ember meg akarja érteni és ízlelni a szabadságot, csak köszvényes fájdalmakra van szüksége.

– Térjünk vissza pártfogoltunkhoz – szólt hirtelen Demange abbé, kissé nyersen, anélkül, hogy rögtön öreg barátjára pillantott volna. – Ötör haza kell indulnom. Szeretném még egyszer viszontlátni.

– Nincs ennek semmi értelme – válaszolt nyugodtan Menou-Segrais abbé. – Mára elég volt belőle! Besározta öreg szmárnát s majdnem eltörte legértékesebb és legkényesebb székemet, melyre szokásos természetességével ült rá... Mire van még szüksége? Megint meg akarja méricskélteni s szemügyrevenni, mint újoncot szokták a sorozásnál?... De ha kedve van hozzá, beszéljen vele. Csak Isten tudja, mennyi gondot ad ez a feketeruhás nyakigláb ember egy hosszú héten keresztül, ha itt tartózkodik csecsebecsém között, melyeket annyira szeretek!

De Demange abbé eléggé ismeri fiatalkori társát, hogy ne csodálkozzék mogorvaságán. Mint a targe-i püspök egykori magántitkára, jól ismerte azokat a nehézségeket, melyeket Menou-Segrais abbé tiszta és világos szelleme egyenként küzdött le. Vad függetlenségi érzése, szinte ellenállhatatlan józansága, – amely azonban néha látszólagos kegyetlenséggel járt s ezt legjobban az érzékeny emberek érezték, éppen a túlzott udvariasság következtében – az elméleti megoldásokkal szemben tanúsított megvetése, a legmagasabb lelkiesség iránti fejlett érzéke, amelyet azonban a tisztán elméleti kutatás nehezen elégített ki, mindezek kezdetben bizalmatlanságot ébresztettek a püspökben. A fiatal Demange tapintatos befolyása és főleg Menou-Segrais, az akkori karkáplán s későbbi campagne-i esperes feddhetetlen jelleme, csak későn nyerte meg számára annak a kegyeit, aki szívesen engedte, hogy az utolsó kurtanemes-prelátusnak nevezték. Egy évvel később meghalt; halála nehéz feladat elé állította a kultuszminiszter kegyelt jelöltjét, Papouin püspök urat. Menou-Segrais abbét először udvariasan mellőzték, majd a liberális képviselő első bukása után, akiért valószínűleg nem nagyon lelkesedett, nyíltan kegyvesztett lett. A radikális Gallet doktor győzelme az utolsó csapást mérte papi pályafutására. Amikor az egyébként irigyelt Campagne plébánosa lett, beletörődött abba, hogy ezentúl egyszerűen csak a vallási

békét fogja szolgálni az egyházmegyében, mert a két párt állandóan az ő kárára egyezett ki, s így Menou-Segrais-t egyszer a miniszter jelentette fel, másszor püspöke róttá meg. Ez a játék elszórakoztatta s mindenkinél jobban élvezte a kellemes hintázást.

Nagy vagyon örököse volt, melyet okosan kezelt s teljesen unokahúgainak szánt; kevésből élt, nem minden nemes vonás nélkül: hasonlított egy száműzött nagyúrra, aki az udvar légköréből és modorából magával hozott valamit vidéki magányába: minden rosszmájúság nélkül érdekelte a többiek élete, nagy ügyességgel tudott beszédre bírni bárkit, egy tekintettel, üres szóval, mosollyal kitapogatta a titkokat, – de ő volt az első, aki megkövetelte a hallgatást – bámulatosan tapitatos és magas szellemű, nagyszerű vendég, aki pusztá udvariasságból szereti a jó tételeket, szerető részvétből beszédes néha, s oly tökéletesen udvarias, hogy az esperességekhez tartozó egyszerű plébánosok beleestek a csapdába s mindig a legelnezőbb embernek tartották, akivel kellemes az érintkezés, akinek az élelslátás nem éppen erénye, aki hajlamánál fogva elnéző, sőt még kétkedő és talán kissé gyanús is.

– Barátom, – felelte szelíden Demange abbé – értem, mit akar mondani. Káplánjára mér egy ütést, melyet előzőleg nekem szánt. Titokban megnemértéssel, elfogultsággal s Isten tudja még mivel vádol engem. Mindenesetre könyörületes gondolat ezen a karácsonyi napon egy szegény nyugdíjas társsal szemben, aki ma este három mérföldet fog utazni, mielőtt ágyába feküdne, s mindezt azért, mert szereti magát! Azt hiszi, hönnyedén el tudom bírálni azt a kétségét, melyet rámbízott? . . . De mint egykor, most is mindent le akar győzni meggyőződésével s egyszerre magával akarja ragadni az embert; a különbség csak annyi, hogy most elbájolóbban csinálja . . . Arra kényszerít, hogy valamit biztosan állapítsak meg, pedig az adatok, melyek rendelkezésemre állnak . .

– Ki beszél itt adatokról! – vágott szavába az esperes. – Miért nem rögtön nyomozás és iratcsomók? Amikor arról van szó, hogy az ember megnyerjen vagy elveszítsen egy ütközetet, azt használja fel, ami kezeügyében van. Addig, amíg magam mérlegeltem a dolgot, nem hívtam el önt, de attól a pillanattól kezdve, hogy bizonyos vagyok . . .

– Szóval azt várja tőlem, hogy helyeseljek?

– Eltalálta – válaszolt zavartalan nyugalommal az öreg pap. – Van ugyan természetemben valami merészség, de erőm annyira csekély, öregségem olyan gyáva, szokásaim és rigolyáim oly ostobán kötnek, tökéletlenségeimről nem is beszélve, hogy a döntő pillanatban nagy szükségem van baráti hangra és tekintetre. Maga mindkettőt megadta nekem. Minden rendben van. A többi az én dolgom.

– Micsoda konokság! – válaszolt Demange abbé. – Szeretne elhallgattatni engem. Mikor majd megint távol leszek, imádkozni fogok szándékaiért, még ma éjszaka, vaktában, és talán sohasem imádkoztam ilyen őszinte szívvel. Addig azonban, még ha meg is ver, összefoglalom beszélgetésünket, hogy megnyugtassam lelkiismeretemet; igyekezni fogok levonni a következtetést. Engedje, hogy kibeszéljem magam! Engedje, hogy kibeszéljem magam! – kiáltott fel az esperes türelmetlen mozdulatára – nem fogom hosszú ideig lefoglalni. Az akták adatainál tartottam. Ehhez térek vissza. Nem tulajdonítok ugyan különös jelentőséget a papnövelde minősítéseinek . . .

– Mire való erre visszatérni? – szolt Menou-Segrais abbé. – Ezek a minősítések közepesek, tisztára közepesek, de csak Isten tudja, milyen értelemben, s hogy a kispap közepszerűségét bizonyítják-e, vagy a mesterét! . . . De itt van Papouin püspök úr levelének egy részlete, melyet még nem olvastam fel magának . . . Legyen szíves és adja ide irattáskámat, ott fekszik íróasztalom sarkán – s hozza közelebb a lámpát is.

Előbb végigfutotta a levelet, mosolyogva, miközben egészen közel tartotta rövidlátó szeméhez.

„Nem merem önnek ajánlani – kezdte –, nem merem önnek ajánlani az egyetlen, aki megmaradt; nem régen szentelték fel, de a katedrális plébánosa, akinek odaadtam, nem tudja mire használni. Semmi kétség: tele van értékes tulajdonságokkal, de ezeket valami különös heveség és nyakasság elrontja, nincs nevelése, se modora, nagy áhítata több buzgalmat, mint okosságot mutat. Szóval még eléggé faragatlan. Attól félek, hogy egy olyan ember, mint ön, (– itt egy püspöki gúnyos célzás) . . . félek hogy egy olyan ember, mint ön, nem tud majd hozzászokni ehhez a kis vadóchoz, aki napjában tízszer is meg fogja sérteni, anélkül, hogy akarná.”

– És ön mit válaszolt? – kérdezte Demange abbé.

– Körülbelül ezt: mindent könnyű megszokni, Püspök Úr; elég, ha valamiben hasznát vehettem, vagy valami ehhez hasonlót.

Hangjából gúnyos tisztelet csendült ki és szép tekintete nyugodt merészséggel nevetett.

– Így hát, – szólott az öreg pap türelmetlenül – véleménye szerint barátunk olyan, amilyennek leírták?

– Rosszabb – kiáltott fel az espéres –, ezerszer rosszabb! Különben, ön is látta. Ebben a kényelmes házban pusztá jelenlétével megsérti a józanságot. Ítéljen maga: az őszi esők, az északi szél, mely feléleszti köszvényemet, a túlfűtött, faggyúszagú kandalló, látogatóim sáros talpa a szőnyegeken, a késői vadászatok fegyverropogásai, mindez már amúgyis elég egy öreg kanonoknak. Az én koromban úgy várjuk a Jóistent, hogy reméljük: hétköznapon lép be, anélkül, hogy bármi zavart okozna . . . Sajnos, nem a Jóisten lépett be, hanem egy hatalmas, szélesvállú fickó, aki olyan jóakarátú, hogy az ember a fogait csikorgatja, de még elviselhetetlenebb, ha tapintatos akar lenni, ha elrejtí vörös kezeit, ha óvatosan akar lépni megpatkolt bakancsával, vagy ha meglágyítja hangját, mely inkább kocsisra, vagy marhapásztorra vall . . . Kiskutyám undorral szaglássza, gazdasszonyom már megunt, hogy két reverendája közül örökké tisztítsa és foltozza azt, mely még valamennyire viselhető . . . A jóneveltségnek még árnyéka sincs benne. Tudása csak éppen arra elég hogy valahogyan elolvassa a breviáriumot. Igaz, hogy dicséretes áhítattal misézik, de olyan lassan és ügyetlenül, hogy a verejték kiüt rajtam a kórusi székemben, pedig ott kegyetlenül hideg van! Mikor arról volt szó, hogy a szószékről kell szembeszállnia a hívekkel, akik meglehetősen igényesek, már a pusztá gondolatra is olyan szerencsétlennek látszott, hogy nem merem erre kényszeríteni s tovább kínzom szegény torkomat. Mit mondjak még? Reggeltől estig a sáros utakat járja, mint valami csavargó, a fuvarosoknak segédkezik, abban a hiú reményben, hogy majd megtanítja ezeket az urakat az isteni méltósághoz illő beszédre, és szaga, melyet az istállókból hoz, zavarja a jámbor asszonynépet. Végül pedig képtelen voltam megtanítani arra, hogyan kell szépen elveszteni egy játszma trik-trakkot. Kilenckor már halálosan álmos, és kénytelen vagyok megfosztani magam ettől a szórakozástól . . . Akar még többet hallani? Vagy ez is elég?

– Ha a püspökségnek küldött jellemzésnek ez a lényege – válaszolt egyszerűen Demange abbé –, sajnálom őt.

A campagne-i plébános mosolya rögtön eltűnt és különben mindig mozgékony arca megfagyott.

– Engem sajnáljon, barátom . . . – szólt.

Hangjából olyan szomorúság és be nem teljesedett reménység csendült ki, hogy egyúttal az egész öregséget is kifejezte és a nagy, néma termen egy pillanatra a halál fensége suhant át.

Demange abbé elpirult.

– Ilyen súlyos a helyzet, barátom? – kérdezte megható zavarral s igazán megragadó baráti melegséggel. – Félek, hogy megsértettem, anélkül, hogy tudnám, mivel.

De Menou-Segrais szavába vágott:

– Megsértett, engem? Ellenkezőleg, én voltam az, aki ostoba módon megbántottam önt. Ne keverjük össze apró ügyeinket az Isten dolgaival.

Egy percre magábaszállt, anélkül, hogy mosolya eltűnt volna.

– Túlságosan szeretem a szellemességet; ez a vesztem. Ahelyett, hogy rejtvényeket adok fel magának és mulatok a zavarán, okosabb dolgot tehetnék. Ó, barátom, Isten is ad fel nekünk rejtvényeket . . . Nyugodtan éltem, vagy inkább nyugodtan fejeztem be életemet. Amióta ez az ügyefogyott betette ide a lábát, mindent magához vonz, anélkül, hogy sejtene, s nem hagy nekem nyugtot. Már pusztán jelenléte is arra kényszerít, hogy válasszak. Ó! Milyen nagy és nehéz megpróbáltatás az, ha az embert akkor ösztökéli valami nagyszerű kaland, amikor már lassan és hidegen folyik ereiben a vér.

– Ha így áll a dolog – szólt Demange abbé –, csak ennyit mondok: öreg társa is követeli a maga részét ebből a keresztből.

– Már késő – folytatta az esperes, mosolyogva. – Egyedül fogom viselni azt.

– . . . De őszintén szólván – kezdte újra Demange abbé –, nem látam semmit ebben a fiatal papban, ami megérné, hogy nyugtalanságot okozzon olyan embernek, mint ön. Amit megtudtam róla, összezavar, anélkül, hogy meggyőzne. Jól ismerjük az olyan káplánokat, akik tapintatlanul buzgók, más, keményebb munkára hivatottak, és akik papságuk első éveiben rengeteg testi erőt pazarolnak el, amelyet a szeminárium fegyelme . . .

– Ne folytassa! – kiáltott fel az esperes – érzem, hogy mindjárt megvetem önt. Azt hiszi, hogy nem tettem fel magamnak is ezt az ellenvetést? Megpróbáltam, akarva, nem akarva, önmagammat ezzel hitetgetni. Az ember csak küzdelem után veti magát alá egy magasabb erőnek, melynek nem találja önmagában a nyomát, mert távol áll

tőle. Írtózom a durvaságtól, és én lennék a legutolsó, aki ilyen átlátzó csapdába beleesnék. Ez még nem azt jelenti, hogy puhány vagyok! Valamikor kemények voltunk, barátom, bár az ostobák nem vették ezt észre . . . De itt más a helyzet.

Egy pillanatig tétozázott, s ő, az öreg pap is, elpirult:

– Nem fogom kiejteni a szót; félnek, talán öntől; valaki vagy valami már előre összeszorítja szívemet. Ó barátom, nyugodtan éltem; beletörődtem sorsomba; a beletörődés nem volt kellemes. Sohasem vágytam kitüntetésekre; hajlamom nem a kormányzás, hanem a parancsolás felé hajt. Szerettem volna, ha ezen a téren használnak fel. Mindegy; elmúlt; túl fáradt voltam. Bizonyosfajta szellemi alacsony-ság, a nagyság iránti bizalmatlanság vagy gyűlölet, amit ezek a szerencsétlenek elővigyázatosságnak neveznek, mindig keserűséggel tölt el. Láttam, hogy a magasabbrendű embert vadként üldözik; láttam, amint nagy emberek szétmorzsolódnak. Mindazonáltal irtózom a zavartól, a rendetlenségtől, érzésem van a tekintély és az értékek rangsora iránt. Arra vártam, hogy egy ilyen félreismeret ember függjön tőlem, hogy én legyek érte Istennél felelős. A sors megtagadta ezt tőlem; többé már nem reméltem. És váratlanul . . . amikor erőm már fogytán . . .

– Kiábrándulása keserű lesz – szólt megfontoltan Demange abbé –. Más ember számára ez az ábránd nem rejteget veszélyeket, de sajnós! eléggé ismerem önt, s tudom, nem áll meg soha félúton. Felkavarja saját életét és, félek, egy szegény, egyszerű ember életét is, aki követni fogja magát, anélkül, hogy megértene . . . Mégis, az Úr békéjét látom szemeiben.

Lemondó mozdulata egyúttal azt is jelentette, hogy szeretné befejezni ezt a különös beszélgetést. Menou-Segrais abbé megértette.

– Az idő szalad – szólt, miközben kihúzta óráját. – Igazán sajnálom, hogy nem töltheti velem a mai szentestét . . . Kocsijában majd megtalálja a szilvóriumot. Nagy gonddal csomagoltattam be, de az út rossz, s jól teszi, ha vigyáz rá.

Hirtelen elhallgatott. A két pap némán nézte egymást. Az útról egyenletes és súlyos léptek hallatszottak.

– Bocsásson meg – szólt végül is a campagne-i plébános, látható zavarral –, meg kell néznem, hogy heudeline-i kollegám befejezte-e a gyóntatást és hogy rendben van-e minden az éjjeli misére . . . Legyen olyan jó, adja ide a karját. Átmegyünk a termen s elkísérem önt a kocsig.

Megnyomta a csengőt s házvezetőnője megjelent.

– Kérje meg Donissan urat, hogy jöjjön elbúcsúzni Demange abbé úrtól – szólt szárazon.

– Abbé úr – hebegte az asszony –, azt hiszem, hogy az abbé úr nem igen jöhet . . . legalább is pillanatnyilag . . .

– Nem igen jöhet?

– Tudniillik . . . a kőművesek . . . Nos hát a kőművesek kijelentették, hogy abbahagyák a munkát . . ., hogy majd eljönnek újév után.

– Tornyunkon javításokra van szükség – magyarázta a campagne-i plébános. – A gerendázat majdnem összeomlott az őszi esők következtében; ki kellett hívnom a maurevert-i építész és a helyszínen kellett felfogadnom gyakorlatlan munkásokat ehhez a veszélyes munkához. Donissan úr . . .

A házvezetőnőhöz fordult s ugyanazon a hangon folytatta:

– Kérje meg, hogy jöjjön le úgy, ahogy van. Nem baj, ha . . .

– Donissan úr – folytatta, mihelyt az öregasszony eltűnt – engedélyt kért tőlem, hogy segíthessen a munkában . . . Alaposan hozzálátott! A múlt héten láttam őt, egy reggel, a létra tetején, szegényes nadrágját térdéhez tapasztotta az eső; a hatalmas deszkákat irányította, parancsokat osztogatott a szélviharban, s láthatólag jobban érezte magát az építmény tetején, mint a papnöveldeben a félévi vizsga alkalmával . . . Ma is valószínűleg ott dolgozik.

– Miért hívatja? – kérdezte Demange abbé. – Mire jó megalázni őt? Mire jó ez?

Menou-Segrais abbé felnevetett s kezét barátja karjára tette:

– Szembe akarom magukat állítani – szólt. – Szeretném magukat szemtől szemben látni. Valami kis rosszmájúság is van ebben. De talán ez az utolsó eset, s különben is ennek a rosszmájúságnak mélyén Isten irgalmának és mennyei édességének erős és szerető érzelme van, mellyel önnek tartozom. Milyen erős és finom a kegyelem, mely ennyire különböző úton egybekapcsolja finoman a maguk lelkét, minden kényszer nélkül, az egyetlen szeretet valóságában! Milyen hiábavalónak tűnik fel az ördög incselkedése, mesterkélt bonyolultságában!

– Én is ezt hiszem – szólt Demange abbé. – Bocsássa meg, ha valamit még mondok, amit természetesnek fog találni. Azt hiszem, hogy a jóakaratú keresztény önmaga erejéből lebeg az égi fényben, úgy, mint egy ember, akinek súlya és nagysága olyan ügyesen ki-

számított arányban áll, hogy a víz felszínén marad, ha nyugodtan fekszik. Éppígy – ha nem lennének egyes különleges sorsok – szentjeinket hatalmas és szelíd óriásoknak képzelem el, akiknek természetfeletti ereje összhangban fejlődik, olyan mértékben és ritmusban, amelyet tudatlanságunk nem bír felfogni, mert csak az akadály magasságát látja, s nem gondol a lendület erejére és teljességére. A terhet, melyet mi alig bírunk felemelni, miközben fogunkat csikorgatjuk és arcunk eltorzul, az atléta úgy vonzza magához, mintha pehely volna: egyetlen arcizma sem rándul meg, s mi csak azt látjuk, hogy friss és mosolyog . . . Tudom, hogy most éppen pártfogoltjának példáját hozza fel . . .

– Itt vagyok, kanonok úr – szólalt meg mögöttük egy mély és erős hang.

Mindketten egyszerre fordultak meg. Az, akiből később a lumbres-i plébános lett, ott állt, ünnepélyes csendben, a homályos előszoba küszöbén; körvonala, melyet az árnyék még megnyújtott, először óriásinak tűnt fel, majd – mikor a fényben úszó ajtó becsukódott, hirtelen összetöprödött. Sebtiben megtörölt szöges bakancsa még fehér volt a maltertől, harisnyáján és reverendáján sárfoltok éktelenkedtek és félíg övébe rejtett kezei szintén földszínűek voltak. Arcán, amelynek sápadtsága ellentétben állt a nyak napsütötte vörösségével, vízzel kevert verejték csillogott, mert Menou-Sagrais váratlan hívására először szobájába szaladt, hogy lemossa magát. Öltözkének rendetlenségét vagy inkább majdnem piszkosságát még jobban kiemelte új felöltőjének merevsége; oly gyorsan vette fel, hogy az egyik kabátujj nevetséges módon feltűrődött, s látni engedte szőlőtőkéhez hasonló bütykös csuklóját. Talán a kanonok és a vendég hosszúra nyúlt némasága fokozta zavarát, vagy talán meghallotta Demange úr végső szavait – erre gondolt később a campagne-i plébános is – tekintete, mely rendes körülmények között is kihívó, sőt nyugtalan volt, most hirtelen olyan szomorúságot tükrözött, olyan szívet tépő alázatosságot, hogy a durva arc egyszerre mintegy ragyogni kezdett.

– Nem kellett volna zavartatnia magát – szóló résztvevő hangon Demange úr. – Látom, hogy nem vesztegeti idejét s szorgalmasan dolgozik . . . De azért örülök, hogy elbúcsúzhatom öntől.

Barátságosan biccentett, majd rögtön megfordult, kétségtelenül színlelt közömbösséggel. A kanonok követte az ajtó felé. A lépcsőházban még hallották a káplán súlyos lépteit, talán még súlyosabbak

is voltak, mint rendszeren . . . Kint a hidegtől megdermedt kocsis csatogtatta ostorát.

– Sajnálom, hogy ilyen korán kell itthagynom önt – szólt Demange abbé a küszöbön. – Szerettem volna, *rendkívül* szerettem volna önnel tölteni a karácsonyét. De itt hagyok valakit, aki hatalmasabb és tisztábban lát nálam, barátom. A halálnak nincs semmi különösebb mondanivalója az öregek számára, de egy gyermek, a bölcsőben! és *milyen gyermek!* . . . Nemsokára kezdődik a világ.

Egymás mellett haladtak le a kis terraszon. A levegő egészen az éggig zengett. A jég recsegett a kerékvágásokban.

– Mindent előlről kell kezdeni, mindig! Egészen a halálig – szólt váratlanul Menou-Segrais úr, leírhatatlan szomorúsággal.

A metsző északi szél kipirosította arcát, kék árnnyal vette körül szemét, és társa észrevette, hogy reszket a hidegtől.

– Hogy lehetséges ez! – kiáltott fel. – Kabát nélkül és fedetlen fővel jött ki, egy ilyen éjszakában!

Ez a könnyelműség minden szónál jobban érzékeltette a campagne-i plébános végtelen zavarát. És Demange abbé még jobban meglepődött, – vagy inkább kimondhatatlanul elcsodálkozott – amikor látta, először és utoljára, hogy könny pereg végig az ismert finom arcon.

– Isten vele, Jacques – szólt a campagne-i plébános és igyekezett mosolyogni. – Ha a halálnak vannak előjelei, mindennapi szokásainak ilyen rendkívüli elhanyagolása, az elemi elővigyázat ilyen elfelejtése, eléggé vesztes jel . . .

Többé nem látták viszont egymást.

II.

Donissan abbé csak késő éjjel tért haza. Menou-Segrais hosszú ideig hallotta, könyvvel a kezében, amelyet azonban nem olvasott, a káplán egyenletes lépését, amint fel-alá járkál szobájában. „Már nem késhet sokáig a végleges magyarázat órája”, gondolta az öreg pap. Tudta, hogy ez a kimagyarázkodás szükséges, de ez ideig nem akarta kierőszakolni, mert úgy érezte, hogy jobb, ha a kezdő lépés előnyét és zavarát a fiatal papnak engedi át . . . Minden zaj elnémult, kivéve ezt az egyhangú lépést, mely áthallatszott a vastag falon. „Miért in-

kább ma éjjel, mint holnap, vagy még később? gondolta Menou-Segrais abbé. Demange abbé látogatása talán felzaklatta idegeimet”. De valami különleges, kikerülhetetlen esemény előérzete minden más oknál erősebben és türelmetlenebbül nyugtalanította s egészen a szorongásig fokozta várakozását. A folyosóra nyíló ajtó hirtelen megcsikordult.

Valaki kettőt kopogott. Donissan abbé megjelent.

Már vártam, barátom – szólt egyszerűen Menou-Segrais abbé.

– Tudtam – válaszolt a másik alázatosan.

De rögtön kiegyenesedett, szemébe nézett az esperesnek és megállás nélkül, határozott hangon így szólt:

– Kérnem kell a püspök úrtól, hogy rendeljen vissza Tourcoing-ba. Alázatosan kérem önt, támogassa kérelmemet, anélkül, hogy bármit is eltitkolna abból, amit rólam tud, s anélkül, hogy bármiben is kímélne engem.

– Egy pillanatra . . . egy pillanatra – vágott közbe Menou-Segrais abbé. – Kérnem *kell*, így mondta? Kell . . . miért *kell*?

– A plébániai munka – folytatta az abbé ugyanazon a hangon – erőmet meghaladó feladat. Ez volt felettesem véleménye; érzem, hogy ön is így vélekedik. Itt csak akadály vagyok a jó útjában. A járás legutolsó parasztja is pirulna az ilyen tapasztalatlan, ostoba és méltóságnélküli plébánoson, mint amilyen én vagyok. Bármennyire is igyekszem, sohasem fogom tudni pótolni azt, ami hiányzik belőlem.

– Hagyjuk ezt – vágott szavába a campagne-i plébános –, hagyjuk ezt; értem magát. Aggályai minden bizonnyal jogosak. Kész vagyok arra, hogy visszarendelését kérjem a püspök úrtól, de ezzel a dolog még nincs elintézve. Végeredményben itt keveset követeltek magától. Azt mondja, hogy még ez is sok?

Donissan abbé lehajtotta fejét.

– Ne legyen gyerek! – kiáltott fel az esperes. – Talán ridegnek fog érezni; ennek így kell lennie. Az egyházmegye túlságosan szegény ahhoz, barátom, hogy tápláljon valakit, akinek nem veheti hasznát.

– Ezt én is érzem – dadogta a szegény pap erőlködve – Voltaképpen még nem tudom . . . Az a tervem . . . hogy egy kolostorban . . . találok helyet, legalább is egyenlőre . . .

– A kolostor! . . . Az olyan emberek, mint ön uram, csak ezt a szót ismerik. A szerzetespapság az egyház dicsősége, uram, tartaléka. A kolostor! Nem pihenőhely az, nem menedékház, nem betegszoba!

– Igaz! . . . – akarta mondani Donissan abbé, de csak zavaros dadogását lehetett hallani. Lángvörös arca, melyet a legnagyobb izgatottság sem tudott elsápasztani, remegett. Végtelen nyugtalanságának ez volt egyetlen külső jele. Még hangja is megszilárdult, amikor hozzátette.

– Akkor hát, mit akarnak? Mit csináljak?

– Mit akarnak? – válaszolt a campagne-i esperes. – Ez az első értelmes szó, melyet kiejtett. Ha maga is bevallja, hogy nem tud irányítani mást és nem tud tanácsot adni, hogyan lehetne saját ügyének jó bírója? Isten és püspöke, fiam, egy parancsolót adtak az ön számára: engem.

– Ezt elismerem – szólt az abbé, szinte észrevehetetlen habozás után. – Mindazonáltal könyörgöm önnek . . .

Nem fejezte be. A campagne-i plébános fölényes mozdulattal csendet parancsolt. S Donissan abbé rettegéssel telt kíváncsisággal nézte az öreg papot, aki rendesen olyan udvarias s most hirtelen merev, ellentmondást nem tűrő lett, kemény tekintettel.

– Az eset súlyos. Felettese megengedték, hogy a szent rendeket felvegye; azt hiszem, elhatározásuk nem könnyen kimondott szó volt. Másrészt az a tehetetlenség, melyet az előbb bevallott . . .

– Bocsánatot kérek – szólt közbe ismét a szerencsétlen pap ugyanazon a tompa hangon . . . – Istenem! . . . nem vagyok teljesen képtelen minden papi munkára, ha az arányban áll értelmemmel és képességeimmel. Szerencsére testi egészségem . . .

Elhallgatott s szégyelte, hogy annyi ékesen szóló érveléssel szemben ilyen nyomorúságos érvelést hozott fel, fenséges naivságában.

– Az egészség Isten adománya – válaszolt komoran Menou-Segrais abbé. – Sajnos, én jobban tudom értékelni ezt, mint maga. Az erő, melyet kapott, ügyessége bizonyos testi munkáknál, kétségtelenül annak a jele, hogy a Gondviselés valami alacsonyabb hivatásra rendelte . . . Sose késő, ha, biztos útbaigazítások alapján, felismerjük az akaratlan tévedést . . . Talán újból meg kell kísérelnie a dolgot . . . vagy pedig . . . vagy pedig . . .

– Vagy pedig? . . . – kérdezte merészen Donissan abbé.

– Vagy pedig vissza kell térni az eke mellé – fejezte be a plébános szárazon. – Jegyezze meg, hogy ma csak felvetem ezt a kérdést, anélkül, hogy válaszolnék rá. Hála Istennek, ön nem tartozik az olyan

könnyen befolyásolható fiatalok közé, akiket egy őszinte szó megfélemlít s nincs semmi hasznuk belőle. Önt sem fenyegeti semmi szédület. Én pedig csak kötelességemet teljesítettem, látszólag talán kegyetlenül.

– Köszönöm önnek – válaszolt szelíd, de rendkívül szilárd hangon az abbé. – Beszélgetésünk kezdetétől fogva Isten elég erőt adott, hogy végig tudjam hallgatni e kemény igazságokat. Miért nem állna mellettem végig? Most én könyörgöm önnek: válaszoljon a kérdésre, melyet nekem tett fel. Mi értelme van a hallgatásnak?

– Istenem . . . – mormolta zavartan Menou Segrais abbé . . . – Bevallom, hogy néhány heti gondolkodás . . . Szerettem volna önre bízni . . .

– Mi értelme lenne ennek, ha nem lehetek s nem is tudok lenni önmagam bírāja. Az ön véleményét szeretném hallani, s minél előbb, annál jobb.

– Lehetséges, hogy kész meghallani véleményemet, barátom, de arra már nem, hogy feltétel nélkül magáévá tegye azt – válaszolta a campagne-i esperes erőszakolt ridegséggel. – Az ilyen esetben inkább gyöngeség, mint bátorság jele, ha az ember kierőszakolja azt, amitől fél.

– Ezt tudom és elismerem! – kiáltott Donissan abbé – ön nem téved. Tisztán lát benne. Felebaráti szeretetéhez folyamodom . . . Ó! uram, még csak nem is szeretetéhez, hanem könyörületéhez, hogy mérje rám az utolsó csapást. Ha ezt megkaptam, érzem, bizonyosan tudom, meg fogom találni a szükséges erőt . . . Nincs példa rá, hogy Isten ne emelte volna fel a földre hullt nyomorultat . . .

Menou-Segrais abbé éles tekintettel mérte végig:

– Olyan biztos abban, hogy meggyőződéselem befejezett tény s nem maradt semmi kétség bennem?

Donissan abbé ráta.

– Nincs szükség hosszú időre, hogy kiismerjenek egy hozzám hasonló embert, s ön csak kímélni akar engem. Legalább az az érdekem maradjon meg Isten előtt, hogy szó nélkül, tökéletesen engedelmeskedtem: parancsoljon! rendelkezék velem! Ne hagyjon a bizonytalanságban!

– Helyesen beszél – szólt a campagne-i esperes rövid szünet után –, csak helyeselni tudok. Szándékai jók és világosak. Megértem türelmetlenségét, amikor döntő lépéssel akarja legyőzni természetét. De a

szó, melyet tőlem vár, talán erejét meghaladó kísértés lesz. Ismerni akarja határozatomat, ám legyen. Teljesíteni fogja?

– Azt hiszem, igen – válaszolt az abbé tompa hangon. – S különben is, talán sohasem leszek jobban elkészülve, hogy elfogadjam és hordjam a keresztet, mint ma éjjel. Itt az ideje. Hígyje el, atyám, itt az ideje. Nemcsak tudatlan, durva pap vagyok, aki nem tudja megszerettetni magát. A gimnáziumban közepes tanuló voltam. A pap-növeldeben mindenkinek terhére voltam. Delange atya csodás szeretetére volt szükség, aki rávette vezetőimet, hogy diakonussá szenteljenek... Nem vagyok értelmes, rossz az emlékezőtehetségem, még a szorgalom is hiányzik belőlem... És mégis...

Egy pillanatilag tétovázott, majd Menou-Segrais abbé biztatására erőt vett magán és folytatta:

– És mégsem tudtam teljesen legyőzni egy rögeszmémet... egy konokságot... Mások méltó megvetése... oly heves... vad érzelmeket kelt fel bennem... Nem vagyok képes közönséges eszközökkel küzdeni ellenük...

Megáll, mintegy megriadva attól, hogy túl sokat árult el. A plébános apró szemei különös várakozással vizsgálták tekintetét. Könyörögő, szinte kétségbeesett hangon folytatta:

– Ezért ne tessék későbbre halasztani... Itt a legfőbb ideje... A mai éjszaka, biztosítom önt... Nem tudhatja...

Menou-Segrais oly gyors mozdulattal kelt fel karosszékéből, hogy a szegény pap ezúttal belesápadt. De az öreg plébános csak az ablak felé tett néhány lépést botjára támaszkodva, elmerült tekintettel. Majd hirtelen kiegyenesedett:

– Fiam, engedelmissége meghiúsíthat... Eddig is kíméletlennek látszottam, most megint az leszek. Könnyen tudnám százféléképpen elmondani ezt: de szívesebben beszélek nyíltan. Maga az előbb kezeimbe helyezte le életét... Milyen kezekbe? Tudja?

– De kérem... – mormolta az abbé remegő hangon.

– Majd én megmondom: maga olyan valaki kezeibe tette le életét, *akit nem becsül*.

Donissan abbé arca halálsápadtra vált.

– *Akit maga nem becsül* – ismételte Menou-Segrais abbé. – Itteni életem látszólag olyan, mint egy jómódú világi emberé. Vallja be! Szégyelli, hogy félig tétlen vagyok. A tapasztalás, melyet a sok ostoba ember erényemül ró fel, a maga szemében haszontalan a lelkekre,

terméketlen. Hosszasan tudnék erről beszélni, de ez elég. Fiam, az ilyen súlyos esetben a társadalmi udvariasság apró szabályai nem számítanak: helyesen fejeztem ki érzését?

Mikor e különös vallomás első szavai elhangzottak, Donissan abbé döbbenettel teli tekintetet mert vetni a rettenetes öreg papra. Így meredt rá továbbra is.

– Követelem, hogy válaszoljon – folytatta Menou-Segrais –, ezt elvárom engedelmességétől, mielőtt folytatnám a dolgot. Joga van azt mondani, hogy illetéktelen vagyok. Ebben a dologban bírāja lehetek, de nem leszek kísértője. A feladott kérdésre válaszoljon egyszerűen igennel vagy nemmel.

– Igennel kell válaszolnom – szólalt meg hirtelen Donissan abbé, nyugodt tekintettel... – A próba, melynek alávet, nagyon kegyetlen: kérem, ne folytassa.

Szemeiből, könnyek törtek elő s Menou-Segrais abbé alig hallotta az utolsó szavakat, oly halkán ejtette ki azokat. A szerencsétlen pap szemrehányást tett önmagának, hogy gyöngé volt és félénken plébánosa irgalmára hivatkozott. Rövid belső küzdelem után így folytatta:

– Engedelmségből válaszoltam s most valószínűleg csak várnom kellene és hallgatni... de... nem bírok... Isten nem követeli, hogy elhitessem önnel... Őszintén mondom, az előbbi válasz csak egy gondolat volt. Akaratlan érzés... Nem azért beszélek így, – folytatta nyugodtabb hangon – hogy igazoljam magam: rosszindulatú lelkületemet most már ismeri... Így a Gondviselés teljesen leleplez ön előtt... És most... és most...

Kezei egy pillanatig valami támaszt kerestek, hosszú karjaival a levegőt csapdosta. Majd megingott s mereven előrevágódott, arccal a föld felé.

– Szegény fiam! – kiáltott fel Menou-Segrais abbé s hangjából kétségbeesés csendült ki.

Az élettelen testet a dívány lábáig vonszolta ügyetlenül, majd óriási erőfeszítéssel lefektette. A vörös bőrpárnák közt a csontos fej most viaszszárga volt.

– Ugyan... ugyan – mormogta az öreg esperes, amíg azon volt, hogy közsvénytől merev ujjával a reverendát kigombolja, de az elhasznált szövet előbb engedett. A nyak kivágásánál kilátszott az ing durva vászna, vérfoltosan.

A hatalmas mellkas megint fujtatni kezdett. Az esperes hirtelen mozdulattal teljesen kitakarta.

– Sejtettem – szólt fájdalmas mosollyal.

A hónaljtól a csípőig a törzset durván font kemény szőröv borította. A keskeny bőrszík, mely elől a szörnyű ruhadarabot tartotta, olyan szorosan volt összefűzve, hogy Menou-Segrais abbé csak nagynehezen tudta kioldozni. Most kibukkant a bőre: a vezeklőöv elviselhetetlen dörzsölése úgy kiegészítette, mint valami marószerr; a bőrfelület helyenként teljesen elpusztult, máshol tenyérnyi nagyságban felhólyagzott s az egész egyetlen seb volt, melyből véres víz szivárgott. Ez mintegy átitatta a durva szőrösomót. És a csípő alatt, még mélyebb sebből, piros vér folydogált csepenként. A szerencsétlen azt hitte, hogy elég, ha kenderronggyal úgy ahogy letapasztja: Menou-Segrais abbé hirtelen mozdulattal kapta el bevérzett kezét, amikor ezt az akadályt levette.

A káplán kinyitotta szemeit. Figyelmes tekintete egy pillanatig az ismeretlen szoba sarkait vizsgálta, majd amikor az esperes ismerős arcára tévedt, növekvő meglepetést fejezett ki. Ez a tekintet hirtelen a reverenda nyakának széles kivágására és a bevérzett ingre irányult. Ekkor Donissan abbé váratlan mozdulattal hátradobta magát és arcát kezébe rejtette.

De Menou-Segrais abbé keze szelíden hozzáért s szinte anyai mozdulattal felfedte a csontos fejet.

– Fiam, Krisztus Urunknak nincs kifogása ön ellen – szólt halkán, meghatározhatatlan hangsúllyal.

De utána rögtön felvette azt a kissé gőgös, jóakaratot sejtető hangot, mellyel gyöngédségét szerette takargatni:

– Holnap a tűzbe dobja ezt a pokoli jószágot, abbé: valami okosabbat kell találni. Isten őrizzen attól, hogy a józanság nyelvén szóljak: a jóban, éppúgy, mint a rosszban, nem árt, ha az ember kicsit bolond. Az a kifogásom önsanyargatása ellen, hogy nem eléggé tapintatos: egy kifogástalan fiatal papnak tiszta fehérmeműt kell viselnie.

... Keljen fel – mondta még a különös öreg –, s jöjjön kissé közelebb. Beszélgetésünknek még nincs vége, de a legnehezebbjén már túl vagyunk ... Nos hát! üljön ide. Nem engedem el.

Saját karosszékebe ültette s beszéd közben, mintha csak véletlenül történt volna, párnát csúsztatott a fájó feje alá. Majd egy alacsony székre s fázósan maga köré tekerve gyapjútakaróját, egy pillanatig

elmerengett: tekintete a kandallóra irányult, s látni lehetett, hogy a láng tiszta és merész szemében táncol.

– Fiam – szólalt meg végül –, rólam kialakult véleménye nagyjából egészen helyes, csak egy pontban tévedett: sajnós, több szigorúsággal ítélek meg önmagam felett, mintsem gondolná. Üres kezekkel érek a révbe . . .

Nyugodtan szította a lángoló fahasábokat.

– Maga teljesen más ember, mint én – folytatta –, s kiforgatott engem mint egy kesztyűt. Amikor a püspök úrtól magát kértem, az volt a gyerekes álmom, hogy magamhoz veszek . . . igen . . . egy rosszul minősített fiatal papot, akiben nincsenek meg azok a természetes jó tulajdonságok, melyekre olyan sokat adok, s ezt a papot megtanítom a lelkipásztori feladatok elvégzésére, amennyire csak erőmtől telik . . . Öregségemre nem könnyű feladatot vállaltam magamra, Uram Istenem! De sokkal boldogabb voltam magányomban, sem hogy békében tudtam volna itt meghalni. Isten ítéletének, fiam, munka közben kell meglepnie bennünket . . . Isten ítélete! . . .

– . . . E helyett ön tanít engem – szólalt hosszabb hallgatás múlva.

E rendkívüli szó hallatára Donissan abbé még csak el sem fordította a fejét. Tágranyílt szemei nem fejeztek ki semmi meglepetést; és a campagne-i esperes csak az ajkai mozgásán látta, hogy imádkozik.

– *Azok* nem tudták felismerni a Szentlélek legértékesebb ajándékát – mondta még – *Azok* nem ismernek fel soha semmit, Isten jelöl ki bennünket. A név, melyet viselünk, csak kölcsönvett név . . . Fiam, az erő szelleme rejtőzik magában.

Az Angelus első három hajnali harangszava úgy csendült meg, mint valami ünnepélyes figyelmeztetés, de ők nem hallották. A hátsábfák lágyan omlottak a hamuba.

– És most – folytatta Menou-Segrais abbé –, és most szükségem van magára. Nem! valaki más, még ha ilyen tisztán látott volna is, nem mert volna úgy beszélni magával, mint én ma este. Pedig ez a helyes. Az életnek abban az órájában vagyunk (ez az óra mindenki számára üt), amikor az igazság parancsolón áll elénk, amikor mindnyájunknak csak a karját kell kinyújtania, hogy egyetlen lendülettel a sötétség felszínéig és egészen Isten napjáig hatoljunk. Ilyenkor az emberi óvatosság csak csapda és őrültség. A szentség! – kiáltott fel az öreg pap mélyről jövő hangon – amikor ezt a szót maga előtt kiejtem, egyedül a maga számára, tudom, milyen fájdalmat okozok!

Felfogja lényegét: hivatás, szózat. Oda kell feljutnia, ahol Isten várja, feljutni, vagy elbukni. Ne reméljen semmi emberi segítséget, felelősségem teljes tudatában hiszem, hogy helyesen járok el, ha így beszélek magával, miután próbára tettem engedelmességét és egyszerűségét. Ha kételkedik nemcsak önnön erejében, de Istennek magára irányuló terveiben, zsákutcába kerül: felelősségemre és kockázatomra, útjára engedem, azoknak adom át, akik várják, a lelkeknek, melyeknek zsákmánya lesz . . . Az Úr áldja meg, fiacskám.

E szavak hallatára Donissan abbé felállt, mint a katona, aki érzi, hogy golyó érte s mielőtt elesnék, ösztönszerűleg kiegyenesedik. Mozdulatlan, magas homlokú és zártajkú arcán szeme halálos tétovázásról tanúskodott. Tekintete hosszasan bolyongott, pihenés nélkül, aztán megpillantotta a falon függő keresztet; utána rögtön Menou-Segrais abbéra irányult, mereven, s hirtelen mintha kialudt volna. Az esperes csak valami vak engedelmességet olvasott ki belőle, melyet ennek a léleknek tragikus és rettegéssel telt összekuszáltsága magasztossá tett.

– Szíveskedjék megengedni, hogy eltávozzam – szólt egyszerűen Lumbres jövődő plébánosa, bizonytalan hangon. – Miközben önt hallgattam, azt hittem, hogy elnyel a zavar és a kétségbeesés, de már elmúlt ez az érzés . . . Én . . . azt hiszem . . . olyan leszek . . . amilyennek kíván . . . és . . . És Isten nem fogja megengedni, hogy erőmön felül érjen a kísértés.

Így szólt és eltűnt s mögötte az ajtó már nesztelenül csukódott be.

*

Ettől kezdve Donissan abbé megismerte a békét, valami különös békét, melyet kezdetben nem mert megvizsgálni. Az ezer kötelék, mely visszatartja vagy lassítja a tettet, most mind elszakadt; ez a rendkívüli ember, akit előljáróinak bizalmatlansága vagy kishitűsége éveken át fogva tartott egy láthatatlan hálóban, most végül szabad teret talált maga előtt s ott bontakozott ki. Minden akadály leomlott előle, mert nyíltan szembeszállt mindegyikkel. Akaratereje, melyet a jövőben semmi sem fog útjából eltéríteni, néhány hét leforgása alatt mindent felszabadított, még intelligenciáját is. A fiatal pap arra használta fel éjszakáit, hogy szinte falja azokat a könyveket, melyeket

azelőtt kétségbeesve csukott be; most, ha némi fáradtsággal is, de beléjük hatol, olyan makacs kitartással, hogy Menou-Segrais abbé úgy meglepődött, mint valami csodán. Ebben az időben ismerte meg alaposan a Szentírást, – ami kezdetben nem látszott meg beszédén, mely mindig egyszerű és természetes volt – de gondolatának már táplálékkul szolgált. Húsz évvel később egy napon ezt mondta szelíd gúnnyal Leredu püspök úrnak: „Abban az évben hétszázharminc órát aludtam...”

– Hétszázharminc órát?

– Igen, két órát éjszakánként... És még – magunk között maradjon – csaltam is egy kicsit.

Menou-Segrais abbé leolvashatta káplánjának arcáról ennek a belső küzdelemnek minden fordulatát, de a megoldást nem merte elképzelni. A szegény pap továbbra is a közös asztalnál ült s igyekezett olyan nyugodtnak látszani, mint azelőtt, de az öreg esperes állandóan növekvő nyugtalansággal észlelte a szinte végletekig feszített akarat napról-napra nyilvánvalóbb testi jeleit; látta, hogy ezt az akaratot a túlerőltetés megtörheti. Bármilyen gazdag volt is tapasztalata és éleslátása, vagy talán éppen azért, mert visszaélt e képességekkel, a campagne-i plébános csak félig tudta kibogozni az erkölcsi válság okait, s abban már nem is reménykedett, hogy e válság következményeit korlátozni tudja majd. Sokkal ügyesebb volt, semhogy lejárassa tekintélyét üres szavakkal és hasztalan mérséklő tanácsokkal, melyeket Donissan abbé már amúgy sem tudott volna meghallgatni: most már csak valami alkalomra várt, amikor közbeléphetne, de hiába. Amint gyakran megtörténik, amikor az ügyes ember már nem ura bizonyos szenvedélyeknek, melyeket felkeltett, – az esperes attól félt, hogy helytelenül csinál valamit s csak súlyosbítja a bajt, melyet orvosolni akart. Ha másról lett volna szó s nem különös tanítványáról, nyugodtabban várta volna be a túlfeszített munkában elcsigázott szervezet szükségeszerű visszahatását, de vajon a jelen esetben ez a munka nem volt inkább orvosság, mint baj s egy nyomorult rabnak afféle vad szórakozása, mely elvonja a változatlan és állandó gondolattól?

Máskülönben Donissan abbé látszólag nem változott meg mindennapi munkálkodásában és bátran belevágott több dologba. Minden reggel látni lehetett, amint gyors és kissé ügyetlen lépteivel felkapaszkodik a meredek ösvényen, mely a plébániától a campagne-i templomhoz vezet. Miséjét elvégezve, a hálaadó ima után, melynek rend-

kívüli rövidsége hosszú ideig meglepte Menou-Segrais abbét, fáradhatatlanul, előrehajló nagy testével, hátán összekulcsolt kezeivel, megindult a brennes-i úton és minden irányban bejárta a hatalmas síkságot, melyet nehéz utak metszenek, csípős szél söpör végig és amely a canche-i völgy gerincétől a tengerig ereszkedik. A házak itt gyérek, elszórtak, legelők övezik őket, melyeket drótkerítés véd. A fagyos fűvön keresztül, mely csúszik és besüpped a sarok alatt, hosszasan kell gyalogolni, amíg az ember végül valami kis mocsárszerű tócsa közepén, melyet az állatok patája vájt ki, korhadt fásorompót talál, mely csikorog és alig mozdul reves eresztékeiben. A major valahol a völgy mélyén fekszik, s az ember nem lát mást a szürke levegőben, mint a kékes füst vékonyka fonálát vagy az ég felé nyúló szekér rúdját, tetején egy tyúkkal. A járás parasztjai – csúfolódó fajta – bizalmatlanul tekintettek a káplán magas alakjára, a szegényes reverendára, amint a ködben állt és kedélyesen igyekezett köhincselni. Ha megjelent, az ajtó félénken nyílt ki, a figyelmes háznép a tűzhely köré gyűlt s türelmesen várta, hogy megszólaljon. Elég egy szempillantás és mindenki felismeri benne a földhöz hűtlen parasztot s a tékozló testvért: a tisztelet és udvariasság hangját kissé lenéző és vállveregető bizalmaskodás árnyékozza és rövid fejtegetéseit végig szörnyű csend kíséri . . . Milyen szomorúak a hazatérések és a kis város fényei felé az éj beálltával, amikor még szájában érzi a megsgyenyülés keserűségét s a szív is oly magányos, örökre! . . . „Többet ártok nekik, mint amennyit használok” – mondogatta szomorúan Donissan abbé, s engedélyt kapott, hogy egy időre megszüntetheti ezeket a látogatásokat, melyeket félénksége valóságos mártíromsággá változtatott. De most ismét gazdagon ontotta őket s még arra is engedélyt kapott Menou-Segrais abbétól, hogy magára vállalhassa a legmegalázóbb próbát, a bőjti adománygyűjtést, amit a szerencsétlenek szívettépő cinizmussal „körutazásnak” neveznek . . . „Egy garast se fog hazahozni” – gondolta magában kételkedve az esperes . . . S épp ellenkezőleg: mikor esténként a különös kéregető az asztal sarkára tette fekete gyapjúzsákját, az annyira tele volt, hogy szinte szétrepedt. Mert barátunk lassanként mindenkire az olyan ember ellenállhatatlan varázsával hatott, aki nem mérlegeli az eshetőségeket és egyenesen megy előre. Mert az ügyes és az elővigyázatos ember végeredményben csak önmagát kíméli. A legdurvább lény nevetése is el-

szorul, amikor látja, hogy áldozata teljesen kiszolgáltatja magát megvetésének.

– Furcsa egy alak! – mondogatták az emberek, de hangjukban valami zavar rezgett. Azelőtt a szerencsétlen leült a legsötétebb sarokba s ujjával öreg kalapját nyomorgatva hasztalanul keresett hosszasan valami ügyes és szerencsés átmenetet; nyugtalanította a kezdő szó és az alaposan megrágott mondat, majd eltávozott, anélkül, hogy mondott volna valamit. Most minden igyekvése abban összpontosult, hogy önmaga fölé kerüljön. Ha ezt elérte, tovább jut a meggyőződésnél és az elbűvölésnél: hódít s belép a lelkekbe, mintha hasadék lenne rajtuk. Most is azokkal a gyors léptekkel halad át az udvaron, mint régen, a trágyalé tócsáin és a riadtan repdeső csirkéken keresztül. Most is az a maszatos fiúcska figyelí fészemmel, szájbavett ujjal, amíg nagy zajosan tisztogatja sáros cipőjét. De amikor feltűnik a küszöbön, mindenki némán emelkedik fel. Nem ismeri senki ennek az egyszerre vakmerő és félénk szívnek titkát, melyet a legjelentéktelenebb akadály szinte a kétségbeesésbe kerget, de amelyet semmi sem tudna kielégíteni. Még most is az a félénk pap, akit könnyekig megzavar egy mosoly, és aki óriási munkával tép ki minden egyes szót száraz torkából. De ebből a belső küzdelemből soha semmi se látszik meg kívülről. Az arc érzéketlen, a magas termet már nem hajlik meg, a hosszú kezek alig reszketnek. Egy tekintettel átfut az apró udvariasságokon, a semmitmondó szavakon: azzal a mély és aggódó tekintettel, mely nem ismer meghátrálást. És már kérdezősködik, szólít. A legközségesebb szavak, melyeket a használat teljesen elrontott, lassanként visszanyerik értelmüket s különös visszhangot ébresztenek. „Amikor Isten nevét kiejtette, csaknem suttogva, de oly különös hangsúllyal – mondta húsz évvel később egy Sainte-Gilles-i öreg majoros – a szívünk is összeszorult, mint a mennydörgés után . . .”

Ékesszólásnak nyoma sincs, s még azok a zamatos naívságok is hiányoznak, melyek később majd csodálatba ejtik az érzéketleneket; egyébként az ilyen naív mondások eredetiségéhez majdnem mindig gyanú fér. A jövődő lumbres-i plébános nehézkesen beszél; olykor minden szóban megbotlik és dadog. Mert fogalma sincs a rokonértelmű szavak kényelmes játékaról, nem ismeri a gondolat kacskaringóit, mely a szavak ritmusát követi és viasként idomul hozzá. Sokat szenvedett amiatt, hogy nem tudja kifejezi érzését, és a sutaság, me-

lyet mások megmosolyogtak, neki csak fájdalmat okozott. Ma már nem kerülgeti. Azértis nekimegy. Nem riad vissza a megalázó csend-től, amikor a megkezdett mondat kifulladás és az űrbe zuhan. Ellenkezőleg, talán még keresi is. Minden egyes sikertelenség csak megfeszíti akarátának törhetetlen rugóját. Egyszerre vág bele mondanivalójába, Isten kegyelmével. Kimondja, ami a lelkét nyomja, s nemsokára még a legdurvábbak is védekezés nélkül hallgatják s kitérítik lelküket. Mert egy pillanatig sem hiheti senki, hogy ez az ember megtéveszti: bárhova vezessen, érzed, hogy ő is veled megy. A kegyetlen igazság, mely egy hosszasan keresett szóval mellbevágja az embert, először őt sebzí meg. Az ember érzi, hogy mintegy szívéből tépte ki. Ó nem! Nincs itt semmi a tudósok számára, semmi különlegesség. Egyszerű történeteket mesél; de ezt a férfit lehetetlen meg nem hallgatni, ennyi az egész . . . A vizesfazék remeg és duruzsol a tűzhelyen, az elfáradt kutya bóbiskol, orra a lábai közt, a síkság szele megcsikorgatja az ajtót és a fekete varjú torkaszakadtából károg a puszta légben . . . Az emberek suttyomban néznek rá, zavartan felelnek, mentegetőznek, elnézést kérnek tudatlanságukért vagy rossz szokásaikért, és amikor a pap elhallgat, ők is elnémulnak.

– Mi mindent mesél maga ezeknek a jó embereknek? – kérdi Menou-Segrais abbé. – Nem lehet rájuk ismerni. Ha magáról beszél, nincs köztük senki, aki szemembe merne nézni.

Mert az esperes óvakodik attól, hogy közvetlenül kérdezzen valamit Dönissan abbétól, amire csak igennel vagy nemmel lehet válaszolni . . . Miért . . . Valószínűleg elővigyázatosságból, de egyúttal valami titkos félelemből is . . . Mitől fél? A kegyelem működése oly hevesen és élesen nyilatkozik meg ebben a már amúgyis felkavart szívben, hogy zavarba ejti az öreg papot. Amaz emlékezetes karácsonyjé óta, amikor annyi merészséggel beszélt, a campagne-i plébános mindig óvakodott folytatni azt a beszélgetést, amelyre nem tud zavar nélkül gondolni. Különben is, káplánja midig egyszerű, engedelmes és teljesen kifogástalanul viselkedik . . . A paptársak közül, akik érintkeznek vele, senki sem vett észre benne semmi változást. Változatlanul elnézők vele szemben, némi kis lenézéssel; dicsérik buzgóságát és jámborságát. Lelkiatyja, a larieux-i plébános, ez a jó öreg, aki a Saint-Sulpice papnevelde légkörét szívta magába, s aki csütörtökönként meggyóntatja, nem mutat se meglepetést, se nyug-

talanságot. Ez a dolog ahelyett hogy megnyugtatóná Menou-Segrais abbét, a rosszulállt felzaklatja.

Néha azt hiszi, hogy valami ravasz csellel sikerül megerősítenie hanyatló tekintélyét. Ilyenkor parancsolgat, tanácsokkal szolgál, ajánlgat, azzal a félig öntudatlan vággyal, hogy káplánja némi ellenszegülést tanúsít. Már azt sem bánná, ha neki kellene engednie, mert legalább vége lenne ennek a tűrhetetlen csendnek! De Donissan abbé mély alázatával szemben nincs értelme ennek a végső cselnek se. Parancsára engedelmesség a felelet. Hiába teszi próbára kegyetlen éleslátással a szegény pap türelmét és félénkségét; így például egy nap váratlanul rákényszeríti a vasárnap szentbeszédét, pedig azelőtt mindig felmentette őt ez alól. A mondott napon a szerencsétlen, minden szemrehányás nélkül, sebtiben összeszed néhány papírlapot, mely tele van durva, paraszti írásával, felmegy a szószékre s húsz halálos percen keresztül, lesütött szemmel, sápadtan magyarázza a napi evangéliumot, tétovázik, dadog, lassanként egészen fellelkesül, elkeseredetten küzd az utolsó percig, és végül is sikerül valami elemi, csaknem tragikus ékesszólásig eljutnia . . . Azóta minden vasárnap újrazekdi ezt, s amikor elhallgat, egyik széktől a másikig mormolás fut végig, melyet csak ő nem hall meg: a hallgatóság semmihez se fogható mély sóhajtása, egy pillanatig hatalmába kerítette az embereket valami magasabb hatalom s most ez olvad fel . . .

– Valamivel már jobban megy a dolog. – mondja hazamenet az esperes – de még mindig olyan bizonytalan . . . olyan zavaros . . .

– Sajnos – válaszol az abbé az olyan gyerek fintorával, aki mindjárt elsírja magát.

Kezei még az ebéd alatt is reszketnek.

Közben Menou-Segrais abbé még ennél is súlyosabb elhatározást valósított meg, amikor kitárta káplánja előtt a gyóntatószék ajtaját. A hauburdin-i esperes megbízásából két Mária-társasági testvér lelki gyakorlatot rendezett. De az egyik súlyos spanyolnáthába esett s kénytelen volt Valenciennes-be visszatérni a nagyhét első napján. Ekkor az esperes azzal a kéréssel fordult campagne-i kartársához, hogy adja kölcsön neki Donissan abbét.

– Még fiatal, nem fél a munkától s mindenre felhasználható . . . Ezideig a campagne-i esperes eléggé fukarul mérte káplánjának a bűnbánat szolgálatának gyakorlását. A misszionárius Atya, egy megbocsátható félreértés következtében, s mert nem figyelmeztették előre,

munkájának egy részét rábízta a jövődő lumbres-i plébánosra, aki nagycsütörtöktől nagyszombatig fel sem kelt a gyóntatószékből. Az hauburding-i járás elég nagy, s bár bányászvidék mentén terül el, a lelkigyakorlat sikere mégis óriási volt. Semi kétség, a papok közül, akik húsvétvasárnap a kórus karszékeiben ültek szép fehér karingjükben s látták a megszámlálhatatlan tömegeket, amint letérdel az áldoztatórács előtt, egyik sem emelte fel tekintetét a néma fiatal káplánra, aki a homályban és csendben most ajánlotta fel magát először a bűnös embernek, urának, aki nem fogja elengedni földi életében. Donissan abbé nem beszélt soha senkinek e végzetes találkozás rettegetéséről vagy talán végtelen édességéről. De amikor Menou-Segrais húsvétvasárnap este viszontlátta káplánját, annyira meglepte annak szórakozott, elmerült tekintete, hogy rögtön faggatni kezdte szokatlan keménységgel és a szegény pap egyszerű válasza távolról sem nyugtatta meg.

Donissan'abbé évekkkel később mégis elejtett egy szót, mely különös fényt vet életének e homályos szakára. „Fiatalkoromban – vallotta be Groselliers úrnak – nem ismertem a rosszat: csak a bűnösök beszéde ismertette meg velem”.

Így múlt el egyik hét a másik után, az élet megint nyugodtan, egyhangúan folydogált, anélkül, hogy bármi is indokoltta tett volna valami rendkívüli nyugtalanságot. A karácsonyji utolsó beszélgetés óta Donissan abbé némasága fájdalmas csalódást okozott az esperesnek; a jövődő lumbres-i plébános engedelmessége, erőltetett és szenvedő szelídsége nem oszlatta el a félreértés keserűségét, s még e félreértésnek sem tudta megállapítani az okait. Csak egyszerű félreértés lett volna? Ez a tapasztalt és bölcs öreg, akit nem befolyásolt soha a látzatok zsarnoksága, most napról-napra érzi, hogy valami meghatározatlan félelem nehezedik vállaira. A nagy gyerek, aki esténként mielőtt visszavonul szolbájába, alázatosan letérdel és megkapja áldását, ismeri az ő titkát, és ő, ő nem ismeri azét. Bármilyen kitartóan is figyelmezteti káplánját, nem bírja felfedezni benne a legkisebb jelet sem, mely a gőg és a nagyravágás működésére vallana, a nyugtalan tépelődést, a remény és a kétségbeesés váltakozásait, azt a jellegzetes nyugtalanságot, melyet lehetetlen félreismerni . . . És mégis . . . „Örökre megzavartam talán ezt a szívet? – mondogatta magában, amikor hasztalanul kereste káplánja tekintetét – vajon tiszta-e a tűz, mely emészt? Viselkedése tökéletes, feddhetetlen; lángoló buzgalma eredményes és

munkája már gyümölcsöt is hoz . . . Mit vethetnék szemére? A többiek boldogok lennének, ha öregségükben ilyen ember segédkezne nekik! Külsője olyan, mint valami szenté, és mégis, van benne valami, ami visszataszít, védekezésre kényszerít . . . Hiányzik belőle az öröm . . . ”

*

Pedig Donissan abbé ismerte az örömet.

Nem az alattomos, állhatatlan, hol telt marokkal szórt, hol megtagadott örömet, – hanem a másikat, mely biztosabb, mélyebb, egyenletesebb, állandó, szinte kérlelhetetlen – olyan, mint valami második élet az életben, mint valami új élet kibontakozása. Bármily messzire nézett vissza a múltba, nem talált abban semmit, ami ehhez az örömhöz hasonlított volna, s még arra sem emlékezett, hogy valaha is sejtette vagy kívánta volna. Most is félő mohósággal élvezte, mint valami veszedelmes kincset, melyet egy ismeretlen hatalom egyik pillanatról a másikra elvehet tőle, s amelyet nem lehet elengedni anélkül, hogy az ember bele ne pusztulna.

Semmi külső jel nem árulta el ezt az örömet, és úgy látszott, hogy folytatódni fog, amint kezdődött: önmagától. Fény volt, melynek forrása láthatatlan s amelybe minden gondolat belevész, amint a magányos kiáltás sem jut túl a végtelen láthatáron a némaság első körén . . .

Azon az éjjelen történt, melyet a campagne-i esperes a rendkívüli próbára kiválasztott, ama karácsonyjéj vége felé, a szobában, ahová a szegény pap bemenekült, mélyen megzavart szívvel, virradat előtt. Valami szürkesség, melyet alig lehet napnak nevezni, látszott az ablaküvegen, és a hótól szürkés föld vele együtt derengett a végtelenben. De Donissan abbé semmit sem látott ebből. Ott térddepelt megvetett ágya előtt, a különös beszélgetés minden egyes mondatát felidézte s azon volt, hogy értelmükbe behatoljon, majd hirtelen valami másra tért át, amikor a hallott szavak közül egy-egy nagyon is világos, kivédhetetlen szó ötlött fel emlékezetében. Ilyenkor vakon küzdött valami új s még veszélyesebb kísértéssel. És szorongásának az volt az oka, hogy nem tudta megnevezni ezt a kísértést.

A Szentség! Fenséges ártatlanságában belenyugodott, hogy minden átmenet nélkül az utolsó sorból az elsőbe vigyék, parancsszóra. Engedelmeskedett.

„Oda kell emelkednie, ahová Isten szólítja”, mondta a másik. Szólították. „Felemelkedni, vagy elveszni!” Elveszett.

Az a tudat, hogy nem tud méltó lenni erre a sorsra, még az imádságot is torkába fojtotta. Istennek az ő szegény lelkére súlyosodó akarata emberfeletti fáradságot zúdított rá. Valami, még az életnél is értékesebb dolog mintegy megbénult benne. Az öregedő művész, akit holtan találnak a megkezdett alkotás előtt s szemei még telve vannak az elérhetetlen remekművel, – a dadogó őrült, aki küzd a hatalma alól felszabadult képek ellen, melyek elszabadult állatokhoz hasonlók, – a betömött szájú féltékeny férfi, aki csak tekintetével tudja gyűlöletét kifejezni, amikor a meggyalázott, megnyitott drága testet látja, – ezek mind nem érezték mélyebben a finom és alattomos törhegyét, a kétségbeesés behatolását. A szerencsétlen sohasem látta önmagát (úgy gondolja) ilyen tisztán és világosan. Tudatlan, félénk, nevetséges, valami korlátolt és óvatos jámborság bilincse örökre leköti, elszigetelt, nincs kapcsolata a lelkekkel, magányos, agya és szíve terméketlen, képtelen nagy lendületekre a jóban, az emelkedett lelkek nagyszerű nemtörődömségére, mindenkinél kevesebb hősiesség lakozik benne. Sajna! az, amit esperese meglát benne, csak maradéka az egykor elnyert, de szétfoszlott adományoknak! Az elfojtott vetés sohasem fog kicsírázni, pedig a magját elvetették. Ezer emlék jut eszébe gyerekkorából, mely oly különösen hozzákapcsolódott Istenhez, és azok az álmok, még azok az álmok is, melyeknek veszélyes édességétől annyira félt, hogy vad buzgalmában lassanként eltemette őket . . . A felejthetetlen hang volt tehát ez: csak néhány napig hallható, mielőtt a csend örökre ráborulna. Menekült öntudatlanul a kitért isteni kéz elől – a szemrehányással telt arc látomása elől – majd a dombok fölött elhangzó utolsó kiáltástól, a távoli végső hívás elől, mely gyöngye volt, mint a sóhaj. Minden lépés mélyebben beviszi a száműzetés földjére: de még mindig rajta van a bélyeg, melyet Isten szolgálja az imént felismert homlokán.

„Megtehettem volna . . . meg kellett volna” . . . rettenetes szavak! S ha csak egy percig föléljük kerekedne, megint ura lenne önmagának; a legyőzött hős így diktálja Emlékiratát híveinek, így számíttat újra örökké, így támasztja fel a múltat, hogy elnyomja a jövőt, mely még izgalomba hozza lelkét. A legerősebbek sohasem hagyják el magukat félig. A szilárd józan ész, mihelyt bizonyos határokat átlépett,

örületének végső pontjáig megy el. Ennek az embernek, aki negyven éven keresztül Jézus Krisztus tekintetével fogja nézni a bűnöst, aki-nek még a leglázongóbbak se koptatják el reményét, és aki, mint szent Skolasztika, azért ért el annyit, mert még erősebben szeretett – még arra sem volt ereje ebben a tragikus pillanatban, hogy szemét a Keresztre emelje, amelynek segítségével minden lehetséges. Ez az egyszerű gondolat, az első egy keresztény lélekben, és amely szinte elválaszthatatlan tehetetlenségünk tudatától és minden igazi alázattal, nem jutott eszébe.

„Elfecséreltük Isten kegyelmét, – ismételte benne valami idegen hang, de az ő saját hangsúlyával – ítélték fölöttünk s elítéltet-tünk . . . Már nem is vagyok: csak lehettem volna!”

Húsz évvel később, amikor Charras atya, az aiguebelle-i trappisták későbbi apátja keserűen elpanaszolta neki belső magányát, melybe elmerült s még üdvében is kételkedett, a lumbres-i plébános könnyes szemmel így szólt:

– Kérem, kérem, hallgasson . . . nincs fogalma róla, hogy bizonyos szavak mennyire bűjtogatnak, s még halálos ágyamon és az Úr kezé-ben sem tudnám büntetlenül meghallgatni őket.

De amikor a páter makacsul kérte, hogy hallgassa végig s a lelkek iránti szeretetére hivatkozott, a lumbres-i plébános hirtelen kiegye-nesedett, tekintete tétovázó lett, szája megmerevedett s keze görcsö-sen szorította szalmafonatú székének támláját.

– Egy szót se többet! – kiáltott fel olyan hangon, hogy elképedt gyónója meg sem tudott moccanni. – Így parancsolni! . . . – majd percnyi csend után, még sápadtan és remegve mellére vonta Charras atya fejét, két remegő kezével szorongatta és megható zavarral így szólt:

– Fiam néha megmutatom igazi lényemet . . . Szegény lelkek, akik a még szegényebbhez jönnek! Vannak megpróbáltatásaim, melyeket senkinek sem merek felfedni, mert attól félek, hogy az érthetetlen el-nézés, melyet irányomban mutatnak, nyomorúságaimból újabb di-csőséget kovácsol. Annyira szükségem van imákra s dicséreteket ka-pok! . . . De nem akarnak csalatkozni bennem.

Kivirradt. A kis csupasz szoba előttűnt szegényes összevisszaságá-ban, a szomorú decemberi reggel fényében: szétszórt könyvek alatt a gyalult asztal, a falhoz állított összerakható ágy, egyik takaró lelóg a földre, s a szörnyű, fakult tapéta . . . A szegény pap egy pillanatig ezt

a négy annyira közeli falat nézte, szinte érezte mellén nyomásukat. Az elviselhetetlen érzés, hogy csapdába esett, hogy menekülésében folyosóba jutott, melynek nincs kijárata, hirtelen talpra állította; homloka fagyos volt, karja elernyedett s arca kifejezhetetlen rettegést árult el.

S hirtelen csend lett.

Olyan volt ez, mint megszámlálhatatlan tömegben a zsongás, mely bevezetője a zaj teljes elfojtásának, a várakozás feszültségében . . . A levegő mély hulláma egy másodpercig még lassan rezgésben marad, elvonul. Majd a hatalmas élő tömeg, mely az előbb hangosan kiáltott, egyszerre belezuhan a csendbe.

Az ellentmondás ezer hangja, mely Donissan abbé szívében morajlott, visított és csikorgott, átkozott dühvel, így némult el egyszerre. A kísértés nem csillapodott le: eltűnt. Donissan abbé akarata, erőfeszítésének végső pontján érezte, hogy az akadály eltűnik előle, és ez az enyhülés oly hirtelen történt, hogy a szegény pap szinte még izmaiban is megérezte, mintha a talaj kicsúszott volna alóla. De ez a végső megpróbáltatás csak egy pillanatig tartott, és a férfi, aki az előbb reménytelenül vergődött az állandóan növekvő teher nyomása alatt, most felébredt s könnyebbnek érezte magát a gyermeknél is: még az élet tudatát is elvesztette a kéjes ürességben.

Ez nem a béke volt, mert az igazi béke nem más, mint az erők egyensúlya és a belső bizonyosság lángként tör ki belőle. Aki megtalálta a békét, nem vár semmi mást, és ő valami ismeretlen új után vágyakozott, ami megtörmé a csendet. Nem az elcsigázott lélek fáradtsága volt ez, amikor megtalálja az emberi fájdalom legmélyét s ott megpihen, mert a pap ennél is messzebbre vágyott. S éppígy, amit érzett, nem valami elmerülés volt a végtelen szeretetben, mert amikor egész lényünk átadja magát, a szív még őrködik s többet akar adni, mint amennyit kap . . . De ő nem akart semmit: csak várt.

Kezdetben valami alattomos, megfoghatatlan öröm volt ez, mint-ha kívülről jött volna: gyors, állhatatos, szinte tolakodó. Ugyan miért kell félni vagy remélni valami ki nem fejezett, bizonytalan gondolat-tól, vágytól, mely könnyű, mint a szikra? . . . És mégis: ahogyan a zenekar tombolásában a karmaster észreveszi a hamis hang első és

szinte észrevehetetlen rezdülését, de már késő, hogy megakadályozza kitörését, a campagne-i káplán is érezte, hogy az, amire várt, anélkül, hogy ismerné, elérkezett.

Az ablaküveget belepő párán át a láthatárból csak bizonytalan körvonal látszott, homályosan, pedig a téli nap tejszerűen világos volt, mozdulatlan és csenddel telt a kisszobában, mintha vízen keresztül nézné az ember. S Donissan abbé teljes bizonyossággal rádőbbsent, hogy ez a megfoghatatlan öröm voltaképpen valaminek a jelenléte.

Most, hogy a rettegés szétfoszlott, lassanként felbukkannak emlékezetében a gondolatok, melyek a rettegést az imént felidézték. De ebben a pillanatban még ezeknek a gondolatoknak sincs erejük, hogy gyötörjék. A kezdeti rettegés után félénk emlékezete egyenként ért hozzájuk, óvatosan – majd hatalmába keríti őket. Szinte megrésze-gül, amint érzi, hogy megszelidítette, veszélytelenné tette ezeket a gondolatokat s most alázatos szolgálói titokzatos lelkesültségének. Egy villanásban úgy érzi, hogy minden lehetséges s már meg is járta a legnagyobb lépcsőfokot is. Azt hitte, hogy örökre lebilincselték az örvény mélyébe, s most íme, egy kéz oly magasra lendítette, hogy ott kétségbeesését, hibáit is átváltozva, megdicsőülve látja. Átlépte annak a világnak határait, ahol minden lépést fájdalmas erőfeszítéssel kell megfizetni és a cél most villámgyorsan közeledett feléje. Ez a belső látomás rövid volt, de kápráztató. Amikor megszűnt, mintha minden újból elhomályosult volna, de ő ugyanabban az enyhe fényben élt és lélegzett, és a megpillantott, majd ismét elvesztett kép nem valami bizonyosságot hagyott hátra, melynek gyönyöre összetörte volna szívét (így érezte), hanem valami szavakkal ki nem fejezhető előérzetet. A kéz, mely előrelendítette, alig távozott el, készenlétben állott, közel hozzá, és sohasem fogja többé elengedni . . . Ennek a titokzatos jelenlétnek érzése oly erős volt, hogy hirtelen hátrafordított a fejét, mintha találkozni akart volna egy baráti tekintettel.

Mégis, még az öröm ölében is megmarad valami, amit az extázis nem nyel el. Ez nyugtalanítja, izgatja: mint valami utolsó kötelék, melyet nem mer szétszakítani . . . hova sodorná az ár, ha elszakítaná? . . . Ez a kötelék néha meglazul s mint horgonyaitól elszabadulni vágyó hajó, lényege egészen a mélyig meginog . . . Csak kötelék lenne ez, akadály, mit le kell győzni? . . . Nem: ami ellenáll, nem

vak erő. Ez érez, figyel, latolgat. Harcol, hogy úrrá legyen . . . Ez, nemde saját maga? Az elzsibbadt öntudat, mely lassan megához tért? . . . Az öröm kitárulása, az apostol csodálatos szava szerint, egészen a lélek és szellem szétválásáig terjedt. Tovább nem lehet menni, mert meghalna.

Nem! Mikor Donissan abbé hátrafordította fejét, nem találkozott semmilyen baráti tekintettel – csak sápadt és eltorzult arcát látta a tükörben. Hiába süti le azonnal a szemét: már késő. Önmagát lepte meg ezzel az ösztönös mozdulattal s most meg akarja azt magyarázni. Mit keresett? A mostanáig homályos, határozatlan nyugtalanság megfogható jele legalább úgy megrémíti, mint valami valóságos, látható jelenlét. Ezt a jelenlétet ebben a pillanatban nemcsak sejti, hanem kimondhatatlanul, világosan érzi is. Nincs többé egyedül . . . De ki van vele?

Alig fogamzott meg lelkében a kétség, máris úrrá lesz rajta. Első lendületében térdre akar borulni, hogy imádkozzék. De az imádság másodszor is a torkában marad. Elhagyatottságának kiáltása nem fog elhangzani: a végső figyelmeztetés hiába adatott meg. A vergődő akarat kicsúszik a kézből, mely kormányozza: valaki más keríti hatalmába, akitől nem lehet várni se szánalmat, se kegyelmet.

Ó! Milyen erős és ügyes a másik, mily türelmes, ha a szükség így kívánja, de amikor órája elérkezik, oly gyors mint a villám! A lumbres-i szent hamarosan megismeri ellensége arcát. Most elrendeltetett, hogy elviselje első próbálkozását s megkapja az első ütést. Milyen lett volna ennek a különös embernek az élete, mely végig őrlő küzdelem volt s csak a keserű halál tett rá pontot, ha most kikerüli a cselt és erőfeszítés nélkül átadja magát az isteni könyörületnek – ha segítségért kiált? Talán olyan szentekéhez hasonlított volna, akiknek élettörténete olyan, mint a mese, akik királyi gyermek mosolyával uralkodnak a földön . . . De mire jó álmodozni? A döntő pillanatban Donissan abbé vállalja a harcot, nem gögből, hanem ellenállhatatlan lendületből. Most, hogy az ellenfél közeledtét érzi, elragadtatja magát: nem félelemből, hanem gyűlöletből. Harcra született; útjának minden fordulóját vértócsa fogja jelölni.

De a titokzatos öröm még őrködik, mintegy a lélek legmagasabb csúcán, szinte zavartalanul: tiszta lángocska az éjben . . . S most – micsoda örület! – mindjárt ez ellen fog fordulni. A tikkadt lélek, mely a néma és elvállalt szomorúságon kívül sosem ismert más eny-

hületet, most elcsodálkozik, majd rettegni kezd s végül felfingerlődik a megmagyarázhatatlan enyhe érzéssel szemben. A misztikus fel-emelkedés első részében a megszádlult nyomorult embernek elszorul a szíve s minden erejével meg akarja törni ezt a tétlen nyugalmat, a belső csendet, melynek látszólagos mozdulatlansága megzavarja . . . Mily művészettel bújkál a másik, aki közéje és Isten közé furakodott! Hogy halad előre, hogy húzódik vissza, majd megint előre, vigyázva, okosan, figyelmesen . . . Hogy jár lépésről lépésre a nyomában!

A szegény pap azt hiszi, hogy megérezte a kivetett csapdát, pedig a két vasfogó már összezsapódott és minél jobban erőlködik, annál erősebben fogja. Az ismét ráboruló éjszakában a sápadt fény szinte kihívóan integet . . . Idézi, szinte hívja a végtelen szorongást, mely csodálatos módon szétfoszlott. Nem jobb még a legrosszabb bizonyosság is az aggodalommal telt pihenésnél, az utak kereszteződésénél az alattomos éjszakában? Ez az oktalan öröm csak káprázat lehet. Az ilyen titokzatos reménykedés énünk legmélyén, legbensejében, mely hirtelen támadt – melynek nincs tárgya – s határozatlan, nagyon is hasonlít a gőg okozta elbizakodottsághoz . . . Nem! A kegyelem áramlása nem ez az érzéki vonzás . . . *Ki kell tépnie önmagából ezt az örömet!*

Mihelyt elhatározása megfogamzott, egy pillanatig se tétovázik. A gondolat, hogy az áldozatot most rögtön kellene végrehajtania, csak éleszti benne a rettenthetetlen kétségbeesés lángját, mely ennek a rendkívüli embernek ereje és gyengesége: fegyver, amelyet a Sátán oly sokszor megforgat majd szívében. Jeges arca most a komor tekintetben tükrözi a kiszámított vad elhatározást. Az ablakhoz lép s kinyitja. Menou-Segrais abbé valamelyik elődjének szeszélye az eltört könyöklő helyébe bronzláncot helyezett, melyre a sekrestye fiókjában bukkanhatott. Donissan abbé erős kezeivel kiszakítja azt a két szögből, mely tartotta. Egy perccel később a különös korbács sívítva zuhant meztelen hátára.

A lumbres-i plébános párját rikító és különleges önsanyargatásait csak véletlenül elkapott szó, néhány bizalmasának tanúsága, homályos módon elmesélt szórványos vallomások segítségével tudjuk elképzelni, mert ő maga aprólékos figyelemmel igyekezett ezeket mindenki elől eltitkolni. Sőt nem egyszer az is megtörtént, hogy ravaszul félrevezette a kíváncsiskodót s egy-egy híres író és lélekbúvár (így szeretik magukat nevezni), aki csak azért jött, hogy ezt a ritka jelen-

séget lássa, becsapottan tért haza. De ha bizonyos önsanyargatások, mint például a bőjtök, melyeknek rettentő szigorúsága minden képzetet felülmúl, ismeretese is előttünk, egyéb keményebb önsanyargatásainak titkát magával vitte a sírba. Utolsó óhaja az volt, hogy egy barátja ígérje meg neki: halála után orvos nem fogja megvizsgálni. A szegény lány, aki felöltöztette s abban az időben szolgáló volt Bress-ben s később az Angyalokról nevezett Mária-nővér lett, arról számol be, hogy nyakának hajlása és válla tele volt forradással s egyik-másik ujjnyi vastagságú dudorra dagadt. Leval doktor az első krízis alkalmával észrevette a beteg csípőjén régi égett sebek nyomát s amikor finoman csodálkozását fejezte ki, a szent zavarában elpirult s néma maradt.

– Én is elkövettem az én időmben egy-két ostobaságot – mondta egy este Dargent abbénak, aki a sivatagi remeték életéből olvasott fel neki egy fejezetet . . . És amikor a másik érdeklődő tekintetet vetett rá, zavarodott mosollyal és ártatlan öngúnnyal így folytatta:

– Látja, a fiatalok semmitől sem riadnak vissza: de hiszen ők is csinálhatnak néha bolondságokat.

Most ott áll a kis ágy lábánál s szünet nélkül veri magát, hideg dühvel. Az első ütésekre a felszakadt testből alig néhány cseppnyi vér szivárog. De egyszerre pirosan tör elő. Megforgatta feje fölött egy pillanatig a suhogó láncot, mely most belemart oldalába s köréje csavarodott, mint a vipera: mindig egyforma mozdulattal szakította ki testéből s újból felemelte, szabályosan, figyelmesen, mint aki a szérűn csépel. A metsző fájdalom, melyre először csak tompa nyöszörgéssel, majd mély sóhajjal válaszolt, szinte elmerült a kiömlő langyos vérbe, mely csípőjén patakzott s csak szörnyű simogatását érezte. Lábánál barnás-vörös folt terjedezett, anélkül, hogy észrevette volna. Rózsaszínű ködfátyol lebegett tekintete és a sápadt ég között, melyet káprázó szemmel szemlélt. Majd hirtelen ez a köd is eltűnt s vele együtt a havas és sáros táj s még a nappal fénye is. De ő ütött, ütött ebben az új sötétségben, addig ütötte volna magát, míg belé nem pusztul. Agya mintegy elzsibbadt a végtelen testi fájdalomtól s nem irányult semmire, vágya se volt, hacsak az nem, hogy elérje és elpusztítsa bajának forrását is ebben az elviselhetetlen testben. Minden ütés újabbat idézett fel, anélkül, hogy be tudott volna telni velük. Mert már elért a szenvedély legmagasabb fokára, ahol a megcsalt szerelem csak a rombolásért él. Talán azt hitte, hogy gúzsba kötheti és

utálhatja önmagának ezt a nagyon is súlyos részét: nyomorúságának terhét, melyet lehetetlen felvonsozni a magasba; talán azt hitte, hogy azt a holt testrészt fenyíti meg, melytől az apostol is szabadulni szeretett volna, de a kísértés mélyebben bujkált szívében s teljes egészében gyűlölte magát. Úgy gyűlölte magát, mint az, aki nem bírja túlélni álmát... De kezében csak ártalmatlan fegyvert tartott, mellyel hiába marcangolta testét.

S csak ütött pihenés nélkül, zárt szemmel, és valószínűleg csak titokzatos haragja adott erőt, hogy állva maradjon. Metsző zúgás töltötte be fülét, mintha merőlegesen merülne el a mély vízben. Összeszorított szemhéjain keresztül rövid és erős láng csapott fel, kétszer, háromszor, majd halántéka oly hevesen kezdett lüktetni, hogy fájó feje beleremegett. Megmerevedett ujjai közt a lánc minden ütésnél rugalmasabb és frissebb lett, különösképpen mozgékony és alattomos, könnyű suhogással. Az, akit a lumbres-i szentnek neveztek, sohasem merészelte azóta így megkínózni őrülden vakmerő szívét. Sohasem viselkedett vele szemben ilyen kihívóan. Csípője egyetlen égő seb volt, melyet százszor is összezúzott s habos vér öntött el, és mégis mindezek a sebek csak egy szenvedést okoztak: határozatlan, teljes, megrészesítő szenvedést, melyet a tekintet szédületéhez lehet hasonlítani, amikor a szemet valami nagyon éles fény éri s vakító fájdalomán kívül semmi mást nem tud már megkülönböztetni... Az utolsó láncszem a jobb mell alatt érte, olyan erővel, hogy kitépett belőle egy darabot, mint gyalu a forgácsot. Nem annyira a fájdalom, mint a meglepetés éles kiáltást csalt ki torkából; de gyorsan elnyomta, miközben megint magasra emelte a bronzkorbácsot. A szemében égő tűz már nem e világból való volt. A vak gyűlölet, mely önmaga ellen tüzelte, egyike volt azoknak, amelyeket semmi sem csillapít le itt a földön: az emberi nem együttesen kiontott vére ezekért nem jelentene többet, mint egyetlen vércseppet az izzó vason... De amikor leengedte karját, ujjai maguktól kinyíltak s érezte, hogy keze lehanyatlik. Ugyanakkor teste remegni kezdett s minden izma egyszerre elernyed. Térdeire omlott, óriási erőfeszítéssel felemelkedett, majd megint megingott, kitárt karokkal, tétovázva s közben görcsösen vonaglott. Szeretett volna az ablakig eljutni s elérni a külvilág halvány fényét, melyet félig zárt szemein keresztül egy pillanatig látott, anélkül, hogy felismert volna. A kiállott szörnyű küzdelem már csak homályos, határozatlan emlék volt, mint valami álom. Így a

szorongás túléli a lázálmot: láthatatlan és megmagyarázhatatlan jelenlét ez a hajnal csendjében és nyugalmaiban . . . Leült az ágy lábához, feje lehanyatlott és elaludt.

Amikor felébredt, nap sütött be a szobába, s hallotta, amint a hangok zúgnak a tiszta égben. Órája kilencet mutatott. A fény visszaverődése a falon egy pillanatig teljesen leköti gondolatát, aztán szemait lassan körüljártatja a szobán s meglepődik, amikor a padlón megpillantja a nagy fénylő foltot és a keresztbedobott láncot. Gyermeki mosoly suhant át arcán. Így hát a szörnyű feladatot elvégezte: elvégezte, ennyi az egész. Megtörtént. Elmúlt örvöngése után nem maradt semmi keserűség: amint az egyes részletek felmerültek agyában, egyenkint háritotta el azokat, érdeklődés és harag nélkül. Gondolata most ezen túl ringott, valami nagyon enyhe fényben! Érezte, hogy agya nyugodtabb és világosabb, mint életének bármely más pillanatában, de kimondhatatlan elszakadt a múlttól. Ez már nem levertség volt, az ébredés kábulata. Az utolsó fátyol is szétfoszlott, megtalálta önmagát, amint tiszta és tevékeny tudattal, de egyúttal emberfeletti közönyösséggel figyeli magát.

A nap már magasan járt. A beaugrenant-i gyorskocsi csikorogva haladt el az úton. Menou-Segrais abbé jólismert hangja felcsendült a kiskertben s egy másik hang válaszolt rá, élesebben: Estelle házvezetőnő . . . Donissan abbé felfigyelt s hallotta, hogy nevét kétszer is kiejtették. Ösztönös mozdulattal ki akart ugrani az ágyból. De amint lába megérintette a földet, kegyetlen fájdalom nyilalt át rajta s hirtelen megtorpant a szoba közepén, torkát kiáltások fojtogatták. A varázslat hirtelen szétfoszlott. Mit cselekedett? . . .

*

Egy pillanatig még mozdulatlanul önmagába mélyedt s igyekezett minden erejét összeszedni a második lépéshez, amelytől megmarcangolt teste a szabadulást várta. Az asztalra helyezett tükör lázálmos képét verte vissza . . . A rongyokra tépett ing alatt csupasz teste egyetlen seb volt. Melle alatt a sebhely még vérzett. Hátának és csípőjének mélyebb bevágásai elviselhetetlen tűzzel égették, és amikor

fel akarta emelni karját, úgy érezte, mintha ennek a tűznyelvnek hegye egészen szívéig hatolna . . . „Mit tettem? – ismételtette halkan – mit tettem? . . . ” A gondolat, hogy a következő percben Menou-Segrais abbé előtt fog állni, a botrány fenyegető közelsége, az ápolás, melyre szüksége lesz, s száz más kép végleg leverte. Ez a senkihez sem hasonlítható ember egy percig sem mert védekezésül Isten ama szolgálira gondolni, akiket ugyanez a szent rettegés fegyverzett fel néha saját testük ellen . . . „Még egy lépés és a sebek kinyílnak . . . s akkor segítségért kell kiáltani”, csak ennyit mondott magában.

Amint lesütötte szemeit, megpillantotta otromba cipőit a vértócsában.

– Abbé? – szólt az ajtón keresztül egy nyugodt hang – abbé? . . .

– Parancsol valamit az esperes úr? . . . – válaszolt ugyanazon a hangon.

– Mindjárt harmadszor harangoznak a misére, fiam: itt az ideje, éppen itt az ideje . . . Remélem, nincs semmi baja?

– Egy perc múlva megyek – válaszolt nyugodtan Donissan abbé.

Elhatározása megtörtént, a kocka el volt vetve.

Fogait összeszorította, hogyan bírt újabb lépést tenni a mosdóig, amelybe belemártotta a durva vászonból szőtt türlőközőjét? Valóságos csoda volt, hogy sóhajtás nélkül tudta elviselni a fagyos víz marását hátán és csípőjén. Hogyan tudta magára venni, az érzékeny bőrre, két szegényes ingét? Még meg is kellett őket erősen húznia, hogy a lassú vérfolyás megszűnjön; a gyűrődések minden mozdulatnál még mélyebben vájódtak testébe. Aprólékos gonddal felmosta a padlót, a véres rongyokat elrejtette, kikefélte cipőjét, mindent rendbehozott, lement a lépcsőn s csak az úton lélegzett fel, – szabadon – mert nem bírta volna elrejteni Menou-Segrais abbé előtt a lázat, mely megvacogtatta . . . A téli szél most arcába vágott s érezte, hogy szemei égnek üregükben, mint két széndarab. A hóportól színezett csipős levegőn át kemény tekintetét a napos templomtoronyra szegezte. Ünneplőbe öltözött parasztok köszöntötték, amint elhaladtak mellette; nem is látta őket. Hogy megjárja ezt a háromszáz métert, tízszer is össze kellett szednie magát, anélkül, hogy állandóan egyenletes járásában bármi is elárulná a belső küzdelem bonyodalmaait. Ebben a küzdelemben teli marokkal szórta azokat a mélyről jövő, pótolhatatlan erőket, melyből minden élő lénynek csak a szükséges mennyiség adatott meg. A kis temető bejáratánál szöges cipője meg-

csúszik egy kövön s emberfeletti erőfeszítésre van szüksége, hogy el ne essék. A templom ajtaja már csak húsz lépésre van. Még elérte. És a sekrestye alacsony ajtajához is eljutott, a fekete-fehér kőkockák szédítő sakktabláján túl, ahol a színes ablaküvegek visszfénye táncol káprázó szeme előtt . . . Eléri a sekrestyét is, mely tele van a tömjén, a kiöntött bor és a gyanta erős szagával . . . Köröskörül fehérben és pirosban forgolódnak és zsongnak a ministránsok, mint valami méhraj. Gépies mozdulattal, csukott szemmel veszi magára a ruhákat, miközben keserű szája a szokott imákat mormolja. Amikor a miseruha szalagjait megkötö, felnyög, s ez az alig hallható nyöszörgés egészen addig tart, amíg az oltár lábához nem ér . . . Mögötte ezernyi zaj tör fel a boltívekig, hogy ott egyetlen mormolásban egyesüljön – zengő úr, mellyel szembe kell szállnia, amikor kitárt karokkal a lép-csőimát mondja . . . Vakon megy fel a három lépcsőn, megáll. S ekkor a Keresztre néz.

Ó ti, akik a világból csak az üres színeket és hangokat ismertétek, érzelmős szívecskék, lírai szájak, melyekben a keserű igazság elolvadna, mint a praliné – kis szívek, kis szájak – ez nem nektek való. Örögi játékaitek alkalmazkodnak törekeny idegeitekhez, finom agyacskáitokhoz, és különös szertartáskönyveitek Sátánja csak saját eltorzított arcotok, mert az érzéki világ rabszolgája önmaga Sátánja. A szörny nevetve tekint rátok, de karmait nem belétek mélyesztí. Nincs jelen szószátyár könyveitekben, káromlásaitokban, sem nevetséges átkozódásaitokban. Nem található meg falánk nézésekben, pimasz kezeitekben, széllal bélelt füleitekben. Hiába keresitek a titokzatos testben, melyben nyomorult vágyatok átlép anélkül, hogy csil-lapodnék, és az ajakból, amelyet harapdáltok, csak ízetlen és színtelen vér szivárog . . . És valahol mégis csak van . . . A Remete imájában, böjtjében és bűnbánatában, a legmélyebb extázis alján és a szív csendjében . . . Megmérgezi a keresztvizet, ott ég a megszentelt viaszgyertyában, a szűzek lehelletében lélegzik, sebesre mar a vezek-lőövvel és a korbáccsal, megront minden utat. Látták hazudni a nyitott ajkakon, melyek az igazság szavait hirdetik, látták, amint az igazat üldözi, a boldogító elragadtatás villámai és mennydörgései közepette, szinte még Isten karjában is . . . Miért versengene annyi sok emberért a földdel, melyen úgy csúsznak-másznak, mint az állatok, s arra várnak, hogy holnap betakarja őket? Ez a névtelen nyáj magától

rohan vesztébe... A Sátán gyűlölete a szentek számára van fenn-tartva.

Ekkor ránéz a Keresztre. Este óta nem imádkozott s talán még most se imádkozik. Az, ami felszáll ajkáról, semmiesetre sem könyörgés. Az éjszakai nagy küzdelemben éppen elég volt szembeszállni és ütésre ütéssel felelni: az ember, aki elkeseredett harcban életét védi, maga elé szegzi kemény tekintetét s nem kémleli az eget, ahonnan egyforma fény hull jóra és gonoszra. Végtelen fáradtságában emlékei tódulnak elébe, de csak az emlékezet ugyanazon pontján halmozódnak fel, mint fénylő sugarak a lencse gyújtópontjában. Csak egyetlenegy fájdalmat okoznak. Mindenben csalódott vagy becsapódott. Minden csapda és botrány előtte. Kétségbeesett, hogy középszerűségben kell senyvednie: s most Menou-Segrais abbé szava olyan magasra vitte, hogy a zuhanás elkerülhetetlen. A régi lelki elhagyatottság szinte jobb volt az örömnél, melyben csalódott! Ó gyűlöletes öröm, annál gyűlöletesebb, mert egy pillanatig nagyon szerette! Ó reménység örülete! Ó mosoly, ó csókja az árulásnak! A tekintet, melyet szótlanul és sóhaj nélkül még mindig az érzéketlen Krisztusra szegez, egyszerre fejezi ki ennek az örvöngő léleknek szenvedélyét. Olyan ez a tekintet, mint a rosszindulatú szegény szeme, amint a csillogó ablakon keresztül bepislant az ünneplő terembe. Minden öröm rossz, mondja ez a tekintet. Minden öröm a Sátántól jön. Ha már sosem leszek méltó arra a kitüntetésre, mellyel egyetlen barátom hitegeti magát, legalább ne tévessz meg tovább, ne hívj engem! Legyek megint semmi. Legyek a te műved tehetetlen anyaga. Nem kell a dicsőség! Nem kell az öröm! Még a reménység sem kell! Mit adhatnék? Mim maradt? Csak ez a reménység. Fossz meg tőle. Vedd el! Ha, anélkül, hogy gyűlölnélek, lehetséges lenne: odaadnám üdvömet, elkárhoznám azokért a szegény lelkekért, akiket csúfságból rámbíz-tál, rám, nyomorultra!

Így dacolt az örvénnyel, így sóvárgott rá ünnepélyes fogadalom-mal, tiszta szívvel.

III.

A campagne-i káplán elindult a beaulaincourt-i úton és a síkságon át Étaples felé érkezett.

– Az egész csak séta, legföljebb három mérföld – mondta Menou-Segraix mosolyogva. Menjen gyalog, ezt amúgy is szereti.

Jól tudta, hogy a szegény pap gyerekesen szereti a vasúti utazást. De ezúttal Donissan abbé nem pirult el, mint rendszerint . . . Még mosolygott is, némi gúnnal.

A campagne-i esperes étaples-i kollégájához küldte, akinek egy lelki gyakorlat befejező ájtatosságai sok gondot okoztak. A két redemptorista, aki több mint egy hete naponta háromszor prédikált, kegyelemért esdekelt. Kegyetlenség lett volna arra kényszeríteni a szerencsétleneket, hogy a gyóntatószékben töltsenek egy teljes napot és éjszakát: „Fiatal munkatársa majd lesz olyan szíves és buzgalmával ki segít bennünket” – írta a plébános. És Donissan abbé sietett eleget tenni ennek a kedves felszólításnak.

Nagy léptekkel haladt a novemberi esőben a kietlen rétek közepette. Bal oldalt, a láthatár szélén, a láthatatlan tengert lehetett sejtetni a hamuszínű, imbolygó ég alatt. Jobb oldalt az utolsó dombok. Előtte a néma síkság. A nyugati szél térdéhez tapasztotta reverendáját s időnként sóízű fagyos vízport kevert fel. De ő csak szabályos léptekkel haladt, anélkül, hogy az iránytól eltérne, ócska esernyőjét hóna alatt tartva. Mi mást kívánhatott volna? Minden lépés közelebb hozta az öreg templomhoz, melyet már felismert, amint magányos elhagyatottságában felmered furcsa sisakjával. Szinte látja a gyóntatószék körül az asszonynépséget, amint azon ügyeskedik, hogy megszerezze az első helyet: veszekedős, ájtatos arcú, tekintete mindenre képes, ajkai szentül illesztődnek össze, vagy gonosz ráncot mutatnak – majd a suttogó csoport mellett a férfiak . . . ügyetlenül és mereven! Oly különös dolog, s az ember szinte szeretné azt mondani itt: nagyszerű dolog! A kemény fiatal pap nyugtalan jóssággal érzékenyül erre a gondolatra; öntudatlanul szaporábban kezd lépni s oly édesen és szomorúan mosolyog, hogy a mellette elmenő fuvaros önkéntelenül is megemeli kalapját . . . Várnak rá. Az anya tekintetéből nem tükröződik több türelmetlenség és jószág, mikor hazafelé tart és a csodálatos kis testről ábrándozik, melyet nemsokára simogatón átölelhet . . . És már ott kanyarog a homokon keresztül a keserű folyó

ága, már felmered a kietlen domb és a fehér világítótorony karcsú vonala a fekete fenyvesekben . . .

Menou-Segrais abbé hetek óta felhagyott a reménnyel, hogy olvasson ebben a titokkal teli szívben. A káplán komor némaságába azelőtt könnyebben be lehetett volna hatolni, mint jelenlegi kedélyállapotába, mely változatlan s csaknem derűs. Tízszer is kikérdezte Chapdelaine abbét, Larioux plébánosát, aki minden csütörtökön meggyóntatja Donissan abbét. Az öreg pap mindig csak azt hajtogatja, hogy nem talál semmi különöset gyónójának beszédjében s őszintén mulat kartársának aggályain. „Gyerek – ismételteti –, valóságos gyerek, talpig derék ember”. (Szinte könnyezik a nevetéstől.) De ön kedves barátom, mindenütt különleges lelki eseteket lát! (Komolyan): Szeretném, ha hallaná gyónását. Tudja, mindnyájan átestünk ezen lelkipásztorkodásunk kezdetén: némi nyugtalanság, álmodozások, túlzott hajlam az imára . . . (egészen komolyan): Az imádság nagyszerű, kitűnő dolog. De ne éljünk vele vissza. Nem vagyunk kartauziak, kedves barátom, csak egyszerű és becsületes emberekkel érintkezünk, akik legtöbbször már elfelejtették a katekizmust. Nem szabad az egekben szárnyalni s elveszteni a kapcsolatot. (Ismét nevet): Képzelve el! Sanyargatta magát. Nem is írom le magának az eszközt: úgysem hinne nekem. Megtiltottam neki ezeket a lehetetlen szigorúságokat. S ő rögtön, minden vitatkozás nélkül engedett. Bizonyos vagyok benne, hogy engedelmeskedik nekem. Sohasem találkoztam engedelmesebb emberrel: nagyszerű anyag”.

Menou-Segrais abbé úgy érzi, hogy nincs semmi értelme, ha folytatja a vitatkozást s ügyesen úgy tesz, mintha meghajolna az ilyen jó érvek előtt. De önmagában kíváncsian kérdi: „Mi az ördögbe választotta a gyerek pont ezt a félkegyelműt?” . . . Végül is teljesen elveszti finom következtetéseinek fonalát. Pedig az igazság olyan egyszerű! Donissan abbé valamennyi pap közül a legidősebbiket választotta. Nem legénykedésből vagy lenézéséből, amint az ember gondolhatná; hanem azért, mert ez a korszerinti választás felettébb méltányosnak és okosnak látszik előtte. Éppen így, minden csütörtökön végighallgatja Chapdelaine úr beszédkéjét is. Ő az egyetlen a világon, aki be tudja fogadni ezt a szegényes szót, és amellet annyi szeretettel teszi ezt, hogy a meglepett és hiúságában érintett öreg a végén még maga is valami értelmet fedez fel zavaros dadogásában.

... Mégis, vajjon lenne bátorsága ennek a merész fiatal papnak ahhoz, hogy önmagának bevallja: ezt a jámbor együgyűséget önmagáért keresi? Talán merné. De oly keveset tud a nagy harcról, melynek ő a tétje! Fogalma sincs róla, hogy szinte lehetetlen fogadást tart. Menou-Segrais abbé ünnepélyes figyelmeztetése valószínűleg megzavarta egy ideig, de valami más munka annyira megkeményítette szívét, hogy szinte testileg érzéketlen a kétségbeesés fullánkja iránt. A legmerészebb harc közepette is, melyet ember saját maga ellen folytat, tétoválás nélkül beleegyeznek, hogy egyedül vívja meg: a szó szoros értelmében nem érzi semmi segítség szükségét. Ami másnál elbizakodottság lehetne, nála csak egyszerűség: nincs tudatában erejének, amint más nem ismeri gyengeségét; azt hiszi, hogy nem vállalkozott semmi rendkívüli. Nincs semmi mondanivalója önmagáról.

A kisváros lassan homályba hull, s mintha a láthatár alá süllyedne. Meggyorsítja léptét. Miért nem érheti el észrevétlenül a homályos zugot, ahol vacsoráig, majd az éjben egyedül fog maradni – egyedül a vékony farács mögött, amint füleivel a láthatatlan szájak felé hajlik! De nyugtalanság fogja el az ismeretlen arcok gondolatára, akikkel megelőzőleg találkoznia kell. A plébánossal, akit az elmúlt Pünkösöd alkalmával éppen csak hogy néhány pillanatig látott a két misszionáriussal – talán még másokkal is? ... Néhány hónap óta a leendő lumbres-i plébános elcsodálkozik bizonyos tekinteteken, beszédeken, melyeknek értelmét még nem fogja fel, valami kíváncsiságot észlel maga körül s kezdetben arra gondolt, hogy talán bizalmatlanok iránta vagy megvetik: de ez a kíváncsiság lassankint valami különös légkört teremtett körülötte, amely miatt restelkedik. Hiába vonul vissza, hiába alázkodik meg még jobban, hasztalanul menekül minden újabb barátság elől, még mintha magánya is érdekelné a legközbösebb embereket, kissé vad félelme szinte kihívón hat rájuk, szomorúsága vonzza őket. Néha ő maga töri meg a csendet, ha valami váratlanul elejtett szó hirtelen visszhangot kelt lelkében. S amíg a körülállók néma meglepődése magához nem téríti, csak beszél, beszél a gondolat zavart és dadogó ékesszólásával, mely mintha teherként vonszolná maga után a szót ... De legtöbbször csak hallgat, végtelen figyelemmel, tekintete fájdalmat és falánkságot tükröz, ajkainak titkos imája pedig meglepi az öreg papokat, amint ártatlanul beszélgetnek össze-vissza mindenről. A belőle kiáradó rendkívüliség

először szinte mellbevágja az embert. Egy emberen kívül senki sem sejti e nagyszerű sorsot. Elég, ha nyugtalanít és vitára ad alkalmat.

S különben is mit lehetne felismerni ebben a különös emberben? Hasztalanul kémlelik. Betekinthetnének életébe. Chapdelaine abbé parancsára ellenkezés nélkül abbahagyja az önsanyargatást, melynek szörnyű kegyetlenségéről fogalma sincs a hiszékeny öreg papnak, jól-lehet Donissan abbé minden kérdésre megszokott nyíltságával válaszolt. De még ez a nyíltság is megtévesztőleg hat. A campagne-i káplán szemében ezek a dolgok a múlt eseményei, jelentéktelenségek. Készséggel elfogadja, hogy a természetet nem lehet hasogató kor-báccsal megfékezni. A lumbres-i plébános majd ezt mondja később: „A mi szegény testünk mértéktelen mohósággal fogyasztja a szenvedést, éppúgy mint az élvezetet”. Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlatainak* egyik lapszélére ezt a különös tanácsot írta: „Ha azt véled, hogy meg kell magad fenyítened, üss erősen és rövid ideig”. És az aire-i karmelita nővéreknek is gyakran mondogatta: „Gondoljunk arra, hogy a Sátán hasznot tud húzni a túl hosszú imából vagy a szerfö-lött kemény sanyargatásból is”.

– Emberünk most teljesen józan – állítja Larioux plébánosa. Igaz. Agya hideg és tiszta. A szavak sohasem vezették félre. Képzeltéhet-sége nem a legerősebb. A szívből még a hamu sem marad meg.

Alkonyatkor a szél lecsendesedik, könnyű köd száll fel a trágyás talajról. A campagne-i káplán, amióta elindult, most érez némi fá-radságot. Máskülönben már elhagyta Verlimont-t és a közeli temp-lomig az út könnyű és biztos. Mégis megáll és a campreneux-i és ver-ton-i út kereszteződésénél leül a földre. Egy parasztasszony látta, amint fedetlen fejjel ül, kezeit összekulcsolja az otromba esernyőn, kalapja mellett a földön. „Fura egy alak”, gondolja magában.

Így görnyedt meg néha a teher alatt, és a legyőzött természet hasz-talanul sikoltotta nyomorát. Nem mintha vonakodott volna meghal-lani: egyszerűen már nem is hallotta. Mindenben úgy viselkedett, mintha energiájának összege állandó lenne – s talán csakugyan az is volt. Vannak órák, amikor mintha minden kicsúsznék alóla: rájött, hogy ilyenkor csak úgy nyugszik meg, ha magába száll és könnyör-telen szigorúsággal megvizsgálja magát. E csodálatos ember szemé-ben a fáradtság nem más, mint rossz gondolat.

Így most is felidézi emlékezetében az utóbbi hónapok eseményeit. Tény, hogy nem kívánja vissza az önsanyargatásokat, melyek egy ideig fokozták bátorságát. Elítélte őket szívében, mielőtt még Chapdelaine abbé azt kívánta volna hogy mondjon le róluk. Nem vigasztalták meg, nem könnyítettek rajta? Nem nyitották meg újból benne az örömmek azt a forrását, melyet ki akart apasztani? Most hűsegebb, mint valaha is volt, ahhoz az ígérethez, amelyet egy napon a hirtelen megpillantott Kereszt előtt tett, abban a felejthetetlen pillanatban. Senki sem fogja irigyelni tőle az általa választott részt. Nem akadt vakmerő, aki előtte megkötötte volna ezt az alkut a sötétséggel.

Ha nem magának a lumbres-i szentnek szájából maradt volna ránk annak a korszaknak oly egyszerű és szívettépő leírása, melyet ő maga is rettenetesnek nevez, nem lennénk hajlandók elhinni, hogy egy ember önszántából, tökéletes jóhiszeműséggel vitte véghez azt a – mondhatnók – erkölcsi öngyilkosságot, mint valami egyszerű és mindennapi dolgot, melynek kiagyalt, válogatott és titkos kegyetlensége megborzasztja az embert. Pedig nem lehet benne kételkedni. Az, akinek gyengéd és bölcs szeretete annyi, látszólag örökké üres szív mélyén felkeltette a reményt, napokon és napokon keresztül mindent megtett, hogy önmagából kitépje ezt a reményt. Ez a lelki mártíromság, mely tökéletesen összefonódott az élet szövédékeivel, a végén egy lett vele.

Az első napokban, mintha dűh kerítette volna hatalmába, hogy el-lentmondjon önmagának s megtagadja önmagát. Az olvasmányokat, melyekben azideig nemcsak örömet, de erejét is megtalálta, először abbahagyta, majd folytatta s utána ismét abbahagyta. Menou-Segrais abbé egy jóakarató szemrehányását ürügyül használta fel s az *Értekezés a Megtestesülésről* című művet elkezdte magyarázni és széljegyzetekkel teleírni. Ennek a tizennyolcadik századból való, eléggé ritka kiadású könyvnek, mely a campagne-i plébános egyik kedvelt drágasága, lapszéleit Donissan abbé esetlen írása teljesen betöltötte. E megjegyzések ügyefogyottsága, a szegény pap naív igyekezete, ahogyan némileg komikus pontossággal utal a szövegre – minden, még a kezdetleges latin tudásból eredő hibák is bizonyítékai annak az igyekezetnek, melyen még a legkegyetlenebb ember sem merészelne mosolyogni. S méghozzá arról is tudomásunk van, hogy ezek a megjegyzések csak töredékei egy sokkal fontosabb munkának, – bizonyára ez is teljesen hiábavaló – mely ma már nincs meg s valószínűleg

ott penészedik valamilyen fiók mélyén: egy nagy lélek csapongásainak tragikus és dadogó bizonyítéka. Ez a feladat, mely kezdetben csak visszariasztó volt, nemsokára elviselhetetlen robottá vált. A lumbres-i plébános egész életében közepes metafizikus volt, s csak a tapasztalás tud fogalmat adni arról az aprólékos kínról, melyet egy homályos szöveg állandó jelenléte okoz az olyan agyban, mely híján van bizonyos elemi ismereteknek. A már magábavéve is merész vállalkozás nemsokára még nehezebbé vált, szinte nevetséges komplikációk következtében. Kötelességeinek teljesítése Donissan abbét teljesen lefoglalta, s így csak éjjel után lélegzett fel szabadon, amikor már a mindennapi kártyajátszmát is elvesztette Menou-Segrais úrral szemben. A ravasz esperesnek nem volt hosszú időre szüksége, hogy behatoljon ebbe az újabb titokba. Szokása szerint alkalmat talált néhány finom célzásra, mely mélyen meglepte káplánjának egyszerű lelkét. A szerencsétlen arra kényszerítette magát, hogy mécses fényénél dolgozzék; nem sokára szemideg-bántalmak kezdték kínozni, melyek azután elcsigázták, anélkül azonban, hogy őt magát megfájták volna. Mert ezek a bántalmak csak újabb ürügyül szolgáltak más örültségek elkövetésére.

Ezideig Donissan abbé csak az imában talált némi nyugalmat és felüdülést, az egyszerű imában, melyet annyira szeretett. Sokáig még abban is kételkedett, hogy egyáltalán tud-e imádkozni, pedig napon-ta és a nap minden órájában egyebet se tett. Most elhatározta, hogy még egyszer legyőzi magát.

Az ember restelli, hogy ilyen csupasz, érdektelen eseményeket, ilyen mindennapi dolgokat kell elmondania. Egy munkában eltöltött éj után a szegény pap íme fel-alá jár szobájában, kezei összekulcsolva a háta mögött, fejét lehorgasztja, lélegzetét visszatartja, mint a birkózó, aki kíméli erejét, s igyekszik legjobb tehetsége szerint gondolkodni, a tanult szabályok keretében . . . Addig nincs nyugta, míg nem merítette ki teljesen az előre kiválasztott, gondosan körülírt elmékedési tárgyat, híven a jellegzetes saint-sulpice-i módszerhez. Ebben az új vállalkozásban segítségére volt egy kézikönyv, melyet ismeretlen papszerzője az Úr 1849-i esztendejében írt. *„Az imádság kis tükre húsz leckében, jámbor lelkek számára”*, jelzi a cím. Minden egyes lecke három szakaszra oszlik: *Elmélkedés. Ahítat. Befejezés*, s ezután vallásos gondolatokból összeállított csokor következik. Néhány vers zárja a kötetet (egy szerzetes megzenésítette őket, állítja az elő-

szó...); ezek az isteni szeretet örömeit és lángolásait éneklük meg tizenharmadik századi ritmusban.

Az ember kezében tarthatja, ujjával megszoríthatja ezt a szörnyű kis könyvet. A kötést gondosan megvarrt fekete szövethoríték védi. A gyakran lapozgatott oldalakról még most is ízetlen és avas illat árad. Egy színesnyomású metszet bal sarkában apró és alattomos betűkkel írt sápadt tintájú titokzatos mondat áll: „Drága Adoline-omnak vigasztalásul egyes emberek hálátlanságáért”... Utolsó tanúsága talán valami jámbor neheztelésnek... Hogyan?! ez lenne az olvasmánya, undok kis útitársa annak a férfinak, akiről még a leggőgösebbek sem merték azt állítani, hogy zavar nélkül tudták elviselni a gondolatukra nehezedő tekintetét – társa, bizalmasa a lumbres-i szentnek! Mit keresett ezeken az egyforma oldalakon, melyekben egy unatkozó pap végtelen unalma lassakint levegőhöz jutott?

Mit keresett és főleg: mit talált? Donissan abbé nem hagyott ránk semmilyen elméleti vagy misztikus alkotást, de megőriztük néhány szentbeszédét, és még nagyon élénken él egyesek szívében rendkívüli vallomásainak emléke. Azok közül, akik közelébe kerültek, senki sem vonta kétségbe a valóság iránti erős érzékét, ítéleteinek élességét, útjainak fölényes egyszerűségét. Nem volt senki, aki nagyobb bizalmatlansággal viseltetett volna a széplelkekkel szemben, s ha alkalom kínálkozott, még meg is rőtta őket keményen. Bármennyire elhagyatott volt is életének ebben a korszakában, hogyan hihetnők el, hogy ezek a jámbor ostobaságok táplálták imáját? Igazán undor nélkül mondotta el ezeket a kérkedő imákat, igazán undor nélkül szívta be a lelki-csokrok megvetendő illatát, s könnyezte ezeket a színpadi könnyeket? Imádkozott, vagy talán csak hitte, hogy imádkozik és már nem is imádkozott?

Az ember undorral csukja be ezt a kis könyvet: a piszkos védőszövet érintése még izgatja az ujjakat. Szeretnénk megismerni, látni egy emberi tekintetben a csúfondáros erő titkát, mely egy pillanatig elhomályosította a legtisztább lelket. Hogyan! Még az Isten kegyelmét is így meg lehet tévesztetni? Ha hátrafordítja fejét, minden ember mindig maga mögött látja árnyékát, mását, az állatot, mely hasonlít hozzá, s amely némán figyelte? Mily nehéz ez a kis könyv!

Így történt, hogy a kajánságnak, mely különben állandóan üldözte az utolsó napig, akkor majdnem minden vállalkozása sikerült a nyomorult pappal szemben. Miután belevitte fárasztó és egyben lehető-

len munkákba, melyeket álnokul úgy tüntetett fel lelkiismerete előtt, mint az áldozat és a lemondás nagyszerű rendszerét s így megfosztotta minden külső vigasztalástól, most a belső embert támadta meg.

A kegyetlen munka napról-napra könnyebb és gyorsabb. A nyakas paraszt, aki vad dühvel önmagát akarta megsemmisíteni, a végén egészen finom okoskodó lett saját énjével szemben. Nincs szürke életében egyetlen tett sem, melynek indító okait ne kutatná s amelyben nem fedezné fel a romlott akarat szándékát, nincs nyugalom, melyet ne nézne le s ne háritana el, nincs szomorúság, melyet azonnal ne tekintene lelkiismeretfurdalásnak, mert benne és kívül minden a harag bélyegét viseli magán.

De talán már elérkezett az óra, amikor a kegyetlen mű meghozza gyümölcsét, kifejti egész gonoszságát. Milyen bolondok vagyunk, hogy saját gondolatunkban, amelyet pedig a szó szüntelenül egybeforraszt az érzékelhető világgal, nem látunk számunkra semmi közeli és biztos veszélyt! Milyen vak az, aki nem ismeri fel magát a hirtelen beléütköző idegenben, akinek tekintete és szájának gyűlölködő vonala már az ellenséget mutatja, vagy az idegen nő szemeiben!

Donissan abbé felállt s amíg egy pillanatig a már csaknem teljesen homályba hullt tájat szemlélte, valami különös nyugtalanság futott át rajta, melyet először könnyen elnyomott. Előtte az út most a völgybe merült, két meredek part között, melyet szegényes, csenevész és alacsony fű borított. A mély és nehéz csendet nem zavarta semmi nesz: talán mert a két part megvédte a szélről, mely napnyugtával megint feléledt, talán valami más oknál fogva. És bár a város már feltűnt s nem is volt késő, amint figyelmesen hallgatódzott, csak a föld sejtelmes remegését hallotta, mely szinte észrevehetetlen volt és annyira egyhangú, hogy a rendkívüli csend mintegy megnövekedett tőle. De ez a morajlás is megszűnt.

Lassan megindult, de az volt az érzése, mintha eddig is gyorsan haladt volna, teljesen sima, enyhe lejtésű, rugalmas úton. Fáradtsága eltűnt s most hosszú útja végén rendkívül könnyűnek és szabadnak érezte magát. Főleg gondolatainak frissessége lepte meg. Bizonyos kétségek, melyek hetek óta nyugtalanították, most szétfoszlottak, mihelyt meg akarta fogalmazni őket. Nagy fáradtsággal olvasott és magyarázott könyvek fejezetei, amelyeket máskor szinte foszlányokban tépett ki emlékezetéből, most hirtelen sorrendjükben, címeikkel, fe-

jezeteik bekezdésével jelentek meg szemei előtt s még a lapszéli jegyzetek is eszébe jutottak. Közben csak ment, szinte futott s arra gondolt, hogy ha letér az országútról és a ravenelle-i ösvényeken átvág, a temető mellett elhaladva, közvetlenül a templom elé ér. Anélkül, hogy meglassította volna lépteit, letért az ösvényre. Az utat, melyet nyár derekáig többnyire sósvízzel telt mély kerékvágások jelöltek, csak halászok és ökörhajcsárok használták. Donissan abbé nagy meglepetésére a talaj mintha egyenletes és száraz lett volna. Megörült neki. Bár agyának fokozott tevékenysége és szabad csapongása mintegy megrészegítette, szeme menetközben az ismert éjszakai tárgyakat kereste, egy bokor foltját, egy hirtelen kanyart, a fekete láthatár felé futó part lejtését, az útkaparó kunyhóját. De amikor már jó darabot ment, meglepetten vette észre, hogy egy hirtelen lejtőn, majd dűsfüves réten halad. Felnézett s megpillantotta az imént elhagyott országutat. Talán anélkül, hogy észrevette volna, keresztútra tért, mely lassanként visszavitte a kiindulóponthoz, háttal a városnak. Mert tisztán kivehette (miért ily tisztán a sötét éjszakában?) Campagne szélső házait.

„Milyen kellemetlenség” – gondolta, de csalódás és harag nélkül.

Megint elindult s elhatározta, hogy többé nem tér le az országútról. Most lassan ment, előreszegzett tekintettel, s minden lépésnél érezte, hogy vastag talpa alatt az esőtől nedves homok csikorog. A sötétség oly áthatolhatatlan volt, hogy bárhova nézett, nem látott semmi világosságot, sőt a fénynek azt a remegését sem, mely még a legsötétebb éjben is észlelhető, mint az élő föld sugárzása, a megsemmisült nap lassú rothadása a hajnalig. De azért állandóan fokozódó biztonsággal haladt előre, beburkolva, körülszorítva a sötét éjtől, mely megnyílt s újra bezárult mögötte, oly szorosan, hogy szinte ránehezedett. Félelmet azonban nem érzett. Biztosan és lassan lépdelt. Máskor többnyire félelemmel és aggodalommal közeledett a gyóntatószékhez, most még csak nem is csodálkozik azon, hogy szinte újongó türelmetlenség lendíti előre. Agya annyira friss volt, hogy ez az izgalom mintegy testi érzékként jelentkezett: érezte a feszültséget bőre felszínén, mintha kicsorduló gondolatait és képeit izommunkával vezethetné le, könnyű láz fogta el, amelyet jól ismernek a gondolkodók és a szerelmesek. Anélkül, hogy sejtene, lépteit ismét meggyorsítja. És az éjszaka mindig megnyílik és bezárul mögötte. Lába alig érinti a talajt, szinte viszi az egyenes és sima út, mely lassan lejtteni

kezd. Könnyűnek, késznek és ruganyosnak érzi magát, mint friss reggeleken üdítő álm után. Itt az utolsó forduló. Mohó tekintettel keresi a vöröstéglás házacskákat, azon a ponton, ahol az országút találkozik azzal az ösvénnyel, amely mellett az imént valószínűleg észrevétlenül elhaladt. De nem lát semmi körvonalat, sem ösvényt, sem házat, – s a közeli városban semmi fény. Megáll, inkább kíváncsian, mint nyugtalanul . . . Ekkor – de csak ekkor – hallja a csendben, amint szíve gyorsan és vadul dobog. És érzi, hogy csorog róla a veriték.

A Remény, mely eddig éltette, most hirtelen szétfoszlott, fáradtság kerítette hatalmába, lábai fájoan megmerevedtek, dereka mintha két-tétört volna. Szemei, melyeket eddig tágrameresztett a sötétben, most majd leragadtak.

„Felkapaszkodom a töltésre – gondolta magában. – Lehetetlen, hogy odafenn ne találjam meg azt, amit keresek. A legcsekélyebb jel elég lesz ahhoz, hogy tájékozódjam . . .”

Gépies makacssággal ismételte magában ezt a mondatot. S amikor rászánta magát s kézzel-lábbal felmászott a nedves fűben, sajgó fájdalmat érzett egész testében. Nyögve kiegyenesedett, néhány lépést tett s körülnézett, hogy felfedezze a láthatár vonalát. Nagy meglepetésére ismeretlen mezőn találta magát, amelynek nemrég felszántott földje homályosan csillogott. Hatalmasnak tűnő fa terjesztette fölé láthatatlan ágait, de csak könnyű zúgását hallotta. Átlépett egy kis árkot s most a szilárd és világos talaj sejtette az utat két sötét vonal között. A töltés, melyre az imént felkapaszkodott, eltűnt. Mindenfelől határtalan, homályos, pusztasíkság, bár ezt is inkább csak sejtette az üres éjszakában.

Nem érzett félelmet s inkább bosszús volt, mint nyugtalan. De oly fáradtság vett rajta erőt, hogy a hideg teljesen hatalmába kerítette: az izzadságtól teljesen átnedvesedett reverendájában vacogott. Tehetetlenül leomlott a földre, mint aki nem bír tovább állva maradni, majd lecsukta szemét. De még ebben az álmoság okozta kimerültségben is hirtelen valami nyugtalanság szállta meg, amely, mielőtt még tudatossá vált volna agyában, teljesen hatalmába kerítette. Éber lázálomhoz hasonlított, amely lassanként eloszlatta álmoságát és fokozatosan felébresztette. Már félig magához tért, de szemeit még mindig nem merte kinyitni. Az volt az érzése, hogy az első pillantás, melyet maga köré vet, határozott tárgyat ad bizonytalan és zavaros rettegésének. Milyen tárgyat? Mikor végül szeméhez szorított tenyerét le-

vette, el volt készülve rá, hogy váratlan és szörnyű látomás ütését kell elviselnie. Hirtelen maga elé nézett s egyszerűen megállapította, hogy másodszor is visszakerült pontosan oda, ahonnan elindult.

Meglepetése oly nagy volt, félelmének megszűnése oly váratlan, hogy egy pillanatig még a hideg sárban maradt, nevetségesen összekuporodott helyzetben, mint aki sem mozdulni, sem gondolkodni nem bír. Majd hozzátótt, hogy megvizsgálja maga körül a terepet. Kétrét görnyedve indult el, időnként megtapogatta a talajt kezeivel, és saját nyomát igyekezett megtalálni, hogy lépésről-lépésre kövesse addig a pontig, ahol elhagyta a helyes utat és észrevétlenül hátat fordított céljának. Uralkodott félelmén, de már odáig jutott, hogy nem tudta volna folytatni útját, anélkül, hogy meg ne találja a rejtély nyitját – mert meg kellett találnia. Tízszer is megkísérelte, hogy áttöri a varázskört, hiába. Bizonyos távolságokon túl minden nyom megszűnt, s már arra kellett gondolnia, hogy előbb a lejjebb fekvő oldal fűvében járt, amely elég rugalmas ahhoz, hogy lépte ne hagyjon semmi nyomot. Azt is megállapította, hogy néhány méteres körzetben a talaj valósággal le volt taposva. Valami megmagyarázhatatlan csüggedés, csaknem gyerekes kétségbeesés könnyeket csalt szemébe.

A lumbres-i szent nem tartozott azok közé, akiket ma divatos szóval *emotív* lelkialkatúaknak neveznek. Az éjszaka káprázatai és érzékcsalódásai lassanként úgy tűnnek fel egyszerű lelke előtt, mint akadályok, melyeket le kell győznie. Mégegyszer nekiindul az útnak, először lassan lépdél, majd állandó gyorsulással átcsap a futásba. Azt hiszi, hogy ura akarátának, pedig már nem célja felé siet, hanem az éjtől és saját rettegésétől menekül riadtan: végső erőfeszítése csak öntudatlan futás. Hisz már régóta el kellett volna érnie a megközelíthetetlen kisvárost. Így minden perc késés megmagyarázhatatlan percet jelent.

A két fekete töltés megint felbukkan, a magasba fut, majd lemerül, és amikor teljesen eltűnik, Donissan abbé még a láthatatlan síkságot is alig tudja megsejteni maga körül, miközben hideg és fagyos szél csap arcába, zajtalanul. Most biztosan érzi, hogy letért az útról, de fogalma sincs, melyik pillanatban történt ez. Meggyorsítja futását, a lejtő szinte dobja előre, háta meggörbül, reverendája furcsán csavarodik vézna lábai köré – nevetséges kísértet, amint furcsán hadonászik a mozdulatalan dolgok közepette. Majd lehorgasztott fejjel omlik egy

lágý és nyirkos falra, melyet kezei szorongatnak; lassan oldalra csúszik a sárba, szeméit becsukja. S mielőtt még kinyitná őket, már tudja, hogy *visszajött*.

Még mindig nem lázadozik. Mély sóhajtással felemelkedik, meg-rándítja vállát, mintha terhét akarná helyrebillenteni, s elindul végleges elhatározással hazafelé. Alkalmazkodó és egyenletes léptekkel halad a földön, mely lábához tapad, alacsony sövényeken lép át, drótkerítéseken, tapogatódzva kerül ki akadályokat, előreszegzett fej-jel és megújhodott erővel. Teljesen józan: semmi különleges célja nincs; úgy tekinti ezt a különös módon megszakított utazást, mint valami természetes eseményt, s csak azon van, hogy mielőbb haza-érjen a campagne-i plébániára, napkelte előtt. Egyszerűen elhatároz-ta, hogy visszafelé teszi meg hosszú utazását. Ha Menou-Segrais abbé hirtelen megjelenne előtte, minden bizonnyal udvariasan köszöntené s elmesélné néhány szóval a történeteket, mint valami jelentéktelen kellemetlenséget.

Átlép egy árkon s most szántóföldek között halad, nagyon kes-keny, aligjárt úton. Úgy rémlík neki, mintha már járt volna erre – egy-két órával ezelőtt. De mintha *akkor egyedül lett volna* . . .

Mert egy pillanat óta (miért ne vallaná be?) nincs már egyedül. Valaki mellette lépdel. Az illető mintha apró ember lenne, hol bal-ján van, hol jobbán, előtte vagy mögötte, de körvonalait alig tudja kivenni. Az emberke kezdetben szótlanul halad mellette. Ilyen sötét éjszakában miért ne segíthetnének egymáson? Fontos az, hogy ismer-je egyik a másikat, ha együtt akarnak haladni ezen a nagy csenden és fekete éjén keresztül?

– Ugyancsak sötét az éjszaka, mi? – szólal meg hirtelen az em-berke.

– Bizony uram –, válaszol Donissan abbé. – Még messze vagyunk a hajnaltól.

Vidám fickó lehet, mert színtelen hangjában van valami rejtett, szinte ellenállhatatlan vidámság. Ez a hang végleg megnyugtatja a szegény papot. Sőt még attól fél, hogy kurta válasza talán megbántot-ta a jókedvű, vidám útítársat. Mily jólesik így váratlanul egy emberi hang, milyen kellemesen cseng! Donissan abbénak eszébe jut, hogy nincs barátja.

– Azt hiszem –, szólal meg ebben a pillanatban a kis fekete útítárs – hogy a sötétség közel hozza egymáshoz az embereket. Jó dolog ez,

nagyszerű dolog. Még a legbátrabb embernek is inába száll a bátorsága, ha nem lát semmit. Tegyük fel, hogy ön világos nappal találkozik velem: rám se hederített volna . . . Tehát Étaples-ból jön?

Anélkül, hogy megvárná a választ, gyorsan társa elé lép, megmarkolja egy láthatatlan kerítés tüskés drótját, udvarisan felemeli a magasba, hogy megkönnyítse az átbújást. Majd kissé tompa, de vidám hangján folytatja:

– Szóval Étaples-ból jön s talán Cumières-be megy? . . . vagy Chalindry-be? . . . vagy Campagne-ba? . . .

– Campagne-ba – válaszol a káplán s így elkerüli a hazugságot.

– Nem kísérem el odáig – szól a másik, s szaggatottan, barátságosan nevet . . . – Átvágunk a mezőkön keresztül Chalindry felé: úgy ismerem az utakat, hogy akár behunyt szemmel is mehetnék.

– Köszönöm szépen – válaszol Donissan abbé hálától áradó hangon. – Köszönöm szíves jóságát. Sok más segítség nélkül hagyott volna: vannak emberek, akik félnek a reverendától.

Az emberke megvetéssel sziszegte:

– Mind ostoba és tudatlan bugrisok, még olvasni sem tudnak. Épp eléggé van dolgom a piacokon és a vásárokon Calais-tól Le Havre-ig. Mennyi sületlenséget beszélnek össze-vissza! Szörnyűség! Én ismerem a papokat, egy nagybácsim is az.

Megint egy sűrű és alacsony sövény fölé hajolt, mely tele volt tüskével. Mikor kitapogatta és felismerte hosszú, mozgékony karjával, rendkívül élénk mozdulattal jobbfelé húzza a papot, majd felfedezve egy széles rést, félreállt, hogy átengedje:

– Látja – szól – oda se kell nézmem. Más ebben az éjszakában reggelig járna körbe. De én jól ismerem a vidéket.

– Errefelé lakik talán? – kérdezte csaknem félénken a campagne-i káplán (mert minél inkább eltávolodott a várostól, melytől a megmagyarázhatatlan események láncolata eltérítette, valami szinte lecsillapodott, tompa, szégyenteljes rettegés – mint tisztátalan álom emléke – hatolt be mélyen szívébe, és amikor a szúrást elhárította, ez a rettegés elbágyasztotta, tétovázóvá tette s gyermekes vágyat érzett valaki után, aki segíti, aki erős és akinek karját megszoríthatná.)

– Voltaképpen sehol se lakom – vallotta be a másik.

Egy boulogne-i lókereskedő megbízásából utazom. Tegnapelőtt Calaisban voltam, csütörtökön Avranches-ban leszek. Nehéz az élet s nincs időm, hogy bárhol is letelepedjem.

– Van felesége? – édeklődött tovább Donissan abbé.

Felnevetett:

– A nyomorúság a feleségem. Honnan lenne időm ilyesmivel komolyan foglalkozni? Az ember jön, megy, nem köti le magát. Nő mindenhol akad.

Elhallgatott, majd zavartan folytatta:

– Bocsásson meg, papnak nem volna szabad ilyesmit mondanom. Tanítson csak bátran jobbra: itt a közelben egy gödör van, tele vízzel.

Ez a figyelmesség ismét meghatotta Donissan abbét. Most nagyon gyors léptekkel halad, majdnem fáradtság nélkül. De amint fáradtsága eltűnik, másfajta ernyedés keríti hatalmába s akarata mélyére lopódzik; gyáva és bénító elérzékenyülés töltötte be. Szavak tolulnak ajkára, amelyeket tudata csak homályosan ellenőriz.

– A Jóisten majd megjutalmazza fáradtságáért – mondja. – Ő hozta utamba abban a pillanatban, amikor minden bátorság elhagyott. Mert ez az éj nehéz és hosszú volt számomra, nehezebb és hosszabb, mint sejténé.

Már-már azon a ponton van, hogy elmeséli furcsa és esztelen kalandját. Szeretne beszélni és bizalmasan elmondani gondolatait; arra vágyik, hogy egy baráti és szánakozó tekintetben szemlélhesse saját nyugtalanságát, még akkor is, ha az a tekintet idegen. De a tekintet, mellyel találkozik, amikor felpillant, inkább meglepődött, mint résztvevő.

– Az ilyen holdtalan éjszakában nem valami kellemes gyalogolni – válaszol kitérően az idegen. – Étaples-tól Campagne-ig, gondolom, jó négy mérföld az út. És nélkülem bizony még hosszabb lenne. Az átvágással legalább két kilométert nyerünk. De már itt is vagyunk a chalindry-i úton.

(Az út, sápadtan az éjszakában, nyílegyenesen merül el az alakatlan síkságban.)

– Nemsokára magára hagyom – fűzte még hozzá, mintha sajnálná.

– De olyan sürgős, hogy visszatérjen Campagne-ba?

– Máris túl sokat késtem – válaszol a leendő lumbres-i plébános. – Nagyon is sokat.

– Azt szerettem volna öntől kérni . . . lehetséges lett volna . . . sőt ajánlatos is . . ., hogy várja meg nálam a napfelkeltét, egy kis viskóban, melyet jól ismerek – a saugerie-i erdő szélén – van ott egy biztos szénégető kunyhó, tűzhellyel s ami csak szükséges a tűzhöz.

De a meghívás nem valami meggyőzően hangzik. És az addig oly tiszta és őszinte hang tévovázása meglepi Donissan abbét.

– Attól tart, hogy beleegyezem – gondolja szomorúan. – Hogy igyekszik eltávolítani útjából ez az ember is!

Ez az egyszerű bizonyosság hirtelen keserőséggel tölti el szívét. De csalódása ismét oly nagy, kétségbeesése oly váratlan és heves, hogy az okozat és ok között fennálló aránytalanság mégis csak nyugtalanítja benne azt a cseppnyi józanságot és értelmet, ami folyton növekvő örületén keresztül még megmaradt benne.

(Arra még van ereje, hogy ne ejtsen ki valamilyen elővigyázatlan szót, de hogy tudná magábafojtani könnyeit?)

– Álljunk meg egy pillanatra – ajánlja a lócsiszár s feltűnés nélkül elfordítja fejét a szegény paptól, akinek egész testét rázza a zokogás. – Csak sirja ki magát: ez a fátadság jele, hatalmába kerítette. Ismerem ezt: így vagy úgy, de valahogyan ki kell törnie.

De rögtön hozzáteszi, félig nevetve:

– Minden szemrehányás nélkül, plébános úr, jó messziről jöhet! Van néhány mérföld a lábában! . . .

Valami töltés tetején leteríti a földre vastag kabátját. Szinte erőszakkal fekteti rá társát.

Milyen figyelmes, finom és testvéri ennek a faragatlan szamaritás-nusnak minden mozdulata! Hogyan lehetne ellenkezni ezzel az ismeretlen gyöngédséggel? Hogyan lehetne megtagadni e baráti tekintettől a bizalmat, mely után áhítozik?

És mégis, bármennyire meg van alázva a nyomorult pap, az ellenállás nem halt ki belőle s most összeszedi maradék erejét. Bármily sűrű is az éj, mely kívülről és belülről elburkolja, szigorral ítéli meg magát, úgy érzi, hogy gyerekesen és gyáván viselkedik, sajnálja ezt a nevetséges botrányt és szégyenkezik az ostoba könnyeken. Akár akarja, akár nem, nehéz az összefüggést letagadni e szintén titokzatos esemény és az eltévedés között, mely néhány órával ezelőtt megállította útjában s érthetetlenül eltérítette céljától . . . De másrészt miért ne lenne ez a mostani találkozás segítség és megoldás? Nem várhat alázatosan útbaigazítást ettől a jóakarátú embertől, aki az evangéliumi szeretet erényét gyakorolja, anélkül, hogy nevén tudná nevezni? . . . Ó! nagyon nehéz hallgatni, nehéz visszalökni a felénk nyujtott kezet!

Elfogadja ezt a kezet, megszorítja s szívét rögtön különös melegség önti el. Ami egy perccel ezelőtt még gyerekesnek vagy veszélyesnek tűnt fel előtte, most okosnak, szükségesnek, nélkülözhetetlennek látszik. Vajjon az alázatosság megveti még a legutolsó segítséget is?

– Nem tudom – kezdte el a campagne-i káplán – nem tudom hogyan értessem meg magával . . . hogyan kérjek elnézést . . . De mire lenne jó? . . . Jaj, nehéz arra gondolni, uram, hogy még az ilyen szegény, gyáva és tehetetlen papnak is az a hivatása, hogy felvilágosítsa felebarátait és bátorítsa őket . . . Amikor az Isten elhagy engem . . .

Megrázta fejét, igyekezett talpraállni és tehetetlenül visszaesett.

– Ereje teljesen fogytán van – felelt békés hangon az idegen. – Most csak legyen szépen türelmes. Jó orvosság a türelem, abbé . . . Nem olyan erős, mint a többi, de mennyivel biztosabb!

– A türelem . . . – kezdte Donissan abbé szánalmas hangon. – A türelem . . .

Csaknem akarata ellenére különös útítársának vállára hajtotta fejét. Keze sem engedte el a már ismerős kart. A szédület rugalmas koszorúval övezte fejét s ez a koszorú mindjobban szűkült, merevedett. Ájulás környékezte, tágranyitott szemmel beszélt, mintha álmodna . . .

– Nem, nem a fáradtság vert le ennyire: erős, izmos vagyok, bírom a küzdést – de nem mindenkivel – nem így . . .

Úgy érezte, mintha merőleges, végtelenül enyhe eséssel a csendbe hullna. Majd éppen ennek a zuhanásnak a tartama rémitette meg; ebből következett, hogy milyen mélyre hullhatott. Ösztönös mozdulattal, mely gyors volt, akár a félelme, két kezével belekapaszkodott útítársa mozdulatlan vállába.

A hang még mindig barátságosan szólt, de fülében rettenetesen csengett:

– Csak pillanatnyi szédület az egész . . . így . . . semmi más . . . Támaszkodjék csak rám: ne féljen semmit! Alapos utat tehetett meg! Milyen fáradt! Már jóideje, hogy követem s látom, mit csinál, barátom! Ott voltam az úton, ön mögött, amikor négykézláb kereste . . . az útját . . . Hohó!

Nem fejezte be. A zuhanás újból elkezdődött, merőlegesen, folytonos gyorsulással. A sötétség, melyben elmerült, úgy zúgott fülében, mint a mély víz.

Kitárta kezeit és két karjával görcsösen megragadta az erős vállakat, teljes erejéből beléjük kapaszkodott. A törzs, melyet így közről érzett, kemény és görcsös volt, mint a tölgyfa. A lökés nem mozdította el egy vonallal se. És a szegény pap arcán érezte az idegen arc melegét és domborúságát.

Egy pillanat alatt, az idő majnem észrevehetetlen töredékéig, minden gondolat elhagyta s csak a talált támaszt érezte, az akadály tömörségét, rögzítettségét, mely a képzeletbeli örvény fölött megtartotta. Egész súlyával rádőlt, növekvő, őrző biztonsággal. Szédülete, melyet most mintegy megolvasztott mellének katlanában valamilyen titokzatos tűz, lassan kicsorgott ereiből.

Ekkor, ebben a pillanatban a campagne-i káplán hirtelenül rádöbent (bár ez a teljes új bizonyosság csak fokozatosan terült szét tudatában), hogy most végül azzal találkozott, akitől e förtelmes éjszakában menekült.

A félelem okozta volna? Vagy talán a kétségbeesett hit, hogy aminek el kellett jönnie, eljött, hogy az elkerülhetetlen dolog megtörtént? Talán a halálraítélt keserű örömét érezte, aki már hiába reménykednék vagy ellenkeznek? Vagy inkább talán a lumbres-i plébános sorsának előérzete volt ez? Mindenesetre, alig lepődött meg a hangon, mely így szólt:

– Támaszkodjék csak rám . . . ne hagyja el magát, amíg ez a kis roham el nem múlik. Őszinte barátja vagyok, bajtársam, szívemből szeretem.

Egy kar átfogta derekát, lassú, finom, ellenállhatatlan öleléssel. Feje teljesen elhanyatlott s társának nyaka és vállmélyedése tartotta szorosan. Oly szorosan, hogy homlokán és arcán érezte a meleg lehelletet.

– Aludj csak rajtam, szívem porontya – folytatta változatlanul a hang. – Simulj csak hozzám, ostoba állat, kis papocska, pajtásom. Pihenj szépen. Eleget kerestelek, eleget vadásztam rád. Most itt vagy. **Hogy szeretsz engem! S hogy fogsz majd még szeretni, mert eszemágában sincs elhagyni téged, angyalom, te hitvány tonzurás, holtodik öreg cimborám!**

Most történt először, hogy a lumbres-i szent hallotta, látta, megérintette azt, aki fájdalmas életének gyalázatos társa volt, s ha hinni lehet egyes embereknek, akik szemtanúi voltak bizonyos titkos megpróbáltatásnak vagy közvetlenül értesültek róla, kétségtelen,

hogy nem egyszer kellett még hallania őt egészen a végső szabadulásig! Most történt első ízben és mégis könnyen felismerte. Még az sem adatott meg neki, hogy kételkedjék ebben a pillanatban érzékeiben vagy eszében. Mert nem tartozott azok közé, akik naívvul hősies pózban és öltözékben képzelik el a bizalmaskodó hóhért, aki minden gondolatunkban jelen van s gyűlöletével állandóan üldöz bennünket, kitartással és bölcs mérséklettel . . . Ha valaki más kerül ebbe a helyzetbe, még ha épp olyan tisztánlátó is, mint a campagne-i káplán, nem tudta volna elnyomni a félelem első mozdulatát, vagy legalább is az undortól származó összeborzadást. De ő minden igyekezetével azon volt, hogy fenékiig ürítse rettegésének kelyhét: a borzadály görcsösen összehúzta, szemeit becsukta, hogy összegyűjtse ereje javát, s csak arra vigyázott, hogy minden fölösleges ellenkezéstől kímélje magát. Egész akarata kilendült testéből, mint kard a hüvelyéből. Mégis, amikor szentségtörő gúnyból a piszkos száj hozzáért az övéhez, s meglopta lehelletét, rettegése annyira megnőtt, hogy az életnek még a ritmusa is megbénult benne s érezte, hogy szívéből minden kifolyik.

– Egy barátod csókolt meg – szólt nyugodtan a lócsiszár s ajkát kezefejére nyomta. – Most én töltöttelek meg lényegemmel, Jézus Krisztus szentségháza, kedves tökfilkó! De azért ne ijedj meg: másokat is megcsókoltam, nemcsak téged, sok más. Eláruljam neked? Mindnyájukat megcsókollak, a virrasztókat és az alvókat, az élőket és a holtakat. Ez az igazság. Az a gyönyörűségem, ha veletek lehetek, apró isten-emberkék, különös, különös, olyan különös teremtmények, ti! Őszintén szólva, alig hagylak el benneteket. Sötét testekben hordoztok engem, akinek fény volt a lényege – bendőtök hármassággyűrődésében – engem, Lucifert . . . Számon tartalak benneteket. Nem bújik ki karmaim közül senki. Szaváról felismerném nyájacs-kám minden egyes állatát.

Széttárta karjait, amelyekkel az előbb Donissan abbé derekát szorította át, s kissé hátrahúzódtott, hogy mintegy helyet adjon neki, ahová lezuhanhasson. A lumbres-i szent arca olyan sápadt és merev volt, mint a hulláé. Szája, melyet a fájdalom, rettentő mosolyhoz hasonló eltorzulás még jobban kiemelt, szorosan lezárt szeme, eltorzult arcvonásai, mind szörnyű szenvedésről tanúskodott. De azért alig dült oldalra. Ülve maradt a kabát szárnyán, gyászos mozdulatlanságban.

Társa alattomosan, ferdén rápillantott, de rögtön elkapta róla tekintetét és meglepetése alig észrevehető mozdulatban jutott kifejezésre. Aztán zajos szuszogás kíséretében hatalmas zsebkendőt vett elő s a világ legtermészetesebb mozdulatával végigtörölte nyakát és arcát.

– Elég a tréfából, abbé úr – szólt. – Ebben az átkozott évszakban a hajnal nagyon hideg!

Barátságosan rácsapott vállára, amint bizonytalan egyensúlyban levő tárgyat szoktunk meglökni, vagy gyerekek a hóembert, mely rögtön összeomlik zsvajuk alatt. De a campagne-i káplán nem ingott meg, csak kinyitotta lassan a szemét. És anélkül, hogy arcának egyetlen vonása megenyhült volna, szempillái közül fekete és merev tekintet folydogált.

– Abbé! Abbé úr! Hé! abbé! . . . – szölongatta a lócsiszár hangosan.

– Meghal, barátom! Már egészen kihűlt . . . Hé!

A két kezét széles tenyerébe vette s a másikkal aprókat ütögetett rájuk.

– Keljen fel, teringettét! Álljon fel, a mindenit! Szavamra, olyan hideg van, hogy az emberben megfagy a vér!

Ujjait a reverenda alá csúsztatta s megtapintotta a szívét. Aztán folytatólagos s mintegy pillanatnyi gyors mozdulatokkal megérintette a homlokát, a szemét, a száját. Majd újból megfogta kezeit s beléjük lehelt. Minden mozdulata kissé lázas türelmetlenséget árult el: mint amikor a munkás valami kényes dolgot fejez be s fél, hogy meglepi a naplemente vagy valami kellemetlen látogatás. Majd hirtelen melléhez emelte kezeit s dideregve az erős remegéstől, mintha lassan merülne el a fagyos és mély vízbe, gyorsan felállt.

– Bírom a hideget – szólt –, *csodálatosan* bírom a hideget és a meleget. De azon csodálkozom, hogy még mindig ott látom abban a fagyos sárban, mozdulatlanul. Szavamra, nem lepődnék meg, ha meghalt volna . . . Igaz ugyan, hogy az előbb eleget loholt az úton összevissza, kedves barátom . . . Ami engem illet, bevallom, fázom . . . Mindig fázom . . . Ezek olyan dolgok, amelyeket nem egykönnyen húz ki belőlem . . . S mégis igazak . . . A megtestesült Hideg vagyok. Fényem lényege elviselhetetlen hideg . . . De hagyjuk ezt . . . Egy szegény embert lát itt maga előtt, minden jótulajdonságával és hibájával . . . egy ügynököt, aki normandiai és breton lovakkal kereskedik . . . úgynevezett lócsiszárt . . . De hagyjuk ezt is! Csak a barátját nézze bennem, aki társa e holdtalan éjszakába, jó cimborá . . .

Többre ne is legyen kíváncsi! Ne higgye, hogy egyéb útbaigazítást is kap e váratlan találkozással kapcsolatban. Csak szívességet akarok tenni önnek, s szeretném, ha utána rögtön elfeledne. Én bizony nem fogom önt elfelejteni. Keze sok bajt okozott nekem . . . és homloka is, szeme és szája . . . Máskor nem fogom felmelegíteni őket: valósággal megfagyasztották velőmet és csontjaimat; bizonyosan a kenetek tették ezt, megszentelt olajaitok átkozott mázolványa – csupa bosszorkányság. Ne beszéljünk többet erről. Engedjen utamra . . . Még jódarabot kell megtennem. Nem adtam meg magam. Váljunk el itt. Menjen mindenki a maga útján.

Fel-alá járkált izgatottan, haragos mozdulatokkal, de sohasem ment messzebb néhány lépésnél. Mert Donissan abbé állandóan követte sötét tekintetével. S most már ajka sem mozgott mozdulatlan arcában.

A pap arca nem annyira rettegést tükrözött, mint inkább határtalan kíváncsiságot. Azt lehetett volna mondani, hogy a gyűlölet kifejezése ez, de a gyűlölet lángra gyújtja az emberi tekintetet. Borzadály, de a borzadály erőtlén és nincs rettegés vagy utálat okozta sikoly, mely vad elhatározással szétfeszítette volna az összezárt állkapcsokat. A hiú tudásvágyban sincs meg az a nagyszerű méltóság, melyet a pap arca tükrözött. A diadal minden pillanattal teljesebb és bizonyosabb lett, de a campagne-i káplán alázatos maradt, mert jól tudta, hogy ilyen ellenfél felett a győzelem mindig kétes, törékeny, pillanatnyi. Mit ér az, ha egy percig lábainál hever az ellenség, kényrekegyre? De most a lélekölő van előtte, akitől ki kell csikarni egy-két titkát.

E különös járkáló hirtelen megtorpant, mintha mozdulataival láthatatlan kötelékeket húzott volna szorosra, mint egy gúzsbakötött bika. Hangja, mely egy pillanattal előbb még egészen éles volt, most visszanyerte szokott színét s bizonyos egyszerűséggel így szólt.

– Engedj el. Kísérleted bevégeződött. Nem hittem volna, hogy ilyen erős vagy. Később bizonyára még viszontlátjuk egymást. Sőt, ha akarod, sohasem fogunk többé találkozni. Egy perc óta nincs semmi hatalmam feletted.

Kihúzta zsebéből a nagy kendőt s dühöngő mozdulattal megtörölte arcát és kezét. Ajkai közt a lélegzés fájdalmas sípolásként hatott.

– Csak ne hadard imáidat. Hallgass. Ördögüzésed nem ér egy fejetlen szöget sem. Akaratodat nem bírtam meghajlítani. Micsoda fura állatok vagytok!

Növekvő nyugtalansággal tekintett balra és jobbra. Sőt hirtelen még hátra is nézett s a homályt kémlelte mögötte.

– Ez a rongyos ruha kezd nehezemre esni – mondta még, s vadul megrázta vállait. – Kényelmetlenül érzem magam bőrhüvelyemben... Parancsolj s nem marad itt belőlem semmi, még a szagom se...

Egy hosszú pillanatig tenyerébe hajtotta fejét, mintegy, hogy összegyűjtse erejét. Amikor felemelte fejét, Donissan abbé először látta meg szemeit és felnyögött.

Az, akit kikötöttek az árbóc csúcsához s hirtelen elveszti nehézkedési egyensúlyát és mélyülni és dagadni látja maga alatt, már nem is a tengert, hanem az egész világörvényt és a vemhes csillagköd-foltok tajtékját, amint milliárd mérföldekre örökké fog zuhanni – az sem érezne keblének mélyén tökéletesebb szédületet. Szíve kétszeres gyorsasággal dobolt bordáin, majd megállt. Undor kavarta fel gyomrát. Ujjai – az egyetlen élő szerv a borzadálytól kővévált testben – a talajt kaparták, mint az állati karmok. Vállán veríték patakzott. A rettenthetetlen ember, akit az úr hatalms hívása szinte meggörnyesztett és kiszakított a földből, most úgy érezte, hogy menthetetlenül elveszett. És mégis, még ebben a pillanatban is végső gondolata valami homályos kihívás volt.

S rögtön utána a megbénult élet újból megkezdte útját ereiben, halántéka megint lüktetett. A tekintet, mely az övére szegeződött, olyan volt, mint bárkié, és ugyanaz a hang szólt hozzá, mintha sohasem hallgatott volna el.

– Most elhagylak – szolt. – Többé nem fogsz viszontlátni. Engem csak egyszer lehet látni. Maradj csak meg megátalkodott makacs-ságodban. Ó, ha tudnád, milyen bért tartogat számodra urad, nem lennél ilyen nagylelkű, mert csak mi – érted? mi – csak mi nem engedjük orrunknál fogva vezetni magunkat, és amikor választani kellett szeretete vagy gyűlölete között, – nagyszerű éleslátással, melyet sáragyatok nem tud felfogni – gyűlöletét választottuk... De miért árulom el ezt neked, te vizsla, engedelmes állat, rabszolga, aki napról-napra teremted meg uradat!

Bámulatos mozgékony-sággal lehajolt, felvette taláломra az első követ az útról, ujjai közt az ég felé emelte, elmondta az átváltoztatás ígét s a végén vidáman nyerített... Az egész villámgyorsan játszó-dott le. A nevetés visszhangja szinte a láthatár végéig hallatszott. A

kő vörös lett, majd fehér s hirtelen dühödt láng csapott ki belőle. S ő nevetve bedobta a sárba, ahol rettenetes sístergéssel kialudt.

– Az egész csak játék, gyerekjáték – szólt. – Pillantásra sem érdemes. De eljött az óra, amikor örökre el kell hagynunk egymást.

– Takarodj! – szólt a lumbres-i szent. – Ki tart vissza?

Hangja halk és nyugodt volt s valami ismeretlen szájalom remeggett benne.

– Rémülettel fogadnak bennünket – válaszolt a másik ugyancsak halkán –, de mindig baj lesz belőle, ha elhagynak.

– Hordd el magad – válaszolt szelíden a campagne-i káplán.

A szörnyű teremtés felszökellt, hihetetlen fürgeséggel megperdült önmaga körül, majd hevesen előrelendült, mintha kilőtték volna, néhány lépésnyire, kitárt karokkal, mint amikor valakinek nem sikerül egyensúlyát visszanyernie. Bármilyen groteszk volt is ez a váratlan beugrás – a mozdulatok egymásutánja, kiszámított heveségük s főleg hirtelen megszűnésük megmagyarázhatatlanul különös volt s nem ingerelt nevetésre. A láthatatlan akadály, melybe a fekete birkózó beleütközött, bizonyára nem volt közönséges, mert, ámbár mintha végtelen rugalmassággal kikerülte volna az összeütközést, a nagy csendben a talaj megremegett s feljajdult egészen a mélységekig.

Lassan, lehorgasztott fejjel hátrált és némán, szinte alázatosan leült.

Kezeiben tart hát – szólt s megrándította vállát. – Használja csak ki hatalmát, amíg teheti.

– Nincs semmi hatalmam – felelte Donissan abbé szomorúan. – Mire jó ez a megkísértés? Nem, ez az erő nem belőlem jön, s ezt te is tudod. De azért néhány pillanat óta némi haszonnal figyellek. Elérkezett az órád.

– Ennek nincs sok értelme – vágott vissza szelíden a másik. – Milyen óráról beszél? Van még számomra óra?

– Megadatott, hogy lássalak – szólt lassan a lumbres-i szent. – Amennyire csak lehetséges emberi szemnek, látlak téged. Látlak, amint a fájdalom eltaposott, egészen a megsemmisülés határáig –, de ez a megsemmisülés nem adatik meg neked, ő elgyötört teremtés!

Erre a végső szóra a szörny legurult a töltés tetejéről az útra és szörnyű görcsökben megvonaglott a sárban. Majd megmerevedett, törzse dühödten, ívelten megfeszült s fején és sarkán pihent, mint a merevgörcsben levő ember. Aztán megszólalt metsző, éles, siralmas hangon:

– Elég! Elég! Te felszentelt kutya, te hóhér! Ki mondta neked, hogy a világon legjobban a szájalomtól félünk, felkent, állat, te! Tégy velem, amit akarsz . . . De ha kihozol sodromból . . .

Akad-e ember, aki rettegés nélkül hallotta volna ezt a szavakkal kifejezett siránkozást, – amely mégis a világon kívül volt? Nincs senki, aki legalább a saját eszében nem kételkedett volna. De a lumbres-i szent, míg tekintetét a földre szegezte, csak azon lelkekre gondolt, akiket ez vitt a kárhozatba . . .

Amíg az imádság tartott, a másik csak nyögdecselt és fogait csikorgatta mindinkább hanyatló erővel. Amidőn a campagne-i káplán felállt, teljesen elhallgatott. Úgy feküdt ott, mint valami hulla.

– Mit akartál tőlem ezen az éjszakán? – kérdezte Donissan abbé olyan nyugodtan, mintha valamelyik ismerőseivel beszélne.

A mozdulatlan tetemből újabb hang száll fel:

– Megengedettett nekünk, hogy kísértünk téged, a mai naptól halálad órájáig. De különben is nem tettem mást, csak engedelmeskedtem egy hatalmasabbnak. Ne neheztelj rám, te igaz ember, ne fenyegezz meg többé szájalomoddal.

– Mit akartál tőlem? – ismételte Donissan abbé. – Ne is próbálj hazudni. Kezemben az eszköz, amivel szólásra kényszeríthetlek.

– Nem hazudok. Válaszolni fogok neked. De hagyd abba egy kicsit imádat. Mire jó, ha engedelmeskedem? Azért küldött hozzád, hogy megkísértsenek. Akarod tudni, hogy milyen kísértéssel? Megmondom. Ki tudna neked ellenállni, ó uram?

– Hallgass – válaszolt Donissan abbé változatlan nyugalommal. – A megpróbáltatás Istentől jó. Várni fogom anélkül, hogy bármit is meg akarnék tudni róla, főleg a te szádból. Istentől kapom most az erőt, melyet nem tudsz megtörni.

Ebben a pillanatban az, aki előtte feküdt, szétfoszlott, vagy inkább a vonalak és körvonlak titokzatos remegésben kevertek össze, mint a teljes sebességgel forgó kerék küllői. Majd ezek a vonalak lassan új alakot öltöttek.

És a campagne-i káplán hirtelen a maga mását pillantotta meg maga előtt: olyan tökéletes és finom hasonmást, hogy nem annyira a tükröből visszaverődő képhez volt hasonló, mint inkább ahhoz a különleges, egyetlen és mély gondolathoz, amelyet mindenki önmagáról táplál.

Mit mondhatunk? Sápadt arca volt előtte, sáros reverendája, kezének ösztönös mozdulata a szív felé; látta tekintetét s ebből a tekintetből félelmet olvasott ki. De tudata, mely pedig beidegződött a lelkiismeretvizsgálathoz, magától sohasem jutott el e csodálatos megketőződéshez. Hiába fordul a legélesebb megfigyelés is a belső világ felé: egyszerre csak egy oldalát tudja megragadni. A lumbres-i szent ebben a pillanatban az egészet és a részletet fedezte fel: gondolatait, a gyökerekkel és szétágazásokkal, a végtelen hálózatot, mely összeköti őket, akaratának legkisebb rezdüléseit, mint ahogyan a csupasz test ereinek rajzában az élet szívverését mutatja.

Ez az egyszerre egy és sokszoros látomány (mint azé az emberé, aki egy tekintetével három síkjában fogna fel valamilyen tárgyat) olyan tökéletes volt, hogy a szegény pap tisztán látta magát nemcsak a jelenben, hanem a múltban és a jövőben is, és meglátta egész életét . . . Hát hogyan! Uram, ilyen áttetszők vagyunk az ellenség előtt, aki utánunk leleskedik? Ilyen védtelenek vagyunk gondolkodó gyűlöletével szemben? . . .

Egy pillanatilag így álltak szemtől-szembe egymással. A káprázat sokkal légiesebb volt, hogy sem Donissan abbé igazi rémületet érezhetett volna. Bármennyire is erőlködött, nem tudta magát teljesen megkülönböztetni képmásától, és mégis, félig megőrizte saját egységének tudatát. Nem: ez nem rémület volt, hanem valami olyan metsző szorongás, hogy úgy érezte: oktalan dolog lenne, ha ráparancsolna erre a látományra, aki saját testét vette magára. De azért mégis megkísérelte:

– Távozz, Sátán! – szólt, összeszorított fogakkal . . .

De a szavak megakadtak torkában s keze még remegett, amikor maga ellen fordította. De azért megragadta azt a vállat, érezte tömörségét anélkül, hogy meghalt volna a rémülettől, össze akarta törni, hirtelen dühvel markolászta ujjaival. Arca ott volt előtte, előtte saját tekintete, lehelle az orcáját érte, melegét tenyerében érezte . . . Majd minden eltűnt.

A sárban fekvő szálnalmas tetemből a hang megint felszállt:

– Összezúzol, összetörsz, felfalsz. Milyen ember vagy hát, hogy így megsemmisítsed az ilyen értékes látomást, mielőtt megszemlélnéd?

– Nem *erre* van szükségem – folytatta Donissan abbé. – Mit ér, ha ismerem magam? A lelkiismeret elég a szegény bűnösnek minden más világosság nélkül.

Így beszélt, pedig az elveszett látomás utáni vágy minden idegszálán sebet ejtett. Valami természetfeletti kíváncsiság szédülete, melynek a jövőben nem lesz többé hatása, felzaklatta és kielégítetlenséget okozott benne. De az volt az érzése, hogy célhoz ért.

– Eljátszottad csalfaságaidat – szólt ahhoz a remegő dologhoz, amelyet lába letolt az útról. – Ki tudja, mennyi idővel rendelkezem még? Siessünk! Siessünk!

Mélyen lehajolt, nem annyira, hogy a választ meghallja, mint inkább a benne lángoló hév ösztönös mozdulatával:

– Válaszolj hát! – Keresztet vetett, nem a tárgy felett, hanem önön mellén. – Isten neked adta életemet? Itt kell most meghalnom?

– Nem – szólt a hang szívettpőn. – Nem rendelkezünk veled.

– Ha így áll a dolog, ki kell belőled tépnem titkodat, éljek egy napig vagy húsz évig. Ki fogom húzni belőled, még ha veled kell is mennem oda, ahol a tiéd tanyáznak. Nem ijedek meg tőled! Nem félek! Most megint elhomályosultál előttem, de az előbb láttalak, te elkínzott teremtés. Nem vittél a kárhozatba elég lelket? Szükséged van más áldozatokra is? Kezemben vagy. Azt fogom megkísérelni, amit Isten sugall. Szavakat fogok kiejteni, melyektől borzadsz. Imám közepére szögezlek, mint valami denevért. Vagy pedig nem törsz többé azokra a lelkekre, melyeket rámbíztak.

Nagy meglepetésre egyszerre csak látta, hogy a tetem mozgolódni kezd, megdagad, emberi alakot vesz fel, s méghozzá abban a pillanatban, amikor azt hitte, hogy minden erejével ellenállhatatlanul hat, – s aki most válaszolt, nem volt más, mint előbbi kedélyes társa:

– Nem félek annyira tőletek . . . tőled és imáidtól, mint attól . . . – Mondata gúnyos vihogással kezdődött s a rettegés hangján fejeződött be. – Már nincs messze . . . Egy pillanat óta itt szimatolgatom . . . Hohó! Milyen kegyetlen az az úr!

Egész teste megremegett. Majd feje vállára hanyatlott és arca megint felderült, mintha távolodni hallaná az ellenség léptét. Így folytatta:

– Megszorítottál, de kicsúszok kezeid közül. Engem akarsz meggátolni tevékenységemben! Te őrült! Még nem tettem meg keresztény vérről! Ma nagy kegyelmet kaptál. Drágán fizetted meg. S még drágábban fogod megfizetni!

– Milyen kegyelmet? – kiáltott fel Donissan abbé.

Már szerette volna, ha a kérdés nem hangzik el, de a másik rögtön rácsapott. A tisztátalan száj megremegett az örömtől.

– Amint önmagadat láttad az imént (először és utoljára), így látni fogod . . . Látni fogod . . . hehehe! . . .

– Mit értesz ezen, hazug? – kiáltott a campagne-i káplán.

Mintha ez a kíváncsi kiáltás, a sértés dacára is, teljesen helyreállította volna egyensúlyát s visszaadta volna önbizalmát, a különös lény lassan felegyenesedett, színlelt nyugalommal leült, kényelmesen begombolta bőrkabátját. A lócsiszár ott ült a régi helyén, mintha sohasem hagyta volna el. A jövődő lumbres-i szent keze lehanyatlott. Milyen különös! Annyi rendkívüli, vagy vad látomást elviselt s most mégis alig mert felpillantani erre a veszélytelen jelenségre, erre az emberre, aki bámulatosan hasonlított annyi más emberhez. És az ellentét e bizalmaskodó hangú, aljas vonalú száj és a szörnyű szavak közt olyan volt, hogy semmi sem tudna fogalmat adni róla.

Csak ne olyan gyorsan. Csak ne csapj ennyire falánkul titkainkra. A közeli jövő majd bebizonyítja, hogy hazudtam-e vagy sem. Különbben, ha nem sajnáltad volna az előbb a fáradtságot s megnézed, hogy mit tettem szemed elé, most aligha szidalmaznál engem. – (Valami más szót használt.) – Amint magadat láttad, úgy fogsz látni néhány más embert . . . Milyen kár az ilyen adomány az olyan tökfilkónak, mint te vagy!

Belefűjt összekulcsolt kezeibe s megrezegtette ajkát, mint az olyan ember, akit átjárt a hideg. Szeme nevetett vörös arcában s végtelen mozgékonyága a lezárt szemhéj mögött az örömet éppúgy kifejezhette, mint a megvetést. De az öröm diadalmaskodott.

– Hohó! Micsoda zavar! Milyen csend! – szólt vontatottan. – Az előbb különb legény voltál, démonok réme, ördögűző, csodatévő, szívem szentje!

A nevetésre Donissan abbé megremegett, de utána megint dermedt mozdulatlanságba esett vissza, s eltompult agyában nem alakult semmi gondolat.

A másik frissen dörzsölgette tenyerét:

– Milyen kegyelmet? . . . Milyen kegyelmet? . . . – ismételte, s nevenségesen utánozta áldozatát . . . – A velünk szemben folytatott harcban könnyű félrelépni. Kíváncsiságod egy pillanatra kiszolgáltattott nekem.

Közellépett hozzá, bizalmaskodón:

– Semmit sem tudtok rólunk, kis öntelt istenkék. Haragunk oly ki-tartó! Állhatatosságunk oly tisztánlátó! Igaz ugyan, hogy az Ő terveit szolgáljuk, mert szavának ki tudna ellenszegülni? Igaz . . . miért is tagadnám? . . ., hogy megszegyenülten kerültünk ki az éjszakai próbálkozásból . . . (Ó! amikor az előbb magamhoz szorítottalak, gondolatát rádszegezte és még védőangyalod is remegett a villám forga-tagában!) De sárszemeid nem láttak semmit.

Prüszkölve nyeríteni kezdett:

– Hi! Hi! Hi! Azok között, akiken ugyanazt a jelet láttam, te vagy a legnehézkesebb, legkorlátoltabb s a legtömörebb! . . . Mint az ökör, úgy hasítod a barázdádat, az ellenségre úgy rontasz rá, mint a bak-kecske . . . Tetőtől talpig nagyszerű céltábla vagy!

Donissan abbé néma rettegéssel követte tekintetével s erős reme-gések rázták meg. De valami imaszerű dolog kóválygott agyában: bizonytalanul, homályosan, alaktalanul, s tudata még nem bírta megragadni. Mintha dermedt szíve valami keveset felmelegedett volna bordái alatt.

– Majd szakértelemmel dolgozunk meg téged – folytatta a másik. – Csak igyekezzél minél többet ártani nekünk. Majd mi is megzava-runk néhanapján. Nincs olyan bumfordi, akiből ne tudnánk hasznot húzni. Majd lenyúzzuk rólad a szalonnát. Majd kicserzünk.

Közelebb tolta kerek fejét, mely lángolt a tüzes vértől.

– Ölemben babusgattalak; karjaimban ringattalak. Hányszor fogsz még álomba ringatni engem, abban a hitben, hogy a másikat szorítod szívedre! Mert ez lesz jeled. Ez gyűlöletem pecsétje rajtad.

Két kezét a pap vállára helyezte, kényszerítette, hogy térdrehulljon s megérintette a talajt térdeivel . . . De a campagne-i káplán hirtelen lendülettel rávetette magát. És csak ürességet és árnyékot talált.

*

Újra éj lett körülötte és benne. Úgy érezte, hogy képtelen lenne bármilyen mozdulatra. Csak a hallása élt. Mert szavakat hallott, melyeket körülötte ejtettek ki, de nem volt semmi súlyuk, mintegy lebegtek a levegőben, az álom valótlanságában. Majd nagy erőfeszítéssel sikerült neki azokat élő és mozgó lényekhez kapcsolnia, akik egész közel voltak hozzá. Az egyik a képzeletbeli vagy valóságos lé-

nyek közül eltávolodott. Hallotta, ahogyan hangja bágyad és talpának csikorgása is halkul a homokon. Végezetül azt érezte, hogy fel-emelik, egy behajlított kar tartja, melynek erős szorítása fájdalmat okoz vállának. Valami még megbeszezte ajkát és fogát. Lángsugár futott át a torkán és mellén. A sötétség, melybe tekintete beleütközött, kissé szétnyílt. Határozatlan fény kelt lassan életre szemeiben és fokozatosan kitisztult. S felismert néhány lépés távolságban a földön egy lámpát, melyet a halászok szoktak magukkal hordani viharos éjszakákban. Egy ismeretlen karolta át egyik kezével s valami katona-csajkából itatta.

– Abbé úr, – szólal meg ez az ember – nem túlkorán . . .

– Mit akar tőlem? – dadogta Donissan abbé.

A lehető leglassabban és legnyugodtabban beszélt. De a látomás még ott volt tekintetében, s az ember a meglepetéstől és rémülettől hátrahökken, ami érthetetlennek látszott a szegény, lesújtott pap előtt.

– Jean-Marie Boulainville vagyok, kőtörő Saint-Préből, a campagne-i Germaine Duflos bátyja. Jól ismerem önt. Jobban van már?

Elfordította tekintetét, zavartan, de mély szájalommal.

– Az úton bukkantam önre, ott feküdt ájultan. Egy marelles-i derék fickó, valami lócsiszár, aki az étaples-i vásárról jött, előttem talált önre. Mi ketten hoztuk ide.

– Maga látta őt? – kiáltott fel Donissan abbé – Itt van?

Oly hirtelen ugrott fel, hogy Jean-Marie az összeütközés következtében megingott. De az egyszerű ember a maga módján magyarázta ezt a rendkívül különös sietséget és így szólt:

– Talán akar valamit tőle? Visszahívjam? Még nem lehet megszire.

– Nem, barátom, – válaszolt a campagne-i káplán – ne hívja vissza. Különben is, már jobban érzem magam. Várjon csak, majd járok egy kicsit.

Imbolyogva indult meg. Lépte fokozatosan biztosabb lett. Amikor visszajött, már nyugodt volt.

– Maga ismeri őt? – kérdezte.

– Kit – válaszolt meglepetten a másik.

De utána rögtön összeszedte magát és vidáman felkiáltott:

– A marelles-i legényt! Én ne ismerném? A múlt hónapban két csikót adott el nekem a fruges-i vásáron. Úgy ám! . . . De mit gondol,

abbé úr, nem lenne jó, ha együtt mennénk egy darabig? A gyaloglás teljesen rendbe fogja hozni. Az ailly-i kőbányába megyek, ott dolgozom. Odáig majd meglátja, hogy rendbejött-e. Ha rosszabbul érzi magát, kaphat egy kocsit Sansonnet-nél, a *Tolvaj Szarká*-ban.

– Menjünk hát – válaszolt a jövődő lumbres-i szent. – Egészen rendbejöttem. Minden rendben van, barátom.

Egy darabig együtt mentek. S ekkor jött rá Donissan abbé az előbb hallott szó igazi értelmére: „A közeli jövő meg fogja mutatni, hogy hazudtam-e vagy sem”.

Először lassan mentek, majd gyorsabban, meglehetősen rögös úton, mely ősztől kezdve annyira tele volt kerékvágásokkal, hogy a kocsik csak akkor használhatták télen, ha erős fagy volt. Így nem-sokára lehetetlenné vált, hogy egymás mellett haladjanak. A kőtörő előrelépett. A campagne-i káplán lesütött szemmel követte, az akadályokra ügyelt, nagy cipőjében igyekezett biztosan lépkedni, mert nem szerette volna társa haladását késleltetni. Teste még reszketett a hidegtől, a fáradtságtól és a láztól, de tragikus egyszerűsége már félig elfelejtette ennek a rendkívüli éjszakának fekete csodáit. Bizonyára nem könnyelműség volt ez, sem a végtelen kimerültség bódulata. Szándékosan, de minden különösebb fáradtság nélkül, hessegette magától ennek a gondolatát. Majd alkalmasabb pillanatban, például a legközelebbi gyónás alkalmával, meg fogja vizsgálni a dolgot, gondolta magában gyerekes gyanútlanysággal. Mások a kettős rettegés közt hánykolódtak volna, hogy az örület játékszerei voltak, vagy nagy és természetfeletti megpróbáltatások kiválasztottai. Ő, amikor első rettegését legyűrte, megadással várt a rossz újabb kísértésére és Isten nélkülözhetetlen kegyelmére. Nem fontos, hogy megszállott-e vagy őrült, hogy álmai vezetik-e félre vagy az ördögök, ha ez a kegyelem kijár neki és ha bizonyosan meg is kapja . . . A vigasztaló látogatását annak a gyereknek romlatlan biztonságával várja, aki, ha az étkezés ideje eljön, apjára emeli tekintetét és szívecskéje még a legnagyobb inségben is tudja, hogy a mindennapi kenyér megadatik neki.

Egy óra alatt az ailly-i kőbányák felé vezető út háromnegyedrészt megtették. Nem ismerte a járást s vigyázott, nehogy jobbra vagy balra letérjen. Lába néha megcsúszott: az iszapos sár egészen az arcáig fröccsent s elvakította. Szellemének állandó feszültsége s hozzá valami belső ellenállás, az ösztönszerű óvatosság a már amúgy is elcsi-

gázott képzelete iránt, elfordította figyelmét egy újabb meghatározatlan jelenségtől, melyet még akkor is nehéz lett volna boncolgatni, ha kedve van hozzá. Ez a jelenség lassanként olyan erős lett, – vagy inkább (mert különösen gyengéden ösztönözte) olyan állhatatos, állandó, hogy végül is megzavarta a papot. Kívülről jött vagy bensejéből? Valami anyagtalán forráság volt ez keble mélyén, a szív szétáradása. S még valami ennél is több, olyan közeli és sürgető valóság, hogy egy pillanattal azt hitte: a nap kelt fel, vagy még a hold világít. Mégis, miért nem mert felpilantani?

Mert még mindig földre szegzett tekintettel haladt, majdnem lehűnyt szemmel, s nem látott más fényt vagy visszatükröződést, mint a sáros víz alig észrevehető színét. És mégis, megesküdtött volna, hogy valami enyhe és baráti fényen halad át, valami aranyporon. Anélkül, hogy önmagának bevallaná, talán anélkül, hogy hinné, attól félt: ha felemeli fejét, szétfoszlik káprázata s öröme. Nem félt ettől az örömtől, úgy érezte, hogy meg kell ismernie, mielőtt elfutna előle, amint annyi más elől elfutott. Mintha valami vonzotta volna: de ez nem kényszer volt, sem hívás. Puhán védekezett, lelkiismeret-furdalás nélkül, abban a bizonyos tudatban, hogy előbb-utóbb engedni fog a parancsoló, de egyben jótékony erőnek. „Még tizet lépek – mondotta magában. – Azután még tizet, lesütött szemmel. És megint tizet . . .” A kötőő sarka vidáman csenget a már keményebb, száraz talajon. Végtelen ellágyulással hallgatta. Lassanként rájött, hogy ez az ember valószínűleg barátja, hogy valami erős barátság, valami földöntúli barátság égi fénnel köti őket össze, s összekötötte őket bizonyára már a múltban is. Könnyek szöktek szemébe. Így találkozik két kiválasztott, aki egymásnak rendeltetett, egy fényes reggelen a Paradicsom kertjeiben.

Elérkeztek két út kereszteződéséhez: az egyik enyhe lejtéssel a faluba vezet, a másik, melyet a szekerek kimélyítettek, a bányákba visz. Távolról kakaskukorékolás, és emberi hang hallatszott: valószínűleg szintén kötőők, akik munkájuk felé igyekeznek napkelte előtt . . . Donissan abbé ebben a pillanatban emelte fel a fejét.

Csakugyan társa állt előtte? Az első pillanatban nem hitte el. Az, ami szemébe tűnt, amit tekintetével ragyogó bizonyossággal felfogott, tényleg testből és vérből álló ember lett volna? Az éjszaka alig engedte, hogy észrevegye az árnyékban a mozdulatlan körvonalat, s mégis állandóan érezte azt az enyhe, egyenletes, élő, agyában vissza-

tükröződő, valóban királyi fényt. Most történt először, hogy a lumbres-i szent jelenlétében ment végbe ez a csoda, mely később oly megszokottá vált, s úgy érezte, mintha érzékei csak küzdelem árán lennének hajlandók azt elfogadni. Olyan volt, mint a vakon született ember, aki előtt feltárul a fény s most az ismeretlen dolog felé nyújtva remegő ujjait, elcsodálkozik, hogy nem ragad meg semmi alakot és anyagot. Hogy tudott volna ez a fiatal pap küzdelem nélkül behatolni a megismerés emez új világába, mely elérhetetlen a többi ember számára? Láta maga előtt társát, annyira látta, hogy nem kételkedhetett benne, bár nem vette ki arcvonásait s hiába kereste arcát és kezét . . . És mégis, minden félelem nélkül, csak nézte a rendkívüli fényt, derült bizalommal, nyugodt tekintettel, nem azért, hogy abba behatoljon, de mert bizonyos volt benne, hogy az áthatol rajta. Úgy tűnt fel neki, mintha hosszú idő telt volna el. A valóságban az egész csak egy villanásig tartott. S hirtelen megértett mindent.

„Amint az imént önmagadat láttad”, mondta a szörnyű tanú. Így történt. Látott. Testi két szemével látta azt, ami rejtve marad a legmélyebbre hatoló tekintet, a legfinomabb meglátás, a legfegyelmettebb nevelés előtt: egy emberi lelket. Bizonyos, hogy némileg ismerjük saját természetünket; jobban ismerjük önmagunkat, mint másvalakit, de mindenki kénytelen *leereszkedni* önmagába, s minél mélyebben ereszkedik le, annál sűrűbb lesz a homály, egészen a homályos rétegig, a mély énig, ahol az ősök árnyai imbolyognak, ahol az ösztön dübörög, mint a földalatti víz. És most . . . és most ez a nyomorult pap hirtelen egy másik lény legtitkosabb mélyében találja magát, egészen addig a pontig, ameddig a bíró tekintete behatol. Tudatára jön a csodának s elragadtatással állapítja meg, hogy ez a csoda milyen egyszerű és megnyilatkozása milyen kellemes. Ez a betörés a lélekbe, melyet bárki más csak villámlás és mennydörgés közepette tudott elképzelni, most, hogy valóban megtörtént, nem rémítette már meg. Talán csodálkozott, hogy ez a felfedezés ilyen későn érkezett el. Anélkül, hogy képes lett volna megfogalmazni (mert sohasem tudta ezt szavakban kifejezni), érezte, hogy ez a megismerés megfelel természetének és hogy a szellemi képességek, melyek gőgössé teszik az embereket, itt alig számítanak; hogy ez a megismerés egyszerűen csak a felebaráti szeretet kipezsdülése, szétáradása, kirezgése. S mert méltatlannak érezte magát egy ilyen különleges, kivételes kegyelemre, alázatos lelkének őszinteségében már-már azon volt, hogy megvá-

dolja önmagát: saját hibájából késleltette ezt a beavatást, még mindig nem szerette eléggé a lelkeket, mert hiszen félreismerte őket. Mert a vállalkozás végeredményben annyira egyszerű volt, és a cél annyira közeli, attól a pillanattól kezdve, hogy az út kiválasztatott! Mikor a vak birtokába veszi a visszajuttatott új érzéket, nem csodálkozik egy pillanattal se, hogy tekintetével megérinti a távoli láthatárt, melyet azelőtt csak végtelen küszködéssel ért el kátyukon és akadályokon át.

A kötőő még mindig előtte járt nyugodt lépésével. Egy pillanattal a meglepett Donissan abbét elfogta a kísértés, hogy mellélép, szól hozzá. De az egész csak egy pillanattal tartott. Ez a hirtelen felfedezett lélek tisztelettel és szeretettel töltötte el. Egyszerű, figyelmes, mindennapi lélek volt, akivel nem történt semmi s akit csak a gondok kötöttek le. De valami királyi alázat fürdette fényében, mint égi ragyogás. Micsoda lecke a gyötrődő, szegény pap számára ennek az igaz léleknek felfedezése, akit senki sem ismert, még ő maga sem, s aki megnyugodott sorsában, kötelességeiben, életének szürke örömeiben, Isten tekintete alatt! S egy gondolat ötlött agyába, mely a tisztelethez és szeretethez még valami félelemszerűt kevert: *nem ettől az embertől, csakis ettől, futamodott meg a másik?*

Szívesen megállt volna, ha nem fél, hogy a finom és nagyszerű látomás szétfoszlik. Hasztalanul kereste a szót, melyet ki kellene mondania. De úgy érezte, hogy minden szó méltatlan. Ennek a tiszta szívnek méltósága lezárta ajkát. Lehetséges lenne hát, hogy Istennek ez a barátja, ez a szegény a szegények között, megőriztetett az egyenességben és a gyermekségben, amíg az emberi tömegen keresztül elvegyült a legdurvább emberekkel s tanúja volt oly sok bűnnek, amit egyszerű lelke nem ítelt el; lehetséges lenne, hogy ez az ember felébresztette egy másik mesterember képét, aki épp ilyen félreismert és szürke volt, a falusi ácsét, aki az angyalok királynőjének őre volt, az igazét, aki szemtől-szembe látta a Megváltót, keze nem remegett a gyalún és csiszolón, s csak arra volt gondja, hogy vevői elégedettek legyenek és becsületesen megkeresse kenyerét?

Sajnos! részben, valószínűleg még ez a lecke is hiábavaló. Ez a pap arra rendeltetett, hogy mások közt ossza szét azt a békét, melyet sohasem fog megismerni. Csak a bönösök számára küldték. A lumbres-i szent szorongás és könnyek között folytatja útját.

Elérkeztek az útkeresztveződéshez, anélkül, hogy Donissan abbé megtalálta volna a keresett szót. Élvezte ezt az enyhületet; fenéig

kiitta, mert az volt az érzése, hogy nyomorúságos életének ez lesz egyik ritka állomása. És mégis, már kész volt elhagyni azt, éppúgy amint kapta, elhagyni némán.

A kőtörő megállt és sapkáját simogatta:

– Itt vagyunk, abbé úr – szólta. – Most már csak egyenesen: még másfél mérföld. Elég erősnek érzi magát? Ha nem, elkísérem San-sonnet-hoz.

– Felesleges, barátom – felelte a campagne-i káplán. – A járás nagyon jót tett. Most hát elbúcsúzom magától.

Egy pillanatig arra gondolt, hogy találkoznia kellene még ezzel az emberrel, de aztán rögtön úgy vélte: helyesebb, ha rábízta magát az újabb találkozást illetőleg ugyanarra az akaratra, mely a mostanit elrendezte. Meg is szeretne volna áldani Őt. De nem mert megtenni.

Mégegyszer, utoljára ránézett. Ebbe a tekintetbe gyűjtötte össze mindazt a szeretetet, melyet később annyi más ember közt szétosztott. Egyszerű társa nem látta ezt a tekintetet. Tétován kezét szorítottak.

*

Előtte volt hát az út. Felismerte. Gyorsan haladt, nagyon gyorsan. Először szótlánul hálát adott Istennek mindazért, amit látnia adatott. Úgy ment, mintha még mindig a fény venné körül. Nem a jelenlét volt ez már s mégis valamivel több, mint az emlék. Így távolodunk egy daltól, mely még sokáig követ.

Ó, valami titokzatos harmónia állandóan gyengülő visszhangja volt ez, melyet soha többé nem fog hallani! Ez az utána rezgő öröm sem tartott sokáig. Minden lépés mintha távolabb vitte volna tőle, de amikor gyerekes mozdulattal megállt, a távolodás csak meggyorsult. Meghajlította hátát és tovább ment.

A táj, melyet a kora hajnali órában még fátyol borított, lassanként ismerős lett előtte. Szomorúan talált rá. Minden felismert tárgy, az egyenként felvett megszokottságok mindinkább bizonytalanabbá és ködösebbé tették az éjszaka nagy élményét. Sokkal gyorsabban elvesztette részleteit és körvonalait, mintsem gondolta volna, s az álomba hullt. Így ment át Pomponne falun, maga mögött hagyta a Brème-tanyát s megmászta az utolsó magaslatot. Végül megpillan-

totta maga alatt a völgyben Campagne kis állomásának fényét, a hirtelen oly közeli szemaforral.

Lihegve, fedetlen fővel megállt, didergett a sártól megmerevedett reverendában s nem tudta, hogy a hideg vagy a szégyen okozza-e didergést. A feje zúgott.

Ebben a pillanatban a mindennapi élet olyan erővel és hirtelen vette körül, hogy egy percig nem maradt semmi, semmi agyában az oly közeli múltból. Ez a rázuhanó üresség olyan volt, mintha lényege fájdalmasan összezsugorodott volna.

„Hát álmodtam?” kérdezte magától. Vagy inkább ki akarta ejteni a szótágokat a csendben, Azért, hogy elnémítsa azt a másik hangot, mely sokkal tisztábban, szörnyű lassúsággal kérdezte bensejében: „Őrült vagyok?”

Ó, az ember, aki érzi, hogy akarata, figyelme, majd öntudata a mélybe hull mintegy valami rostán keresztül, míg homályos bensője hirtelen kívül jelenik meg, mint a kifordított kesztyű bőre, egy pillanat alatt olyan keserű halálküzdelmet érez, melyet nem mér meg semmilyen mérleg. De ő – ez a szegény pap – ha kételkedik, nemcsak önmagában kételkedik, hanem egyetlen reményében is. Ha önmagát elveszti, végtelenül értékesebb kincset is elveszt; magát Istent. Értelme utolsó felvillanásával felméri még az éjt, melybe nagy szeretete elmerülhet.

Sohasem fogja elfeledni ennek az új küzdelemnek színterét. Az utolsó dombon az út hirtelen fordul, keskeny földsáv bukkan elő, melyen százados szilfa magaslik. A falu jobbkézt fekszik, a domb utolsó hajlásánál, szemközt. Az állomás piros és zöld fényeire a pékműhely kemencéjének sápadt fénye még mélyen a láthatár alatt lebeg, megfoghatatlanul.

Donissan abbétól balra erős lejtésű gyalogút kezdődik, mely a Cadignan-kastély melléképületeihez vezet. Rögtön eltűnik a ritkás bokrok között s inkább vízmosáshoz vagy vízgödörhöz hasonlít. Árnyékfolt az árnyékban. A campagne-i káplán akaratlanul is odanéz. A szél a szederbokrok közt úgy zizeg, mint amikor selymet gyűrünk, s közben-közben hirtelen csend támad. Az átázott talajból időnként egy-egy kődarab kiszabadul s legurul. És ebben a mormolásban . . . hirtelen valami zaj, mely minden mástól megkülönböztethető ezen a magányos reggelen – valami élő test remeg, feláll, közelebb jön . . .

– Hé, ott! – szólalt meg egy egészen fiatal, de kissé remegő, tompított női hang. – Már hallom egy idő óta. *Visszajött hát végre?*

– Hát maga kicsoda? – kérdezte szelíden Donissan abbé.

A töltés szélén állt, magas árnyát alig lehetett látni az ég még sápadtabb, mozgó hátterében, s szomorú és mintegy belső tekintettel követte az alatta levő kis árnyat, az agyagfalak között. A néhány lépésre levő titokzatos árnyból, mely állandóan közeledett, még nem ismert semmit; de már tudta, nyugodt, fölényes, néma bizonyossággal, hogy az, ami felemelkedett és halkan csobogott a sárba, utolsó és legfontosabb szereplője ennek a felejthetetlen éjszakának.

– Ah! hát csak maga az! – szólt Malorthy kisasszony s valami fájdalmas fintort vágott.

Hogy láthassa a papot, lábujjhegyre ágaskodott, egészen a férfi vállának magasságáig. A kis összeráncolt arc szörnyű csalódást tükrözött. Egy villanás alatt a harag, a kihívó dac, a cinikus kétségbeesés egymásután úgy kiélezte arcvonásait, hogy ennek a gyermekarcnak már nem is volt kora. Ekkor találkoztak szemei a ráirányuló tekintettel. Alig tudták elviselni. De lángjukat még akkor is megtartották, amikor a száj megenyhült íve csak dühös szorongást fejezett ki.

Mert ez a tekintet egy pillanatig sem fordult el róla. Mouchette szokásos bizalmatlanságával kémlelte, azzal az állandó elővigyázatossággal, mely még az örület zűrzavarában is megmaradt. Ezideig észre sem vette a fiatal papot, aki Gallet doktor szavai szerint „elcsavarta Campagne gyenge fejét”. Most, hogy ezen a helyen s ebben a szokatlan órában találkozott vele, nagyon meglepődött. De meglepődése *más okoknál fogva* sem volt kisebb. Egy pillanattal előbb nem kételkedett, hogy megrémíti a papot vagy legalább is feldühíti, s most, végtelen szálnalmat olvasott ki tekintetéből.

Nem azt a szálnalmat, mely csak a megvetés álarca, hanem valami fájdalmas, égő s mégis nyugodt és figyelmes részvétet. Semmi sem vallott ijedtségre, sőt még csak a legkisebb meglepetésre sem a feléje hajló arcban, mely némileg a váll felé dült s így Mouchette csak az arcot láthatta. A tekintet félig elrejtőzött a szemhéjak mögött, s amikor a lány találkozni akart vele, észrevette, hogy az lassan a keblére irányul, mintha Isten szolgája megvetve az emberi szem üres fényeit, a szív dobogását akarta volna kikémlelni.

Csak félig tévedett. A pap megint hallotta az édes és erős szózatot. Majd mintha titokzatos fény sugárzása, mintha kiapadhatatlan fényforrás ömölne át rajta, ismeretlen, végtelenül finom és tiszta érzés szűrődött legbelsejébe s szinte átalakította testét. Mint az az ember,

aki már majdnem szomjan halt s egyszerre mindenestül megtáruul a víz csípős frissessége előtt, ő se tudta, hogy az, ami átnyilalt minden porcikáján, élvezet volt-e vagy fájdalom.

Volt fogalma ebben a pillanatban a neki adott ajándék értékéről, ismerte magát az adományt? Az, aki egész életében annyi tragikus küzdelmem keresztül, melyben akarata mintha megtört volna, mindig megőrizte ennek a természetfeletti látásnak képességét, sohasem volt ennek teljes tudatában. Mert nincs dolog, melynek kevesebb köze lenne az emberi tapasztalás lassú kutatásához, amely megfigyelésről megfigyelésre megy állandó tétovázással és majdnem mindig megállítja valami útjában, ha nem vakítja el saját éleslátása. Donnisan abbé belső, minden feltevést megelőző látása, akarata ellenére lett úrrá felette; de ha ez a hirtelen világosság el is kábította agyát, a már meggyőzött értelem csak lassan és kerülővel találta meg a bizonyosság okát. Így ébred fel az ember a déli napfényben egy ismeretlen, hirtelenül feltáruuló táj előtt; amíg tekintete már hatalmába kerítette az egész láthatárt, ő maga csak fokozatosan emelkedik ki álmának mélységéből.

– Mit akar tőlem? – kérdezte durván Malorthy kisasszony. – Ilyen időben nem szokás az ember útjába állni.

Gonoszul felnevetett, de ez a nevetés hazudott s a pap érezte ezt. Vagy talán nem is hallotta. Mert minden emberi hangnál erősebben kiáltott feléje az a reménytelen fájdalom, mely a lányt emésztette.

– A sennecourt-i út felől jövök, – folytatta beszédesen – de kitértem Gonzargues felé. Ezen most csodálkozik, pedig nincs rajta semmi rendkívüli: nem tudok éjjel aludni... Semmi más okom nincs... De ön, – folytatta hirtelen haraggal – a Jóisten szent embere, szégyenkezhettek, hogy így sövények mögül lepi meg a lányokat... Vagy talán...

Kereste a nyugodt arcon a bosszúság vagy zavar legkisebb jelét, mely ismét kirobbanthatná belőle a nevetést, de ez a torkában maradt, mert nem látott semmit, amiből legalább azt következtethette volna, hogy a pap hallja, amit ő mond. S amikor megint megszólalt, tekintete már meghazudtolta hajját, mely még gúnyolódott:

– Látom, hogy nem szereti a tréfálkozást – szölt. – Mit akar? Szereitek nevetni... Mióta tilos ez? Már annyit nevettem!

Felsóhajtott, majd más hangon folytatta:

– Jól van. Azt hiszem nincs különösebb mondanivalónk?

Mikor egy hirtelen mélyedéshez ért, előrement, de a lejtőn megcsúszott s hogy egyensúlyát visszanyerje, őt kis karmával a fekete kabátujjba kapaszkodott.

Miért állt meg ismét? Milyen kétség bénította meg egy pillanatra tagjait? És főleg, miért ejtett ki szavakat, melyeket ugyanabban a pillanatban már megtagadott?

– Nos? Ön most azt gondolja: ez a lány a szeretőjétől jön; napkelte előtt megy haza? . . . Nem is olyan nagyon téved.

Szemei alattomban végigsuhannak a tájon. Jobbra, a nagy, fekete-levelű norvég fenyők sötét és zúgó tömegbe zsúfolódtak a derengő keleti égen. Nem először hallotta éles hangjukat.

Donissan abbé szelíden vállára tette kezét s egyszerűen így szólt:

– Mi lenne, ha egy darabig együtt mennénk?

Lelépett a töltésről s tétovázás nélkül elindult Tiers falu felé, hátal a Cadignan-kastélynak és Campagne-nak. Az út mindinkább szűkült, úgy hogy nem tudtak egymás mellett haladni.

Mouchette kis szíve még sohasem dobogott hevesebben keblében, mint abban a pillanatban, amikor maga mögött hallotta a durva, patkós cipőket s még ahhoz sem volt ereje, hogy ellenkezzék vagy ravaszkodjék. Így mentek szótlánul néhány lépést. A campagne-i káplán minden hatalmas lépésével szinte letaposta a sarkát s arra kényszerítette, hogy siessen. Egy idő múlva ez a kényszer olyan elviselhetetlen lett Mouchette számára, hogy a bénító félelme elmúlt. Könnyedén felugrott a töltésre s intett, hogy társa menjen előre.

– Nem kell semmitől se félnie, – szólt Donissan abbé – nem fogom kényszeríteni. Nem hajt semmi kíváncsiság. Csak örülök, hogy találkoztam magával ma, annyi elveszett nap után. De még nincs túl későn.

– Sőt, egy kicsit még korán van – válaszolt Malorthy kisasszony s úgy tett, mintha éles nevetést akarna visszafojtani.

– Nem kerestem magát, – folytatta a campagne-i káplán – elnézést kérek. Amíg magával találkoztam, hosszú kerülőt tettem meg, nagyon hosszú különleges kerülőt. Miért tagadná meg tőlem azt, amit kérek: egy rövid beszélgetést, mely bizonyára vigasztalást nyújt mindkettőnknek?

Mouchette megrándította vállát és meg se mozdult, hogy kövesse a papot. De azért nem tudott végleg határozni, valami nyugtalanság tartotta vissza, melyről még nem tudta, hogy titkos reménység.

Előző este búcsúzott el remangey-i unokatestvéreitől. A kocsi egészen Faulx-ig vitte, ott kérésére letették este hét felé. Barátnőjénél, Suzanne Rabourdinnél akart vacsorázni a „Jeune France” kocsmában, azután gyalog teszi meg – így mondta – a négy-öt kilométert Campagne-ig. Terhességét ugyan eltitkolták, de rokonai közt néhánynak tudomása volt arról, hogy súlyosan szenvedett a „fekete betegségtől”. A „fekete betegség” ezeknek a jólelkeknek szemében gyógyíthatatlan s akik beleesnek, nagy valószínűség szerint azok közé a szegény ördögök közé tartoznak, akiknek a keserű és megható szólásmondás szerint „hiányzik egy kerekük”. Ez volt az oka annak, hogy néhány hónap óta nem igen ellenkeztek szeszélyeivel. Elhagyta hát a „Jeune France”-ot, miután visszautasította barátnője bátyjának kíséretét. Bármilyen későn indult el, könnyűszerrel elérhette volna Campagne-t esti tíz óra előtt, de amikor átvágott az étaples-i országúton, *régi szokása szerint* letért, hogy a Cadignan-parkot érinthesse. Mennyi ideig mérlegelte, félelem nélkül, csak emlékein rágódva, hozzátámaszkodva a sövényhez, állta alatt két ökle, lábai a sárban s mint mindig: hideg aggyal és forró szívvel, az eshetőségeket? Legyőzve, álmaiból kitaszítva, örökre megszállott, kísértetektől gyötört szegény lánynak bélyegezve, örök szánalomra ítelve – mindentől megfosztva, még bűnétől is . . . És ennek a vad kis léleknek az volt a végső vigasza, hogy viszontláthatja, ugyanabban a felejthetetlen órában, ezt az utat, melyen egy rendkívüli éjszakán végigfutott, a már lezárt sorompót, a fasor titokzatos fordulóját és ott – egészen a végében – a néma nagy falakat, ahol a tehetetlen halott őrködik, a néma tanú.

A campagne-i káplán hosszú ideig várt a válaszra minden türelmetlenség nélkül, de szemlátomást abban a biztos tudatban, hogy engedelmeskednek neki. S míg fellépése állandóan növekvő tekintélyt fejezett ki, hangja mindig alázatosabb és szelidebb lett, csaknem félénk. S váratlanul, változatlan hangon, ezeket a meglepő szavakat tette hozzá, melyek szinte robbantak Germaine szívében:

– Először egyszerűen csak messzire akartam magát vinni attól a helytől, hiszen jól tudja, hogy a halott, akire vár, *már nincs ott*.

Mouchette megrökönyödését csak a borzongás fejezte ki, melyet egyébként azonnal elnyomott. S nem a félelem remegtette meg ajkain az első szavakat, melyeket szinte vaktában mondott ki:

– Halott? Milyen halott?

Donissan abbé változatlan nyugalommal folytatta, miközben a lány elé lépett, hogy folytassa útját s amíg az engedelmesen tipegett mögötte:

– Saját dolgainkban rossz bírák vagyunk és gyakran bizonyos hibák káprázatában ringatjuk magunkat, hogy jobban elfordíthassunk tekintetünket attól, ami bennünk teljesen megrohadt s amit halálbüntetés terhe alatt ki kellene vetni magunkból.

– Milyen halott? – kérdezte újra Mouchette. – milyen halotról beszél?

S gépiesen szorítgatta Donissan abbé reverendájának csücskét, miközben a pap minden lépte a töltés szélére taszította. Annyira ki-fulladt, hogy csak dadogni tudott. Ez a nevetséges üldözés, a megáláztatás, hogy most neki kell kérdezősködni s csaknem könyörögnie, keserűséget okozott büszkeségének. De valami mást is érzett, valami homályos örömfélét. S még akkor is beszélt, amikor az utat elhagyva a síkságra értek. Rögtön látta, hogy hol vannak.

Trilly első házaitól kétszáz méternyire kis térség terült el, melyet régi divat szerint vékonyka hársfákkal ültettek tele s élősvénnyel öveztek. Augusztus első vasárnapján búcsúkor, a vásárosok itt állítják fel szegényes kordélyukat és a legények itt táncolnak a lányokkal.

Megint szemtől-szemben találták magukat, mint találkozásuk első pillanatában. A szomorú hajnali fény az égbolton bolyongott és a káplán magas alakja Malorthy kisasszonynak még magasabbnak tetszett, amikor határozott mozdulattal, kifejezhetetlen erővel és finomsággal hozzálépett s feje fölé emelte fekete kabátujját:

– Ne csodálkozzék azon, amit mondani fogok: főleg ne lásson benne olyasvalamit, ami bárkinek a csodálkozását vagy kíváncsiságát felcsigázhatná. Én magam is csak egyszerű szegény ember vagyok. De amikor a lázadás szelleme magában volt, Isten nevét láttam a szívében.

Lebocsájtotta karját s hüvelykujjával Mouchette keblén kettős keresztet rajzolt.

A lány könnyedén hátraugrott, anélkül, hogy szóhoz jutott volna, ostoba csodálkozással. S amikor már nem hallotta lelkében ennek a hangnak visszhangját, melynek szelídsége átjárta szívét, az atyai tekintet teljesen felkavarta.

Ó, milyen atyai! . . . (Hiszen Donissan abbé maga is megízlelte a mérget s élvezte tartós keserűségét.)

Az emberi nyelvet nem lehet eléggé kényszeríteni, hogy elvont kifejezésekkel egy valóságos jelenlét bizonyosságát fejezze ki, mert minden bizonyságunk következtetésből jön létre s a tapasztalás a legtöbb ember esetében, a hosszú élet alkonyán, csak végállomása egy hosszú utazásnak önön üressége körül. Az agy csak logikus nyilvánvalóságot sugároz s a fajok és nemek világán kívül nem ismer más világot. Nincs tűz, hacsak az isteni tűz nem, mely megtörné és megolvasztaná a fogalmak jegét. És mégis, amit most Donissan abbé tekintete meglát, nem jel s nem alak: élő lélek, emberi szív, melyet mindenki más elől pecsét zár el! Éppúgy mint rendkívüli találkozásuk pillanatában, most sem tudná szavakkal kifejezni ezt az állandóan egyenletesen sugárzó külső látomást, mely összekeveredik a benne eláradó fénnel. Csak a gyermek tekintet hasonlítható hozzá: első látomása olyan tiszta és telt, hogy a világ, melyet birtokába vett, kezdetben nem különböztethető meg saját örömének remegésétől. Minden szín és minden alak kivirágzik diadalmi nevetésében.

Amikor később megkérdezték tőle, hogy mit gondol erről a lélekolvasásról, kezdetben egyszerűen eltagadta s majdnem mindig makacsul. Néha az is megtörtént, hogy a hazugságot elkerülendő, világosabban igyekezett azt megmagyarázni, de olyan aggodalmas aprólékos-sággal, hogy szava gyakran újabb csalódást jelentett a kíváncsiaknak. Mintha egy jámbor falusi ember Szent Teréz vagy Keresztes Szent János extázisát és Istennel való egyesülését magyarázná. Mert az élet csak annak tűnik fel homályosnak és zavarosnak, aki kívülről szemléli. A természetfeletti ember nem érzi magát idegenül, bármilyen magasra röpitse a szeretet, és lelki élete nem ismer szédületet, ha egyszer megkapta a nagyszerű adományokat, s nem áll meg, hogy meghatározza vagy nevén nevezze azokat.

„Mit lát?” kérdezték a szenttől. „Mikor lát?” „Figyelmezteti valami? „Mik a jelek” S ő a szorgalmas gyerek hangján válaszolt, akinek nem jut eszébe a lecke kezdőszava: „Szánalmat érzek . . . Csak szánalmat érzek! . . .” Amikor Malorthy kisasszonnyal találkozott s csak valami majdnem kivehetetlen árnyat látott, már heves szánalom fogta el szívét. Az anya ébred így fel álmából s teljes bizonyossággal tudja, hogy gyermeke veszélyben forog. Mintha a nagy lelkek résztvevő szeretete, természetfeletti szánakozásuk egyetlen lendülettel vinné őket a lények legtitkosabb mélyébe. A szeretet, éppúgy mint az

ész, ismeretünk egyik alkatrésze. De ha vannak is törvényei, következtetései villámütéshez hasonlíthatnak, és a gondolat, mely követni akarja őket, csak a villámlást veszi észre.

A tekintet, melyet Isten szolgálja Mouchette-re irányzott, mindenki mást valószínűleg térdre kényszerített volna. És csakugyan, a lány egy pillanatig tétozott s mintegy elérzékenyült. De ekkor segítség érkezett számára – ez sohasem várat magára hiába – egy napról-napra figyelmesebb és keményebb úrtól; azelőtt csak valami álom volt, mely alig különbözött más álmoktól, vágy, mely alig égetőbb, hang ezer más hang között, mely most valóságos és élő; társ és hóhér, hol panaszkodó, epedő, könnyeltelt, hol követelődző, durva, mohó, aztán a döntő percben kegyetlen, irgalmatlan, s fájdalmas és keserű nevetéssel jelzi jelenlétét; egykor szolga, most úr.

Mindez hirtelen tört ki belőle. Valami vad harag, düh, hogy dacoljon a tekintettel, hogy bezárja előtte a lelkét, hogy megalázza a felet-lebegő szánalmat, hogy meggyalázza, bemocskolja. Egész testében remegett; indulata odasodorta a bíró szeme elé és nem a lábaihoz, főlényes hallgatásban.

Kezdetben nem talált semmi szót; de egyáltalán lehetséges lett volna szavakba foglalni ezt a vad kitörést? Gondolatában hihetetlenül gyorsan és élesen végigfutott rövid életének nagy csalódásain, mintha ennek a papnak részvéte megkoronázná a véget . . . Végül, majdnem érthetetlen hangon így szólt:

– Gyűlölöm magát!

– Csak ne szégyenkezzék – felelte Donissan abbé.

– Tartsa meg magának a tanácsait – kiáltott fel Mouchette. (De a pap úgy az elevenébe talált, hogy haragja mintegy megszégyenült.) – Azt sem tudom, mit akar mondani!

– Bizonyos, hogy más, súlyosabb próbák is várnak magára – folytatta a pap. – Hány éves? – kérdezte rövid szünet után.

– Magának tudnia kellene, hiszen annyi mindent tud . . .

– A mai napig úgy élt, mint egy gyerek. Ki ne szánakoznék egy kis gyermekben? Hiszen ők a világ mintaképei. Látja, Isten mellettünk áll még bolondságainkban is. És amikor az ember felemelkedik, hogy káromolja őt, csak Ő tartja az erőtlenséget!

– Egy gyerek, – szólt a lány – egy gyerek! Nem sok olyan ministránsgyerekekkel fog találkozni, mint én vagyok; még a szenteltvízhez

sem fognak hozzányúlni. Ne kívánja megismerni az utat, melyet megjártam.

Az utóbbi szavakat kissé komikus hévvel ejtette ki. A pap nyugodtan válaszolt:

– Mit talált hát a bűnben, ami annyi szenvedést és bajt megért? Ha a rossz keresése és birtoklása valami rettenetes örömet jelentene, legyen meggyőződve, hogy valaki más már teljesen kifacsarta azt s egészen fenékgig kiitta.

Donissan abbé még egyet lépett feléje. Viselkedésében semmi sem vallott különösebb megindultságra s arra sem vágyott, hogy elképessze. S szavai mégis szinte leszögezték Mouchette-et és szívében visszhangoztak.

– Vesse el magától ezt a gondolatot – mondta. – Isten előtt nem vétkes azért a gyilkosságért. Akarata éppoly kevésbé volt szabad, mint ebben a pillanatban. A Sátán úgy játszik magával, mint egy gyerek a labdájával.

Nem hagyott neki időt a feleletre s különben is a lány nem talált egyetlen szót se. Amíg beszélt, magával húzta a desvres-i úton, nagy léptekkel, a kihalt mezők között. A lány követte. Kellett követnie. S ő beszélt, ahogyan azelőtt sohasem beszélt, ahogyan sohasem fog beszélni, még Lumbres-ban és adományainak teljességében sem, mert a lány volt első zsákmánya. Amit az hallott, nem a bíró ítélete volt, sem valami más, ami felülmúlná az ilyen korlátolt, vad kis állat értelmét, hanem az ő saját története, valami szörnyű szelídség fényében: Mouchette története, de nem drámailag kiélezve, ritka és különleges részletekkel gazdagítva, – hanem éppen ellenkezőleg: összegezve, semmivé silányítva, belülről szemlélve. Milyen kevés lényegyet hagy az életnek a bűn, mely bennünket emészt! Amit a szó tűzénél égni látott, önmaga volt; semmi sem került ki a hegyes, éles lángot, mely behatolt a lélek legmélyebb rejtekébe, legkisebb porcikájába. Amilyen mértékben emelkedett vagy esett a rettenetes hang, mely aszerint növekszik vagy csökken; kezdetben a hang tisztán, hétköznapi szavakkal beszélt, melyeket rettegése úgy üdvözölt, mint baráti arcot valami szörnyű álomban, majd mind jobban egybeolvadt a belső tanúbizonysággal, a mély forrásában felkavart lelkiismeret fájdalmas mormolásával, úgyhogy a két hang egyetlen panaszban egyesült, mint a bíbor vér egyetlen felszökkenése.

De amikor a pap elhallgatott, a lány még érezte, hogy él.

A csend hosszan tartott, vagy legalább is megmérhetetlen, bizonytalan ideig. Aztán a hang megint elért füleihez – de olyan végtelen távolból!

– Pihenje ki magát – mondta a hang. – Ne éljen vissza erejével. Eleget beszélt.

– Eleget beszéltem? Hát mit mondtam? Nem mondtam semmit.

– Beszéltünk – felte a hang. – S még hozzá hosszasan beszélünk. Látja, az ég lassanként kitisztul: vége az éjszakának.

– Én beszéltem? – ismételte Mouchette könnyörgő hangon.

És hirtelen felkiáltott, mint amikor ébredéskor a végrehajtott cselekedet szörnyű tisztasággal nyílal fel az emberben:

– Beszéltem! Beszéltem!

A hajnali szürkületben felismerte a campagne-i káplán arcát. Végtelen fáradtság ült rajta. És szemei, melyekben a láng már kialudt, mintegy jóllakottak voltak a titokzatos látomástól.

Mouchette oly gyöngének és védtelennek érezte magát, hogy képtelen lett volna csak egyet is lépni, akár feléje, akár hátra. Tétovázott.

– Lehetséges ez? – kérdezte még. – Milyen jogn? . . .

– Nincs semmi jogom önnel szemben – felelte szelíden a pap. – Ha Isten . . .

– Isten! . . . – kezdte a lány. De nem tudta befejezni. A lázadás szelleme mintegy megtörtént benne.

– Hogy vergődik az Ő kezében – szólt Donissan abbé szomorúan. – Megint ki fog siklani belőle? Nem tudom . . .

Újabb csend következett, majd végtelenül alázatos hangon hozzátette:

– *Kiméljen engem, gyermekem!*

Sápadtsága rémítő volt. Mouchette felé emelt keze sután lehanyatlott s tekintete elfordult.

És Mouchette már türelmetlenül szorította össze kis ökleit.

Donissan abbé úgy látta a lányt, mint egy órával előbb, az árnyékban, azzal az öreges, eltorzult, felismerhetetlen gyerekarccal. Nagy erőfeszítésének hiábavalósága, a fenséges kegyelmek hasztalan szét-pocsékolása és a kérlelhetetlen sejtés összeszorította szívét.

– Isten! . . . – kiáltott fel a lány kegyetlen nevetéssel.

A viaszsárga hajnal lassanként felkelt körülöttük, de ők csak ünnepléses visszfényt láttak egymás arcán. Jobbra tőlük a falu, mely a

dombok között még alig emelkedett ki a ködből, vigasztalan képet nyújtott. A végtelenbe nyúló síkságon csak egy keskeny fűtszalag élt a távolban, láthatatlan háztető felett.

Mouchette nevetése most elhallgatott. Tekintetének bizonytalan lángja kialudt. És hirtelen megint könyörögni kezdett, panaszkodón, erőtlenül és makacsul:

– Nem akartam önt megsérteni . . . Ugye, csak hazudott nekem az előbb? Nem mondtam semmit. Mit mondhattam volna? Azt hiszem, aludtam. Aludtam?

A pap mintha nem is hallotta volna. A lány makacsul folytatta:

– Ne utasítson vissza . . . Nem tagadhatja meg tőlem a választ . . . Mindent megteszek, amit csak jónak lát, ha megszólal.

A különös lány hangja sohasem volt ilyen alázatos és könyörgő.

A pap még mindig nem válaszolt.

Mouchette néhány lépéssel hátrált, hosszasan végignézte, égő tekintettel, összehúzott szemöldökkel, leszegzett homlokkal, majd hirtelen felcsattant:

– Mindent bevallottam! Maga mindent tud!

De rögtön összeszedte magát:

– És ha így lenne? Nem félek semmitől. Olyan mindegy! . . . De mondja . . . Mondja meg nekem, mit tett velem? Csakugyan beszéltem álmomban?

Bármennyire el volt csigázva, fékezhetetlen kíváncsisága már újabb kalandba hajtotta. A vér arcába szökkent. Szemei visszanyerték sötét lángjukat. És a pap részvétellel, vagy talán megvetéssel szemlélte.

Mert nagy meglepetésére a látomás eloszlott, megsemmisült. De az emlék sokkal élesebb és tisztább volt, semhogy kételkedhetett volna benne. A kiejtett szavak még fülében csengtek. De a sötétség megint alászállt. Miért nem engedelmeskedett a belső erőnek, mely azt parancsolta, hogy késlekedés nélkül tűnjék el? Csak egy szegény teremtes állt előtte, aki sietősen meg akarta foltozni hazugságainak egy pillanatra széttépett szövedékét . . . De vajon nem szabadult fel egy percig – egész örökkévalóság! – Ő, Istennek szolgája, valami szinte isteni erőfeszítés következtében saját természetének bilincseiből? Talán a kétségbeesés volt, hogy elvesztette ezt az erőt? Vagy a visszahódítás veszett dühe? Vagy a harag azért, hogy az előbb még teljesen engedelmes gyereket most mint lázadót látja viszont? Parasztos durvasággal rándított egyet a vállán, szörnyű vadsággal.

– Láttalak téged! (A lány a tegezésre megremegett a dühtől.) Láttalak, ahogyan talán még nem láttak hozzád hasonló teremtményt a földön! Úgy láttalak, hogy minden ravaszságoddal sem csúszhatsz ki kezeimből. Azt hiszed, bűnöd undort kelt bennem? Nem sértetted meg Istent jobban, mint az állatok. Csak álbűnöket hordoztál magadban, éppúgy mint csak holt magzatot. Kutass csak! turkálj csak szennyeidben: a bűn, mely büszkeséggel tölt el, már régóta ott poshad, szíved majdnem minden percben meghasad az undortól. Mindig csak üres, csalóka álmokat hoztál napfényre önmagadból. Azt hiszed, megöltél egy embert . . . Szegény lány, te, csak magadtól szabadítottad meg. Saját kezeddél pusztítottad el förtelmes szabadulásod egyetlen lehetséges eszközét. És néhány héttel később egy másik ember lábánál fetrengtél, aki nem érdemelte meg. Ezzel aztán jól jártál. Te megvted, ő meg fél tőled. De nem tudsz szabadulni előle.

– Én nem . . . tudok . . . szabadulni – dadogta Mouchette. Rettége és dühe olyan erős volt, hogy máskülönben rendkívül mozgékony arca most megmerevedett s valami gyászos derűt sugárzott.

– Tudom, hogy megtehettem – szólalt meg végül. – Amikor csak akarom. Örültnek tartottak: mit tettem, hogy mindnyájukat kiabrándítsan ebből a tévhitből? Készen álltam az elkövetkezendőre, mást nem csináltam.

A pap olyan erővel markolta meg a lány vállát, hogy az megingott.

– Sohasem leszel készen. Csak a legrosszabbat lopod az istentől: a sarat, melyből vagy, Sátán! Azt hiszed, szabad vagy? Csak Istenben lehattél volna szabad. Életed . . .

Mélyet lélegzett, mint a birkózó, aki minden erejét megfeszíti. S már megcsillant szemében a túlvilági fény, de most minden szána-lom hiányzott belőle. Megint megszerezte hát a veszélyes adományt, erőszakkal, elkeseredett lendülettel, még az éggel szemben is mert erőszakot alkalmazni. Isten kegyelme látható lett haladó szemei előtt: ezek a szemek most csak az ellenséget vették észre, aki nem engedi el zsákmányát. És Mouchette sápadt arca is, mely a rettegetől szinte összehúzódott, már abban az álomban vergődött, amelynek undok fényét kettős tekintetük tükrözte.

– Életed más életeket ismétel: mind egyformák, földhözragadtak, a vályú színvonalán vannak, melyből állataitok zabálnak. Igen! Minden tetted azoknak a bélyegét viseli magán, akiktől származol: mind gyávák, fösvények, buják és hazugok. Látom őket. Isten megadta ,

hogy láthassam őket. Igaz, téged bennük láttalak s őket benned. Ó! Mily veszélyes és kicsiny a helyünk idelent! És milyen keskeny az útunk!

Majd még különösebb beszédbe kezdett, de halkabban és nagyon egyszerűen.

Hogyan lehetne ezt itt elmondani? Ez is Mouchette története volt, csodálatosan összefonódva rég elfelejtett régi történetekkel, melyeket talán nem is ismert soha senki. Mouchette, mielőtt felfoghatta volna értelmüket, érezte, hogy szíve összeszorul, mint amikor az ember zuhan, azt a meglepetést érezte, mely bizonytalanná teszi még a legbátrabb férfit is, mikor átlépi egy mély és titokzatos ház küszöbét. Majd nevek következtek, hallott, ismerős, vagy csak homályos emlékekkel telt nevek: egyik a másikat világította meg, míg végül az elbeszélés szála is előbukkant. A mindennapi élet egyszerű eseményei, szürkék, kiszedve a legközönségesebb komiszságokból, – mint kavics a sártömegből – sötét titkok, sötét hazugságok, a bűn sötét kérdései, piszkos kalandok, melyeket egy hirtelenül kiejtett név úgy világít meg, mint a fárosz, hogy utána újból a homályba hulljanak, ahol az értelem még semmit sem vett volna észre, s csak valami szent irtózat jelzi a homályos életek nyüzsgését. Amíg Mouchette most megint érezte, hogy hiába ellenkezik akarata és értelme: valami elragadja, az az irtózat élt és gondolkozott helyette. Mert a láthatatlan világ határán a rettenetes hatodik érzékünk s fájdalom és érzékelés egyet jelent. A neveket, melyeket az újból fölényessé vált hang egymásután kiejtett, majdnem mind felismerte. A Malorthyak, Brissaut-k, Paullyk, Pichonok nevei voltak, ősapái és anyái: kifogástalan kereskedők, jó háziasszonyok, akik szerették javaikat, sohasem haltak meg végrendelet nélkül, díszei a kereskedelmi kamaráknak és a közjegyzői irodáknak. (Suzanne nénéd, Henri bátyád, Adèle és Malvina vagy Cécile nagyanád . . .) De amit a hang mesélt, szintelenül, nem sok fül hallotta: – a belülről megmarkolt történetet – ez mélyen elrejtőzött, sok minden védte s most Mouchette nemcsak az okok és okozatok, a tettek és szándékok szövedékét látta, hanem összefüggésüket is bizonyos alapvető tényekkel, indító okokkal. Bizonyos, hogy Mouchette értelme önmagában csak keveset értett volna meg ebből az elbeszélésből, melynek ijesztő hézagai a nálánál bölcsebbeket is megzavarták volna. De a hang magában a testben talált igazi visszhangra, a testben, melyet e vétkek mindegyike megbélyegzett, elgyengített rög-

tön a fogamzás pillanatában. Amikor ezek a halott férfiak és nők egymásután meztelenül kiléptek halotti leplükből, még meglepetést sem érzett. Rettegéssel telt szívvel hallgatta ezt az emberfeletti nyilvánkoztatást, de minden kíváncsiság és megrökönyödés nélkül. Úgy tetszett neki, mintha már hallotta volna azt, *sőt még ennél is többet*. Rágalmazó hazugságok, régóta táplált gyűlöletek, szégyenletes szerelmek, a fősvénység és a gyűlölet kitervezett bűnei, lassanként minden kirajzolódott benne, amint éber állapotban visszatér a kegyetlen álmokép. Soha holtakat nem húztak elő, nem hajlítottak ki ilyen durván koporsóikból. Egy szó, egy kiejtett név hallatára valami felszállt a múltból a jelenbe – mint buborék a felszínre –: tett, vágy, vagy néha a még mélyebb, titkosabb rétegekből egyetlen gondolat (mert ez nem halt meg a halottal), de olyan titkos, oly mély és oly vadul kiszakított gondolat, hogy Mouchette szégyenkező nyöszörgéssel fogadta. Már nem különböztette meg a kérlelhetetlen hangot saját belső felfedezésétől, mely ezerszer gazdagabb és átfogóbb volt. De ezeket a megszámlálhatatlan árnyakat, melyek minden emberi szónál gyorsabban magasodtak fel mindenfelől, nem lehetett volna csak úgy egyszerűen megnevezni; mégis, amint a hangok zivatarán keresztül kihallatszik az ellenállhatatlan alaphang, valami tevékeny és tiszta akaratra sikerült elrendeznie ezt a zűrzavart. Mouchette hiába emelte fel védekező mozdulattal kezeit az ellenség felé. Amíg egy álm rögtön szétfoszlik, mihelyet hidegvérrel szembenéznek vele, ez közeledett feléje, mint rohamra induló csapat. A pillanatokkal előbb még nyüzsgő tömeg, melyben felismerte övéit, most fokozatosan összezsugorodott. Az arcok egymásra zárultak s csak egy arcot mutattak: a bűnét. Homályos mozdulatok rögződtek egyetlen alakba, mely a bűn mozdulata volt. Sőt: olykor a rossz csak alakatlan tömeget hagyott meg áldozatából, teljes felbomlásban, a méregtől puffadtan, megemésztetten. A fősvények eleven aranyhalmot alkottak, a buják nagy rakás pacalt. A bűn mindenütt átszakította burkát, megmutatta fogamzásának titkát: férfiak és nők tucatjával összezsugorodva ugyanazon rák rostjaiban, és a szörnyű csomók összehúzódva, mint a polip levágott karjai, egészen a szörnyeteg magjáig, az eredendő bűnig, melyről senki sem tud, egy gyermekszívben . . . És Mouchette hirtelen úgy látta magát, amint eddig még soha, még abban a pillanatban sem, amikor gögje megtört. Valami helyrehozhatatlanul szétpattant benne és elmerült a homályos mélységben. Az Állandóan

halk, de metsző és égő hang mindent lehántott róla. Kétkedett létezésében s hogy valaha is létezett. Minden fogalom testet öltött agyában, s szívében meg lehetett volna mindegyiket markolni vagy félrelökni. S még öntudata is megtört! Felismerte magát övéiben és örületének tetőpontján már nem is tudta magát megkülönböztetni a tömegtől. Hogyan! Életének nincs egyetlen tette sem, melynek valahol ne lenne meg a párja? Nincs gondolat, mely teljesen sajátja lenne, mozdulat, mely ne lett volna régóta kirajzolva? S nem is hasonló: ugyanazok! Nem ismétlések: mindig egyetlen gondolatok. Anélkül, hogy értelmes szavakkal vázolni tudta volna az igazságokat, melyek teljesen megsemmisítették, érezte nyomorult kis testében a végtelen csalást, a csaló hatalmas röhejét. Mindegyik torzszülött, aljas őse felismerte és megszimatolta benne saját tulajdonát s eljött, hogy visszavegye; ő mindent odaadott. Mindent kiszolgáltattott, s az egész olyan volt, mintha a nyáj azért jött volna, hogy életét saját kezéből falja fel. Mit vitasson el tőlük? Mit vegyen vissza? Még lázongását is elrabolták tőle.

Most kiegyenesedett, kezeivel a levegőbe csapott, fejét hátradobta, majd egyik válláról a másikra, éppúgy mint vízbefülő, amikor alámerül. A verejték úgy patakozott arcáról, mintha könnyfolyam lenne, de szemei melyek megteltek a belső látomással, csak kihűlt fényt vetettek a campagne-i káplánra. A sikoly torkában remegett, de ajkát nem hagyta el. De ez a kiáltás, melyet nem halott senki, kirajzolódtott vonagló száján, lehajló nyakán, sovány vállain, horpadt ágyékán, egész testén, mely szinte a magasba nyúlt, mintha kétségbeesetten segítségért kiáltana. Aztán elrohant.

Azt hitte az első fordulóig, hogy nyugodtan megy, pedig már majdnem futott. De amikor a lejtő lábánál a csupasz ösvények és az almafák törzsei elrejtették, teljes erejéből rohanni kezdett. Mikor Campagne első házaihoz ért, elhagyta az országutat s ösztönösen a kora reggeli órában elhagyatott ösvényre tért le s így sikerült elérnie kertjüket, anélkül, hogy valaki észrevette volna. Nem volt semmi tiszta gondolata, csak arra vágyott, hogy egyedül lehessen, biztonságban, zárt ajtó mögött. A külvilág, az ismerős láthatár s még az ég is az el-lenségé. Rettegése, vagy inkább feldúltsága olyan erős volt, hogy szükség esetén segítségül hívott volna bárkit, még apját is.

De erre nem került sor. A konyha üres volt. Négyesével vette a lépcsőfokokat, bereteszte az ajtót, levette magát az ágyra, majd felpattant, mintha kigyómarás érte volna, az ablakhoz rohant, szét-húzta a függönyt s amikor megpillantotta magát az üvegben, a meglepett állat lendületével ugrott hátra.

– Te vagy az, Germaine? – kérdezte a falon át Malorthyné.

Csak a tükör volt tanúja Mouchette újabb tekintetének, ajka örjögő megvonaglásának. Halkan és nyugodtan válaszolt:

– Én vagyok, mama.

És mielőtt még az öregasszony szóhoz juthatott volna, rátalált, tétozázás és keresgélés nélkül, az egyetlen hazugságra, mely nem csegett teljesen hamisul:

– Georges Vielig kísért el kocsiján. A vielaubini vásárra ment.

– Ilyenkor?

– Nagyon korán indult el, mert sertéseket kellett feladnia. Ki kellett használnom az alkalmat, különben gyalog jöhettem volna.

– Nem ettél semmit – felelte az öregasszony. – Majd mindjárt főzők neked egy kis kávé.

– Inkább lefekszem, hallod, hogy nem aludtam – szólt Mouchette. – Hagyj békén.

– Ugyan nyisd ki! – Ismételte Malorthyné.

– Nem! – Kiáltott vadul Mouchette. De rögtön összeszedte magát s vékonyka száraz és kemény hangján, mely mindig megremegettette anyját, így szólt:

– Csak aludni akarok. Jóéjt.

És amikor hallotta, hogy a facipők kopogása a csigalépcsőn eltávolodik, térde megroggyant: összekuporodott a homályos sarokban, hangtalanul, élettelen tekintettel.

A veszély csak félelmet szül, mely elkábítja a gyávat. Mielőtt ölne, előbb elaltat. A rettegés később támad fel, amikor az elzsibbadt tudat lassanként felébred és tudomást vesz sötét vendégéről. Az ítélet úgy éri el a halálraítéltet, mint a parittyakő és a börtönőr, aki visszavezeti zárkájába, csak valami hullaszerű testet dob a priccsre. De amikor a nyomorult kinyitja szemeit a mély és csendes éjszakában, rádöbben, hogy idegen az emberek között.

Mouchette ritkán szakított arra időt, hogy figyelmesen megvizsgálja magát: nem talált benne semmi örömet. Ezen a területen teljesen tapasztalatlan: tapasztalatlansága az ártatlansághoz hasonlít. Bár-

mily messzire néz vissza a múltba, a lelkiismeretfurdalás és aggodalom csak határozatlan kényelmetlenség alakjában jelentkezett benne – félelem vagy dac a veszéllyel –: mindig csak homályos tudatot érzett, hogy egy pillanatra kilendült saját törvényéből. Mint amikor az állat ismeretlen úton találja magát, távol odujától s ösztöne élesen működik. Még ebben a pillanatban is csak az imént meglátott titokzatos veszély foglalkoztatja, az akarat, mely megtörte az övét, a nevetséges pap, akit mindenki ismer s köszönt az utcán, s aki látta, hogy térdei megbicsaklanak.

Ez az emlék még olyan erős, hogy távortartja a többit: Mouchette akadályba ütközött és ez az akadály a pap. Azelőtt az ilyen tény felébresztette dühét s ravaszágának ezer csapdáját kifeszítette. Ami most a földön tartja: kegyetlen meglepődés, hogy szíve mélyén csak keserű undort érez.

Egy pillanatig – de csak egy pillanatig – az a homályos gondolata támad, hogy széttüri az akadályt s megismétli a gyilkos mozdulatot. De rögtön eltávolítja magától: hiábavalónak és értelmetlennek találja, hasonlóan olyan dolgokhoz, amiket álmában csinál az ember. Néhány homályos szóért nem lehet megölni valakit. Ezzel az érvvel nyugtatja meg magát; a valóság inkább az, hogy a kegyetlen ellenség ütése gögjét érte s életének egyetlen rugója elpattant.

A veszély csak felhevítené; az aljasság nem állítaná meg. Csak valami olyasmitől fél, ami a nevetségesség vagy a szájalom érzését keltene fel. A szavak, melyek hirtelenül ajkára tolulnak, anélkül, hogy keresné őket, kifejezik ezt a szörnyű félelmet: „Azt hinnék, teljesen megbolondultam”, mormolta.

Megbolondultam! . . . Gondolata hosszasan megáll itt. Eddig sohasem kételkedett józan eszében, még a campagne-i kórházban sem. Az első világos pillanattól kezdve gúnyos kíváncsisággal hallgatta, hogy vitatják meg esetét. – Mit tudtak ezek az urak a szörnyű kalandról? – Majdnem semmit, hiszen a legfontosabb az ő titka maradt. Az új nézők között az volt, aki mindig szeretett volna lenni, beleélte magát szerepébe: titokzatos és veszedelmes lány, akinek rendkívüli a sorsa, hős a gyávák és ostobák között . . . De ma, ebben a pillanatban . . .

Ki okozta rettegését? A magányos útfordulónál csak egy fiatal papot hagyott hátra, akivel már sokszor találkozott s aki látszólag ártalmatlan, sőt kissé ostoba is. Tény, hogy beszélt. De mi volt az a rend-

kívüli, amit mondott? Ezen a ponton az erőfeszítés, hogy összeszedje magát, hogy uralkodjék lényén, hiábavaló. De percről percre tisztában érzi, hogy valahogyan félrevezették. Megijedt néhány homályos mondattól, látszólag rejtett célzástól – melyek talán ártatlanok voltak s csak ő magyarázta őket helytelenül. Mi történt még? Egy elejtett szó a már régi, majdnem elfelejtett bűnről, egy szó, melynek inkább az volt a célja, hogy megnyugtassa: „Isten előtt nem vétkes azért a gyilkosságért...” (hiába ismételteti ugyanazokat a szavakat, nem találja meg azt a megalázó dühöt, mely akkor felhevítette szívét). Aztán még mi? Szemrehányások, intelmek, hogy térjen le a rossz útról... (egyikre sem emlékszik tisztán) és végül... (itt emlékezete cserbenhagyja) az a bizonyos, különleges kinyilatkoztatás, mely annyira megzavarta, hogy most, amikor csak a rettegés maradt meg, nem tudná megmondani: miért lapult a fal szögletéhez, arca térdein, fogvacogva, borzongva. *Itt van a titok.* Csak akkor futott el. Akkor keletkezett benne ez a szörnyű űr. Lehetséges ez? Lehetséges, hogy ilyen kétségbeesetten megfutamodott, homályos beszédektől, melyeket bizonyára a kisváros mendemondáiból merítettek: róla és övéiről? Tény, hogy elhitte őket s még eleget tud belőlük, hogy bizonyos legyen benne: volt egy pillanat, amikor mindent el kellett hinnie. Semmi kétség, az az ember és az a szó megint meggyőzné. És aztán? Félt valaha is az ostobák gyűlöletétől? De mi újat tudott mondani ez a pap? A rettegés, mely szinte kiszakította önmagából, hogy reszketve ahhoz a szöglethez dobja, nem tőle ered. Csak egy álom tévesztette meg... és ez az álom, mely bensejében szunnyad, váratlanul felébredhet... Ó! hogy kalapál és kong már a szíve, amíg nyakán a verejték patakzik. A rettegés hulláma dobálja, a szörnyű fagyos simogatás keményen megragadja, torkánál fogva. Az üvöltés, mely kitör belőle, a falu végéig elhallatszik s még a fal is beléremeg.

Amikor magához tér, az ágy lábánál feküdt, arccal a földnek. A dunyha lecsúszott: olyan vadul harapott belé, hogy szája tele van pihével. Már semmi sem zavarja a csendet s hirtelen rájön, hogy csak álmában kiáltott. Most minden megmaradt erejével visszanyomja, lefojtja az újabb kiáltást. Mert egy villanásban látja magát, amint visszaviszik a kórházba, az ajtó becsukódik mögötte – ezúttal nyilvánvalóan megőrült, szemeivel látja, agyával hiszi ezt... Halkan még felnyögött egyszer-kétszer, aztán elhallgatott.

Néha, amikor a lélek megtörik testi burkában, még a legutolsó ember is vágyódik a csoda után, és ha nem tud imádkozni, legalább ösztönösen megnyílik Isten előtt, mint a szárj a friss levegőre. De a nyomorult lány hiába használná el mindazt, ami életerő megmaradt benne, hogy megoldja a rejtvényt, melyet önmagának fel adott. Hogyan emelkedhetne fel önön erejéből arra a magaslatra, ahová Isten embere egyetlen lendülettel vitte fel s ahonnan most lezuhan? A fényből, mely átjárta, – őt, a szegény kis sötét állatot – csak ismeretlen fájdalom maradt meg, melybe belehalhatna, anélkül, hogy megértené. Vergődik, a vakító tör szívében, és a kéz, mely beledöfte, nem sejtí, hogy kegyetlen volt. Nem ismeri az isteni könyörületet és nem is tudja elkézelni . . . Hány más vergődik így, hiába borulnak az angyal keblére, akinek arcát megpillantották, majd elfelejtették! Az emberek kíváncsian szemlélik, ha valaki közülük, aki homlokán hordja ezt a jelet, vergődik, és csodálkoznak, ha látják, milyen őrzöngve keresi a gyönyört, milyen kétségbeesett, amikor birtokába került, milyen kemény, falánk tekintettel tapad mindenre s ebben a tekintetben még a visszfénye is kialudt annak, amire vágyik!

Két óra hosszat, hol mozdulatlanul önmagába sülyyedve, hol vonagolva a földön görcsös és néma dühben, majd megint szörnyű kábulatba zuhanva, Mouchette azt hitte, hogy valóban elvesztette az eszt és egyesével lépked lefelé a fekete lépcsőkön. Sorsa vonalról vonalra kirajzolódott: minden állomását bejárta. Az egész olyan volt, mint felvillandó képek egymásutánja. Számlálta a képzelt alakokat, fürkészte arcukat, hallgatta hangjukat. Minden keresett, életrehívott, alaposan megvizsgált képnél valósággal érezte, hogy érzékei és agya reszketnek, mint törékeny hajó a szélben; de józan fájdalommal minden felülkerekedett. Azon a ponton volt, hogy önszántából szabadítja fel magában a zavar hatalmait és hívja az örületet, amint mások hívják a halált. De alig tudatos, mély ösztönnel megtiltotta magának legkisebb külső mozdulatot, mely esetleg megtörné erejét: nem kiáltott, még panaszát is elnyomta: örületének egyetlen jele elég ahhoz, hogy elveszítse lába alól a talajt. Ezt tudta s nem is kiáltott. Minél erősebb lett ez a belső ellenállás sajátmagával szemben, annál mesetérkétebbek lettek mozdulatai és dühe éppen hevessége következtében elcsigázódott. Fokozatosan saját örületének lett a szemtanúja. Amikor látta, hogy megint erőteljesen lélegzik, mint valami nehéz

álom után, amikor lelkébe megint szörnyű nyugalom költözött, csalódása földig sújtotta. Olyan volt ez, mint hirtelen szélcsend a viharos tengeren egy fekete éjszakában.

Még mindig hiányzott neki s életének valami ismeretlen dolog. De mi? De mi? Hiába törölte le a vért körmeivel összekarmolt arcáról, összeharapdált ajkáról; hiába nézte az ablakon keresztül a hajnal fényét; hiába ismételtette szomorú, színtelen hangján: „Végem van . . . végem van! . . .” A valóság felmeredt előtte; a megismerés szívébe markolt; még az örület is megtagadta tőle sötét menedékét. Nem! nem volt bolond, nem is lesz az sohasem. Valami, valami hiányzott neki: kezében tartotta, – de hol, de mikor? S most tisztán érezte, hogy csak játszott néhány pillanat óta az örületet, hogy elfelejtse és elrejtse – bármilyen áron is – igazi, gyógyíthatatlan, ismeretlen baját.

(Ó, Isten néha olyan sürgető és szelíd szóval hív bennünket! De amikor hirtelen visszahúzódik, az üvöltés, mely megcsalt testből ki-tört, még a poklot is elképeszti!)

Ebben a pillanatban énjének legmélyéből, legbensőjéből, egyetlen hívással hívta a Sátánt, mintha felajánlana magát neki.

De akár nevéen szólította, akár nem, az csak a maga órájában jöhetett el kerülő úton. A sápadt csillag, még ha szólítják is, ritkán merül fel a mélyből. Így a félig öntudatlan lány sem tudta volna megmondani, hogy milyen áldozatot adott oda önmagától s kinek nyújtotta. Az egész hirtelen jött s nem annyira agyából pattant ki, mint inkább beszenyezett testéből. A magábaszállás, melyet Isten szolgája egy pillanatra felkeltett benne, már csak egy szenvedés volt annyi sok szenvedés között. A jelen csupa szorongás volt. A múlt: fekete lyuk. A jövő: másik fekete lyuk. Az utat, melyet mások lépésenként tesznek meg, ő már befutotta: bármennyire jelentéktelen volt életsorsa, oly sok más legendás bűnös mellett, titkos gonoszsága kimerített minden rosszat, amit el tudott követni – kivéve egy bűnt, a végsőt. Gyermekkorától kezdve minden igyekezetével a rossz felé fordult, minden csalódás ürügyül volt újabb dacrak. Mert szerette a rosszat.

A pokolnak legtöbb haszna nem a vergődők csapatában van, akik elképesztik a világot hangos gonoszságaikkal. A legnagyobb szentek nem mindig a csodatevő szentek, mert a szemlélődő leggyakrabban ismeretlenül él és hal meg. Így a pokolnak is vannak kolostorai.

Itt áll szemünk előtt ez a misztikus egyszerűség, Sátán kis cselédje,

a semmi Szent Brigittája. A gyilkosságon kívül nem fog nyomot hagyni maga után a földön. Élete titok közte és ura között, vagy inkább egyedül csak urának titka. Nem a hatalmasok között kereste, nászukat a csendben ünnepelték meg. Mouchette nem lépésben ment a cél felé, hanem mintegy szökellve s megérintette, amikor azt hitte, hogy még nincs is olyan közel. Most megkapja bérét. Ó, nincs ember, aki elhatározása és az előzetes lelkiismeretfurdalás után, legalább egyszer ne vetné rá magát a rosszra, ha csak egy pillanatra is, világos mohósággal, hogy mintegy elhallgattassa átkát: kegyetlen álom, melytől felnyögnek a szerelmesek, mely megőrjíti a gyilkost, végső fényt gyújt fel a nyomorult szemében, aki elhatározta, hogy végez magával, s amíg nyakát már összeszorítja a kötél, dühödt rugással ellöki a székét . . . Éppígy, de megsokszorozódott erővel kívánja lelkében Mouchette a kegyetlen Úr jelenlétét anélkül, hogy nevét kiejtené.

Rögtön és hirtelenül megjelent, vitatkozás nélkül, szörnyű nyugalommal és fölénnel. Bármennyire szeretne Istenhez hasonlítani, semmi öröm nem eredhet belőle; de remekműve, mely felette áll a testet megborongató kéjeknek, néma, magányos, fagyos béke, hasonló a semmiben való gyönyörködéshez. Ha ezt az ajándékot felkínálják nekünk s elfogadjuk, őrzőangyalunk borzadva fordítja el arcát.

Megjelent s mihelyt megjött, Mouchette vergődése megszűnt, mintha csoda történt volna: szíve lassan vert, a melegség fokozatosan visszatért beléje, lelke és teste már csak kemény és kiszámított varakozás volt, minden felesleges türelmetlenség nélkül, valami bizonyos eseményre. Ezzel csaknem egyidőben agya pontosan elképzelte s megvalósította a tettet. És megértette, hogy elérkezett az óra, amikor meg kell magát ölnie, minden halogatás nélkül, *ebben a pillanatban!*

Mielőtt megmozdult volna, szelleme már a felszabadulás útján repült. Utánavetette magát. Milyen különös: tekintete volt az egyetlen, mely zavart és tétovázást fejezett ki. Egész élő élete ujjainak hegyében volt, fúrge kezeinek tenyerében. Kinyitotta zajtalanul az ajtót, apja szobáját is (mely ebben az időben mindig üres), elvette a beretvát megszokott helyéről s kinyitotta. Már megint szobájában volt, szemben a tükörrel: felágaskodott, állát hátradobta, torkát kifeszítette, felajánlotta . . . Bármennyire is kedve lett volna, nem vadul vágott bele a pengével, hanem elszántan, tudatosan, s hallotta, amint serceg a húspan. Utolsó emléke a meleg vér volt, mely kezére lövellt, egészen a kar hajlásáig.

IV.

Donissan abbé a templom sekrestyében melynek kulcsát mindig magánál hordozta, várt a mise órájára. Elmondta a misét, mint más-kor. Menou-Segrais úr néhány nap óta nem mozdult ki szobájából, mert erős asztmarohamok gyötörték. Féltszenegy felé, amint kinézett az útra, megpillantotta káplánját és elcsodálkozott. De a durva cipők már a bejárat kockáin visszhangoztak, majd a lépcsőn. Aztán a nyugodt és határozott hang az ajtó mögül kérdezte:

– Beléphetek, esperes úr?

– Természetesen – kiáltott fel némi kíváncsisággal a campagne-i plébános. – Azonnal.

Nehézkesen megfordította fejét, mely két hatalmas párna közé volt beékelve, a nagy karosszék támláján. Nem vehette ki tisztán az abbé arcát a homályos szobában (a függönyök félig még le voltak engedve). Amit azon az arcon látott, eléggé meghazudtolta a hang színlelt nyugalmat. De meglepődését csak éles tekintetének rebbenése fejezte ki.

– Micsoda meglepetés! – Kezdte nagyon szelíden – Hát már visszajött?

A viláért sem ültette volna le, mert tapasztalásból tudta, hogy ha a szegény káplán lelógó karral így előtte áll, természetes félénksége még erősebb lesz s jobban hatalmában tarthatja.

– Nevetséges voltam, mint mindig – válaszolt Donissan abbé. – Eltévedtem az úton . . .

– És így későn érkezett Étaples-ba, amikor a gyóntatás már befejeződött?

– Még nem mondtam el mindent – vallotta be a káplán szánalmasan.

– Ejha! – kiáltott fel Menou-Segrais abbé s karosszékének támlájára vágott; hevesége nagyon elütött szokott viselkedésétől. – És mit fognak szólni azok az urak, kérdem magától? Még rendben van, ha elkésik. De egyáltalán oda sem érni!

Bármilyen keveset törődött is mások véleményével, szinte betegesen irtózott a nevetségességtől: ez a félelem az egyébként eléggé férfias természet női alkatrésze volt. Hogy fognak mulatni rajta, káplánján keresztül, akit már amúgyis eléggé gúnyolnak. De amikor talál-

kozott Donissan abbé fenségesen nyílt tekintetével, elpirult gyengésén és nyugodtan folytatta:

– Ami történt, megtörtént. Még ma este írok a kanonoknak, hogy kimentsük *magunkat*. Most pedig mondja el nekem . . .

Résztevőően egy székre mutatott. Nagy meglepetésére káplánja állva maradt.

– Most mondja el, – ismételte s hangjában nem volt sem ösztökélés, sem fölény – hogyan tévedt el ezen a vidéken, mely igazán nem lakatlan sivatag.

Donissan abbé feje még mindig a vállára hanyatlot és tartása mély alázatot fejezett ki. De válasza felülről jött:

– Megmondhatom önnek, amit az igazságnak tartok?

– Kötelessége – válaszolt Menou-Segrais úr.

– Akkor hát elmondom – felelte a campagne-i káplán.

Sápadt arca, melyen az éjszaka borzalmi és megerőlttési barázdákat vontak, arról tanúskodott, hogy elhatározott valamit s ezt mindenáron keresztül is viszi. Szégyenének egyetlen jele az volt, hogy félrefordította fejét. Lesütött szemmel beszélt s talán kissé sietve . . .

Néhány megjegyzés élessége és merészsége, a látható igyekvés, hogy ne hagyjon ki semmit, még a kevésbé éles megfigyelő előtt is nyilvánvalóvá tette volna, hogy a szegény pap lelke mélyén az a remény élt, hogy félbeszakítják vagy ellentmondanak neki, s így nem kell befejeznie az ígért beszámolót. De az esperes mély csendben hallgatta.

– Nem tévedtem el – kezdte. – Legfeljebb az út közepén, a síkságon veszthettem volna el a tájékozódást. Ezért választottam az országutat: csak egy pillanatig tértem le róla. Egyszerűen egyenesen kellett mennem. Még a legmélyebb éjben is (mert az éj igazán sötét volt) lehetetlen lett volna eltéveszteni a célt. Hogy mégsem értem el, abban mások a hibásak.

Megállt, hogy lélegzetet vegyen:

– Bármilyen különösnek és ostobának is tűnjék fel ön előtt a dolog, – folytatta – még hátra van a legkülönösebb és legostobább dolog. Még ennél is rosszabb. Más megpróbáltatás is várt rám.

Mikor ideért, hangja megremegett s kezével önkéntelen mozdulatot tett, mint aki elbeszélése folyamán döntő ellenvetésbe ütközik. Tekintete ezúttal alázatosan csüngött az esperes arcán.

– Azt szeretném tudni . . . Szabad-e elmondani az ilyen kalandot – még ha lehetetlennek látszik is – és úgy magyarázni, amint helyesnek látom (megint tévovázott): . . . vagyis szabad-e akaratlanul is valami szerepet tulajdonítanom magamnak . . . és isteni felvilágosításokat? . . .

– Folytassa! Folytassa! – Vágott közbe Menou-Segrais abbé.

A káplán egy pillanatig hallgatott, mintha összeszedné erejét, hogy kikerüljön minden felesleges kertelést, az emberi gyöngeség kísértését, azután engedelmeskedett:

– Isten kétszer megengedte nekem, hogy tulajdon szememmel meglassak egy lelket a test akadályain keresztül, ebben lehetetlen kételkednem. És nem a közönséges eszközök segítségével: nem tanulmányozással vagy okoskodással, hanem rendkívüli, csodálatos kegyelemmel, melyről tanúságot kell tennem ön előtt, minden áron . . .

– És ezt ön csodának tartja? – kérdezte a legtermészetesebb hangon Menou-Segrais abbé.

– Igenis, annak.

– Majd beszámol róla püspökének – válaszolt egyszerűen a campagne-i esperes.

Máskülönben tekintete, mellyel valósággal beborította a káplán különös alakját, nem árult el semmi meglepetést; csak fölényes szánalommal árnyékozott nyugodt érdeklődést, mely nem a személyre irányul, alig kíváncsi az eseményekre. A káplán egészen a homlokáig elpirult.

– Kivel találkozott hát éjszaka a nyílt mezőn?

– Először egy emberel, akinek nem tudom a nevét.

– Ó! – Menou-Segrais válasza csak ennyi volt.

– Értsen meg engem – ismételte Donissan abbé ajka fájdalmas remegésével. – Az szólított meg . . . Nem is gondoltam ilyenre . . . Még arcát sem tudtam kivenni . . . Nem ismertem hangját! Egy darabig együtt haladtunk. Jelentéktelen dolgokról beszélgettünk . . . az időről . . . Az éjszakáról . . . magam sem tudom már miről . . .

Megállt, mert lelkiismeretfurdalást érzett, hogy az igazság egy részét eltitkolta bírāja előtt. Aztán hirtelen, hogy az egészet befejezze, így szólt:

– Abban a pillanatban kaptam azt a kegyelmet, azt a megvalósítást, melyről beszéltem. Ami a másik találkozást illeti . . .

– Ennyi elég . . . legalábbis pillanatnyilag – vágott szavába az esperes. A részletek nem fontosak.

– Elfordította fejét a párnán, arca eltorzult a fájdalomtól, amíg előkotorta zsebének rejtékéből a tubákos szelencét, felszippantott belőle egy csipetnyit, majd könnyedén felemelte kezét, mintegy udvariasan bocsánatot kérve, hogy megszakít egy mindennapos társalgást:

– Legyen szíves, csengessen a házvezetőnőnek. Itt az ideje, hogy bevegym a szalicilomat, s nem tudom, hova tette az üveget.

Az üveget a rendes helyén találták meg. Lasan ivott, gondosan megtörölte ajkát, majd gyöngéd tekintettel elbocsátotta a házvezetőnőt. Amikor az ajtó becsukódott, így szólt:

– Majd azt hiszik, hogy bolond, fiam.

De olyan ember állt előtte (ebben nem kételkedett), akinek tapasztalata teljesen belső, akit mintegy belülről alakítottak ki, s aki nem egykönnyen veszti el egyensúlyát. Arcának szinte észrevehetetlenül megfeszített vonalai inkább meglepetést árultak el, mint félelmet. Nyugodtan válaszolt:

– Tartozom önnek evvel a vallomással. Isten a tanúm, hogy szeretném mindezt elfelejteni és elhallgatni.

– Számíthat rám – folytatta a campagne-i esperes. – Amit hazugság nélkül el lehet titkolni, nem fogjuk felfedni. Mert közvetlen feljebbvalója vagyok, barátom, de nekem is vannak feletteseim.

Rövid szünet után folytatta:

– Írni fogok . . . nem! Inkább személyesen megyek s meglátogatom Couvremont kanonokot, a papnövelde régi igazgatóját. Nagyon megbízható és jóítéletű barátom. Ő majd tanácsol valamit. Abban bizonyos vagyok, hogy gyorsan megegyezünk, ő meg én. Szinte már sejtem határozatát . . .

Talán arra várt, hogy a káplán kérdez valamit, de még egy tekintet sem kapott.

– Ki fogjuk eszközölni, hogy hosszabb ideig kolostorba vonulhasson, Torte-fontaine-be vagy a chévetogue-i bencésekhez. Nyíltan kell önnel beszélnem, abbé. Hittem és hiszem, hogy meg van jelölve és Istennek választott gyermeke. Ne menjünk tovább. Már nem élünk a csodák korában. Az emberek ma talán még félnének is tőlük, barátom. A közrend forog kockán. A kormányzat csak ürügyre vár, hogy nyakunkra hágjon. Amellett a neurológia – így nevezik – nagyon divatos. Egy kis papocska, aki úgy olvas a lelkekben, mint nyitott

könyvben... Bevinnék a bolondok házába, gyermekem. Nekem elég az, amit mondott: nem kérek többet, nem is akarok róla többet tudni.

Kinyújtotta két kezét, mintegy hogy elhárítsa a veszélyes titkot, majd visszajektette fejét a párna mélyébe. De amikor a káplán távozni akart, rászólt:

– Figyeljen ide! Szigorúan megtiltom önnek, hogy előzetes felhatalmazásom nélkül csak a száját is kinyissa, bárki előtt is. Bárki előtt is, megértett?

– Még állandó gyóntatóm előtt is? . . . – Kérdezte félénken Donissan abbé.

– Legfőképpen ő előtte – felelte nyugodtan a másik.

A csend, mely most következett, még nyomasztóbb volt. Egyszer, kétszer a káplán hatalmas teste jobbról balra ingott és tekintete az ajtó felé fordult. Jobb keze idegesen csavargatta reverendájának gombjait. És hirtelen nagy meglepetéssel saját hangját hallotta:

– Még nem mondtam el mindent.

Semmi válasz.

– Amit még el kell mondanom, az egy szegény lélek üdvét illeti, – hogy mennyire, csak Isten tudja! – akiért nekünk kell majd felelnünk, önnek és nekem. Úgy látszik, hogy a Gondviselés név szerint, kifejezetten rámbízta, ez bizonyos, mert ez a személy az ön nyájához tartozik, esperes úr.

– Figyelek – válaszolt Menou-Segrais abbé és lassan feltekintett.

A hosszú elbeszélés alatt, mely most következett, a tisztánlátó és erős tekintetet egy pillanatra sem fordult el a káplán meggyötört arcáról. Valami fájdalmas feszültséget lehetett róla leolvasni, mely mögött lassanként már kirajzolódott a világos elhatározás. Egyetlen szó sem hagyta el az összezárt száját, egyetlen remegés sem szaladt végig a karosszék támláján nyugvó sápadt kézen, és a kissé oldalradőlt fej, a felemelt áll csak úgy sugárzott az értelemről és akarattól.

Amikor a káplán befejezte mondanivalóját, a campagne-i esperes minden póz nélkül odafordult a firenzei Krisztushoz, mely ágya fejénél függött, és erős, de egyúttal szelíd hangon így szólt:

– Áldott legyen az Isten, fiam, hogy ilyen nyíltan és alázatosan beszélt. Mert ez az egyszerűség még a rossznak szellemét is lefegyverzi.

Magához intette a fiatal papot, könnyedén felemelkedett feléje és tekintetét kereste, szemtől-szembe, majd így szólt:

– Hiszek önnek, hiszek önnek minden fenntartás nélkül. De szükségét érzem annak, hogy egy pillanatig átgondoljam azt, amit mondani fogok . . . vegye fel asztalomról, ott jobbra, igen: a *Krisztus követése* az . . . Keresse ki a harmadik könyv XVI. fejezetét s mondja el szíve mélyéből, főleg az 5. és 6. verset . . . Menjen . . . Hagyjon magamra.

A nagyszerű adományokkal felruházott öreg pap, akit valamikor a tudatlanság, igazságtalanság és irigység lefegyverzett, úgy érezte ebben a különleges órában, hogy sorsát most tölti be. Mit érnek a hasonlatok, ha a mindennapi életből kell azokat kölcsönvennünk, hogy fogalmat adjunk a belső élet eseményeiről és fenségességéről? Elérkezett a pillanat, amikor ez a rendkívüli, egyszerre okos és szenvedélyes ember, aki éppolyan merész, mint bárki más, de aki ugyanakkor mindent a szellem metsző élével vizsgál, megmutatja igazi képességeit.

– A szégyen, hogy menekültem a dicsőség elől . . ., mormolta emlékezetből a fejezet utolsó szavait. – Most pedig hallgasson meg, barátom.

A campagne-i káplán engedelmesen felkelt a térdeplőről s néhány lépésnyire állva maradt.

– Amit hallani fog, – szolt Menou-Segrais abbé – bizonyára fájdalmat okoz önnek. Isten a tanúm, hogy eddig is nagyon kíméletesen bántam önnel! De azért nem szeretném megzavarni. Bármit mondok is, maradjon nyugton. Mert nem követett el semmi hibát, legfeljebb tapasztalatlan és túlbuzgó volt. Ért engem?

Az abbé bólintott.

– Úgy viselkedett, mint egy gyerek – folytatta rövid szünet után az öreg pap. – A megpróbáltatások, melyek itt várják, nem olyanok, hogy elbizakodottan lehetne velük szembeszállni: ma jobban mint valaha, hátat kell nekik fordítania, bármibe kerüljön is, fusson el, anélkül, hogy csak egy szempillantást is vetne maga mögé. Erején felül senki sem kísérteti meg. Érzéki vágyunk velünk születik, növekszik, velünk fejlődik. Olyan, mint bizonyos krónikus betegségek, valami közbeeső állapot betegség és egészség között. Ilyenkor a türelem elég. De megtörténik, hogy a baj hirtelen súlyossá válik, hogy valami újabb elem . . .

Félbeszakította magát, némi zavarral, melyet gyorsan leküzdött.

– Először is jegyezze meg: mátol kezdve (meddig?) mindenki csak

egy kis képzelődő és öntelt abbét lát magában, aki félig álmodozó, félg hazug vagy egyszerűen bolond. Viselje el hát a vezeklést, melyet biztosan magára mérnek, a kolostor csendjét és időleges feledését, mint valami szükséges és megokolt dolgot s nem mint igazságtalan büntetést . . . Ezt is megértette?

Ugyanaz a tekintet és bólintás.

– Tudja meg, fiam. Hónapok óta figyelem, persze talán túlságos elővigyázattal és tartózkodással. Mégis tisztán állt előttem minden, az első naptól kezdve. Bizonyos kegyelmi erők bőven, szinte mértéktelenül ömlenek önre: több mint bizonyos, hogy a kísértések is rendkívüliek lesznek. A Szentlélek nagyszerű, de bőkezűsége sohasem hasztalan: szükségünkhez mérten adományozza nekünk. Elöttem tisztán áll a dolog: az ördög lépett be az életébe.

Donissan abbé még mindig hallgatott.

– Ó, fiacskám! Az együgyűek behúnyják szemüket az ilyen dolgok előtt! Némelyik pap ki sem meri ejteni az ördög nevét. Hogyan képzelik el ezek a belső életet? Azt gondolják, hogy ott csak az ösztönök harca dúl? Az erkölcs? Az érzékek egészségtana. A kegyelem egyszerűen helyes okoskodás, mely jóra sarkallja az értelmet, a kísértés testi vágy, mely rosszra csábítja. Így alig vetnek számot a bennünk lefolyó harc legközönségesebb eseményeivel. Az embert olyan lénynek tekintik, aki csak a kellemet és hasznost keresi, s akit választásában a lelkiismeret vezet. Ez az átlaglény, mely megfelel a könyvekben található elvont embernek, a valóságban nincs! Az ilyen gyerekségek nem magyaráznak meg semmit. Az érzékelő és gondolkodó állatok világában nincs helye a szentnek, vagy pedig azonosítani kell őt az örülltel. Természetesen meg is teszik ezt. De a kérdést nem lehet ilyen könnyen elintézni. A magunkfajta emberek közül – ő, bárcsak szívébe zárná öreg barátjának szavait! – valahogyan mindenki hol bűnös, hol szent: egyszer a jó felé viszi valami, és nem is előnyeinek helyes mérlegelése következtében, hanem tisztán és egyedül egész lényének lendületével, a szeretet szétáradásával, mely épp a szenvedést és áldozatot állítja a vágy gyújtópontjába; a hamu ízének gyönyöre, az állatiasság szédülete, felfoghatatlan varázsa. Mit ér a századok óta halmozódó tapasztalat az erköcsi élettel kapcsolatban?! Mit ér annyi sok bűnös példája és nyomorúsága?! Igen, gyermekem, emlékezzék vissza erre. A rosszat, éppúgy mint a jót, önmagáért szeretik és szolgálják.

A campagne-i esperes amúgyis gyenge hangja lassanként elhalkult, mintha csak önmagának beszélt volna egy pillanat óta. Pedig nem így volt. Tekintetét a félig lezárt szemhéjak mögül egy pillanattig sem fordította el Donissan abbé arcáról. Eddig ez az arc látszólag érzéketlen maradt. Az utolsó szavak hallatára ez az érzéketlenség szétfoszlott, mintha álarc hullt volna le róla.

– Hát igaz lenne ez?! . . . – kiáltott fel. – Valóban ilyen szerencsétlenek vagyunk?

Nem fejezte be a megkezdett mondatot s nem hangúlyozta semmiféle mozdulattal; valami olyan végtelen, kimondhatatlan fájdalmat fejezett ki ez a dadogó tiltakozás, az árnyékos szemek kétségbeesett beletörődése, hogy Menou-Segrais úr szinte akaratlanul kitárta feléje karjait. A pap beléjük vette magát.

Most a magas párnázott karosszék mellett térdelt, paraszti feje, a rövidrevágott hajjal, gyermekesen barátjának keblére borult . . . De mintha összebeszéltek volna, karjaik gyorsan szétváltak. A káplánból megint gyónó lett, aki lelkiatyja lábainál térdel. Az esperes megilletődését csak jobbkezeének könnyű remegése árulta el, amikor megáldotta őt.

– Szavaim megbotráncoztatják, fiam. Bárcsak fel is fegyvereznék! Teljes bizonyos: hivatása nem a kolostor.

Gyorsan elnyomott egy szomorú mosolyt.

– A magány, melyet nemsokára magára kényszerítenek, kétségtelenül nagyon keserű elhagyatottság és megpróbáltatás lesz. Higgye el, hosszabb ideig fog tartani, mintsem gondolná.

Atyai tekintettel és csipetnyi finom iróniával hosszasan szemlélte a feléhajló fiatal arcot.

– Nem arra született, hogy tetszést arasson, mert tudja azt, amit a világ legjobban gyűlöl, körültekintő, tapasztalt gyűlölettel: az erő érzését és értelmét. Nem fogják egyhamar kiengedni.

. . . A munka, melyet Isten végez bennünk, – folytatta rövid szünet után – ritkán az, amit várunk. Majdnem mindig úgy érezzük, mintha a Szentlélek téves úton haladna s vesztegetné az időt. Ha a vasdarab el tudná képzelni a reszelőt, mely őt lassan kifinomítja, milyen düh lenne ez s milyen méreg! Pedig Isten is így dolgozik rajtunk. Némely szent élete szörnyen egyhangúnak tetszik, valóságos sivatagnak.

Lassan lehajtotta fejét, s Donissan abbé most látta először, hogy szemei elhomályosodnak s két mély könnycsepp gördül végig arcán. De azonnal felkapta fejét:

– Ebből elég. Siessünk! Mert nemsokára üt az óra, amikor a világi felfogás szerint nem tehetek semmit önért. Beszéljünk most értelmesen és olyan világosan, amennyire csak lehetséges. A lehető legjobb, ha a természetfeletti közönséges nyelven, a mindennapok szavaival fejezzük ki. Így kikerülünk minden félreértést. Csak futtában érintem első élményét: hogyan tudhatnám, hogy szemtől-szembe látta-e vagy sem azt, akivel mindennap találkozunk – sajnos, nem az útfordulónál, de önmagunkban? Mellékes, vajon a valóságban látta-e vagy álomban. Ami a közönséges ember szemében döntő esemény, Isten alázatos szolgálja előtt csak valami mellékes dolog. Tisztánlátását és őszinteségét majd alkotásai fogják megítélni: tettei tanúskodni fognak ön mellett. Hagyjuk ezt.

Feltolta párnáit, nagy lélegzetet vett és ugyanazon a különös, szinte kedélyes hangon folytatta:

– Rátérek második élményére, mely számomra is jelentős. Mert ha ítéletében tévedett, ez kárt okozhatott egy léleknek, aki, mint maga is mondta, ránk van bízva. Nem ismerem Malorthy lányát. Nem tudok semmit a bűnről, melyért őt teszi felelőssé. A mi szemünkben a kérdés máshogy vetődik fel. Ez a lány akár bűnös, akár nem, csakugyan középpontja volt egy rendkívüli kegyelemnek? Ön lett volna ennek a kegyelemnek eszköze? Értsen meg... Értsen meg!... Minden pillanatban megkaphatjuk a szükséges szó ihletét, a csalhatatlan beavatkozás képességét: ezt és nem mást. Ilyenkor szemünk előtt játszódik le a lelkiismeret valóságos feltámadása. Egy szó, tekintet, kézszorítás, és az eddig törhetetlen akarat hirtelen összeomlik. Szegény ostobák, akik azt képzelik, hogy a lelki vezetés engedelmeskedik az emberi vallomások közönséges törvényeinek, még ha azok őszinték is! Terveink szüntelenül felborulnak, legjobb érveink semmivé válnak, gyenge eszközeink ellenünk fordulnak. A pap és a bűnbánó között mindig ott áll egy harmadik láthatatlan személy, aki néha hallgat, néha suttog és hirtelen úrként beszél. A mi szerepünk gyakran olyan passzív! Nincs hiúság, önteltség, tapasztalat, mely ellenállna ennek! El lehet képzelni szívszorulás nélkül, hogy ugyanaz a tanú, aki fel tud használni bennünket, anélkül, hogy számot adna róla, kimondhatatlan tetteivel szorosan magához kapcsol minket? Ha ez így történt önnel, annak a jele, hogy próbára teszi és a próba olyan nehéz lesz, hogy összetörheti életét.

– Tudom – dadogta a szegény pap. – Milyen fájdalmat okoznak szavai!

– Tudja? – kérdezte Menou-Segrais abbé. – Hogyan?

Donissan abbé kezeibe rejtette arcát, majd felemelt fejével folytatta, mintegy restellte az előbbi mozdulatot, míg szemei a sápadt külső tájon pihentek:

– Isten sugallta a gondolatot, hogy ez a hivatásom jele: üldözsem Sátánt a lelkekben, még akkor is, ha nyugalmam, papi méltóságom, sőt üdvöm forog kockán.

– Ne higye ezt – válaszolta élénken a campagne-i plébános. – Az ember csak akkor kockáztatja az üdvösségét, ha kitér útból. Ahová Isten követ bennünket, ott a békét elvehetik tőlünk, de a kegyelmet nem.

– Nagyon téved – válaszolta Donissan abbé nyugodtan, s szinte észre sem vette, hogy mennyire elütöttek ezek a szavak szokott hangjától, mely mindig tiszteletteljes és alázatos volt. – Az akarat, mely sürget, nem kétséges előttem, sem a rám váró sors.

Menou-Segrais abbé tekintetében a kutató öröme csillant fel, aki előtt hirtelen felvillan a hosszan keresett megoldás.

– Milyen sors vár hát magára, fiam?

A káplán könnyedén megrándította vállát.

– Nem akarom kicsikarni titkát. Azelőtt jogom lett volna ehhez. Most szétválnak útjaink, s maga már nem tartozik hozzám.

– Ne beszéljen így – mormolta Donissan abbé sötét és merev szemekkel. – Bárhová is menjek, bármily mélyre merüljek le – igen – még a Sátán karjaiban sem, sohasem fogom elfeledni az ön szeretetét.

Majd hirtelen felállt, mintha a kép, mely lelkét hatalmába kerítette, túlságos fájdalmat okozna és mintha menekülni akarna előle (vagy talán farkasszemet nézni vele).

– Ez az ön titka? – kiáltott fel Menou-Segrais abbé – erről állítja, hogy Istentől kapta? Ha jól értettem, ön káromolja saját magában az isteni könyörületet! Ezek nem az én tanításaim! Figyeljen rám, szerencsétlen! Maga (ki tudja mióta? . . .) bolondja, játékszere, nevetséges eszköze annak, akitől a legjobban retteg.

Felemelt és lehanyatlott karja a borzadály és csüggedést fejezte ki, melyet azonban tekintetének csillogása meghazudtol.

– Nem követtem el káromlást – felelte Donissan abbé. – Nem eszem kétségbe Isten igazságossága felett. Nyomorult életem utolsó per-

céig hinni fogom, hogy Urunk érdemei már magukba véve is elég nagyok ahhoz, hogy feloldozzanak engem és velem együtt mindenkit. Mégis: nem minden ok nélkül tárták fel előttem egy napon, s nagyon is hatékonyan, a bűn elrémitő szörnyűségét, a bűnösök nyomorult helyzetét és az ördög hatalmát.

– Mikor? . . . – kezdte Menou-Segrais abbé.

De, anélkül, hogy a folytatást bevárta volna, vagy inkább mintha nem is törődne esperesével, a jövődő lumbres-i szent így folytatta:

– Az előérzet már régóta bennem van. Mielőtt megismertem volna az igazságot, magamban hordoztam szomorúságát. Mindenki megkapja részét a világosságból: buzgóbb, tanultabb lelkekben kétség-telenül erősebben él a dolgok isteni rendjének érzése. Ami engem illet, gyerekkorom óta nem annyira a dicsőség reményében éltem, mely egykor majd osztályrészünk lesz, mint inkább annak a másik dicsőségnek szomorúságában, melyet elvesztettünk. (Arca fokozatosan megkeményült homlokára a harag ráncot vésett.) Ó atyám, atyám! Szerettem volna eltávolítani magamtól ezt a keresztest! Lehetséges lenne? Mindig újból magamra vettem. Nélküle nincs értelme az életnek: még a legjobb ember is egyike lesz azoknak a langymelegeknek, akiket az Úr kiköp. Mi lenne belőlünk szörnyű nyomorunkban, belőlünk, akiket megaláz, megsért, megtapos a legocsmányabb, ha nem éreznők még a sértést sem? Nem teljesen ura a Sátán a világnak, amíg a szent harag dagasztja szívünket, amíg egy emberi élet az arcába vágja: *non serviam!*

Szavak tolulnak ajkára, de nem álltak arányban a belső képekkel, melyek felidézték őket. A szavaknak ez az áradata szinte az örület jele volt ennél az embernél, aki természeténél fogva hallgatóg.

– Álljon meg – szólt hidegen Menou-Segrais abbé. – Parancsolom, hogy hallgasson meg. Csak azért beszél annyit, hogy becsapja magát s engemet. Hagyjuk ezt. De tudom, hogy ön nem az az ember, aki megelégszik a szavakkal. Hevessége valamilyen elhatározást tételez fel, valami tervet, talán valami tettet, melyet meg akarok ismerni.

A vágás olyan pontosan talált, hogy Donissan abbé könyörgő tekintetet vetett esperese felé. De a bölcs és erős öreg már folytatta:

– Mily módon valószínűtlen meg életében ezeket az érzéseket, melyek, enyhén szólván, zavarosak és veszélyesek?

A fiatal pap hallgatott.

– Akkor majd én rávezetem önt – folytatta Menou-Segrais abbé. – Szertelen önsanyargatásokkal kezdte. Majd ugyanolyan hévvel vetette magát papi hivatására. Az elért eredmények megörvendeztették szívét. Vissza kellett volna adniok békéjét. De ön még nem ismerte meg azt! Isten sohasem tagadja meg a békét jó szolgájától, aki erejének végső határáig szolgálja őt. Így hát talán önszántából utasította vissza?

– Nem utasítottam vissza – felelte Donissan abbé küszködve. – Természetemnél fogva inkább hajlok a szomorúság, mint az öröm felé . . .

Míntha egy pillanatig elgondolkozott volna: talán valami mérsékelte, kibékítő kifejezést keresett gondolata számára, majd hirtelen elhatározással és a szenvedélytől tompított hangon, mely sötét láng-hoz hasonlított, így szólt:

– Ó, inkább a kétségbeesés minden szenvedésével együtt, mintsem gyáva elnézés a Sátán művei iránt!

Nagy meglepetésére – mert ez a vágy úgy tört ki belőle, mint valami kiáltás s szinte megrémült hallatára – a campagne-i esperes megfogta két kezét és szelíden így szólt:

– Elég lesz ebből ennyi: tisztán olvasok lelkében: nem tévedtem. Nemcsak hogy nem esdeklek vigaszért, hanem éppen ellenkezőleg: olyan dolgokkal táplálta lelkét, melyek önt a kétségbeesésbe taszították volna. A kétségbeesést táplálta önmagában.

– Nem a kétségbeesést – kiáltott fel a káplán – hanem a félelmet.

– A kétségbeesést – ismételte Menou-Segrais abbé változatlan hangon –, és az a bűn iránt érzett vak haragtól a bűnös megvetéséig és gyűlöletéig vitte volna önt.

Ezeknél a szavaknál Donissan abbé kitepte magát a campagne-i esperes karjaiból és szemei hirtelen könnybelábadtak:

– A bűnös gyűlölete! – kiáltott fel rekedten (tekintetében a szána-lom valami vadságot tükrözött). – A bűnös gyűlölete!

Érzelseinek heve és összevisszasága megbénította ajkain a szavakat s csak hosszú csend után szólalt meg, míg lezárt szemei valami titokzatos látomáson csüngtek:

– Valami mást ajánlottam fel, ami értékesebb az életnél . . .

Az újból beállott csendben a campagne-i esperes szava határozottan, tisztán és kikerülhetetlenül csengett:

– Mindig tudtam, hogy belső életében van valami titok, melyet tudatlansága és jóhiszemősége jobban megőriz, mint bármilyen tetetés. Itt valami oktalanság történt. Nem csodálkoznám, ha valami veszélyes fogadalmat tet volna . . .

– Nem tehettem volna semmilyen fogadalmat gyóntatóm engedélye nélkül – dadogta a szegény pap.

– Ha nem fogadalom, akkor valami más hasonló – felelte Menou-Segrais abbé.

Majd nehézkesen előrehajolt párnái közül, kezét térdére helyezte s a hangját sem emelte, úgy mondta:

– Megparancsolom, hogy mondja meg nekem, gyermekem.

Az esperes nagy csodálkozására, káplánja hosszasan tétovázott, merev tekintettel. Majd fájdalmas remegéssel megszólalt:

– Igazán, biztosítom önt . . . Nem tettem semmi fogadalmat, semmi ígéretet, még kívánságnak is alig lehet nevezni . . . bizonyos, hogy nincs is elég alapja, legalább is az emberi bölcsesség szerint . . .

– Ez mérgezi az ön szívét – vágott vissza Menou-Segrais abbé.

A káplán megrázta fejét és határozottan felelt:

– E miatt talán megérdemlem szemrehányásait . . . Az, hogy a bűn annyi lelket tart hatalmában . . . E lelkeknek üdvéért felajánlottam mindazt, amim van vagy amit valaha is bírni fogok . . . először is életemet, – ez oly csekélység! – a Szentlélek vigasztalásait . . .

Megint tétovázott:

– Üdvösségemet, ha Isten így akarja! – szólt halkán.

A vallomást mély csend fogadta. Mintha a rendkívüli szavak hozták volna létre ezt a csendet s mintha maguk is beléhulltak volna.

Azután Menou-Segrais abbé újból megszólalt szokott egyszerűségével:

– Mindenekelőtt, mondjon le örökre erről a gondolatról és imádkozzék Istenhez, hogy bocsáson meg önnek. Továbbá, megtiltom, hogy kívülem bárkinek is beszéljen ezekről a dolgokról.

Amikor az abbé kinyitotta száját, hogy válaszoljon, a lelkek mesterei orvosa, aki fölényes józanságát és bölcsességét mindig megőrizte, így szólt:

– Csak ne makacskodjék. Hallgasson. Most legjobb, ha mindent elfelejt. Mindent tudok. A tervet hibátlanul gondolta ki és pontról-pontra valószínűtlenül meg. Az ördög csak azokat téveszti meg így, akik magához hasonlóak. Ha Sátán nem tudna visszaélni Isten adomá-

nyaival, nem lenne több, mint a gyűlöletnek egy kiáltása az örvényben, melyre semmi visszhang nem válaszol . . .

Hangja nem árult el rendkívüli felindulást: ezt csupán az jelezte, hogy kezébe vette a karosszék lábához állított botot, felfelkesztett s néhány lépést tett a szobában. Káplánja mozdulatlanul állt.

– Kedves fiam, – szólt az öreg pap – mennyi veszély vár magára! Az Úr tökéletességre hívja, nem nyugalomra. Mindenki más biztonságban fogja látni útját, de maga csak a többiekkel szemben lesz tisztánlátó, világosság és sötétség között fog hanykolódni. A merész felajánlás valamilyen módon meghallgatásra talált. A reménység majdnem meghalt lelkében, örökre. Csak az a végső fénye maradt meg, mely nélkül minden tett lehetetlen lenne és minden érdem hasztalan. A remény gyökere, ez a legfontosabb. A többi semmi. Az úton, melyet választott – nem! amelyre rávetette magát! – egyedül lesz, teljesen egyedül, egyedül fog járni. Akárki is követné, elveszne anélkül, hogy önnek segíthetne.

– Nem kértem ezt – kiáltott fel a jövődő lumbres-i szent, hirtelen hévvel. (S valami igazán ünnepélyes ellentétképpen, hangja tompa és határozott maradt.) – Nem könyörögtem ezekért a különleges kegyelmekért. Nem kellene! Nem kívánok csodákat! Sohasem kértem őket! Hagyjanak engem élni és meghalni, mint valami szegény embert, aki kettőig sem tud számolni. Nem! Nem! Ami elkezdődött ezen az éjszakán, annak nem lesz befejezése! Álmodtam. Örült voltam.

Menou-Segrais abbé visszaült karosszékébe, és anélkül, hogy hangját felemelné, így szólt:

– Ki tudja? Azok közül, akiket úgy tisztelünk, mint példaképeinket a hitben, hánnyal bántak úgy, mint álmodozóval? Akadt-e álmodozó, akinek ne lettek volna követői? Azon a ponton, ahová eljutott, csak tettei fognak beszélni maga mellett vagy ellen.

Egy pillanat múlva hozzátette szelídebb hangon:

– Nem vagyok én is sajnálatraméltó, fiam? Tapasztalatom a lelki dolgokban, néhány hónapon keresztül tartó megfigyelésem, arra készítetnek, hogy higgyem, Isten kiválasztotta önt. A hitetlen tökfilkók nem ismerik el a szentek létezését. A jámbor tökfilkók pedig azt hiszik, hogy maguktól nőnek fel, mint fű a réten. Kevesen tudják, hogy a fa annál törekenyebb, minél értékesebb fajta. Az ön sorsa, melyhez kétségtelenül sok más sors kapcsolódik, függ egy helytelen

lépéstől, a kegyelemnek talán akaratlanul is helytelen használatától, egy elsietett elhatározástól ingadozástól, kételytől. És magát rámbízta! Érzem felelősségemet! Hogy remegnek kezeim, amikor felajánlom Istennek! Nem szabad elkövetnem semmi hibát. Mily szörnyű, hogy nem vethetem magam térdre maga mellé s nem adhatunk együtt hálát! Napról-napra vártam valami természetfeletti megvilágításra, hogy mik Isten tervei az ön lelkével. Ezt a megvilágosítást az ön buzgóságától, növekvő befolyásától, kis nyájam megtérésétől vártam. S az ön annyira felkavart, viharokkal teli életében a jel villámként csapott be. Most még tanácstalanabbul állok előtte. Mert ma tisztán látom, hogy ez a jel bizonytalan, hogy maga a csoda sem tiszta!

Egy pillanatig elgondolkozott, majd a tehetetlenség mozdulatával megrándította vállát:

– Isten tudja, hogy nem ismerem a félelmet! Isten tudja, hogy szívesen szállok szembe mások ítéletével! Örömetst vádolnak meg, hogy független, sőt engedetlen vagyok. De vannak szabályok, melyeket nem lehet áthágni. Ha ostromozza magát, rendet csinállok. Ha az ördögről álmodik vagy minden keresztútnál belébotlik, ez rám tartozik. De az a nem kevésbé valószínűtlen történet a kis Malorthyval, világot gyújt bennem. Nem engedhetem, hogy szabadon beszéljen vagy cselekedjék, belső meglátása szerint, ezen a plébánián . . . Ebben nem bízhatom magam önre . . . Kénytelen vagyok . . . kell . . . szükséges, hogy minderről jelentést tegyek feletteseinknek. Tanúságom nem sokat fog jelenteni! Másrészt, nem szabad semmit sem eltitkolnia. Aztán . . . ó, azután! . . . ki tudja, mikor fogja legyőzni egyesek bizalmatlanságát, mások részvétét és mindannyiuk ellenmondását! Győzhet-e egyáltalában valaha? Vagy talán én ítéltém tévesen? Megint túl sokat vártam? Egy aggastyán már nem hibázhatja el az életét. De ebben az esetben elhibáztam volna halálomat.

Donissan abbé végül is kilépett csendjéből. Ez az utolsó kétség távolról sem zavarta meg, inkább lelket öntött belé. Félénken ezt az ellenvetést tette:

– Semmit sem kívánok annyira, mint a feledést, az eltűnést, szürke életet, s hogy teljesíthessem hivatásbeli kötelességemet. Ha ön is úgy akarná, ki gátolná meg, hogy ismét az legyek, ami voltam? Ki törődne velem? Nem vonom magamra senki figyelmét. Méltán ismernek úgy, mint egyszerű, korlátolt papot . . . Ó, ha ön megengedné,

könnyen elérhetném, hogy még a jó Isten és angyalai sem vennének észre!

– Nem vennék észre! – Kiáltott fel szelíden Menou-Segrais abbé (mosolygott, de szeme tele volt könnyel . . .). De rögtön elhallgatott. A lépcsőn a gazdasszony különösen siető léptei hangzottak. Csaknem ugyanabban a pillanatban kinyílt az ajtó és nagyon sápadtan, a vénasszonyoknak azzal a sietségével, amellyel a szerencsétlenségeket jelentik, így szólt:

– Malorthy kisasszony épp most halt meg.

És, láthatólag kielégülten az elért hatástól, hozzátette:

– Beretvával átvágta a torkát . . .

*

Itt következik a püspök úr levele Gerbier kanonokhoz:

„Kedves Kanonokom!

Köszönetet kell Önnek mondanom azért a hidegvérért, bölcsessé-
gért és tapintatos buzgalomért, aminek bizonygátát adta bizonyos
atyai szívemnek szerföltött fájdalmas események folyamán. A szeren-
csétlen Donissan abbé ezen a héten hagyta el a vaubecourt-i ideg-
gyógyintézetet, ahol Jolibois doktor a legnagyobb odaadással kezelte.
Ez a kiváló férfiú, aki egyébként a nancy-i Bernheim doktor tanít-
ványa, tegnap beszámolt nekem kedves gyermekünk jelenlegi egész-
ségi állapotáról. Tanújelét adta annak a széles látókörnek és finom,
szerető gondosságnak, melyet már gyakran volt alkalmam megcsodá-
lni tudós embereknél, akiket tanulmányaik szerencsétlenül eltérít-
ettek hitüktől. Ő ezeket a múltó zavarokat az idegsejtek súlyos mér-
gezésének tulajdonítja, mely valószínűleg a bélrendszerből ered.

Anélkül, hogy a felebaráti szeretet ellen véténék, mely kell hogy
állandó törvényünk legyen, Önnel együtt én is fájjalom a campagne-i
esperes úr mulasztását – nem akarok erősebb szót használni. Ha nem
tétovázik és kellő eréllyel jár el, megkímélhetett volna bennünket
attól, hogy pillanatnyilag összeütközésbe kerülünk a polgári ható-
ságokkal. Mindazonáltal Gallet doktor, hála az ön bölcs közbelépé-
sének, a legnagyobb udvariassággal sietett segítségünkre (nem számít-
va az első félreértést, mely gyorsan tisztázódott) s igyekezett tompí-
tani a botrányt. Máskülönbén, diagnózisát csak megerősítette vaube-

court-i kitűnő kartársa. Ez a két tény egyformán becsületére válik jellemének és szaktudásának.

Malorthy kisasszony vallomása, azok az állítások, melyek az örület tetőfokán vagy közvetlenül az agónia előtt hangzottak el, kétségkívül nem olyanok, hogy Donissan abbé személyén keresztül a papi hivatás méltóságát alááshatták volna. De jelenléte a haldokló lány ágyánál, Malorthy úr élénk tiltakozása ellenére, olyasvalami, amit a campagne-i esperes úrnak minden körülmények között meg kellett volna akadályoznia. Elismerem, hogy azt, ami ezután következett, józan ember nem láthatta előre. A fiatal teremtménynek nyilvánosan elhangzott óhaját, hogy vigyék a templom elé, mert ott akarja kielehelni lelkét, nem lett volna szabad komolyan venni. Eltekintve attól, hogy apja és a kezelőorvos szembehelyezkedtek ezzel az esztelenséggel, az, amit Malorthy kisasszony múltjáról és vallási közömbösségéről tudunk, felhatalmaz arra a következtetésre, hogy a halál közelsége megzavarta egy már régebben is lelkizavarok miatt kezelt lány amúgy is gyöngé értelmét. Mit szóljon az ember ahhoz a kavarodáshoz, mely ezután következett? A szerencsétlen káplán rendkívüli szavaihoz? S főleg ahhoz a valóságos rabláshoz, amikor kiszakította a beteget atyja kezeiből és a vértől elborított és haldokló lányt a templomhoz vitte, mely szerencséje a szomszédban van! Az ilyen szertelenségek más korba valók s minősíthetetlenek.

Hála az égnek, a botrány szerencsésen elsimult. Egyes jámbor, inkább túlbuzgó, mint bölcs lelkek már felhívták a figyelmet erre az *in articulo mortis* történet megtérésre, melynek valószínűtlensége könnyen nevetségessé tehetett volna bennünket. Ebben is rendet csináltam. Megoldásunk mindenkit kielégített, kivéve természetesen a campagne-i esperes urat, aki azzal, hogy bezárkózott a megvető némaságba s megtagadta tőlünk vallomását, enyhén szólva különösen viselkedett.

Rendelkezésemre Donissan abbé úr bevonult a tortefontaine-i trappistákhoz. Ott fog maradni mindaddig, míg ki nem jelentik, hogy meggyógyult. Elismerem, hogy tökéletes engedelmessége mellett szól, és remélni lehet, hogy egy napon majd, amikor ezekre a dolgokra fátyol borul, találhatunk számára az egyházmegyében valami tisztséget, mely arányban áll képességeivel.”

Csakugyan, öt évvel később az egykori campagne-i káplánt helyettes plébánossá nevezték ki egy kis faluba, Lumbres-be. Ottani tetteit mindenki ismeri. A hírnév, mely mellett minden emberi hírnév elhalványul, az új ars-i plébánost vélte felfedezni ezen az elhagyatott vidéken. E könyv második része rendkívüli életének utolsó eseményét mondja el, hiteles okmányok és kétségbevonhatatlan vallomások alapján.

LUMBRES-I SZENT

I.

Kitárta az ablakot; még várt valamire. A homály örvényén keresztül, melyben eső patakzott, mint egyedüli élőlény tompán fénylett a templom . . . „Itt vagyok hát”, mint az álomban . . .

Lent az öreg Márta elreteszelte az ajtót. Távolból a kovács üllője csengett. De ő már nem hallott semmit: elérkezett az éjjeli óra, amikor ez a félelmet nem ismerő ember, annyi sok lélek támasza, meg-ingott nagyszerű terhének súlya alatt,. „Szegény lumbres-i plébános”, mondta mosolyogva, „nem tesz semmit jót . . . már aludni sem tud! S még hozzátette: „Ki hinné? Félek a homálytól! . . .”

A szentély lámpája lassanként kirajzolta az éjszakában a három-részes csúcsíves nagy ablakot. A kórus és a templomhajó között épített öreg torony éppen felette emelkedett a magasba csúcsával és hatalmas haranglábával. De mindezt már nem látta. Szemben állt a sötéttel, magányosan, mint egy hajó orrán. A nagy, fekete hullám emberfeletti zúgással hömpölygött körülötte. A láthatár négy sarkáról láthatatlan mezők és erdők futottak feléje . . . és a mezők és erdők mögött más falvak és városkák, mind egyformák: szétrepednek a bőségtől, a szegények ellenségei, tele fősvényekkel, akik úgy fekszenek kincseiken, mint hideg szemfedők . . . S még távolabb megint csak örökké virrasztó városok.

– Istenem! Istenem! . . . – ismételte, mert nem tudott sem sírni, sem imádkozni. Mint egy haldokló ágyánál, perc perc után helyrehozhatatlanul hullott a sötétségbe. Bármily rövidek is az éjszakák, a nappal túlkésőn jön: a széplány már kirúzsozta magát, a részeg már kialudta mámorát, a boszorkány már visszajött az éjszakai ünnepről s még egészen meleg, amikor belebújik fehér takaróiba . . . A nap nagyon későn érkezik meg. Csak az igazság napja fogja meglepni a világot egyik saroktól a másikig.

A végén úgy hullott térdre, mint amikor az ember a mélységbe zuhan. Az igazságot, melyet egy nagylelkű nép a pénzügyminiszter-

től vár, ő nem keresi olyan messze – inkább ott, a láthatár alatt, ahol már teljesen készen és legyőzhetetlenül áll a közeli hajnal, az éjben, mely szilánkokra pattan szét. A nyitott kéz nem fog bezárulni . . . a szó majd megszikkad az ajkon . . . a Fejlődés szárnyetege, örökre lebilincselve, nem fog tovább terjeszkedni és duzzadni . . . A szörnyű hajnal, mely az ember belsejében kel fel, majd a legrejtettebb gondolatnak is megadja alakját és örök terjedelmét, és még a kétszínű, alattomos szív sem tudja magát meghazudtolni . . . *Consummatum est*, vagyis minden meg van határozva örökre.

Loyolet úr, tankerületi főigazgató (rendkívüli egyetemi tanári címmel) látni akarta a lumbres-i szentet, akiről az egész világ beszél. Titokban meglátogatta feleségével és lányával. Kissé meg is hatódott. „Biztos fellépésű embert képzeltem el – mondta –, aki megjelenésével és modorával hat az emberre. De ez a kis plébános igazán nem méltóságteljes: úgy eszik a nyílt utcán, mint a koldus . . .” „Milyen kár, –tette hozzá – hogy az ilyen ember hisz az ördögben!”

A lumbres-i plébános tényleg hisz benne s a mai éjszakán fél is tőle. „Hetek óta – vallotta be később – éreztem valami rettegést, melyet azelőtt nem ismertem: egész életemet a gyóntatószékben töltöttem és tehetetlenségem érzése hirtelen sújtott le; nem annyira szálnak éreztem, mint inkább undort. Ha meg akarjuk tudni, mit jelent ez a szó: a bűn elrémitő egyhangúsága, legjobb egyszerű papnak lenni! . . . Nem találtam szavakat . . . Csak feloldozni tudtam és sírni . . .”

Felette a felhő szétfoszlik. Egy, tíz, száz csillag gyúl ki egymásután az éj ormán. Finom eső, vízpör hull alá a felhőből, melyet a szél kipukkasztott. Belélegzi a friss, vihartól felüdített levegőt . . . Ma este nem fogja megvédeni magát: nincs semmi, amit megvédehetne; mindent odaadott s most üres . . . Ezt az emberi szívet ő igazán ismeri . . . (hányszor belépett oda szegényes reverendájával és durva cipőjével!) Az emberszívet!

Ezt az öreg szívet, melyben a lelkek megfoghatatlan ellensége lakozik, a hatalmas és hitvány ellenség: nagyszerű és hitvány. A megtagadott hajnalcsillag. Lucifer, vagy a hamis Hajnal . . .

Oly sok dolgot tud ő, a szegény lumbre-i plébános, amit az egyetem nem tud. Annyi mindent, amit nem lehet leírni, alig lehet elmondani, amit az ember kiszakít magából, mint behegedt sebből – annyi mindent! És azt is tudja, hogy mi az ember: nagy gyerek tele bűnnel és unalommal.

Mi újat tanulhatna még ez az öreg pap? Ezer életet élt át s mind egyforma volt. Többé már nem fog csodálkozni; nyugodtan meghalhat. Mindig lesznek új erkölcsstanok, de a bűn mindig ugyanaz marad.

Életében első ízben kételkedik, nem Istenben, hanem az emberben. Ezer emlék ostromolja: kusza panaszokat hall, székenletes dadogásokat, a szenvedély jajkiáltását, a szenvedélyét, mely el akar inálni, de egyetlen szó odaszögezi, – melyet a tiszta szó kifordít és csupaszra vetköztet . . . Látja a szegény feldúlt arcokat, a tekinteteket, melyek akarnak s mégsem akarnak, a legyőzött ajkakat, melyek elernyednek és a keserű száját, amint a *nem*-et mondja . . . Hány hamis lázadót látott lábainál, akik oly ékesszólók voltak a világban s előtte oly nevetségesek! Hány öreget, akik mind szörnyű gyermekekhez hasonló! És valamennyiükön túl a fiatal fősvényeket, akik hideg tekintettel nézik a világot és sohasem bocsátanak meg.

Ma éppúgy mint tegnap, mint papi hivatásának első napján, mindig ugyanazok . . . Ereje fogytán és hamarosan megszűnik az ellenálása. Éppen azok az emberek utasítják vissza a szabadságot, mint terhet, akiket meg akart szabadítani, és az ellenség, akit egészen az édig üldözött, lent nevet, megfoghatatlanul és megsebezhetetlenül. Mindnyájan becsapták. „A békét keressük”, mondták. Nem a békét keresték, csak rövidke pihenőt, megállást a sötétben. A magányos ember lábai elé hányták mocskukat, azután visszatértek gyászos gyönyöreikhez, örömtelen életükhöz. (És azokhoz az öreg, meggyalázott falakhoz is szokta magát hasonlítani, melyekre a járókelő mocskos ábrát rajzol s így omlanak le lassan, telve csúfondáros titkokkal.)

Az emberek, akiket annyiszor megvigasztalt, talán már fel sem ismerték. Ebben a percben, mely életének egyik letragikusabb perce, úgy érzi, mintha mindenfelől veszély fenyegetné; minden bizonytalan. Bizonyos alattomos, már régóta elutasított gondolatok váratlanul előbukkannak s már nem ismeri fel őket. Minden dologban valami értelmet talál, s mintegy valami új ízt . . . Most először szemléli szeretet nélkül, pusztá száналommal a nyomorúságos emberi nyájat, mely azért született, hogy legeljen, azután elpusztuljon. Élvezi bukásának és nagyságának keserű érzését. De még a rettegés határán is tagadja a rettenthetetlen akarat, hogy legyőztetett; meg akarja találni egyensúlyát, bármibe kerüljön . . .

Most megint ott áll; mozdulatlanul mered maga elé. Hány ilyen éj még, egészen a végső éjig! De az isteni kegyelem mindig rásujt majd valakire a tömegben; mindig megjelöl valakit, aki felé az időközön keresztül az igazságosság úgy emelkedik fel, mint a csillag. A csillag engedelmesen odafut hívásukra.

Már nem a kis templomot nézi, a magasba néz felette. Minden reszket benne valami örömtelen lelkesültségtől. Már alig szenved, örökre lebilincselte valami. Nem vágyik semmire; legyőzték. A nyitott repedésen keresztül a gőg hullámokban nyomul vissza szívébe...

– Anélkül, hogy gondoltam volna rá – mondotta később –, elítéltem magam; éreztem, hogy megkeményedem, mint a kő.

Az annyiszor kirajzolt gondolat, hogy elvonul s elrejtí magát a világ szélén: karthauzi vagy trappista kolostorban fejezi be az életét, megint feltűnik előtte, de mint valami új kép; szúró és édes nyilalást érez szívében, titokzatos ájulást erre a gondolatra. Az ilyen percekben azelőtt a pásztor nem hagyta magára nyáját; arról álmodozott, hogy magával viszi, egészen bűnbánatának helyéig, hogy továbbra is érte éljen és neki szolgáljon. De most ez az utolsó gondolat is szétfoszlik. A lelkek fáradhatatlan barátja csak a nyugalmat áhítja és még valamit, aminek titkos gondolatára minden izma elernyed: vágyat a halál után, mely hasonló a könnyek vágyához... És szemei csakugyan könnyben úsznak, de nem könnyítik meg szívét, és az öreg ember egyszerűségében nem ismeri fel őket, elcsodálkozik és nem tudja megnevezni e kéjes szédületet. A végső megkísértés, melybe előtte oly sok izzó lélek zuhant szédülten – lelkek, akik egy lendülettel átsiklanak az örömmön és a semmiben találják magukat, hogy azt utolsó öleléssel magukhoz szorítsák –, őt is hatalmába keríti, anélkül, hogy kinyitotta volna szemeit. Végtelen erőfeszítése határán kitör belőle az annyiszor legyőzött, visszaszorított fáradtság, mint saját vérének sugara. Semmi lelkiismeretfurdalás. A ravasz ellenség becsavarja ebbe a kétségbeesett fáradtságba, mint halotti lepelbe, végtelen ügyességgel, ami szörnyű kigúnyolása az anyai szerető gondoskodásnak. A lesújtott öreg hiába vet a fehéredő éjszakán keresztül olyan tekintetet, melyben még valami végső fény gyúl ki, szeme már nem fogja visszatükrözni a felkelő napot. Nem lát semmit sem önmagának belsejében, nincs kép, hogy hozzákapcsolhatná a kísértést, nincs jele a munkának, mely egy könnyörtelen úr szeme előtt lassan meg-

semmisíti őt. Már nem is a kolostorba vágyik, hanem még a magány-nál is titokzatosabbra: az örök zuhanás ájulata vonzza a bezárult sötétben. Oly hosszú ideig leigázta testét, de a vágy végül is felfedi valódi arcát, melyen a nevetés megkövesült. De az öreg magányos ember érzékeit nem zavarja meg sem ez a kép, sem bármilyen más; makacs és tiszta szívében valami más vágy ébred fel, a tudás láza, mely a Jó és Rossz küszöbénél bukásba vitte a nyíltszívű és töprengő ös-anyát. Megismerni, hogy romboljon, és a rombolásban felújítani tudását és vágyát – ő, Sátán árnyéka! – vágy az önmagáért keresett semmi után, a szív undok kiáradása! A lumbres-i szentnek csak annyi ereje van, hogy szólítsa ezt a szörnyű nyugalmat; az égi kegyelem el-fátyolozza szemeit, melyek az imént még telve voltak az isteni titokkal . . . A máskor oly tiszta tekintet most tétovázik, nem tudja, min nyugodjon meg . . . Valami különös ifjúság, gyerekes, az első érzéki felinduláshoz hasonló mohóság lobbantja lángra az öreg vért, megdobogtatja sovány keblét . . . Vaktában tapogatódzik, erőtlen kézzel simogatja a halált a fátylakon keresztül.

Volt-e életének értelme eddig az ünnepélyes pillanatig? Nem tudja. Maga mögött csak kietlen tájat lát és embertömeget, melyben áldólag áthaladt. De hogyan? A telhetetlen nyáj még nyomában lépeget, követi, szorongatja, nem hagyja nyugton, rémülten és hangosan zajong, topog, mint megannyi sebzett állat . . . Nem, nem fordítja hátra a fejét, nem akarja. Egészen idáig kergették, a partig, és túloldalt . . . ő, csoda! a némaság terül el, az igazi, hasonlíthatatlan némaság, az ő nyugalma.

– Meghalni – mondja halkan –, meghalni. Betűnkint mondja ki a szót, hogy beléhatoljon és szívében eméssze meg . . . Valóban, most lényének mélyén, ereiben érzi ezt a szót, mint finom mérget . . . Megmakacsodik, fokozza az iramot, növekvő lázzal; szeretné egyszerre kiüríteni a kelyhet, siettetni halálát. Türelmetlenségében van valami a bűnös ember vágyából, aki el akar merülni bűnében, minél mélyebben, hogy elrejtse ott magát bírāja elől; ez az a perc, amikor Sátán teljes súlyával nehezedik rá, amikor a pokol minden hatalma egyetlen nyomással mind ugyanarra a pontra veti magát.

És mégis, a magasba emeli tekintetét, a négyszögletű szürkés ég felé, ahol az éj párában oszlik széjjel. Sohasem imádkozott ilyen kemény akaratral, ilyen hangsúllyal. Hangja sohasem tetszett erősebbnek ajkai közt: kívülről csak suttogás, de bent visszhangzik, mint fo-

goly dübörgés az érctömbben . . . Az alázatos csodatevő, akiről annyit beszélnek, sohasem érezte magát közelebb a csodához, szemtől szembe. Mintha akarata most ernyedni volna el először, ellenállhatatlanul, és az volt az érzése, hogy csak egy szót kell kiejtenie a csendben s akarata örökre megsemmisül . . . Igen, semmi sem választja el a nyugalomtól, csak hatalmas akaratának utolsó mozdulata . . . Nem meri nézni a templomot, se kis nyájának házeit a hajnal ködében; valami szégyen tartja vissza, melyet siet eloszlatni egy helyrehozhatatlan tettel . . . Miért törődjék más, felesleges gondokkal? Lepillant a földre, menedékére.

II.

Ekkor kétszer kopogtak a kapun, mely a chavranches-i útra néz. A kis udvarban a baromfiak szárnyukat csapdosták. Jacquot, a kutya, megrázta láncát és ez a sokféle zaj egyetlen tiszta hangba olvadt össze a fényes reggelben.

Az öreg Marthe facipője már a lépcsőkön kopogtak – kipp-kopp –, majd tompábban a nedves fűben – tipp-topp. Azután a zár megcsikordult.

Ebben a pillanatban felébredt a lumbres-i szent. Tökéletes csend csak az élet túlsó oldalán van; a valóság besurran a legkisebb repedésen is és felszökken, eléri külső szintjét. A legkisebb jel már emlékeztet, a suttogva kiejtett szó feltámaszt bennünk egy elsüllyedt világot, és az illat, melyet egykor beleheltünk, makacsabb a halálnál is . . . Az öreg tekintete ösztönösen a falra akasztott szegényes ezüstóra felé fordult, mely szemináriumi emléke volt: „Ilyen korán – gondolta –, biztosan valaki beteg”. Valaki beteg, gyermekei közül valamelyik! Gyors és éles tekintetével maga előtt látja a szétszórt falut és a füstölgő kéményeket a fák között. Az egész kis plébánia és a rengeteg lélek a messzi világban, akiknek ő az ereje és öröme, most szólítják és hívogatják . . . Figyelmesen hallgat; már válaszolt is; készen áll.

Mi vár rá lent, a lépcső alatt – csirkeóljában, szokta tréfásan mondogatni. Milyen szavak? Milyen arc? Megint újabb küzdelem? Mert magával visz valamit és nem tudja megnevezni: szívében gugol, elterpeszkedik és ránehezedik: szorongása, a Sátán. Tudja, hogy

nem találta meg békéjét. Egy másik lény lélegzik vele együtt. Mert a kísértés olyan, mint egy másik ember születése és szörnyű kibontakozása az emberben. Bensejében vonszolja ezt a terhet; nem meri magából kivetni, hová is vetné? Egy másik szívbe.

De a szent mindig egyedül van, a kereszt lábánál. Nincs más barátja.

– Plébános úr – kiált az öreg Marthe – plébános úr!

Gépiesen ment le a lépcsőn s félig zárt szemmel haladt át a konyhán a kert felé, mintha álmodnék . . . Az öregasszony megfogta kabátujját.

– A szalonban, plébános úr, a szalonban . . .

Ez a szalon szép, nagyon szép, fényes padlójú helyiség. Hat szalmaszék látható benne, két kitömött szalonka a szürkemárvány kandallón, mellette óriási kagyló és a lourdes-i Miasszonyunk hatalmas szobra, fehér gipszből, azzal a szörnyű késsel árnyalt fehér színnel (egy apáca hozta magával tavaly húsvétkor). Egy Sírbatétel is látható, a tölgyfakeretet teljesen megette a penész. És a fakó, virágos tapétán (a kocs mákban lehet látni hasonlót), az egyetlen ablakhoz közel, nagy, csupasz, fekete fakereszt, Krisztus nélkül.

(A plébános tekintete először erre esett, és azonnal elfordította szemét . . .)

– Plébános úr –, szólalt meg Marthe – Havret mester van itt, beteg gyereke miatt . . .

Havret mester felkelt, nagyot köhintett és a hamuba köpött. Az üres kávéscsésze még gőzölög előtte.

– Melyik gyereke miatt? – kérdi szórakozottan az öreg pap.

. . . De utána rögtön megakad, elpirul Marthe tekintete alatt és hebeg . . . Istenem, mindenki tudja, hogy Havret mesternek csak egy fia van! De a vendég nem csodálkozik és nyugodtan helyreigazítja:

– Tiennot, a fiacskánk. Hazajön a litániáról, úgy jött rá, mint a gyomorrontás. És aztán olyan fejföröcsök, hogy csak úgy ordított. Aztán, kora hajnalban, azt mondja anyjának: „Mamus, nem tudok megmozdulni”. Így is volt. Sem karját, sem lábát, semmit. Bénulás. Szemei egészen kifordultak. Gambillet úr azt mondja nekem: „Szegegy barátom, itt semmi sem segít.” Azt mondja, agyhártyagyulladás. Meghallja ezt az anyja; tudja, mit jelent ez? Nem lehet vele értelmesen beszélni. „Menj és hozd el a lumbres-i plébános urat”, ezt mondja . . . Erre én befogtam a lovat és most itt vagyok.

Bizakodó tekintettel néz a lumbres-i szentre, de a könnyein keresztül némi kis gúny csillog. Négyszemközt szólván, tudjuk, hogy ez csak afféle asszonyi szeszély. (Aztán meg ez a szent, akiről annyit mesélnek és aki még Havret mester fiacskáját sem ismeri, ez a szent, akit először ki kell oktatni!)

– Barátom . . . kedves barátom . . . – dadogja az abbé – én szívesen . . . azaz . . . elmennék . . . igazán félek . . . Nézze csak! Luzarnes nem az én plébániám és a luzarnes-i plébános úr . . . Nagyon meggható, hogy Madame Havret rámgondol – szegény asszony! – de szükség . . . kellene . . .

Főleg attól fél, hogy megbántja érzékeny kartársát. Azután meg, ma annyira kimerült!

De Havret mester nem enged. Már nyaka köré tekerte sálját és begombolta vastag kabátját. És Marthe öreg, zöldes kalapot nyom parancsolólag ura kezébe . . . El kell indulni . . . Elindult.

III.

A luzarnes-i plébános egyszerű ember. Kevésből él; néhány egyszerű érzelemből, s elég okos, hogy ne fejezze ki azokat. Még fiatal, alig múlt el ötven éves és mindig is az marad; nincs kora. Lelkiismerete tiszta, mint valami nagy könyv lapja, áthúzások és tintafoltok nélkül. Múltja nem üres; néhány örömet talál benne, megszámlolja őket és elcsodálkozik, hogy oly szépen meghaltak, szép rendben, helyükön, sorban egymás mellett, mint a számok. Valóban örömek voltak? Lélegzettek valaha? Vert bennük valaha a vér? . . .

Jó pap, kitartó és pontos; nem szereti, ha megzavarják életrendjét; hű társadalmi osztályához, korához, korának eszméihez: az egyiket elfogadja, a másikat elveti, mindenből némi kis hasznót húz, született hivatalnok és erkölcsbíró; megjósolja, hogy a szegénység az alkohol és a vérbaj eltűnésével fog megszűnni, egyszóval, mikor majd jön az egészséges és sportoló ifjúság, amely gyápjúingben indul Isten országának meghódítására.

„A mi lumbres-i szentünk” – mondja olykor finom mosollyal. De a vitatkozás hevében ezt is szokta mondani, egészen más hangon: „A maguk szentje!” Mert ha szívesen szemére is veti az egyházmegyei kormányzatnak, hogy túlságosan aggályoskodó és a formákhoz ra-

gaszkodó, éppúgy kárhoztatja a rendetlenséget, melyet egy békés egyházvezetésben az olyan csodatevő okoz, aki minden számítást felfordít. „A püspök úr ebben a dologban sohasem mutathat elég elővigyázatosságot és bölcsességet” – jelenti ki elővigyázatosan, mint egy szabályrendelettel teletűzdelt kanonok . . . Úristen! Egy szent elég sok kárral jár, de mindennek meg kell adni az árát.

A kerék minden fordulata közelebb hozza a lumbres-i plébánost ehhez a kérlelhetetlen bíróhoz. A ködön keresztül már látja szürke, élénk, gúnyos szemeit, melyekben kis, törékeny láng imbolyog. Hat kilométerre szegény plébániájától, egy haldokló gyerek ágyánál, akihez úgy viszik, mint csodatevőt, milyen nevetsége dolog! Micsoda botrány! Már előre mellbevágja a gúnyos fogadtatás . . . Mit akarnak tőle! Talán csodát várnak ettől az öreg, ráncos kéztől, mely minden döccenésnél megremeg a használatból kifakult revendendán? . . .

Az iskolásgyerek félelmével nézi ezt az ápolatlan paraszti kezét. Ó, mi más ő a többiek között, mint szegény és szívós paraszt, aki hűségesen végzi mindennapi munkáját az üres, nagy mezőn? Minden nap új feladat elé állítja, mint például felszántani egy földsávot, melybe belemélyítheti otromba cipőjét. Csak megy és megy, nem fordítja hátra fejét, jobbra és balra mesterkéletlen szavakat dob és fáradhatatlanul áld a kereszt jelével. (Így vetették ősei az őszi ködön az árpát és búzát.) Miért jönnek ide olyan messziről férfiak és nők, akik csak nevét és a legendás történeteket ismerik? Miért jönnek hozzá és nem más ékesszóló, tapasztalt plébánosokhoz a városokban és nagy falvakban? Alkonyatkor, mikor a fáradtság ránehezedett, hányszor forgatta meg fejében ezt a gondolatot egészen az örületig, és végül becsukta szemét és elaludt abban a gondolatban, hogy Isten adományai érthetetlenek és útjai különösek . . . De ma! Mi az oka, hogy jóra való tehetetlenségének érzése ma megalázza anélkül, hogy visszaadná békéjét? Olyan nehezére esik ajkainak a hűséges lemondás szava? Ó, mily különösek a szív útjai! Az imént még arról álmodozott, hogy elmenekül az emberek, a világ, az örök bűn elől; a visszaemlékezés hiábavaló nagy küzdelmére, életének méltóságára, rendkívüli magányosságára, még egy végső, keserű örömet vetített halálára – és íme, most még ebben a küzdelemben is kételkedik és a Sátán még lejjebb húzza . . . Ő lenne az áldozat? A kiválasztott, megjelölt bárány? . . . Nem, csak tudatlan, böjttől és imától elcsigázott óriút, falusi szent, aki arra van teremtvé, hogy a léhakat és naplopókat

csodálatba ejtse . . . „Így van ez, így van ez!”, mormolta minden zökkenőnél fogai között, elrévült szemekkel . . . Közben kétoldalt csak futnak a kerítések; a kocsi úgy szalad, mint az álom, de a szörnyű szorongás megelőzi és ott várja minden mérföldkőnél.

Mert ez a különös ember, aki annyi más terhét cipelte, nagyszerűen tudott vigasztalni, de ő maga sohasem vigasztalódott meg. Néha megnyitotta szívét, azokban a ritka pillanatokban, amikor megszabadította magát szenvedéseitől és Pater Battelier karjaiban sírt, és gyermeki panasszal, gyermeki nyelven esengett az isteni könyörülethez. A lumbres-i szegényes gyóntatószék mélyén, melynek homály- és penészszága volt, térdeplő gyermekei csak a fölényes hangot hallották: ez a hang több volt minden ékesszólásnál, parancsolt, könyörgött, megtörte a legkeményebb szívet és még szelídségében is hajlíthatatlan volt. A szent homályból, ahol a láthatatlan ajkak mozogtak, a béke szava egészen az égig emelkedett és kiszakította önmagából a bűnöst, feloldotta, szabaddá tette. Egyszerű, világos, szívhezszóló, remegő szó, mely rögtön a lényegre tapint, majd sürgető, ellenállhatatlan, kifejezi egy emberfeletti parancs egész értelmét; szó, melyben azok, akik közelebből ismerték a szentet, néha megérezték a szenvedélyes lélek hangsúlyát és visszhangját. De amíg a béke osztogatója így kifelé szórta kincseit, lelke mélyén csak rendetlenséget, zűrzavart talált, megvadult képek vágatását, boszorkányszombatot, sikításokkal és torzképekkel . . . És utána szörnyű csend.

Sokan nem tudták a csodát megfejteni: hogyan lehetséges, hogy az, akit ezernyi ember bíróul választ, mikor a kötelesség rettenetes összeütközéseiről van szó, a maga dolgában mindig félszegnek és szinte félénknek mutatkozik. „Szórákoznak rajtam –, mondogatta – felhasználnak, mint valami játékszert”. Így szórta telt marokkal a békét, mely belőle hiányzott.

IV.

– Megérkeztünk – szólt Havret mester s ostorával a füstre mutatott, mely a fák mögött szállt a magasba.

Egy kis égszínkéknadrágos fiúcska kinyitotta a sorompót és megfogta a zablát. Az udvar bejáratánál Havret mester leugrott a földre. Kísérője a házig követte.

A luzarnes-i plébános: magas, fekete alak, a küszöbön üdvözölte őket.

– Kedves kartársam –, szólt – úgy várják itt, mint valamikor a szorongatott nagyúr várta Saint-Vincent tengernagyot.

Barátságosan nevetett, de a kis haldokló közvetlen közelsége miatt valami hivatásos tartózkodással. Ugyanakkor erős, falusias kézfogással helyrehozta a tréfát.

... De a lumbres-i plébános már magával húzta, ki az udvarba, a megriadt szárnyasok közé.

– Szégyenlem magamat, barátom, őszintén szégyenlem magam –, szólt szelíden – bocsássa meg... ennek a szegény asszonynak a tudatlanságát... Kérem, bocsásson meg... nekem is... Később még beszélünk erről – fejezte be más hangon – és majd meglátja, hogy én vagyok... a bűnösebb...

A luzarnes-i plébános ideges, kissé remegő ujjak szorítását érezte karján. Még akkor is, amikor ez a természetfeletti ember jószántából megalázta magát, kibuggyant belőle az isteni adomány, mely osztályrészül jutott, s még mindig ő maradt felül.

– Drága kollégám –, válaszolt az egykori kémikus-tanár, már nem olyan kedélyesen – ne vádolja magát előttem... Okkal vagy ok nélkül túlságosan bírálóító szellemnek tartanak, sőt egyesek rosszindulatúnak... Tudományos kiképzés, tudja, semmi több... apró árnyalatok, némileg különböző kifejezés mód... De azért nem csekélyebb... a legnagyobb becsüléssel viseltetem az ön egyénisége iránt...

Lesütött szemmel és növekvő zavarral beszélt. Úgy érezte, hogy neveltséges, sőt talán utálatraméltó. Végül is elhallgatott. De mielőtt ismét feltekintett volna, mintegy önmagában látta, mint valami nagyon mély tükörben, a tekintetet, mely az övében nyugodott, és szinte akarata ellenére kénytelen volt megkeresni azt, kénytelen volt magát teljesen kiszolgáltatni... Egy pillanatig teljesen meztelennek érezte magát bírója előtt, aki telve volt bocsánattal.

Csak a tekintetet látta a reszkető, fáradt, halálápadt arcban; a tekintetet, mely végtelen messziről könyörgőn, kétségbeesetten hívta őt. Erősebben, mint két kitárt kar, résztvevőbben, mint egy kiáltás, némán, feketén, ellenállhatatlanul... „Mit akar tőlem?... gondolta magában valami szent borzadályal... „Mintha tüzes tóban

láttam volna őt!”, magyarázta később. Megmagyarázhatatlan részvét szorította össze szívét.

Egy pillanatig úgy érezte, hogy az öreg kéz erősebben remeg karján.

– Imádkozzék értem . . . – suttogta fülébe a lumbres-i szent.

Még görcsösebben szorította meg karját, majd hirtelen mozdulattal hátralépett és rideg hangon hozzátette, mint aki az életéért harcol:

– Ne kísértsen engem! . . .

És visszatértek a házba, egymás mellett, szótlantul.

„Ne kísértsen engem!”

Csak ennyi tört ki belőle. Szerette volna megmagyarázni . . . mentődzni . . . kipirult a szégyentől pusztán arra a gondolatra, hogy úgy lép be e házba, mint aki az élet javait osztogatja, és végtelenül leverte az a tudat, hogy súlyos tévedést fog elkövetni s megbotránkoztatja felebarátait, mielőtt kilépne e házból. És az erők, melyek a hosszú, fájdalmas éjszaka alatt ostromolták, megint feltámadtak, és a szó, mely már ajkán volt, saját, titkos gondolata, egy csapásra elenyészett a rettegés egyetlen valóságában. Bármilyen mélyre húzta is le a találékony ellenség, még sohasem szakadt el minden kötelék s nem szűnt meg teljesen a külvilág visszhangja . . . De ezúttal az erős kéz tövestül szakította ki s megfosztotta gyökereitől . . . „Magadat mentsd meg, itt az ideje! . . .” mondta a sohasem hallott, dübörgő hang. „Elég a hasztalan küzdelemből és az egyhangú diadalból! Negyven év munkája és csekély haszon, negyven évi unalmas küszködés, negyven év az istállóban, az emberállat mellett hasalva, rohadt szívvel egy szinten, negyven verejtékesen megmászott év! . . . Siess! . . . Az első lépés, az egyetlen lépés, ki a világból! . . .”

És más ezer dolgot mondott még ez a hang s mégis egyet: ezer dolgot egyben és ez az egy szó röpke volt, mint a tekintet és végtelen . . . A múlt kiszakadt belőle és foszlányokban hullt le. A remegő szorongáson keresztül mint villám futott át egy szörnyű öröm kápráztató fénye, bensejében nevetés tört ki, mely minden páncélt megrepeszt . . . Látja magát, mint fiatal papot, a papnevelde udvarán egy esős napon . . . A magas teremben, melyet cseresznyeszínű damasztfüggönyök díszítenek, Őeminenciája előtt, aki köpenyben és főpapi karingben ül . . . Lumbresben, az első napokban, a düledező plébániát, a csupasz falakat, érzi a téli szelet a kiskertben . . . És aztán . . . és aztán . . . a rengeteg munkát, és most ezt a könnyörtelen tömeget,

mely úgy tolong éjjel-nappal gyóntatószéke körül, mintha ő a második ars-i plébános lenne; minden emberi segítséget önszántából visszautasít; igen, Isten választotta körül úgy marakodnak, mintha préda lenne. Csak akkor van pihenése és békéje, ha böjt és korbács árán váltotta meg, ha testét a sanyargatás végül is leterítette; az aggályok mindig feltámadnak, rettegést érez, amikor szüntelenül meg kell érintenie az emberi szív legmocskosabb sebeit, kétségbeesik, ha arra gondol, mennyi lélek kárhozik el; érzi tehetetlenségét, hogy nem tud segítségükre sietni és átölelni őket a test örvénye felett, kínozza az elvesztett idő, a megmérhetetlen munka . . . Hányszor ostromolták sikertelenül az ilyen képek, ma éjszaka is! . . . De ebben az órában valami nagy . . . csodálatos várás világosítja meg lelkét s elemészti a belső embert. Már az új idők embere, új vendég . . . Milyen távol van már mögötte ez a világ! Messze mögötte a makrancos nyáj! Már nem találja meg, sohasem fogja megtalálni a mindent betöltő bűn élesen eleven érzését. Csak a bűn hatalmas csalását fogja fel, durva és gyerekes hazugságát. Szegény kiszáradt agy! Befejezetlen nép a mélyben, aki vergődöl iszapodban! . . . Már nem tartozik többé hozzá, nem ismeri, készen áll, hogy megtagadja, minden gyűlölet nélkül. Felszáll a napvilágra, mint a bűvár, aki teste egész súlyával beleveti magát az eléje tárt karokba és már a nyugtalan fekete vízben kinyitja szemét a napvilág fényeire.

– Felszabadítottad magadat – szólta a másik (a másik, aki annyira hasonlít saját magára) . . . haszontalan, de megindító munkád, böjtöd, sanyargatásod, némileg gyerekes és durva hűséged, a külső és belső megaláztatás, egyesek lelkesedése, mások igaztalan kishitűsége, a sok, méreggel telített szó! Ó, minden csak álom, csak árnyéka az álomnak! Minden csak álom volt, kivéve lassú felemelkedésedet az igazi világ felé: ez születésed és növekedésed. Emelkedj egészen az én számig, vedd a szót, mely minden tudást magában rejt.

És ő figyelmesen hallgat és vár. Most éppen ott van, ahová régi ellensége akarta vinni, akinek csak egy csele van. Az ősz lázadó, aki Isten megalázott, megtiport, szétszórt a földön, mint a söpredéket, hatalmas súllyal széjjellapított, minden láthatatlan tűzzel elégetett, kardélre hányt s másodszor is keresztülszúrt, feldarabolt, míg végső fogcsikorgatását elnyomta az angyalok szörnyű kiáltása, ezt az ősz lázadót, akinek Isten csak az egyetlen, egyhangú hazugságot hagyta védőfegyverül . . . Ó, ugyanazt a hazugságot a fősvény szája szélén, a

falánk és haldokló torokban, hol a vad kék hörög, mindig ugyanazt a hazugságot: „Tudni fogsz . . . Majd megtudod . . . Ez az első betűje a varázsszónak . . . Térj ide be . . . lépj be házamba . . . túrd fel a véres sebet . . . ígyál és egyél . . . tömd meg magad!”

Mert annyi sok évszázad után még rátok vár: ezerszer újjáfestette és megifjította magát, csak úgy csöpög a festéktől és balzsamtól, fénylik az olajtól s nevetve mutogatja új fogait: felajánlja kegyetlen kíváncsiságtoknak kiszáradt testét, egész hazugságát, melyből tikkadt szátok nem fog kiszívni egyetlen vércseppet sem!

„. . . Láttam, vagy inkább láttuk őt – írta később Cibot kanonoknak a luzarnes-i plébános, a cambrai-i papnövelde egykori tanára. – Láttam közöttünk, amint félig lezárta szemét, s néhány percig néztük őt, anélkül, hogy megtörtük volna a csendet. Arcának természetes kifejezése valami kenetteljes jóság volt, mely számos bölcs ember szemében bizonyos egyszerűség jele. De ebben a pillanatban csontos arca mintegy megkövesült valami rendkívül heves érzés következtében; olyan ember benyomását tette, aki minden erejét összpontosítja, hogy megtegyen egy nehéz lépést. Megfigyeltem, hogy alakja valószínűtlenül kiegyenesedett, s öregségében valami rendkívüli ruganyosság, majdnem vadság látszatát keltette. Agyam az exakt tudományok szigorú rendszerében alakult ki s így rendszerint csaknem teljesen érzéketlen a képzelet játékaival szemben, de ennek a nagy, mozdulatlan, mintegy villámsujtott testnek a látványa annyira megdöbbszentett a falusi szoba nyugalmas légkörében, hogy egy pillanatig még érzékeimben is kételkedtem, s amikor láttam, hogy tiszteletreméltó barátom megmozdul s újból megszólal, a dolog annyira meglepett, mint valami váratlan esemény. Mintha álomból tért volna vissza. Az előbb már említettem, igen tisztelt kartársam, hogy kedves campagne-i plébánosunk elé siettem s az országúton csatlakoztam hozzá, néhány lépésnyire a háztól. Bizonyos mondatok, melynek pontos értelmét talán nem fogtam fel, még fokozták nyugtalanságomat. Igyekeztem a figyelmes barátság sugallatára hallgatni s úgy válaszolni, amikor hirtelen megragadta karomat s tekintetét az enyémbe mélyeszelve így szólt: „Ne kísértsen engem!” . . . Ezzel befejeződött első beszélgetésünk, mert közben elértünk az Havret-ház küszöbére. Ebben a percben valami baj előérzete fogott el . . . Nagyon is igaznak bizonyult. A gyermek, akiről egyébként már lemondtak, rövid

távollétem alatt kimúlt. A bába, Lambelinné, tudományosan, teljes bizonyossággal megállapította a halált. „Meghalt”, mondta nekünk halkán ez az asszony. (Azt azonban nem tudom, hogy a lumbres-i plébános úr hallotta-e.) Átlépett a küszöbön, néhány lépést tett, amikor a szerencsétlen anya megható mozdulattal, melynek őszinte jámborságát minden felvilágosult embernek tisztelnie kell, még akkor is, ha az tudatlanságból származó túlzás következménye, valóssággal odavetette magát tiszteletreméltó kartársam lábaihoz, és kétségbeesésének hevében csókjaival illette az öreg reverendát, miközben homloka olyan zajjal koppant a földön, hogy szinte visszhangzott a szívémben. Mikor a szegény asszony hozzáért, a lumbres-i plébános úr hirtelen megtorpant, anélkül, hogy letekintett volna. Ekkor láttuk őt néhány hosszú percen keresztül mozdulatlanul a szoba közepén, szoborként és úgy, amint az imént leírtam önnek.

Majd keresztet rajzolt Havret asszony feje fölött és rám emelve tekintetét csak ennyit mondott: „Menjünk ki!” Sajnos, kedves, tisztelt kollégám, szellemünk olyan erőtlén, ha valami erős benyomás keríti hatalmába, hogy nem bírtam volna ellenszegülni, és a szerencsétlen anya annyira össze volt törve, hogy ki sem nyitotta a száját, amikor kimentünk. A jelenlevők között talán csak Lambelinné őrizte meg hidegvérét. Bizonyos, hogy sok mindent lehet helyteleníteni ennek a személynek viselkedésében és hitében, de Isten példát mutatott általa, hogyan kell józanul és okosan viselkedni. Kétségtelen, hogy az egész délelőtti folyamán szinte játékszer voltam egy szerencsétlen ember kezében, akit a tapasztalaton és tudáson alapuló tanács megkimélhetett volna a szörnyű szerencsétlenségtől... Csak Isten a megmondhatója, hogy haragjának vagy irgalmának voltam-e az eszköze. De a későbbi szomorú események az előbbi feltevés felé hajlítják a mérleget”.

A kiváló, azóta már elhunyt kanonok képe szinte életre kel ennek az igazán egyedülálló levélnek minden sorában, a bölcs és átgondolt mondatokon keresztül, melyek mint feltűzött gesztenyék sorakoznak egymás mellé. Az ostobák csak közönséges és lapos gondolatokat fognak benne találni, pedig az egészet az álom varázsa veszi körül. Egy szegényes élet egyetlen álma, mely csak ezt a lelkiismereti kérdést ismerte, csak ezt a kétséget és varázst s amely ebben megtört! Néhány hónappal halála előtt az ártatlan áldozat így írt egyik bizalmasának:

„Kénytelen voltam abbahagyni munkámat, mely egyetlen szórakozásomat jelentette s most nem bírok kiverni az agyamból bizonyos emlékeket: a legnagyobb fájdalmat a lumbres-i plébános úr szerencsétlen és megmagyarázhatatlan halála okozza. Mindig visszatértek ehhez. Ama szerfölött ritka események egyikét látom benne, melyek felülmúlják az emberi értelmet. Gyöngye egészségi állapotomat teljesen aláássa ez a rögeszme s azt hiszem, ez a főoka állandóan fokozódó gyengülésemnek és majdnem teljes étvágytalanságomnak”.

Az utolsó sorok majd megörvendeztetik az emberi dokumentumokra vadászó banditákat, akik ma szabadon turkálnak és szaglászhatnak az iszapban. De ha alantas kíváncsiság nélkül olvassuk őket és engedjük, hogy a gyerekes panaszkodás bensőnkben visszhangozzék: megérezzük az őszinte lelki elhagyatottságot, mely a tehetetlenség bevallása mögött rejtőzik, bármilyen fegyelmezett is a hang. Nincs tragikusabb, mélyebb és titokzatosabb keserűséggel árnyalt látvány, mint bizonyos egyszerű, nyugalmas munkára született emberek végtelen erőfeszítése, akiket valami csodálatos találkozás pillanatnyi felvillanásban a dolgok mélyére dob – s akik érthetetlen életük végső percéig azzal bajlódnak, hogy visszaemlékezzenek és maguk elé képzeljék azt, ami többé nem tér vissza s ami egykor megrendítette őket. Csak egy kisgyerek halálát lehet ehhez a tragikus látványhoz hasonlítani. Hiába mennek vissza lépésről lépésre, emlékről emlékre, hasztalan betűzik át életük minden lapját. A számítás hibátlan és a történetnek mégisincs már értelme. Idegenekké váltak saját élményükhöz; nem tudnak kiigazodni benne. A tragikum átfutott rajtuk, de valaki mást sujtott halálra mellettük. Hogy maradhatnának érzéketlenek a sors igazságtalansága, a véletlen rosszindulata és ostobasága iránt? De minden megerőltetés csak annyit ér, mint az ártatlan és védtelen állat remegése; halálukkal egy sors bűvkörébe kerülnek, anélkül, hogy elérték volna azt. Mert bármily messzire ér is el egy közönséges szellem, és még ha azt is feltételezzük, hogy a képek és dolgok fátyolán át olykor rátapint a valóságra, még mindig nem nyerte el az erőseknek kijáró részt, mely nem annyira a valóság megismerése, mint inkább tehetetlenségünk érzése, hogy nem bírjuk megragadni és teljesen birtokunkba venni a valóságot –, a valóság szörnyű gúnya.

Ki tudta volna ennél a kiváló papnál jobban lefesteni a lumbres-i szent magányában és csendjében befejezett életének utolsó fejezetét,

mely most már örökre lepecsételődött? Sajnos, az egykori luzarnesi plébános csak néhány töredékes levelet hagyott hátra, melyeknek lényeges részeit már idéztük. A többit gondosan megsemmisítették a püspöki fennhatóság által rendelt vizsgálat végeztével, melynek eredményei egyelőre titokban maradtak.

V.

– Menjünk ki – mondta a lumbres-i plébános.

A másik követte, nem annyira a szuggeszió hatása alatt, mint később jóhiszeműleg hitte, hanem inkább egyszerű kíváncsiságból. Az egykori professzor meglehetősen keveset tudott az öreg plébánosról, aki hirtelenül őrzője lett egy állandóan növekvő, óriási nyájnak. Mi volt az a csoda, amellyel ez a sároscipőjű ember, aki mindig egyedül járt az utakon és sietősen ment szomorú mosolyával, egy egész népet gyűjtött gyóntatószéke köré, az ő népét? A luzarnesi plébános úr, aki csak nemrég került az egyházmegyébe, „bizonyos fokig” osztotta néhány kartársa bizalmatlanságát. „Várakozó álláspontra helyezkedem”, mondta naivul. És most a véletlen (ez is kedvenc szava volt) úgy hozta magával, hogy mindjárt első lépésével behatol ennek a különleges szellemnek bizalmába.

A fallal védett kis kertbe mentek, a ház mögé. A szép nap átszűrődött a salátákon. A méhek mint a nyilak röpültek a nyugati szélben, mely reggel óta fűjt.

A lumbres-i plébános hirtelen megállt s egy lépést tett társa felé. Az álmatlanságtól megviselt öreg arc olyan volt a nappali fényben, mint a haldokló eltorzult arca. A szegény száj vonala megenyhült, megremegett egy percig, azután legyőzött tekintete kiszolgáltatta a másik, őt figyelő tekintetnek titkát, önmagát . . . Az öreg sírt.

A jövődő kanonok már elérzékenyült s felemelte kis, halvány kezét.

– De igazán, kedves kartársam . . .

Sokat beszélt, sietősen és rendszertelenül, amint ilyen súlyos esetben illik, majd saját hangja hallatára fokozatosan összeszedte magát. Beszéd közben, hogy biztosabban meggyőzze, ránézett a támolygó papra, akit csalhatatlan ékesszólásával mindjárt rendbe fog hozni. „Ez az idegroham, kedves barátom, csak múltó megpróbáltatás és a

kedves Gondviselés intő jele, aki talán nem mindig helyesli buzgalmának túlzásait, a szigorú önsanyargatásokat, a bőjtöléseket és virasztásokat . . . ”

Csak beszélt, beszélt, hogy minél hamarább bebizonyítsa igazát s telt marokkal szórta a balzsamot és a tapasztokat, amidőn egy különös színű hang, ó, csodálatos és váratlan hang tört elő, egy ember hangja, aki nem figyelt oda, nem is fog soha többé odafigyelni, akinek pusztá panasza visszadobta a semmibe a csalódott ékesszólást.

– Barátom, barátom, nem bírom tovább. Végem van.

Még valami más is remegett ajkán, de nem ejtette ki. De a találékony kartárs pillanatnyi tétovázás után megint elkezdte:

– Ez a kétségbeesés . . .

A lumbres-i plébános már rátette lázas, parancsoló kezét az övére.

– Menjünk kissé távolabb, kérem – mondta –, odáig.

Megálltak egy omladozó fal lábánál. Micsoda vidám élet zúgott körülöttük!

– Végem van – kezdte el megint a panaszos hang. – Ah, barátom, e percben egyetlen barátom, ne engedje, hogy részvéte félrevezesse. Legyen kemény! Csak szegény, méltatlan pap vagyok, kiapadt lélek, vak, nyomorult vak . . .

– De nem . . . nem . . . – javította ki udvariasan a jövődöbéli kanonok – nem ön, hanem talán néhány vakmerő ember, aki visszaél az ön hiszé . . . az ön jóhiszeműségével . . . Olyan könnyű elhinni mindazt a jót, amit rólunk mondanak!

Mosolygott és kezével egy alkalmatlankodó darazsat hessegetett (a darázs és ez a tátott, beszéddel teli száj: két zümmögő állat) . . . De fölényesen így szólt:

– Hallgatom önt.

A lumbres-i plébános lábai elé omlik, térdre hull.

– Isten az ön kezeibe ad engem – mondja –, önnek ad!

– Gyerekség! – kiált fel a jövődöbéli kanonok. – Keljen fel, barátom. Képzelete szörnyen felduzzasztja a fáradtságból és elcsigázottságból eredő érzést. Ó, én csak egyszerű ember vagyok, de bizonyos tapasztalás . . . – fejezte be mosolyogva.

A lumbres-i plébános erre a mosolyra másík, fájdalmas mosollyal válaszolt. Olyan mindegy! Csak barátot akar látni ebben az emberben, a döntő forduló előtt, nem választott barátot, hanem akit az Istentől kapott, utolsó barátja. Ó nem, már nem reménykedik, hogy

visszafordulhat, hogy visszaszerezheti békéjét, hogy visszatérhet az életbe. Már nagyon mélyen van az átkozott úton. Az utolsó lehelletig ezzel az egyetlen kíséreléssel fog haladni tovább és tovább.

– Jaj! az maradtam, ami a papnöveldeben voltam: keményfejű, szívtelen, lendület nélküli lény, egyszerűen: közönséges ember, akit a Gondviselés felhasznált. A láрма, melyet körülöttem csaptak, a nyakasság, mellyel követtek, annyi sok bűnös szeretete, mindez megannyi jel és megpróbáltatás volt, de nem fogtam fel sem értelmét, sem célját. A szent a csendben érik meg és a csendet megtagadták tőlem. Az előbb is hallgatnom kellett volna... Most nem lenne rá szükség, hogy vallomást tegyek önnek... (Igen... vérzett szívem, amikor azt a szegény, térdeplő asszonyt ott kellett hagynom –, azt a keményen, igen, oly keményen megbüntetett asszonyt...) Nem ok nélkül történt... nem ok nélkül... Mert... Barátom, amikor már a küszöbön álltam... egy gondolatom támadt... olyan gondolat...

– Milyen? – kérdezte a luzarnes-i plébános.

Akaratlan mozdulattal feléje hajolt, egészen a szájáig, amelyből most csak zavaros suttogás árad... Aztán dermedten kiegyenesedik...

– Ó, barátom!... – kiált fel – ó, barátom!

Égnek emeli két karját, majd összefonja őket mellén, míg széles válla ernyedten leesik. Az öreg pap még mindig ott térdel, lehajtott fejjel. Csak a szégyenében lecsuklott őszes tarkója látható.

– Így hát – kérdezi lassan a luzarnes-i plébános – ez a gondolat hirtelen jött és most először?

– Először.

– Istenem! – kiált fel a lumbres-i plébános – azelőtt sohasem! Szerencsétlen ember vagyok. Évek óta nem tudom, mit jelent ez a szó: egy óra béke. Hogyan hiheti ön... Hogyan! még a Sátán lábai alatt is! Csodát, én!... Barátom, higgye el, talán egész életemben nem vittem véghez az isteni szeretet egy tettét sem, még tökéletlenül vagy befejezetlenül sem... Nem! ennek a mai éjszakának szörnyű küzdelmére volt szükség... Valósággal nem vagyok ura önmagamnak... A kétségbeesés görcseiben vonaglottam... És akkor... akkor, mintegy kegyetlen tréfaként... jött az a gondolatom...

– El kellett volna távolítania – szólt a másik.

– Értsen meg – folytatta az öreg alázatosan... – Azt mondtam: Az a gondolatom jött. Nem helyesen fejeztem ki magam. Nem gondolat,

inkább valami bizonyosság . . . (Jaj! nem találom a szavakat; sohasem találtam meg őket – kiáltja gyerekes türelmetlenséggel . . . –) Egészen a végső pontig kell eljutnom, szeretett testvérem, egészen az előbbi vallomásig . . . Még most is, amikor ön előtt térdelék s elmerülök az aggodalomban, kételkedem még jövőmben is . . . azt hiszem . . . azt kell hinnem . . . tántoríthatatlanul . . ., hogy az a bizonyosság Istentől jött.

– Volt –, hogy is fejezzem ki magam? – valami kézzelfogható jele? . . .

– Milyen jel? – kérdi ártatlanul a lumbres-i plébános.

– Mit tudom én? . . . Látott vagy hallott valamit? . . .

– Semmit . . . csak azt a belső hangot. Ha valami éppolyan tiszta parancsot adtak volna, azonnal engedelmeskedem. De ez nem annyira parancs volt, mint inkább egyszerű bizonyosság, tudat, hogy a dolog megtörténék . . . ha akarnám. Isten a tanúm, hogy ez a vallomás a szívembe vág, meg kellene halnom szégyenemben . . . Tudtam . . . Tudom . . . még most is . . . bizonyos vagyok benne . . . hogy egyetlen szavam . . . édes Istenem! . . . felébresztette volna . . . igen! felébreszténé a kis halottat!

– Nézzen rám – szólt parancsolón a luzarnes-i plébános hosszú szünet után.

Felemelte két kezével az öreget. Amikor besározott térdeivel és lehorgasztott fejével maga előtt látta, hirtelen megszerette . . .

– Nézzen rám – ismételte –, válaszoljon nekem nyíltan. Ki tartotta vissza attól, hogy hatalmát ott rögtön ki ne próbálja?

– Nem tudom – felelte az öreg pap. – Szörnyű dolog volt . . . Mikor az eszköz már nagyon megkopott, Isten elhajtja, miután felhasználta.

– De az ön . . . meggyőződése megingathatatlan maradt?

– Igen.

– És most mire határozza el magát?

– Engedelmeskedem – felelte a különös ember.

A jövődöbéli kanonok hirtelen levette csiptetőjét és meglóbálta.

– Csak valami egyszerű dolgot tanácsolok önnek – szólt. – Először is jöjjön velem vissza a házba és igyekezzék minél ügyesebben kimenteni magát. (Hirtelen távozása különösnek tűnhetett fel s nem valami tapintatosnak.) Amíg én is udvariasan elnézést kérek, ön bemegy – figyeljen jól ide –, bemegy a halottas szobába, hogy ott ájta-

tosságait elvégezze – legjobb igyekezete szerint – és amint jónak látja . . . Nem szeretnék kétséget hagyni lelkében, amúgy is eléggé fel van dülva . . . Mindent magamra vállalok – fejezte be pillanatnyi tévovázás után, de erélyes és határozott mozdulattal.

(Így rejtette el saját szemei elől alig tudatos s be nem vallott vétkes kíváncsiságának felgerjedését. Mert néha a legközönségesebb embert is, ha betéved a játéktérembe, hatalmába keríti a többi remegő szív ritmusa, odavet egy aranyat az asztalra és kissé felfedi igazi lényét.)

Majd szeméhez emeli csiptetőjét és így szól:

– Azután, barátom, majd szépen kipiheni magát kissé.

– Meg fogom próbálni – válaszol alázatosan az öreg pap.

– Csak öntől függ. A pihenés, a szakértők állítása szerint, akaratí tény. Sok betegnél még az álmatlanság is csak az akaratgyengesség ezer megnyilvánulásának egyike. Higgyen egy embernek, aki ért ezekhez a dolgokhoz. A lelki krízis, mint az öné is, kétségtelenül csak a túlcsgázott szervezet természetes visszahatása. Egymás között őszintén beszélhetünk, kedves kartársam. Tíz eset közül kilencben a béke, melyet olyan távol keres, a kezeügyében van; alapos testi ápolás, és visszanyeri. Bizonyos, hogy egy pap ajkán ezek az igazságok néha veszélyesek, vagy legalább is elővigyázatosságot igényelnek. De az olyan magasabbrendű szellemnél, mint ön, nem kell félnem bizonyos szélsőséges magyarázatoktól . . . melyeket egyes aggályoskodó lelkek . . .

– Azt hiszi, hogy őrült vagyok – szólt szelíden a lumbres-i plébános.

Ráemelte az imént még földreszegzett tekintetét, mely tele volt titokzatos gyöngédséggel. Majd így folytatta:

– Ó, nem is olyan régen még én is ezt kívántam volna. Vannak órák, amikor már a látás is olyan nehéz megpróbáltatás, hogy az ember szinte kívánja: bárcsak eltörné Isten a tükröt. Kedvünk lenne magunknak eltörni, barátom . . . Mert nehéz állva maradni a Kereszt lábánál, de még nehezebb mereven szemlélni azt . . . Milyen látvány, barátom, az ártatlanság haláltusája! De végeredményben, ez a halál nem jelent semmit . . . az ember egy csapással elintézné, befejezhetné, betömhetné földdel a kimondhatatlan száját, beléfojthatná a kiáltást . . . Nem! A kéz, mely szorongatja, okosabb és erősebb; a tekintet, mely jóllakik vele, nem emberi tekintet. A szörnyű gyűlölet, mely a haldokló igazat hatalmába keríti, mindent megkaparint és

magáévá tesz. Az isteni testet széjjeltépi, meggyalázza, megbecstele-níti, szentségtörő módon még a halálküzdelem fenségességében is. A Sátán kárörvendő vihogása, barátom! A nevetés, Sátán érthetetlen öröme! . . . Ilyen látványhoz – fejezte be némi szünet után – még a szennyünk is túlságosan tiszta . . .

– A Kálvária drámája . . . – kezdte a jövődöbéli kanonok.

Nem fejezte be. Ettől a pillanattól kezdve ez a karteziánus pap nem látott tisztán önmagában. Ha maga Descartes, a kiváló filozófus, aki értekezéseivel valamikor egy másik érzékelhető világot tárt fel sok szép kíváncsi hölgy előtt, és aki a matematika és a szellemesség ügyes adagolásával a lét kérdését társaságbeli urak szórakozásává se-kélyesítette – ha egy nap hallja, hogy rugók, emeltyűk és fogaskere-kek segítségével készült különös lényeknek egyike megszólal – nem képedt volna el jobban a szerencsétlen papnál, aki eddig oly erős volt s most, mintha kiszakadt volna önmagából, nem talált magára.

A lumbres-i plébános rátette a jövődö kanonok homlokára cson-tos ujját és így szólt, rekedten és lassan:

– Szerencsétlenek vagyunk, mi, akiknek csak csöppnyi agyunk van és a Sátán gője lakozik bennünk! Mit segíthet rajtam az ön bölcs tanácsa? Sorsom már eldőlt. Milyen békét kerestem, milyen csendet? Nincs béke itt a földön, én mondom önnek, nincs semmi-lyen béke, és ha az igazi béke csak egy pillanatig is megvalósulna, ez a korhadt világ szétfoszlanék, mint a füst vagy az illat. Kértem Urun-kat, nyissa fel szemeimet; szerettem volna látni Keresztjét; meglát-tam; ön nem tudja, hogy mi az. . . Azt mondja, A Kálvária drámá-ja . . . De kibőki a szemét, nem lát semmi mást . . . Tudja, én, aki most magával beszélek, Sabiroux, olyan dolgokat hallottam – igen – még a templom szószékén is . . . ki sem tudom mondani . . . Úgy be-szélnek Isten haláláról, mint valami régi meséről . . . Szépen felci-comázzák, hozzátoldanak egyet-mást. Honnan veszik mindezt? A Kálvária drámája! Vigyázzon, Sabiroux . . .

– Kedves barátom . . . kedves barátom – hebegett a másik erőt-lenül – ez az izgatottság . . . ez a heveség . . . egészen idegen az ön egyéniségétől . . .

Bizonyos, hogy nem annyira maga a beszéd rémítette meg, mint ez a keménnyé vált hang. De a legszörnyűbb saját neve volt, három szó-tag, melyet mint parancsot vetett a szélbe: Sabiroux . . . Sabiroux . . .

– Vigyázzon, Sabiroux, a világ nem valami ügyesen összerakott gépezet. Isten úgy dob bennünket a Sátán és önmaga közé, mint utolsó bástyáját. Századok és századok óta rajtunk keresztül akarja elérni Őt ugyanaz a gyűlölet, a szegény emberi testben megy végbe a szörnyű kínzás. Jaj, bármilyen magasra és messze visz bennünket az ima és az isteni szeretet, magunkkal visszük a szörnyű társat, hozánk van kötözve s irtóztos nevetése állandóan kirobban! Imádkozunk együtt, Sabiroux, hogy ne legyen hosszú a megpróbáltatás és nyomorult emberi tömeg kíméletet nyerjen... Nyomorult tömeg!...

Hangja megakad torkában és remegő kezével eltakarja szemét. Körös-körül minden zümmög és dalol a napos kertecskében. De ők már nem hallottak semmit.

„Nyomorult tömeg”!, ismétli egészen halkan. Mikor eszébe jutnak azok, akiket annyira szeretett, ajka megremeg, valami mosolyszerű kifejezés ül ki arcára és olyan szelíd méltósággal árad ott szét, hogy Sabiroux attól fél: ott, előtte esik össze holtan az öreg. Kétszer is szól hozzá, félénken. Ekkor, mintha álmából ébredne fel:

– Nem beszélhettem másként. Már jobban vagyok. Azt hiszem, szabad volt kissé helyreigazítanom, Sabiroux, a rólam táplált véleményét. Rosszul esnék, ha abban a hitben hagynám, hogy Isten valaha is kitüntetett... látomásokkal... jelenésekkel... szóval, ritka kísértésekkel. Nem számomra találták ki ezeket. Nem! Amit láttam, barátom, kis sekrestyémben láttam, míg szalmaszékemen ültem, olyan tisztán, amint most magát látom. Látja, az emberek nem is tudják, mit jelent ez a szó: bűnös. Mi az a hang a gyóntatószék homályában, mely valamit mormol, siet, siet és csak a *mea culpa* első szótagainál pihen meg? Ez még csak megjárja a gyerekeknél, a szegény kicsinyeknél! De látni kell, látni kell az arcokat, melyeken minden kirajzolódik, és a tekinteteket. Emberi szemek, Sabiroux! Örökké lehetne beszélni róluk. Sok haldokló ágyánál álltam; semmi az; ők már nem rettegnek. Isten szépen betakarja őket. De a nyomorultak, akiket magam előtt láttam: vitatkoznak, mosolyognak, vergődnek, hazudnak, hazudnak, hazudnak, amíg valami határtalan rettegés lábainkhoz nem veti őket, mint üres zsákot! Az egyik még fontos szerepet játszik az életben! A másik a lányok előtt hetvenkedik. A harmadik Istent káromolja, könnyedén... Ó! sokáig nem értettem a dolgot; csak eltévelyedetteket láttam, akiket Isten felszed az útjában.

De van valami Isten és az ember között, mégpedig nem is mellékszereplő . . . Az a . . . homályos, végtelenül ravasz és makacs lény, akihez nem lehet semmit hasonlítani, hacsak a kegyetlen gúnyt, a kárörvendő kacajt nem. Ennek egyideig Isten önmagát is kiszolgáltatta. Bennünk ragadja meg és falja fel őt. Belőlünk szakítja ki Őt. Az emberiség századok óta ott van a prés alatt, vérünk patakokban ömlik, hogy az isteni test legparányibb porcikája a szörnyű hóhér kielégülésére és röhögésére szolgáljon. Ó, mily mély a tudatlanságunk! Kérdem öntől, mit jelent a tanult, udvarias, simulékony pap számára az ördög? Alig merik mosoly nélkül kiejteni a nevét. Füttyölnek neki, mint a kutyának szokás. Hát igazán azt hiszik, hogy megszelídítették? Tudja, túlsok könnyvet olvastak s nem gyóntattak eleget. Csak tetszeni akarnak. Pedig az ember csak az ostobáknak tetszik, akiket megnyugtat. Mi nem vagyunk dajkák, Sabiroux! Egy élet-halál harc első sorában állunk, mögöttünk kicsinyeink. Papok! De hát nem hallják a végtelen nyomorúság kiáltását?! Hát sekrestyéseinken kívül mást nem gyóntatnak?! Sohasem láttak szemtől-szembe feldúlt arcot? Sohasem látták, amint felsugárzik az a felejthetetlen tekintet, melyből már szinte kicsordul az Isten iránti düh s melynek az ember már nem nyújthat semmit, semmit! A rákjától mardosott fősvényt, a kéjencet, aki olyan, mint a hulla, a nagyravágyót egyetlen álmával, az irigyet, aki örökké virraszt. De hát akad-e pap, aki sohasem sírt tehetlenségében az emberi szenvedés titka előtt és az emberben megbántott Istenért, aki menedéke! . . . Nem akarnak látni! Nem akarnak látni!

Minél erősebb lett a szigorú hang a szélben és napban, annál inkább ellentmondott neki a kis virágzó kert, egész életerejével. A májusi szél szürke fellegeit terelgette az égen s néha megállította a láthatár alatt a hatalmas nyáját. És most a kard villanásához hasonló fénykéve suhant végig az árnyékos síkságon és felragyogott a pompás sövényen.

„Az volt az érzésem – írta később Sabiroux abbé –, mintha magányos hegyormon állnék s láthatatlan ellenség ütéseit kellene elviselnem, védekezés nélkül . . . És ő megint elnémult és ugyanarra a távoli pontra nézett mereven. Mintha jelre várt volna, mely nem jött”.

VI.

Most megint átadjuk a szót a tanúnak, akitől ennek az elbeszélésnek legfontosabb része származik és akit egy okosabb és erősebb lény választott ki, hogy ott álljon az öreg lumbres-i szent mellett végső küzdelmében. Mint az előbbi idézetek, ezek is abból a részletes jelentésből származnak, melyet az aggályoskodó kanonok feletteseihez írt. Az ember látja, hogy a félelem és a hiúság olykor ártatlan ravaszkodással jut kifejezésre benne. De nincs semmi alacsonyosság e szerencsétlen ember védekezésében, aki elfogultságát, lelkinyugalmát, hiúságát és életének értelmét védelmezi.

„Bizonyos, hogy meglehetősen nehéz élesen felidézni egy régi eseményt, de ez a beszélgetés, amelyről itt szeretnék beszámolni, hogy úgy mondjam, megragadhatatlan, és még a legjobb emlékezet sem tudná ilyen távolságból visszaadni a helyzetet, hangot, ezer kisényt, melyek mind más értelmet adnak a szavaknak és hajlamossá tesznek bennünket, hogy csak azokat halljuk meg, amelyek összhangban vannak titkos érzésünkkel. A feletteseim határozott parancsa iránti kötelező tisztelet és az a szándék, hogy felvilágosítsam őket, okvetlenül leküzdi idegenkedésemet és aggályoskodásomat. Megkísérlem hát, hogy ne annyira a szavakat rögzítsem le, mind inkább belső értelmüket és a különös benyomást, mely azoknak hallatára hatalmába kerített.

– Vigyázzon, Sabiroux! – kiáltott hirtelen szegény kartársam s hangja szinte leszögezett. Szeme lángolt. Egyszer-kétszer igyekeztem megértetni magam, de még arra sem méltatott, hogy tekintetét lesüssse. Be kell vallanom ezt is? Varázsa alatt voltam, ha varázsnak lehet nevezni az idegek szörnyű táncát és az emésztő kíváncsiságot. Amíg beszélt, nem kételkedtem, hogy valóban természetfeletti ember áll előttem, legmagasabb elragadtatásában. Ezer dolog, melyre sohasem gondoltam s ma érthetetlennek és homályosnak, sőt gyerekes képzelgésnek látszik előttem, akkor mind megvilágította szívemet és agyamat. Mintha új világba jutottam volna. Hogyan tudnám hidegvérrel visszaadni azokat a különös mondatokat, melyekben hol esdekelve, hol fenyegetően, sápadtan a dühtől, majd szívszaggalító hangon, kétségbeesetten zokogott a lelkek üdvén, vázolta hasztalan mártíromságukat, s oly hévvel kelt ki a rossz és a halál ellen, mintha a

Sátán a torkát fojtogatná. Sátán! ez a név szüntelenül visszatért ajkára s oly különös hangon ejtette ki, hogy az embernek összeszorult a szíve. Ha megadatott volna emberi szemeknek, hogy megpillantsák a lázadó angyalt, akinek atyáink szent együgyűsége annyi csodát tulajdonított, ezek a szavak bizonyára felidéztek volna, mert árnya már kettőnk közt lebegett, két egyszerű pap között, a kis kertben. Nem! uraim, ezt a beszédet lehetetlenség hidegvérrel visszaadni! Hallani kellene ezt a tiszteletreméltó embert, akit a borzadály egészen átváltoztatott és a gyűlölet mintegy hatalmába kerített, amikor szent hivatásának legtitkosabb emlékeit, szörnyű vallomások alapján a bűn munkáját a lelkekben, még a szerencsétlenek arcát is, akik a démon zsákmányai lettek, s akikben látnoki tekintete vonalról vonalra látta, amint megismétlődik rajtuk Jézus Krisztus halálküzdelve a Kereszten. Valami lelkesedéshez hasonló érzés ragadott magával. Már nem a keresztény tan szolgája voltam, hanem ihletett ember, a legendák ördögűzője, aki készen áll, hogy kitépje a rossz kezéből nyájának juhait. Ékesszólás csodája! Összefüggéstelen szavakat ejtettem ki, rohamra akartam indulni, szembeszállni veszélyekkel, még a mártírhallal is. Életemben először, az volt az érzésem, hogy felvillant előttem életem valódi célja és a papi hivatás fenésége. Térdreborultam, igen, térdreborultam a lumbres-i plébános úr előtt. Sőt mi több! Kezemben szorongattam szegényes reverendájának redőit, odanyomtam ajkamat, könnyeimmel öntöztem és szétáradó örömben felkiáltottam, vagy inkább kirobbantottam, mintsem kimondtam e szavakat: »Őn szent! . . . Őn szent! . . .«

A megdöbbszent kanonok nem egyszer, de tízszer is elismételte s szinte megrészegeülten dadogta ezt a mondatot. A föld égett vastag cipője alatt, a láthatár forgott, mint a kerék. Könnyebbnek érezte magát a parafából készült embernél: csodálatosan szabad és könnyű volt a rugalmas levegőben. „Azt hittem, lehulltak rólam a halál bilincsei”, jegyzi meg.

Mi volt az a szó, mely ilyen magasra emelte ezt a súlyos terhet, vagy mi volt az a még csodálatosabb csend? Mit súgott fülébe ez a tragikus aggastyán, akit a megkísértés lelke mélyéig felkavart s akit mindenki, még Isten is kitagadott, és most megadva magát, haldokolva egy baráti tekintet felé fordul? Ezt sohasem fogjuk megtudni . . .

– Jaj! Sátán lábbal tapos bennünket – szólalt meg végül szelíd és megadó hangon.

A luzarnes-i plébános csak hebeg meglepetésében.

– Barátom, testvérem, félreismertem önt . . . Nem tudtam . . . Isten arra teremtette, hogy az egyházmegye, az Egyház, az Igazság szószerűen legyen . . . És még az ilyen bámulatra méltó adományok birtokában is, ön csak sóhajtozik s legyőzöttnek érzi magát! Az ilyen ember, mint ön! De legalább azt engedje meg, hogy kifejezzem hálámat, megilletődésemet, azért a jóért, melyet velem tett, a lelkesedésért . . .

– Ön nem értett meg engem – szólt egyszerűen a lumbres-i plébános.

Tudja, hogy hallgatnia kellene, mégis beszélni fog. A gyöngeségnek éppúgy megvan a logikája és lejtője, mint a hősiességnek. És mégis, az öreg tétovázik, mielőtt ráérné az utolsó ütéset.

– Nem vagyok szent – kezdi el ismét. – Csak ne vágjon a szavamba! Talán elátkozott ember vagyok . . . Igen, csak nézzen rám . . . Elmult életemre világosság hull s úgy látom, mint valami tájat, mint hegytetőről a kisvárost lábaim alatt. Szerettem volna elszakadni a világtól, ezt akartam, de a másik erősebb és ravaszabb: segítségével mindig tompább lett bennem a remény. Mennyit szenvedtem, Sabiroux! Hányszor nyeltem nagyot, keservesen! Tápláltam magamban ezt az undort; olyan volt ez, mintha az ördög fiát tartottam volna szívemen. Erőm már fogytán volt, amikor ez az élmény mindent végleg összetört. Milyen ostoba voltam! Isten nincs itt, Sabiroux!

Még tétovázik az ártatlan áldozat előtt, aki rózsás arccal és ártatlan szemekkel figyeli. Azután megkettőzött dühvel csap le:

– Szent! Mindnyájunknak ez a szó van a száján. Szentek! Tudják, mit jelent ez? És maga is, Sabiroux, jegyezze meg ezt. A bűn ritkán hatol belénk erőszakkal, inkább ravaszkodással kerít hatalmába. Úgy oszon be, mint a levegő. Nincs jellegzetes alakja, színe és íze, de olyant vesz fel, amilyen akar. Belülről koptat el minket. Mennyi nyomorultat fal fel élve, míg üvöltésük rettegéssel tölt el bennünket, de mennyi más csak fagyos valami: már nem is halott, hanem üres sír. Krisztus Urunk megmondta: – micsoda szó, Sabiroux! – Az emberek Elensége mindent ellop, még a halált is, és aztán nevetve továbbáll.

(Merev szemében ugyanaz a láng lobban el megint, mint viszfény a falon.)

– A nevetése! Ez a világ fejedelmének fegyvere. Éppoly ügyesen bujkál, ahogy hazudozik, minden arcot magára vesz, még a miénket is. Sohasem vár, mindig máshol van. A vele dacoló tekintetben, a

szájban, mely tagadja. Ott van a titokzatos szorongásban éppúgy, mint az ostoba nyugodtságban és derűben . . . Világ fejedelme! Világ fejedelme!

Miért ez a harag? Ki ellen? . . . Kérdezi magában szelíden a luzarnes-i plébános.

– Ó! Az olyan emberek, mint ön . . . – kiált fel, de a lumbres-i plébános nem engedi, hogy befejezze mondatát, ráront.

– Az olyan emberek, mint én! A Szentírás megadja a választ, Sabiroux: szétfoszlanak bölcsességükben.

Azután hirtelen megkérdi tőle metsző hangján:

– Világ fejedelme . . . Mi a véleménye önnek erről a világról?

– Istenem, kétségkívül . . . – sziszegi fogai közt a jövődő kanonok.

– Világ fejedelme; íme a döntő szó. *Ennek a világnak* a fejedelme, kezeiben tartja a világot és királya a világnak.

– A Sátán lábai alatt vagyunk – ismétli rövid szünet után. – Mindnyájan, s én még inkább, mint maguk, ezt kétségbeesett bizonyossággal érzem. Elsodor, víz alá nyom, megfullaszt minket. Még annyi fáradtságot se vesz, hogy félrelökjön bennünket: eszközeinek használ fel, Sabiroux. Mi vagyunk most ebben a pillanatban? Botrány az ön számára, tüske, melyet szívébe szúr. Bocsásson meg nekem, az isteni könyörület nevében! Némán viseltem magamban egész életemen keresztül ezt a napról napra érő gondolatot. Nincs többé bennem: felfalt. Én vagyok benne, poklom lett! Túl sok lélekbe néztem be, Sabiroux, túl sok emberi hangot hallottam, amikor már nem azért szólal meg, hogy elrejtse a szégyent, hanem, hogy felfedje azt; magából a forrásból merítettem, kiszívtam, mint vért a sebből. Én is azt hittem, hogy tudok küzdeni, sőt győzni is. Hivatásunk kezdetén olyan különleges, olyan nagyszerű fogalmat alkotunk a bűnről. Lázadás, káromlás, szentségtörés, mindebben van valami fenséges vadság: mind olyan, mint az állat, melyet az ember meg akar szelídíteni. . . . Megszelídíteni a bűnöst! Milyen nevetséges gondolat! Megszelídíteni a gyöngeséget és a gyávaságot! Ki ne unná meg, ha mindig ugyanazt a tehetetlen testet kellene felemelnie? Mind egyformák! Hazudnak még a vallomás hevében, a megbocsátás pillanatában is, mindig! Játsszák a megszelidült erős embert, aki vakul keresztülront társadalmi formákon, erkölcsön, mindenén, és vágyódik egy kemény ököl után. Nyomorúság! Nem bírják tovább! Láttam embereket, tudja, láttam embereket, akik egy női név hallatára dührohamot kaptak, és akik

a félelemtől, lelkiismeretfurdalástól és irigységtől mardosva, lábam előtt fetrengtek, mint az állatok . . . ilyen embereket láttam. Nem! Nem! Ez a végtelen csalás, ez a kegyetlen nevetés, a mód, ahogyan megszejteti azt, akit megöl, ebben mutatkozik a maga mivoltában a győztes Sátán! Megértett engem, Sabiroux?

Az egykori tanár kék szemei gyerekes kíváncsisággal, végtelen, örök jóakarattal állják tekintetét. Ó! Mikor törik hát szét ez a kék zománc! És az öreg harcos hol elpirul, hol elsápad a nagy, megtermett gyermekkel szemben. Szíve hangos, szabályos ütésekkel dobban mellében; a hatalmas akarat, mely sohasem adta meg magát teljesen, már felágaskodik, elszakítja zabláját. A lumbres-i szent a falhoz taszítja Sabiroux-t s feledhetetlen hangsúllyal ordítja a fülébe:

– Legyőzöttetek vagyunk, én mondom önnek! Legyőzöttetek! Legyőzöttetek!

Egy percig, egy hosszú percig hallgatja saját káromlását, mint az utolsó lapátnyi földet a síron. Azt, aki háromszor megtagadta mestert, egyetlen tekintet feloldozhatta, de mi reménye lehet annak, aki saját magát tagadja meg?

– Barátom! Barátom! – szólítgatja a luzarnes-i plébános.

De a lumbres-i szent szelíden eitolja kezeit:

– Hagyjon el – mondja –, hagyjon el . . . ne hallgasson többé rám.

– Elhagyjam önt? – ismétli a másik lelkesülten. – Elhagyjam önt! Sohasem láttam önhöz fogható embert. Inkább bocsássa meg kételkedésemet. Kész vagyok tanúul szolgálni önnek a kísérletben, melyet kitervelt . . . Nincs lehetetlen és hihetetlen az olyan embernél, mint ön . . . Menjen! Menjen! Követem; Isten sugallatát hallotta az imént. Jöjjön! Menjünk vissza együtt a házba. Adja vissza az anyának halott gyermekét.

A lumbres-i plébános elképedten nézi őt, végigsimítja homlokát, igyekszik megérteni a dolgot . . . (Tragikus, megdőbbentő feledékenységek még egy moralista számára is.) Hogyan? Már nem is emlékszik rá?

– De barátom, kedves barátom – ismétli a jövőendő kanonok –, nekem kell önt arra emlékeztetnem, amit az előbb, ezen a helyen . . . ?

Visszaemlékezett. A könyörület utolsó hívása, a kápráztató ígéret, mely megmenthette volna, de amelyet csak bizalmatlansággal hallgatott, ahelyett, hogy engedelmeskednék, mint a gyermek, aki kis kezével nagy dolgokat visz végbe, anélkül, hogy sejtene: lehetséges lenne,

másvalakinek kell őt erre emlékeztetnie? Két nap és két éjszaka óta a nyomorult ember egy rögeszméhez kötötte gondolatát s az, talán éppen a szabadulás pillanatában, egészen hatalmába kerítette, és még hozzá milyen kéz által! Rendkívüli életének döntő, válságos percében – micsoda szörnyű, végtelen gúny – csak szegény emberállat volt, aki csupán szenvedni és üvölteni bír.

Jaj! A hajótörött, aki a reggeli ködben nem találja többé a pirosló vitorlát; a művész, aki, ha ihlete kiapad s halottan él tovább; az anya, aki fiának megtörő szemében látja, hogy tekintete már átsiklik rajta: mindezek nem kiáltanak vadabbul az ég felé.

De a hős agastyán térdé még ettől az ütestől sem roggyant meg. Már nem imádkozik. Hidegen megméri zuhanásának mélységét, utoljára még végiggondolja győztes ellenfelének nagyszerű haditervét. – Gyűlöltem a bűnt –, mondja magában – majd magát az életet, és amit az ima gyönyörében kimondhatatlannak éreztem, az talán ez a kétségbeesés volt, mely szétolvadt szívemben,

A képek lassankint elvesztik bennünk körvonalait, aztán mikor az öntudat teljesen összezavarodik, jön az ész és megadja a halálos ütest. Éppúgy, mint az ösztön, e magas képesség is, melyre oly büszkék vagyunk, megriadhat. A lumbres-i plébános már érzi; elmerül a gondolatban, mely megöli őt. Hogyan! Még abban a pillanatban is, amikor azt hittem . . . hogyan! Még az isteni szeretet mámorában is! . . .

– Hát Isten játszott velem? – kiált fel.

Mikor az álom szétfoszlik, mely szemünkben maga volt a megtestesült valóság, amelyhez sorsunk kapcsolódik, amikor a szerencsétlenség betelt – elérte legmagasabb pontját –, már csak egyetlen erő hajt bennünket: az a kegyetlen vágy, hogy kierőszakoljuk, sietessük, megismerjük végre a szerencsétlenséget.

– Menjünk – mondja a lumbres-i plébános.

VII.

Nagy léptekkel áthalad a kerten, melyet felhő árnyékol be. Másodszor jelenik meg a küszöbön.

– Végre! – Kiált az anya, aki szívdobogva várta.

Néhány lépést tesz feléje, majd megáll s még reménysége is belelendül, amikor ránéz a megváltozott arcra, melyről csak vad akaratot olvas le: hős arca ez, nem szenté. De a pap, anélkül, hogy az asszonyra tekintene, egyenesen a becsukott ajtó felé megy, elhalad a nagy tölgyfaasztal mellett és amikor keze a kilincshez ér, jelt ad megrettent kartársának: ne kövesse őt. Az ajtó kinyílik, a szoba becsukott zsaluival sötét és néma. Egy másodpercig a gyertya megremeg a sarokban. Belép és bezárkózik a halottal.

A fehérre meszelt szoba keskeny és hosszú; a konyha mögötti helyiség ez, a doktor akarta, hogy ide helyezték a beteget, mert levegősebb és két keleti ablaka a kertre néz, az erdőkre és a virágzó bokrokkal teli halmokra. A vörös kőpadlóra ócska szőnyeget vetettek. A magányos gyertya alig világítja meg a csupasz falakat. És ami fény kívülről hatol be – nem tudni, hogyan –, a láthatatlan repedéseken, összegyűl és a sima, merev, szabályosan aláhulló fehér takarók körül lebeg, melyek földig érnek a kisgyermek két oldalán, aki most csodálatosan engedelmes és nyugodt. Egy dolgozós légy zümmög.

A lumbres-i plébános az ágy lábánál áll és anélkül, hogy imádkoznék, csak nézi a tiszta vásznon nyugvó keresztet. Már nem reméli, hogy megint hallani fogja a titokzatos parancsot. De az ígéret megtörtént és a parancsot is hallotta; ez elég. Itt áll a hűtlen szolga, azon a helyen, ahol hiába várta ura és most nyugodtan hallgatja a megérdemelt ítéletet.

Figyel. Kint, a bezárt zsaluk mögött a kert lángol és sistereg a nap-sütésben, mint nedves rőzse a tűzön. A szobában nehéz a levegő az orgonák, a meleg viasz illatától és valami más ünnepélyes szagtól. A föld mélyéből földöntúli csend tornyosodik körülöttük, a külső zaj csak áthalad rajta, anélkül, hogy megtörné. Tornyosodik, mint valami láthatatlan felhő és mögötte már szétfoszlanak, eltűnnek az élet alakjai; még a hangok is elenyésznek, már keresi és megtalálja egymást ezer ismeretlen dolog. Mint két különböző sűrűségű folyadék egymás felett, fekszik egymáson két valóság, anélkül, hogy összekeverednék, titokzatos egyensúlyban.

Ebben a pillanatban a lumbres-i szent tekintete találkozott a halottal és belekapcsolódott.

Csak az egyik halott szem nézett rá, a másik le volt zárva. Valószínűleg idő előtt fogta le őket egy reszkető kéz, s az izom megmerevedése némileg felemelte a szemhéjat, úgyhogy a hosszú szempillák

mögött látni lehetett a kék, már megtört, de különösen sötét, csaknem fekete szembogarat. A párnák mélyében nyugvó sápadt arcból csak ezt lehetett látni, egy táguló kör közepén, mely árnyékgödörhöz hasonló. A kis test az orgonák szegélyezte halotti lepelben már a hulla merevségét és szögletességét mutatja; körülötte a levegő, mely annyira szereti az élő formákat, megmerevedik, mint a jég-tömb. A vaságy kis hideg terhével örökre lehorgonyzott csodahájahoz hasonlít. Csak ez a visszanéző tekintet él itt – a száműzött hosszú tekintete – mint valami kézlengetés.

A lumbres-i plébános nem fél ettől a tekintettől, csak kérdőleg mered rá. Szeretné megérteni. Az imént szinte dacosan lépte át az ajtóküszöböt, készen, hogy egy elkeseredett játszmára feltegyen mindent a négy fehér fal között. Megilletődés és szájalom nélkül közeledett a halotthoz: mintha akadály lenne, melyen át kell hágnia, vagy valami nagyon súlyos dolog, melyet meg kell mozdítania . . . És most a halott megelőzte: *vár rá*, mint valami elszánt ellenfél, készenlétben.

Csak szemléli ezt a félig nyitott szemet, érdeklődő kíváncsisággal; részvéte lassan szétfoszlik s csak valami kegyetlen türelmetlenség marad tekintetében. Bizonyos, már legalább annyiszor nézett szembe a halállal, mint a legöregebb katona: nem új dolog ez a látvány. Csak egyet kell lépnie, kinyújtja kezét, lecsukja ujjával a szemhéjat, eltakarja az őt kémelő védtelen szembogarat, van ennél egyszerűbb? Nem tartja vissza ma semmi félelem, semmi undor. Inkább csak a vágy, a titkolt várákozás valami lehetetlenségre, mely kívülre és nélküle teljesedik be. Gondolata tévovázik, hátrál, majd megint elindul. Megkísérti ezt a halottat, amint nemsokára öntudatlanul Istent is megkísérti.

Mégegyszer megpróbál imádkozni, ajkai mozognak, összeszorított torka szétfeszül. Nem! Még egy perc, egy rövidke perc még . . . Az őrült, esztelen félelem, hogy egy meggondolatlan szó örökre eltávolítja a láthatatlan, megsejtett, kívánt, rettegett jelenlétet, némán leszögezi. A kéz, mely a levegőben már-már kirajzolta a kereszt jelét, lehanyatlik. Reverendájának széles ujjá az esésnél meglebegteti a gertya lángját és eloltja. Késő! Láttá, amint a szemek kétszer kinyílnak és becsukódnak, nesztelen hívásként. Elfojtja kiáltását. A homályos szoba már nyugodtabb, mint azelőtt. A külvilág fénye átsiklik a bezárt ablaktáblákon, körös-körül lebeg, minden tárgyat kiemel a hamuszürke háttérből és kékes fénnel övezi az ágyat. A konyhában ti-

zet üt az óra . . . Egy lány nevetése csattan a tiszta reggelben és még sokáig ott remeg . . . „Rajta! Rajta! . . .” – mondja bizonytalanul a lumbres-i szent.

Neveltséges sietséggel turkál zsebeiben, keresi a Salpène gróf úrtól ajándékba kapott gyújtót (mindig az asztalon felejtí), felfedez egy szál gyufát, elrontja s közben összeszorított fogakkal ismétli: „Rajta! . . . Rajta!” Zsebeit kiürítette s közben letette a földre csontnyelű bicskáját, leveleit, szép piros zsebkendőjét! És most hiába tapogatja mindenütt a kőkockát, nem találja meg holmiját. A közeli ágy még sűrűbb árnyékot vet. De fent, a zárt ablaktáblák körül a színes pára szétterjed, elterül. Már felrémlik a halott arca . . . fokozatosan . . . felémelkedik . . . a homály felszínéig. Az öreg annyira ráhajol, hogy majdnem hozzáér, s nézi . . . A most már tágranyílt két szem is nézi őt.

Egy percre még kiállja örült reménységgel ezt a tekintetet. De a fel-türemlett szemhéjak ránca nem mozdul. A tompa fekete szembogarakból hiányzik az emberi gondolat . . . És mégis . . . talán egy másik gondolat? . . . Villámgyorsan felismeri a gúnyt . . . A halál urának, az emberek tolvajának kihívását . . . Ő az.

– Te vagy az. Rádismerek – kiált fel a szerencsétlen öreg pap, tompa, szagztatott hangon. Ugyanakkor úgy érzi, mintha ereiből minden vér jégesőként ömlenék vissza szívébe. Lángoló, leírhatatlan fájdalom hasít át rajta, egyik vállától a másikig, benyomul bal karjába, egészen a megmerevedett ujjakig. Valami sohasem érzett, tisztán testi rettegés kiüríti keblét, mintha valami szörnyű száj mindent kiszívna belőle. Megmerevül, hogy ne kiáltson segítségért.

Minden életbiztonsága megszűnt: a halál közeli, biztos, fenyegető. A rettenthetetlen ember kétségbeesett erővel küzd ellene. Megbotlik, egyet lép, hogy visszanyerje egyensúlyát, megkapaszkodik az ágyban, mert különben elesnék. Ebben az egyszerű hibás lépésben egy nagyszerű akarat negyven éve pazarlódik el egy másodperc alatt, azért az utolsó, természetfeletti igyekezetért, hogy egy pillanatra megállítsa a sorsot.

Így hát igaz: amíg az éj nem borul rá rejtegetőn, a makacs hóhér, aki úgy szórakozik az emberekkel, mint játékszerrel, körülveszi varázslataival: hívogatja, megtéveszti, parancsol és hízeleg, remélni enged és kétségbeejt, minden hangon szól, angyal vagy ördög, végtelen, hatékony és hatalmas, mint az Isten. Mint az Isten! Jaj, mit szá-

mít a pokol és minden tüze, ha egyszer, csak egyetlenegyszer eltaposná valaki a szörnyű gúnyt! Lehetséges lenne, Isten akarná, hogy a szolga, aki őt követte, helyette a legyek nevetséges királyát, a hétszer koronázott Állatot találja? A keresztet kereső ajak, a kar, mely azt át akarja ölelni, csak ezt fogja kapni? Ezt a hazugságot? . . . Lehetséges ez? Ismétli halkán a lumbres-i szent. lehetséges? . . . És utána rögtön felkiált:

– Megtévesztettél!

(A metsző fájdalom, mely mint valami szörnyű szíj övezte, kissé enged szorításából, de lélegzete akadozik. Szíve lassan ver, mintha vízből húzták volna ki. „Egy pillanatom van még” – mondja magában a szerencsétlen ember, miközben ólomlábat egymásután fel emeli a földről.)

De nincs ami, megállítaná: összeszorítja állkapcsait, minden erejét egy gondolatba sűríti s a győztes ellenfél felé indul és kiszámítja útét. A lumbres-i szent a merev karocskák alá csúsztatja kezeit s kissé felemeli a kis hullát. A fej visszahanyatlik, egyik vállról a másikra billen, majd mereven hátracsúszik, mintha az elkényeztetett gyerekek szép fáradt mozdulatával ezt mondaná: „Nem . . . nem!” De mit törődik a kemény, reményének végső határáig elcsigázott paraszt, akit természetfeletti harag tart állva, az ilyen őszérzéssel, gyerek vagy félisten haragjával?

Felemeli a fiúcskát, mint egy ostyát. Vad tekintetet vet az égre. Hogyan lehetne leírni a hős kétségbeesett kiáltását, átkát, aki nem könyörületet és bocsánatot kér, hanem igazságot! Nem, nem! Nem kéri ezt a csodát: Követeli. Isten tartozik neki ezzel, Isten megadja neki, vagy minden csak álom. Ki az úr kettőtök közül, mondd, ő vagy Te! Ó, micsoda örült, örült szó, de azért tör ki belőle, hogy az éég visszhangozzék és megtörje a csendet! Örült szó, szeretetből fakadt istenkáromlás! . . .

Annak, aki elküldte a halált az emberek közé, talán megadatott a hatalom, hogy megsemmisítse magát az életet is, hogy visszaadja a semminek, melyből valaki létrehozta. Szenvedése hiábavaló volt, lehet! De élt benne hit. – Mutasd meg Magad –, kiált fel azzal a belső hanggal, mely által megnyilatkozik a láthatatlan világban az ember megfoghatatlan hatalma – mutasd meg Magad, mielőtt örökre elhagynál engem! . . . Ó, szájalomraméltó öreg pap, aki mindenét a

szélbe szórja, hogy jelt kapjon az égtől! És ezt a jelet nem fogják megtagadni tőle, mert a hit, mely hegyeket mozgat meg, egy halottat is fel tud támasztani . . . De Isten csak a szeretetnek adja magát.

VIII.

Magától a lumbres-i szenttől csak egyetlen nagyon rövid beszámolónk van, néhány sebtiben írt feljegyzés, melynek formájából az örüllettel határos lelki zavarra lehet következtetni. A feljegyzések oly suták és gyerekesek, hogy átdolgozás nélkül lehetetlen közzéadni őket. Semmi sem emlékeztet bennük a kétségbeesés minden csábításán átment rendkívüli emberre; ellenkezőleg, inkább a régi lumbres-i plébánost találjuk meg bennük, gyermekes alázatával, tisztelettudásával felettesei iránt, sőt még valami kissé alantas hódolatot is, szolgai félelmet a közvéleménytől, nagyfokú bizalmatlanságot önmaga iránt, s mindez valami gyógyíthatatlan, mély levertséggel párosul, melyből tisztán lehet következtetni szomorú végére.

Mindazonáltal néhány sor megérdemli, hogy kiemeljük a feledésből: azok a sorok, ahol szinte szóról-szóra leírja csodálatos élményének utolsó pillanatait s csak azzal törődik, hogy mint egyetlen tanu pontosan rögzítse le a tények egymásutánját. Íme:

„Egy-két percig karjaimban tartottam a kis halottat, majd fel akartam emelni a Kereszt felé. Bármilyen könnyű volt is, alig bírtam kezemben tartani, mert balkarom szinte megbénult a fájdalomtól. Mégis felemeltem. Ekkor a Megváltóra szegeztem tekintetemet és felidéztem emlékezetemben szegény életem minden vezeklését és fáradalmát, a jót, melyet olykor véghezvihettem, az elnyert vigasztalásokat: s mindent fenntartás nélkül felajánlottam azért, hogy az ellenséget, aki szüntelenül üldözött s most még az üdvösség reményét is el akarta orozni tőlem, egy hatalmasabb valaki alázza meg végre előttem . . . Ó, atyám, mindent feláldoztam volna ezért, még az örök életet is! . . .

. . . Atyám, nagyon is igaz: az ördög, aki hatalmába kerített, elég erős és elég álnok, hogy megtévessze érzékeimet, elvakítsa ítélőképességemet, összekeverje az igazat a hamissal. Már előre meghajlok az ön határozata előtt. De a csoda ott él a szemekben, melyek látták, és a kezekben, melyek hozzáérttek . . . Igen! Egy megmérhetetlen vil-

lanásban, a halott mintha feléledt volna. Éreztem, hogy felmelegszik és megremeg kezeim között. A hátraesett kis fej felém fordult . . . Láttam, hogy szempillái megrezzennek és tekintetébe élet költözik . . . Mindezt láttam. Ebben a pillanatban egy belső hang megszólalt: *Numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, et justitia tua in terra oblivionis?* Már kinyitottam számat, hogy utána mondjam, amikor ugyanaz a metsző, kimondhatatlan fájdalom, melyet nem tudok semmihez sem hasonlítani, megint leterített. Egy másodpercig még igyekeztem tartani a kis testet, de kicsúszott kezeim közül és visszaesett az ágyra. Ekkor szörnyű sikoly csattant mögöttem”.

Valóban hallotta ezt a sikolyt, mely után még szörnyűbb nevetés következett. Ekkor kirohant a szobából, mint valami tolvaj, ki a nyitott ajtón, a napsütötte kerten át, nem fordult hátra, nem látott mást, csak ismeretlen árnyakat, kinyújtott karjával félrelökte őket . . . Mögötte egymásután elcsitultak a hangok és egyetlen, határozatlan morajban egyesültek, azután az is megszűnt . . . Még néhány lépést futott, mélyet lélegzett, kinyitotta szemét. A lumbres-i út töltésén ült részeg tekintettel, kalapja a földön hevert. Kocsi haladt el mellette sebesen az aranyló porfelhőben és a bakon ülő ember barátságosan mosolygott, míg ostorával felé intett . . . „Álmodtam hát?” – kérdezte magától dobogó szívvel a szerencsétlen pap.

A luzarnes-i plébános állt előtte, sápadtan, lihegve, hebegve. De a szerencsétlen pap láttára, aki nagynehezen feltápáskodott s fedetlen fővel állt előtte (csapzott ősz hajával vén diákra emlékeztetett), lassankint visszanyerte fölényét és nyugodtságát.

– Szerencsétlen! – kiáltott a későbbi kanonok, mihelyt érezte, hogy illő keménységgel bír beszélni. – Szerencsétlen! Szánalmas állapotban van, és sajnálom önt. De magamat is sajnálom, hogy engedtem örült tervének s újabb szörnyű szerencsétlenséget zúdítottam erre a szegény házra, s egy nevetséges látvánnyal mindenki – igen! – mindenki előtt megcsúfoltam, méltóságunkat . . . És aztán így elfutni! Jaj, kedves kollégám, ezt a gyávaságot nem vártam volna öntől . . . És most (folytatta néhány pillanatnyi csend után, mialatt behunyt szemmel önmagát hallgatta), és most, mit akar csinálni?

– Mit csináljak? – felelt a lumbres-i szent. Elkövettem valami hibát, de nagyságát éppen csak hogy sejtem. Csak Isten ismeri. Teljesen megérdemlem az ön megvetését.

Halkan még néhány értelmetlen szót dadogott, majd hosszasan tétozott s azután alázatosan, földreszegzett fejjel s majdnem érthetetlen hangon így szólt:

– És most . . . és most . . . ha lenne szíves megmondani nekem . . . a kis halott, akit karomban tartottam . . . ?

– Ne beszéljen róla! – vágott közbe kiszámított nyerseséggel a luzarnes-i plébános.

Donissan abbé megremegett e szavakra s válsz helyett csak különös tekintetet vetett bírójára.

– A majdnem szentségtörő komédia, melyet (minden rosszakarattal nélkül, szegény barátom) eljátszott, olyan fordulatot vett, amiről, úgy látszik, nincs tudomása . . . Beszéljünk komolyan! Lehetetlen, hogy ne látta s ne hallotta volna . . .

– Hallottam . . . hallottam . . . – válaszolt a lumbres-i szent. – Mit hallottam?

– *Mit hallottam!* – kiált fel az egykori tanár. – Nem értem magát. Már azon sem csodálkoznék, ha csak elképzelt hangokat hallott volna. De nem akarom elhinni, hogy ön, a béke szolgálja, nyugodt szívvel hagyott volna a faképnél egy asszonyt, egy anyát, aki majdnem belehalt ebbe az utálatos komédiába* és aki ebben a pillanatban tombol, mint az őrült.

De amikor az öreg pap őszinte meglepetéssel nézett rá, lehalkította hangját és az ostoba emberek hadarásával folytatta, akik minél előbb túl akarnak esni a rossz hír vagy tragikus esemény elmondásán:

– Így hát fogalma sincs semmiről! Nem tudja, hogy a szerencsétlen asszony beosont maga mögött a szobába? Hogy mi történt bent, önnek jobban kell tudnia . . . Kiáltást hallottunk s harsogó kacajt . . . Aztán úgy ment át a konyhán, mint az őrült . . . Az asszony követni akarta; alig bírtuk visszatartani; szörnyű látvány volt . . . De igazán nem lehet csodálkozni, hogy egy gyöngé kétségbeesett asszony az ön szavának hatása alá került, hogy viselkedésének és felhevült képzeletének varázsa átragadt rá, hiszen én magam is . . . az én hideg fejem

*Ismeretes, hogy Havret asszony néhány hónappal később, egy lumbres-i zarándoklat alkalmával, meggyógyult.

Nem érdektelen megállapítani, hogy a számtalan csodálatos megtérés között ez a csodálatos gyógyulás az egyetlen, melyet a mai napig Donissan abbé közbenjárásának lehet tulajdonítani.

is... az előbb... azon a ponton volt, hogy kételkedjék a valóságban és a hamis látszatban... Az asszony csak ezt hajtogatta: „Él! Él!... Életre kel!...” Azt akarta, hogy maga után fussanak és hozzák vissza... Irgalmas ég!

Egy pillanatra megáll, mélyet lélegzik és keresztbefont karral így szól:

– Így történt a dolog... Mit szól hozzá?

– Végem van – válaszol a lumbres-i plébános nyugodtan és ki-egyeneseedik.

Majd mintha követné tekintetével a felhőtlen égbolton láthatatlan ellenséget.

– Végem van – ismételte... – Őrült voltam... veszedelmes őrült... Birája leszek önmagamnak – igen – ártalmatlanná kell ten-nem magamat... Egyetlen reményem maradt: kevés, nagyon kevés időm van már hátra... Barátom, az előbb is éreztem a vég első rohamát, melyről azt hittem... szóval, valami rejtélyes fájdalmat. Érzem, minden percben rámtörhet kettőzött erővel s elragadhat...

„Aprólékosan leírta nekem – jegyzi fel a luzarnes-i plébános, a már említett jelentésben – az *angina pectoris* jellegzetes rohamát. Ezt meg is mondtam neki kíméletlenül. Szívesen adtam volna néhány tanácsot (sajnos, tapasztalatból, mert szegény anyám ebben a szörnyű betegségben halt meg). De miután kétszer elismételtette velem az *angina pectoris* kifejezést, melyet nem ismert, felvette a földről kalapját, kabátujjával megtörölte és nagy léptekkel útnak indult, anélkül, hogy ügyet vetett volna szavaimra.

IX.

Hosszú az út hazafelé, végtelen hosszú! A megvert hadak útja az estben, céltalanul, a felkavart porban! De menni kell, gyalogolni, amíg még dobog ez a szegény szív – céltalanul, hogy elkoptassuk az életet – mert nincs nyugalom, amíg a nappal tart, amíg a kegyetlen csillag ránktekint a láthatár felett egyetlen szemével. Amíg a szegény, öreg szív dobog.

A falu első háza, majd a rövidebb gyalogút egyetlen sövények között, réteken és gyümölcsösökön át a temető bejáratához vezet, a templom árnyékában. S mint valami árnyék, itt van a lumbres-i templom is.

Észrevétlenül belépett a sekrestyébe vezető kis ajtón. Leroskad egy székre, tekintete a padló tégláira mered, kezeivel kalapját szorítgatja, még nincs ereje, hogy zilált gondolatait elrendezze, csak értelmetlen figyelemmel hallgatja a vér szabályos lüktetését nyakának ütőerében.

Hová lett a lázongó, dacos aggastyán! Haláláig egy másodpercre sem találja meg a szükséges erőt, hogy összegyűjtse emlékeit vagy szétbogozza őket. A tisztánlátás puszta gondolata is, melyet csak ilyen fájdalommal érhet el, utálatos és elviselhetetlen előtte. Inkább csak maradjon tovább ebben a félálomban! A fáradtság nagyon kemény volt, a zuhanás nagyon mély. A mindennapi kísértések csak gyereklátékok; egyhangú kérdőzés, a bíró rosszindulatú fecsegéséhez hasonló ismételtetés. De őt maga a hóhér vallatta.

Kezét öntudatlanul keblére szorítja, arra a pontra, ahol az elaltatott fájdalom gyökere van. De ha retteg is az újabb, halálos rohamtól, a félelem, hogy kollégái majd elítélik s megtárgyalják, a püspök megdorgálja és megbünteti, még jobban szorongatja szívét. Könnyek tolnak szemébe. A kis asztal mellé húzza székét és üres fejjel, riadt szívvel és a fenyegetéstől görnyedt háttal nekikezd, az írásnak: szép olvashatóan, tisztán, mint valami kis elemista, írja az esetleges vizsgálat számára azt a jelentést, melyből fentebb már idéztünk néhány sort.

Ír, áthúz, tép. De minél jobban akarja lerögzíteni a részleteket, annál inkább szétfoszlik agyában csodálatos élménye. Már fel sem ismeri; idegenül áll előtte. S míg azon erőlködik, hogy élményét megint megragadja, éppen ez az erőlködés tépi szét az emlék utolsó, vékony szálát s ő üres szemmel, érzéketlenül könnyököl az asztalra.

Meddig marad így és nézi, anélkül, hogy tisztán látná a vastag falba vágott szűk rácsos ablakot, mely mögött a naptól hol feketének, hol zöldnek tetsző bodzafa ágát lengeti a szél? Az ember, aki délben azért jött, hogy az úrangyalát harangozza, az ajtóba vésett kis ablakon keresztül látta földrehullt kalapját és breváriumát, melynek szentképei és jelzőlapjai szétszórva heverték a padlón. Ötör egy első áldozó fiúcska, Sebastien Mallet, aki elfelejtett könyvéért jött, zárva találta az ajtót, s mert hiába kopogott, eltávozott. „Nem mertem erősebben kopogni, sem szólni – mondta később –, mert a templom már tele volt emberekkel és féltem, hogy megkérdezik, mit akarok.”

Valóban, az az időpont volt, amikor a zarándoktömeg, melyet az autóbusz minden nap Lumbres-be szállít, már ott tolong a szent

gyóntatószéke körül, az angyalok kápolnájában. A különös tömegben rengeteg tragikus vagy komikus alak súrolja egymást: híres bábok, akiket egy nagy lélek izzása a mindennapok hazugsága fölé emelt néhány pillanatra, visszahelyezve őket emberi méltóságukba. Ma este még a szokottnál is nagyobb tömeg nyüzsgött az öreg templomban: a várakozástól idegesen vagy talán valami homályos előérettől gyötörtén . . . Ahányszor a főkapu kinyílt, a nyugtalan arcok a küszöb felé fordultak – ezek a feszült, felejtethetetlen zárandokarcok –: egy pillanatig fényárban úsznak, majd megint elnyeli őket a homály. A halk suttogások, a nyugtalan, kézzel elfojtott köhécselések, a kíváncsiság és türelmetlenség ezer apró mozdulata, mind valami különös zajban sűrűsödik össze, mint nyáj topogása viharban és esőben. De hirtelen még ez a zaj is megszűnt; minden elhallgatott. A sekrestye ajtaja megcsikordult az ünnepélyes csendben. A lumbres-i plébános megjelent.

– Istenem, milyen sápadt! – szólalt meg egy női hang, valahol hátul a templomhajóban. .

A felkiáltást mindenhol meghallották és a varázs megtört. A nyáj megtalálta pásztorát és fellélegzett.

Az öreg pap már megindult lassan gyóntatószéke felé, feje kissé lebillent jobb vállára, keze még mindig szíven pihent. Az első lépésnél azt hitte, hogy elesik. De a tömeg örvénye céljához sodorta; mögötte már összecsapott az áradat. Még egy pillanat, s már martaléka lett.

Már nem menekül meg. Állva marad a sűrű sötétben, meggörnyedten, tarkója a tölgyfatehető súrolja, lélekzet után kapkod. Odadobja a szenvedésnek érzéketlen, megalázott testét, földi hüvelyét. Fásult türelme még a hóhért is elfárasztaná.

De ki bírma elfárasztani azt a lényt, aki láthatatlanul figyel és elégtelen szemléli haláltusáját. A nyomorult aggastyán, aki egy pillanatra fellázadt és majnem győzött, most kénytelen élete végéig maga felett érezni ezt a hatalmat, akivel dacolni mert . . . Adná Isten, hogy legalább szemtől szembe felismerné ellenségét! De nem ezt a hangot, ezt az utolsó kihívást fogja hallani . . . A metsző fájdalomon keresztül öntudata fokozatosan viszatér és hallgat . . . Hallgatja a mindjobban érthető . . . egyhangú . . . kérlelhetetlen suttogást. Felismeri . . . Ők azok. Egyik a másik mellett, férfiak és nők, mind itt vannak! Lehelletük nem olyan undorító, mint tisztátalan szavuk, a bűn szomorú litániái, évszázadok óta bemocskolt szavak; a használat gyalázatosan

megvakította őket, atyák szájából mentek a fiúk szájába, olyanok, mint valami rossz könyv leggyakrabban olvasott lapjai, melyekre a bűn rányomta pecsétjét ezernyi piszkos ujjával. Halmozódnak a szavak; lassankint elborítják a lumbres-i szentet, aki még mindig áll. Hogy sietnek! Milyen gyorsan beszélnek! . . . De mihelyt lélegzethez jutnak, majd meglátjátok – jaj! Meglátjátok e szörnyű gyermekeket! – Hogyan keresik, tapogatják ajkukkal a kedvelt méregtől duzzadó ocsmány emlőt, melyet Sátán kifacsar számukra! . . . Halálodig, emeld kezed, bocsáss meg, oldozz, előre legyőzött Kereszt embere!

Figyel, válaszol, mint álomban, de rendkívüli éberséggel. Agya sohasem volt szabadabb, ítélőképessége gyorsabb és élesebb, míg teste csak a növekvő fájdalomra figyel, arra a határozott pontra, ahonnan a metsző fájdalom kisugárzik, mindenfelé kiterjeszti csodás ágait, vagy az idegszálakon futkos ide-oda, mint a varrógép hajócskája. Oly mélyre hatolt, hogy szinte elérte azt a pontot, ahol a lélek elszakad a testtől, szinte két részre osztja az embert . . . A lumbres-i szent csak a lelkekkel törődik haláltusájában. Látja őket, azzal a tekintettel, mely áthatol a zárt szemhéjon, – csak őket látja . . . Odatapad a zajló rácshoz, oldalát fájdalmasan a székhez szorítja, melyre nem mer leülni, tátott szájjal szívja be a fülledt levegőt, a verejték patakzik róla –, de ő csak ezt az alig érthető mormolást hallja, térdeplő gyermekeinek szégyenkező hangját. De akár beszélnek, akár hallgatnak, a nyugtalan nagylélek már megelőzte vallomásukat, parancsol, fenyeget, könyörög! A Kereszt embere nem azért van itt, hogy győzzön, hanem hogy haláláig bizonyosságot tegyen a vad alattomoságról, az igazságtalan és ocsmány hatalomról, gonosz ítéletről, mely ellen Istenhez föl-lebbez. Nézd Uram ezeket az erőtlén gyerekeket, hiúságukat, mely oly könnyű és röpké, mint a méh, állhatatlan kíváncsiságukat, rövid, tökéletlen eszüket, szomorú érzékiségüket . . ., hallgasd kopott s egyúttal alattomos beszédüket, mely mindent csak kívülről fog fel, csupa kétértelműség, eléggé határozott, ha tagadnia kel, mindig gyáva, ha igent kell mondania, rabszolga vagy lakáj nyelve, szemtelen és hízalgő, rugalmas, alattomos, nemtelen. *Pater, dimittie illis, non enim sciunt quid facient!*

X.

– Sajnos! – tette még hozzá a luzarnes-i plébános – meglehetősen nagy árat kellett fizetnem egykor tapasztalatomért! Szerencsétlen kollégám majdnem meghalt előttem angina pectoris rohamában és maga is mindjárt meggyőződhet . . .

Míg így beszélt, nagy léptekkel ment a Lumbres felé vezető úton és a chavranches-i fiatal orvos sietve haladt mellette. A még tejfölösszájú orvos, aki néhány hónapja telepedett le, nagy s nem egészen érdemtelen hírnévnek örvendett. Fölényes beszéde, diákos merészségei és mindenekelőtt az a mód, ahogyan betegeit kezelte, minden szívet meghódított számára. Nem akadt polgárasszony, aki nem ábrándozott volna arról, hogy ez a szemtelen száj éppen lánya előtt fog valamásra nyilni, és két gyakorlott erős keze rajta segít és mint a mitológiai lándzsa meggyógyítja az általa okozott sebet. Nem akadt haladokló, aki ne vágyott volna arra, hogy ágyánál néhány bátorító, borsos szavát ne hallja, melyet ő *mezza voce* és kannibáli tréfálkozással osztogatott. Mert ez a piperkőc már nem vesződött azokkal, akik az ő kezelése következtében táncoltak át a másvilágra, amint mondta.

– Istenem! Ez könnyen lehetséges, abbé – felelte engesztelékeny hangon.

A luzarnes-i plébános tanácsára hívták nagysietve Havretnéhez; a legerősebb rohamban találta, melynek csak a teljes kimerülés vetett véget. Estefelé, amikor a beteg elaludt, a plébános így szólt:

– Kedves doktorom, szeretném valami személyes szívességre kérni: ugye, autója hét óra felé jön ide vissza? Most éppen öt óra. Kísérjen el szép lassan Lumbres-ig. Onnan telefonálhat soffőrének, hogy jöjjön érte. Közben alaposan megvizsgálhatja szegény kollégámat s megtudom véleményét.

– Már régóta tudja! – felelt a fiatal orvos mosolyogva. – Hiányos táplálkozás, semmi torna, az örökös egészségtelen plébánia, a nyirkos templom, sötét és levegőtlen gyóntatószék, középkori higiénia, szavamra . . . eltekintve az *angina pectoris*-tól, többre igazán nincs szükség, hogy egy amúgyis elgyengült szervezet tönkremenjen! . . . De hát mit csináljak vele?

– Mindenkinek megvan a maga hivatása – mondta rá finoman a luzarnes-i plébános. – Életcélunk az, hogy emberségesek és résztvevők legyünk a gyengék iránt. Mit törődik ön azzal, hogy szegény kar-

társam ilyen vagy olyan? S ha igaz, amit mond, akkor is csak a hivatás elferdülésének egyik esetével állunk szemben, mely megérdemli a kutató érdeklődését és az orvos gyógykezelését . . .

– Jó! Jó! Önnel megyek – válaszolt beleegyezően a chavranches-i orvos.

Így határozták el, hogy együtt mennek – s majdnem azonos érzelmekkel – Lumbres-ba. Amikor a faluhoz értek, permetezni kezdett az eső; a fehér út lábuk alatt sárgás lett; borostyánszagú köd lebegett felettük. Meggyorsították lépteiket. A temetőkert fűvén és bokrain patakzott a víz; a szüntelenül becsapódó és kinyíló rácsos kapu szármalmasan csikorgott és az esőtől ostorozott szürke templomkapu íve a halódó árnyékban olyan volt, mint feszülő és remegő vitorla. Aztán egymás mellett beléptek a már csaknem kihalt templomba.

Itt a luzarnesi plébános atyailag kísérőjének vállára tette kezét és halkan így szólt:

– Gambillet úr, szívesen megkíméltem volna ettől a talán kellemtelen templomi látogatástól, de azt hiszem, hogy itt kellemesebb várakozni, mint a plébánia valamelyik szobájában, mely éppoly hideg és csupasz, mint a társalgó a klarisszáknál. Különb is a tömeg nagy része szerencsére már elszéledt. A gyóntatószék, úgy látom, üres, és ha tisztelt kartársam kissé kipihente magát a sekrestyében, remélhetőleg nem ellenkezik, hogy velünk jöjjön a plébániára.

Így szólt s azután eltűnt. A fiatal orvos, aki mozdulatlanul állt a szenteltvíztartó mellett, már csak távolodó hangjának visszaverődését hallotta, ajtó csapódott, bakancsok csoszogtak a kőkockán. Elkésett jámbor asszonyok mentek el előtte apró léptekkel, s míg hozzáértek a márványtál pereméhez, komoly szemekkel rápillantottak. Azután a sekrestyés paraszt eloltotta az utolsó lámpákat is. Végül ismét feltűnt a luzarnesi plébános.

– Érthetetlen! – szólt. – Úgy látszik, kartársam már elhagyta a templomot, nem találjuk itt sehol. Különb is a gyóntatás már legalább háromnegyed órája véget ért . . . Meg kell győződnünk róla, Gambillet úr . . . Biozonyosan a temetőkapun át ment haza . . . Ne sajnálja ezt a kis fáradságot – tette hozzá barátságos hangon, melynek lehetetlen ellenállni.

– Nagyon szívesen – felelte lekötelezően a chavranches-i orvos. – Autóm hétre ér ide; van elég időm . . . Hanem az ön haldokló barátja, abbé, még mindig elég fürge . . .

Gondolatát szórakozott füttel fejezte be. Mert türelmetlenség nélkül, férfias fegyelmezettséggel várt a pillanatra, amikor rákerül a sor, és méltatlannak tartotta volna, ha izgatottnak mutatkozik. De az öreg Marthe, akit a társalgóban kikérdeztek, nem tudott felvilágosítást adni; visszatérése óta még nem látta urát s nem is várta ilyen korán.

– Szegény jó gazdám mindig lehetetlen időben vacsorázik és nem egyszer térdénállva tölti az éjszakát az angyalkápolna kövén. Most is ott van, uraim, olyan bizonyos ez, mint ahogy itt állnak! Megtalálják az ámpolnás-asztal mögött a sarokban. Ez a kedves helye . . . olyan egyedül érzi magát ott, mint a legmélyebb erdőben.

– Ladislás! – szólt a sekrestyészhez, aki most megjelent a küszöbön, karján nagy rakás fehérneművel – te talán láttad őt, mikor körüljártad a templomot?

De a paraszt a fejét rázta.

– A templomot hatkor csukják – magyarázta az öregasszony – és Ladislás csak kilenckor nyitja ki, az esti imára és szentségimádásra. Ezt az időt arra használja fel plébánosunk, hogy némi rendet csináljon ott és a maga módján mindent elkészítsen . . . Tessék csak elképzelni! Engedélyt kapott a püspök úrtól, hogy az Oltáriszentséget egész éjjel kiteheti! . . . Odaadod az uraknak a kulcsot? – kérdezte némi zavarral a sekrestyéstől.

– Inkább elmegyek velük – felelte mogorván a sekrestyés. – A szabály szabály. Előbb azonban eszek egy falatot és leöntöm egy pohár borral.

A jóasszony megcsóválta háta mögött a fejét s így szólt:

– Sejtettem. De nem tart sokáig, alig eszik valamit. Látják, mindig ilyen mogorva, de olyan jóakarátú, mint egy gyermek.

– Akkor hát megvárjuk – mondta a luzarnes-i plébános bosszúsán s közben kérdőleg tekintett kísérőjére.

– És . . . És tanácsolnék még valamit – kezdte el az öreg Marthe, miután köhintett egyet, hogy tisztább legyen a hangja. – A mellettünk levő szobában (szentünk oratóriumnak nevezi, mert néha itt is gyóntat) valami nagy úr ül, csak azért jött messziről, hogy plébánosunkat lássa; öregúr, piros gombbal a kabátján, nagyon kedves, tisztességes úr, valószínűleg már hosszúnak találja az időt.

– Talán valami nyugdíjas tábornok? . . . – vélte az egykori kémia tanár, jelentős mosollyal.

– Itt a névjegye, itt az asztalon, uraim – szólt csalódottan az öregasszony. – De olyan szelíd, finom szeme van! Nem, nem lehet katonára!

Gambillet felemelte a kartonlapot és elpirult, mint egy gyermek.

– Ó! Ó! Ez már más! – jegyezte meg szakértőn.

Odaadta a névjegyet a luzarnes-i plébánosnak, aki megtántorodott.

– Antoine Saint-Marin . . . – hebegte a későbbi kanonok nedves ajakkal.

– A Francia Akadémia tagja – mondta rá a másik, mint a visszhang.

A fiatal orvos kihúzta magát s egy pillanatig mintha keresett volna valamit, aztán így szólt az öregasszonyhoz:

– Vezessen be hozzánk minket.

XI.

A híres aggastyán félszázad óta egyeduralkodója az iróniának. Szelleme azzal kérkedik, hogy nem tisztel semmit, de valójában mindenkinél simulékonyabb és szelídebb. Ha a szemérmes vagy haragot mímeli, ha csipked és fenyeget, csak urai tetszését akarja fokozni és mint az engedelmes rabszolganő, hol harap, hol cirógat. Álnok szájában a legvilágosabb szó is kétértelmű, még az igazságnak is hamis. Az évtizedek nem tompították kíváncsiságának életét (ez tölti be az erény szerepét az öreg szemfényvesztőnél), s ez a kíváncsiság szüntelen megújulásra ösztönzi, arra, hogy mindig tükör előtt üljön. Mindegyik könyve útjelzőkő, melynél az elmenőre vár. Mint valami utcalány, akit a bűn keserű tapasztalata kitanít és ravasszá tesz, ő is tudja, hogy a mód, ahogyan nyújtunk valamit, fontosabb, mint amit nyújtunk, és olyan szenvedélyesen mond ellent magának s tagadja meg magát, hogy a végén sikerül mindig valami új embert állítania az olvasó szeme elé.

A fiatal tanárok, akik körülveszik, égis magasztalják művészi egyszerűségét, mondatát, mely olyan körmönfont, mint egy színházi szende, dialektikájának tekervényeit, rengeteg tudását. A gerinctelen, szenvtelen faj mesterként tiszteli. Élvezik a tehetetlenség látványát, mely ha mást nem tud, legalább kigúnyolja azt, amit nem bír átölelni és követelik részüket ebből a terméketlen szerelemből. Nincs gondol-

kodó lény, aki több gondolatot gyalázott volna meg, több tiszteletre-méltó szót szentségtelenített volna meg, aki gazdagabb zsákmányt dobott volna a csürhének. Először fölényes ajkbiggyesztéssel kijelenti az igazságot, majd lapról-lapra elárulja, megcsalja, tréfát űz belőle, míg végül az utolsó sorban és a végső bukfenc után ott didereg meztelenül a győztes Sganarelle térdén. És a kis társaság, mely nemsokára vad és elszánt tömeggé nő, már finom mosollyal köszöni az idestova százéves kölyök újabb tréfáját.

– Az utolsó görög vagyok – mondja magáról különös, fanyar mosollyal.

És egy tucat agyalágyult azonnal ünnepelni kezdi és fülsiketítő kiáltozással felébreszti a megdöbbszent Múzsákat. Mert a szörnyű agastyán azzal kacérkodik (s ez egyúttal legcinikusabb bája is), hogy úgy tesz, mintha a fenséges istennő ölében várna a dicsőségre, s közben hozzásimul a szűzi övhöz, melynek ráncaiban el-eltevévednek öreg kezei . . . Különös, szörnyű csecsemő!

Már régen elhatározta, hogy ellátogat Lumbres-be, és csatlósai nem titkolták az avatatlanok előtt, hogy az egész egy új könyv kedvéért történik. „Az élet véletlenségei – magyarázta környezetének azon a bizalmasan pökhendi hangon, melyen a körüti szkepticizmus gyöngyszemeit (ő ezt klasszikus bölcsességeknek nevezi) osztogatja – az élet véletlenségei megengedték, hogy néhány szent közelébe kerüljek, ha ugyan szabad ezzel a névvel illetni azokat az egyszerű erkölcsű és ártatlan lelkületű embereket, akiknek országa nem e világra való és akik, mint mindnyájan, az áltatás kenyerével táplálkoznak, de rendkívüli étvággyal. De ezek az emberek majdnem ismeretlenül élnek és halnak meg és örületük ragálya nem terjed messzire. Bocsságuk meg, hogy ilyen idős korban térek vissza gyermekálmokhoz. Szeretnék saját szememmel látni egy más szentet, valódi, csodatevő, szóval valami népszerű szentet. Ki tudja? Talán azért megyek Lumbres-be, hogy ott fejezzem be életemet, annak a jó öregnek karjaiba?

Ezt a kijelentést s a többit is, sokáig szeretetreméltó szeszélynek vélték, pedig valami nevetséges szeméremmel őszinte érzelmet fejeztek ki, mely aljas volt, de emberi: piszkos halálfélelmet. A híres író, szerencsétlenségére, nem középszerű, csak megvetendő. Erős egyénisége, mely fájdalmasan összepréselődött könyveiben, a bűn útján szabadult fel. Hasztalan igyekszik mindenki előtt rejtegetni fokozott szkepticizmussal és gúnnyal az ocsmány titkot, mely néha átizzad

szavain. Minél öregebb lesz, annál jobban érzi a nyomorult, hogy összegabalyodik saját hazugságának hálójában s hogy napról-napra kevesebbet nyújtanak növekvő falánkságának az előételek és nyálánkságok. Nem bír önmaga fölé kerülni, tudatában van az undornak, mit maga körül áraszt, s mert csak csellel és kitartó ravaszsággal talál alkalmat a kielégülésre, falánkul mindenre rácsap, amit ínyével elérhet s aztán szégyenkönyveket hullat az üres tányér fölé. A gondolat, hogy valamit le kell győznie és hogy még a legrövidebb csábítási komédia is időbe kerül, a mindig lehetséges fizikai csódtól való félelem, szeszélyes mohósága, mindez már előre elveszi kedvét a kalandoktól. Valamikor házvezetőnőket tartott s vigyázott a látszatra; ma lompos cselédlányok vették át a szerepet és zsarnokoskodnak házában. Igyekszik mentegetni bizalmaskodó hangjukat, szívtetpő kedélyességet színlel, elfordítja a figyelmet a hamisan csengő kacajtól, miközben lopva a kurta szoknyára tekint, melyre majd mindjárt odahajtja fehér fejét.

De ez a sivár züllés csak kimeríti, anélkül, hogy kielégítené; mélyebbre már nem sülyedhet, elérte torz poklának fenekét. A forró és sürgető vágyat valami nagyon rövid, futólagos, pillanatnyi élvezet követi. Eljött az idő, amikor a szükség túléli az étvágyat: ez a testiség szfinxének utolsó talánya . . . Ekkor emelkedett fel a halál, mint valami harmadik cimborá, az öreg, tehetetlen test és a hasztalanul fácsart kéz között.

Sokszor megcírógatta könyveiben s azt hitte, hogy ami édes benne, fenéig kiürítette – mert a halál mindig ott állt hideg iróniája mögött, mint arc a tiszta és mély vízben – százszor megálmodta és kiélvezte és most nem ismerte fel. Túlságosan közelről látta, szájuk szinte összeért. Lassú öregkort képzelt el, szelíd és virágos lejtőt és lent megelégedett elalvást. De erre a meglepetésre, erre a fényes nappali betö-résre nem számított . . . Hogyan? Máris?

Szeretné elúzni a halál gondolatát vagy legalább elfátyolozni; végtelen erőt pazarol el ebben a nyomorúságos játékban. Alig meri bevallani rettegését legbizalmasabb barátainak, és azok csak félig értik meg őt; senki sem akarja látni a nagy ember szemében a tragikus tekintetet, melyben gyermeki rettegés tükröződik. Segítség! Kiált ez a tekintet. És a hallgatóság ujjong: Milyen csodálatos társalgó!

XII.

Gambillet úr a *Húsvéti Gyertya* híres szerzője felé indult és bemutatkozott nem minden szellemesség nélkül, mert volt benne némi malícia és találékonyság. Azután társa felé fordult és átadta neki a szót:

– A luzarnesi plébános úr – mondta – jogosultabb, mint én, hogy üdvözlje ebben a csoda-országban, a kis templom közvetlen közelében, melyet ön meg akar látogatni.

Antoine Saint-Marin hosszúkas sápadt arcával Sabiroux abbé felé hajolt és unottan szemügyre vette, tetőtől talpig.

– Kedves, nagyrabecsült mester – szólalt meg most ez kimért hangon –, nem mertem volna remélni, hogy valaha is ilyen közlőrl láthatom. A hivatás, melyet ezen a távoli vidéken betöltök, élet-hossziglan a magányra íté bennünket, és elég nagy szerencsétlenség, hogy a francia papságnak semmi kapcsolata nincs az ország szellemi elitjével. Legyen szabad e papság egyik legalázatosabb képviselőjének . . .

Sain-Marín magasra emelte finom, fehér kezét, melyet Clodius Nyvelin képe őriz meg az örökkévalóság számára.

– Az ország szellemi elitje, abbé úr, nagyon kellemetlen és lármás társaság: inkább csak azt tanácsolhatom, hogy tartsa távol plébániáiktól. Ami pedig a magányt illeti – tette hozzá könnyű mosollyal –, bárha engem is erre ítétek volna valamikor!

Az egykori kémia tanár egy pillanatig megzavarodott, majd ő is a mosolygást választotta. De a fiatal orvos már fesztelenül kezdett tré-fálkozni:

– Ugyan, ugyan, abbé! Úgy áll itt, mint egy polgármester, aki a város kapujánál várja a királyt. Kiváló vendégünk nem azért jött olyan messziről, hogy tömjénezzék. De ha szabad bevallanom, uram – folytatta és közben meghajolt Saint-Marín felé –, én még súlyosabb vétet akarok ön ellen elkövetni.

– Ne zavartassa magát – válaszolt szelíden a regényíró.

– Engedje megkérdeznem, milyen célból . . .

– Egy szót se többet, ha azt akarja, hogy becsüljem! – kiáltott a *Húsvéti Gyertya* szerzője. Ha nem csalódom, szeretné tudni, mi kész-tetett erre a kis útra? Nos, hála Istennek, éppúgy nem tudom, mint ön. Egy mű felépítése a legunalmasabb és leghálátlanabb munka, fia-

taleMBER; már az is elég, hogy könyveimet magamnak kell megírom, de az életemet nem én írom. Ez a lap itt még megíratlan.

– Remélem, hogy megírja – suttogta a luzarnes-i plébános –, talán szabad azt mondanom, hogy tartozik nekünk ezzel.

A híres mester némileg mindig ködös tekintete fölényesen végignézte az édeskés kéregetőt. Majd félig lezárt szemmel kérdezte:

– Így hát mindhárman azt várjuk, hogy mikor méltóztatik a szentnek? . . .

– Először a templom kulcsára várunk – jegyezte meg szellemeskedve az orvos –, és amíg a sekrestyésnek méltóztatik . . .

– Hogyan? – érdeklődött Saint-Marin, anélkül, hogy figyelemre méltatta volna a luzarnes-i plébános mozdulatát, aki szót kért.

De Gambillet már megelőzte és a maga módján elmesélte a nap eseményeit. Komolyarcú társa tízszer is közbe akart vágni, de a híres mester könnyed, türelmetlenséget kifejező mozdulata mindannyiszor visszalökte a semmibe. S amikor a regényíró mindent tudott, így szólt:

– Ennyit igazán nem vártam ettől a rosszul kezdődő naptól. Micsoda üdítő meglepetés: némi kis természetfeletti és csodás dolog!

– Természetfeletti és csodás? – tiltakozott komoly hangon a luzarnes-i plébános.

– Miért ne? – kérdezte hirtelen Saint-Marin s közben ártatlan el-lensége felé fordult.

(Bármily mélyre süllyedt is ez a nagy ember, a teljes csupasz ostobaság szégyent ébreszt benne. De mindenekfelett attól remeg, hogy saját képét pillantja meg más ember butaságában vagy gyávaságában, mint valami tragikus tükörben.)

– Miért ne? – ismétli s hosszú fogai közt nem annyira betűzi, mint inkább sziszegi a szavakat. – Mindnyájan reméljük a csodát, uram, és az egész szomorú világ velünk együtt várja. Ma vagy százezer év múlva, lényegtelen, csak jöjjön a szabadító esemény, mely a világ gépezetében valamit megmozdít. Nem bánnám, ha már holnap jönne és megelégedetten húnyhatnám be szememet. Milyen joga ébreszt fel álmomból a technika szörnyetege? Természetfeletti és csoda, ez két gazdagértelmű szó, uram, és egy becsületes ember csak vágyakozva ejti ki . . .

A luzarnes-i plébános, saját vallomása szerint, sohasem érezte magát ilyen igazságtalanul megalázva.

– Saint-Martin úr – magyarázta Gambillet barátjának – érzésem szerint inkább költő, mint filozófus és mások szavait a maga kénye-kedve szerint értelmezi. De miért lett egyszerre olyan mérges?

A *Húsvéti Gyertya* szerzője maga is zavarban lett volna, ha erre válaszolnia kell. Mert ösztönösen gyűlöli mindazt, ami hozzá hasonló, és anélkül, hogy önmagának bevallaná, keserű mámort élvez, ha magát másokban megvetheti. Mindenkinél jobban tudja, hogy milyen csekély és törékeny árnyalat választja el a hivatásszerűen szellemes embert az ostobaságtól, és az öreg gúnyolódó némely tökéletlen szószátyárban dühödten szimatol valami távoli rokont.

– Ha még nem látta a remetét – kezdte el megint az orvos, hogy megtörje a csendet – ismeri legalább a barlangját? Csodálatos egy ház! És a magány!

– Az előbb varázsa alatt álltam – válaszolt Saint-Marin. – Az életben csak a különleges és a rendkívüli dolog értékes, a várakozás perce és az előérzet. Erre itt jöttem rá.

Gambillet úr megbillentette fejét és jelentősegteljes mosollyal helyeselt. A nagy aggastyán pedig az ablakhoz lépett és hosszú ujjai végigsimították az üveget. A lámpafény megtáncoltatta árnyékát a falon: összezsugorodott, majd megint megnyúlt. A külvilágból csak az út sápadt foltját lehetett látni. És a mély csendben az orvos a körmök könnyű csikorgását hallotta a csiszolt üvegen.

Saint-Marin hangja hirtelen felriasztotta:

– Ez az ördögös sekrestyés azt akarja, hogy búskomorságban haljunk meg itt. Nagy számár vagyok, hogy itt várok és unatkozom, amikor még egy teljes napom van hátra. Mert csak holnap utazom vissza. Alaposan megtört a hosszú utazás!

– Különben is – jegyezte meg Gambillet úr – ha Sabiroux abbé képzelgéseinek van valami alapja, szegény kartársa nem lesz olyan állapotban, hogy önnel foglalkozzék.

– Mára elég, hogy megismertem azt a vidéki plébániát – válaszolt a híres mester. – Rendkívüli hely.

(Rámutatott a csupasz szobára, finom mozdulattal, mintha valami rendkívüli ritka csecsebecse lenne, mely kísértésbe hozza a műgyűjtőt.)

Ez a jelentéktelen mondat balzsam volt a luzarnes-i plébános hiúságára.

– Felhívom a figyelmét – szolt –, hogy ezt a helyiséget jogtalanul nevezik oratóriumnak: nagyabecsült kartársam ritkán tartózkodik itt. Valójában alig hagyja el szobáját.

– Hol van az? – kérdezte érdeklődve a *Húsvéti Gyertya* szerzője.

– Boldog leszek, ha odavezethetem – válaszolt készségesen a későbbi kanonok. – A lumbres-i plébános úr bizonyára megtisztelve érezné magát, és én csak tolmácsolom gondolatát.

Megfogta a lámpát, magasra emelte, majd néhány pillanatnyi tétozás után, míg keze a kilincsen nyugodott, így szolt:

– Szíveskedjenek az urak utánam fáradni.

Az első emeleten a luzarnes-i plébános rámutatott a hosszú folyosó végén egy félig nyitott ajtóra és így szolt:

– Engedjék meg, hogy előre menjek.

Beléptek mögötte. A kinyújtott kézzel tartott lámpa hosszú, fehérre meszelt padlásszobaszerű helyiséget világított meg, mely az első pillanatban teljesen üresnek látszott. A frissen súrolt fenyőpadló csipős szaga mindent betöltött. Azután feltűnt a fal mellé állított néhány bútor, vagy inkább csak árnyékuk árulta el őket: két szalmaszék, térdeplő, könyvekkel megrakott kis asztal . . .

– Ez valami szegény diák padlásszobájára emlékeztet – szolt meg Saint-Marin csalódottan.

De a fáradhatatlan pap tovább vonszolta őket, míg füstölgő lámpáját közelebb vitte a földhöz.

– Ez itt az ágya – mondta szinte büszkén a különös ember.

Az orvos és az író – két egyformán szemérmetlen teremtes – a széles váll felett bizonytalan mosolyt váltott. A nevetségesen keskeny és kicsi szalmazsák a rádobott ócska ruhákkal már magában véve is szármalmasan szomorú látványt nyújtott. De Saint-Marin szeme átsiklott rajta; tekintete két ásító bakancson akadt meg: mindkettő szinte zöld volt az évektől, az egyik furán állt, a másik oldalra dőlt s látni lehetett rozsdás szögeit, felkunkorodó bőrét, szakadozott talpát. Két szegény, öreg bakancs, végtelen fáradtságuk még az emberi nyomorúságot is felülmúlta.

– Micsoda kép! – szolt halkán. – Micsoda nevetséges és csodálatos kép!

Az emberi élet tűnékeny pályájára gondolt, a hasztalanul megfuttott útra, az utolsó hibás lépésre. Mit keresett olyan messze ez a nemeslelkű csavargó? Ugyanazt, ami rá otthonában várt, ismerős búto-

rai, kedvelt metszetei, könyvei, kedvesei és udvarlói közepette, a rue de Verneuil-i palotában. Legjobb pillanataiban sem tudott magasabbra emelkedni a semmi pátriárkája a lírai életundornál, a tetszetős nihilizmusnál. De torka azért most összeszorult és szíve gyorsabban vert.

S csak úgy folyt belőle a szó.

– Szent hely az, ahol most állunk – kezdte –, éppolyan tiszteletre méltó, mint egy templom. Ha a nagyvilág nem más, mint küzdőtér, akkor ez a hely, ahol a nagy erőfeszítés megtörtént és a legőrültebb remény megkísértetett, megérdemli, hogy emlékkő hirdesse. A régiek bizonyára megvetéssel szemlélték volna lumbres-i szentünket; de bennünket a szerencsétlenség sok mindenre megtanított s elnézőbbek vagyunk a némileg barbár bölcsességgel szemben, mely létjogosultságát és jutalmát éppen a cselekvés lendületében találja meg. A különbség sokkal kisebb, mintsem gondolnók, két olyan ember között, akik közül az egyik mindent átölel s a másik mindent elvet magától. Van benne valami vad nagyság, melyet az ókori bölcsesség nem ismert . . .

A híres író szép, komoly hangja mintegy megpihent az utolsó szótagon, miközben a szoba sarkába nézett, ahová a szorgos Sabiroux a lámpa fényét irányította. A tető külső bemélyedésfelét alkotott, melynek falán a durván felszegelt deszka érckeresztet tartott. Alatta, a sarok legsötétebb zugában összecsavart szíj hevert, melyet az ökörhajcsárok „kardhal”-nak neveznek: a vége éles, töve háromujnyi szélességű, olyan, mint valami lapos fekete kígyó. De a mester tekintete nem akadt fenn sem a kereszten, sem a korbácson. A falon embermagasságban furcsa folt éktelenkedet: majdnem beborította az egész falszárnyat, ezer apró nyomból állott, melyek a középpont felé oly sűrűk voltak, hogy egyetlen fakult-rozsdás foltban folytak össze; a friss, szinte rózsaszínű nyomok mellett sok más már alig látszott, a mész szinte elnyelte, kiszárította őket, színük bizonytalan lett . . . A kiváló zenész már nem merte megütni a végső akkordot és hirtelen megszakította énekét.

Gambillet mozdulatlanul állt, néhányszor valami „misztikus hóbot”-hoz hasonlót mormogott bajusza alatt s közben kémlelő pillantást vetett a szótlan íróra. A chavranches-i társaság ellenállhatatlan bizalmaskodója, aki oly szívesen tárta fel mindig a szájalomra méltó meztelenségeket s aki gyakran elkérkedett, hogy izomrándulás

nélkül szemlél és hallgat végig mindent, most érezte, hogy végigfut hátán a hideg, amint később bevallotta. A legdurvább ember is valami zavart érez, ha meggyalázzák szeme előtt egy fenséges szerelem alázatos titkát, a szegénynek fenntartott részt, egyetlen kincsét, melyet magával visz.

A luzarnes-i plébános elfordította lámpáját s közben a világ legtermészetesebb hangján így szólt:

– Tiszteletre méltó barátom kegyetlenül bánik testével és súlyos kárt okoz egészségének, uraim! Isten őrizzen, hogy kárhoztassam buzgalmát! De ki kell jelentenem, hogy ezt az önkínzást – melyet az egyház csak megtűr, de nem parancsol – sokan a tökéletesedés veszedelmes eszközének tekintik s az ilyesmit nagyon gyakran a gyengék megbotráncozása és a hitetlenek gúnykacaja kíséri.

Az egykori tanár egy mozdulattal még aláhúzta az utolsó szót: hüvelyk- és mutatóujját összetette, kisujját felemelte, mint aki tisztáz egy kétségbevont pontot. Az orvos zavara és a másik szótlanlansága úgy tűnt fel neki, mint jóakarató érdeklődésük hízelgő bizonyítéka. Megköszönte egy mosollyal, majd megleégedetten elindult, mert a közép-szerű pap mindenkinél titokzatosabb.

– De milyen ideges ez a nagy ember! – gondolta magában Gambillet, míg Saint-Marin mögött lépdelt és kíváncsian szemlélte a hosszú elefántcsont-kezet, amint görcsösen szorítgatta a botot, mellyel olykor megkopogtatta a padlót. Néhány pillanat óta a *Húsvéti Gyertya* szerzője majdnem hősi erővel igyekezett elrejteni zavarát és uralkodni magán. Bizonyos, hogy nem maradt érzéketlen a szegény pap lakásának gyászos hangulata iránt, de már rég elmúlt az az idő, amikor a regényíró túrta, hogy öreg szívének dobogása vezesse! Alig fogamzik meg az érzelmi meghatódottság, mintegy már embrionális állapotban rögtön elrendezi, hasznosítja; ez az őszanyag, melyet dolgos teremője a vásárló ízlésének megfelelően idomít.

Az öreg komédiást csak az érzékeken át lehet megközelíteni: a rozsdás folt a falon a lámpa fényében rögtön felborzolta az idegeit.

Ismerjük vagy húsz pökhendi oldalát, emlékezetből is, melyben a szerencsétlen arra törekszik művészetének minden eszközével, hogy lefegyverezze vad kísértetét. Senki nem merészelt szabadabban, több nemtörődömséggel és fölényesebb kedvességgel beszélni a halálról. Nem akadt francia író, aki ilyen ártatlan tekintettel s ilyen csúfondáros és becézgető ajkbiggyeszttel tréfálkozott volna felette... Hon-

nan a titokzatos bosszú, hogy mihelyt tollát letette, úgy retteg a haláltól, mint valami értelmetlen állat, bekerített vad?

Ha a kérlelhetetlen zuhanásra gondol, nem agya szédül el az örvény felett: akarata hajlik meg s fenyegetően recseg. Ez a finom fej kétségbeesetten ismeri az ösztön háborgását, az állat szörnyű rettegését, megtorpanását és borzongását, amikor a vágóhídon megszimatolja a mészáros kését. Így volt ez a naturalizmus és a Rougon-Macquart-család atyjával, ha hihetünk a Goncourt-ok naplójának: ugyanez a borzalom ébresztette fel az éjszaka kellős közepén, leborult agya lábához, reszketett a félelemtől és vádlón ordított hálóiingjében, megrémült felesége szemé láttára.

Most ott áll az első lépcsőfokon, a homályos sarok felé néz, halántéka lüktet, torka kiszikkadt, mélyet lélegzik, mert ez az egyetlen orvosság az ilyen rohamok alkalmával. Mögötte Gambillet nyugtalanul hallgatja a mester szabálytalan, mély lélegzését. Megérinti kezével vállát:

– Talán rosszul érzi magát? – kérdi.

Saint-Marin nagy fáradtsággal megfordul és hamisan csengő hangon feleli:

– Nem! Nem... pillanatnyi rosszullét... a torkom kicsit elszorult... Már jobban vagyok... egészen jól...

De még olyan gyengének és bágyadtnak érzi magát, hogy a chavanches-i orvos semmitmondó részvéte végtelenül kellemes szívének. Az idegényhülés pillanatnyi jóérzésében gyakran szeretne megszólalni, elmondani titkát, tanácsot és segítséget kérni a legközelebb állótól. Szerencsére, az elszibbadt hiúság mindig idejében kelti fel rossz álmából.

– Doktor – mondja atyai mosollyal –, a tapasztalat majd megtanítja, hogy az utazások már nem tudják alakítani az öregséget, csak sietetni a végét. De még ez is értékes nyereség! Mert mikor az utolsó fordulónál az öregember kívánja a helytelen lépést s ugyanakkor remeg tőle, mely belelőkné a semmibe, egy kis lökés néha nagyon is elkel.

– A semmi! – tiltakozik udvariasan a luzarnes-i plébános. – Nem nagyon nagy szó ez, mester?

(Saint-Marin egy másodpercig ránéz az orvos válla felett elviselhetetlen rajongójára.)

– Nem fontos a szó! – mondja. – Nem igen van miben válogatnunk.

– Vannak olyan kétségbeesett... olyan fájdalmas szavak... – kiált a szegény pap sápadtan.

– Bocsásson meg! – folytatja a *Húsvéti Gyertya* szerzője. – Nem hiszem, hogy egy szótaggal kevesebb vagy több adja meg nekem az örökkévalóságot!

– Talán nem jól fejezem ki magam – vág vissza a későbbi kanonok, mert mindenáron szeretné tisztázni a dolgot. – Kétségtelen, hogy az önéhez hasonló szellem... más képet alkot... a jövőből... valószínűleg... mint a hívők nagy tömege... de nem tudom elhinni..., hogy fensőbbeséget értelmé... ellenkezés nélkül fogadná el... egy tökéletes, menthetetlen megsemmisülés eszméjét, azt, hogy feloldódunk a semmiben.

Az utolsó szavak torkában maradnak, miközben szemei megindító zavarral esdekelnek elnézésért és részvétért.

A dühödte megvetés, melyet Saint-Marin az ostobák iránt tanusít, először elképeszt, mert más téren szívesen mímeli az elnéző kétkezdést. De csak így tudja különösebb kockázat nélkül éreztetni a védtelenek és gyengék iránt érzett természetes dühét.

– Köszönöm szépen – mondja a lazurnes-i plébánosnak –, hogy más paradicsomot tartogat nekem, mint káplánjainak és kántorainak. De az istenek majd megóvnak attól, hogy ott fent egy újabb Akadémiát találjak, amikor már ez az itteni is eléggé untat!

– Ha jól értem tréfáját – válaszol a későbbi kanonok –, ön azzal vádol...

– Semmivel sem vádoló – kiált fel hirtelen rendkívüli hévvel Saint-Marin. – Csak vegye tudomásul, hogy a megsemmisüléstől nem félek annyira, mint az önök nevetséges eliziumi mezőitől.

– Eliziumi mezők... Eliziumi mezők... – mormolja az elképedt pap. – Távol áll tőlem a szándék, hogy meghamisítsam a tanítást... Csupán az ön szemszögéből akartam megvilágosítani a dolgot... az ön nyelvét használva...

– Az én szemszögem... az én nyelvem! – ismétli keserű mosollyal a *Húsvéti Gyertya* szerzője.

Egy pillanatra megáll, lélegzetet vesz. A lazurnes-i plébános kezében remegő lámpa megvilágítja sápadt arcát. A gonosz szájszeglet lebiggyed, mintha élmélyes gyötörmé. De most szívét hánnya ki az öreg komédiás, egyszermindenkorra kiköpi az ostoba pap lábai elé.

– Tudom, hogy mit kínálnak fel nekem az önhöz hasonló felvilágosult emberek, abbé: a bölcs halhatatlanságát, Mentor és Telemachos társaságában, egy okoskodó Jóisten árnyékában. Éppen így szeretem Béranger istenét nemzetőri egyenruhában! Renan úr klaszszikus ókora, az ima az Akropolison, az iskolai Görögország, csupa blöff! Párisban születtem, abbé, a Marais-negyed egyik udvari boltjában, vidéki szülőktől. Én is voltam ministráns, mint mások. Ha le akarnék térdepelni, szépen elmennék régi templomomba, de Pallas Athéne lábai előtt nem bohóckodom, mint valami részeg tanár! A könyveim! Fütyülök rájuk! Szellemi kéjenc vagyok? Ígync? Kihasználtam az életet, amennyire csak lehet s nagy kortyokkal ittam, telhetetlen torokkal! Nem törődtem a következményekkel: jön, ami jön! Az ember nem maradhat tétlen. Aki szereti az élvezetet, fél a haláltól. Ahelyett, hogy a filozófusok könyvei mellett szórakoznának, mint a beteg, aki fogorvosánál a képeslapokat forgatja, inkább igyekezzünk szembenézni a halállal. Rózsákkal koszorúzott bölcs vagyok. Mosolygó görög bölcs! Jaj! . . . vannak pillanatok, amikor az ostobák imádata vágyakat ébreszt az emberben a pellengér után! A közönség nem enged el többé, mindig ugyanazt a fintort követeli, csak ennek tapsol s holnap hazugnak és bohócnak nevez bennünket. Haha! Ha a bigottok tudnának írni! Végeredményben becsapnak bennünket, abbé, nem marad semmink! Egy kötőrő, aki csak arra gondol, hogy minél többet zabáljon, ravaszabb nálam; az utolsó percig remélheti, hogy torkig jóllakhat. De mi! . . . Az ember költői ábrándokkal lép ki az iskola kapuján. Úgy látja, nincs semmi kívánatosabb egy szép élő márványtestnél. Ész nélkül veti rá magát a nőkre. Negyven éves korában hercegnőekkel hál, húsz évvel később boldog lehet, ha egy utcalány elfogadja a vacsora-meghívást. És később . . . Később . . . Hehe! Később . . . az ember irigykedve nézi az olyanokat, mint a maguk lumbres-i szentje, akik legalább tudják, hogyan kell megöregedni! . . . Akarja hallani gondolatomat? A híres mester gondolatát, durva gondolatomat? Amikor az ember már nem tud . . .

Az undor valóságos kitörésével fejezte be gondolatát, mely csakugyan durva volt. A finom vonások most bárgyuságot fejeztek ki és az alattomos nevetés a bűn elrémitő mozdulatlanságát az öreg arcon. Gambillet kegyetlen mosollyal figyelte. A luzarnes-i plébános két lépést hátrált. Kétségbeesése még a legérzékletlenebb embert is meghatotta volna ebben a pillanatban.

– Ugyan... Ugyan... mester... – dadogta. – A vallás, melynek szolgálja vagyok... a megbocsátás és szeretet... gazdag forrásaival rendelkezik... A tanokat érintő kétely... bizonyos mértékben... összhangban lehet bizonyos atyai aggodalommal... sőt különleges jóakarattal... egyes kivételes lelkek iránt... Nem hittem volna, hogy az összeegyeztetésre vonatkozó igyekezet... bizonyos tág látókör... A túlvilági élet... az Egyház tanítása szerint.

Az érvek csak úgy tülekedtek szegény zavart agyában; mindegyiket egyszerre szeretne volna kifejtetni, s gondolata úgy ugrott ide-oda, mint az iránytű megkerült mutatója...

A hatalmas ember most megindult feléje s szinte eltakarta széles vállaival:

– Tűlvilági élet? Az Egyház tanítása? – kiáltott s kihívón nézett rá színtelen szemivel. – Hisz ön ezekben? Hisz minden habozás nélkül? Vakon? Igen vagy nem?...

(Bizonyos, hogy a *Hűsvéti Gyertya* szerzőjének hangjában más is volt, nemcsak sértő kihívás.) De ki remélheti, hogy csipeszének két ágában tarthatja a luzarnes-i plébánost? Hiszen sohasem kételkedett komolyan az igazságokban, melyeket hirdet, egyszerűen azért, mert még sohasem kételkedett önmagában, ítéletének tévedhetetlenségében. Most mégis tétovázik. Lázasan keres valami szerencsés formulát, ügyes szót... Jaj! Félelmetes ellenfele nagyon közelről ragadta meg... A felemelt kéz kegyelemért esdekel. „Értsen meg jól engem...” kezdi halódó hangon.

Saint-Marin a gyűlölettől valósággal lángoló tekintetet vet rá. Majd hátat fordít neki. A szerencsétlen pap hiába erőlködik: a megkezdett mondat torkában vergődik, míg igazi szégyenkönnyek szöknek szemébe.

Gambillet sohasem értette meg, hogy ez a kezdetben barátságos beszélgetés hogyan fajult el ennyire: úgy néztek egymásra egy pillanatil mindhárman a lámpa világa alatt, mint ádáz ellenségek. Azt a különös percet élték át, amikor a szónak és a viselkedésnek más-más értelme van, amikor a jelenlevők még kérdéseket intéznek egymáshoz, de már nem figyelnek a válaszra, csak belső monológjukat folytatják, és bár azt hiszik, hogy dűhük más ellen irányult, voltaképpen önmaguk, saját lelkiismeretfurdalásuk ellen fordulnak, mint a rejtélyes macskák, melyek saját árnyékukkal játszanak.

A viharral terhes fenyegető csendben a földszinti ajtó hirtelen kinyílt és a lépcsőfokok egyenkint megcsikordultak a nehézkes lépés alatt. Végtelen izgalomukban szinte szent rettegéssel néztek egymásra. De mikor felismerték Marthe nyugodt arcát, fellélegzettek, elsősorban Sabirous abbé:

– Szép kis dolog! – mormolta a kifulladt öregasszony.

Míg a legfelső lépcsőfokon összegyűrt kötényét igyekezett kisimítani, hirtelen tekintetet vetett a három emberre.

– Uraim, a sekrestyés várja önöket – mondotta.

Egészen a kerti kapuig követték az öregasszonyt, engedelmesen, szóltanul. Az ég tele volt csillaggal.

– Ladislav valószínűleg már előrement – kezdte el megint a gazdasszony s a lámpásra mutatott, melyet a temető mögött az árnyékban lengetett valaki. – Hallom a lépését. A templom nyitva lesz.

Egy pillanatra megfogta a luzarnes-i plébános kabátujját, felágaskodott facipőjében és ezt súgta fülébe:

– Beszéljen a lelkére; tegnap este óta nem evett! Tiszta lehetetlenség!

Eltűnt, meg sem várta a választ. A későbbi kanonok a templom kapujánál érte utol két társát. Felettük a magas templom befürödött a végtelenül élő és tiszta éjbe. Hallani lehetett a sekrestyés szeges cipőjét, amint csoszogott a kövön.

– Így hát együtt izgulunk továbbra is – szólt barátságosan Saint-Marin az egykori tanárhoz, aki egészen magához tért a nagy ember mosolyától. – Nem lenne szívem addig vacsorázni, míg meg nem találta elérhetetlen barátjukat; és különben is ez az égi közbenjárás szépen véget vetett ma esti kis vitatkozásunknak.

A zápor utáni friss levegő megszüntette rosszkedvét. Mihelyt a lumbres-i plébános szegényes szobáját elhagyta s nem látta a lámpa varázskörét a falon, dührohama már csak valami rossz álom volt.

– Lépjünk hát be . . . – szólt Sabirous egyszerűen (de tekintete végtelen hálát fejezett ki).

Mihelyt Ladislav megpillantotta őket, feléjük sietett. A későbbi kanonok vidám hangon szólította meg:

– Nos hát, Ladislav, mi újság?

(Az atyafi arca határtalan megrökönyödést tükrözött.)

– Plébánosunk nincs itt.

– Hát ez szép! – kiáltott Sabiroux s hangja hosszú ideig visszhangzott a boltívek alatt.

Összefonta karját, izgatottan:

– Komolyan? Bizonyos benne? . . .

– Mindent megnéztem szögletről szögletre – felelte Ladislás. – Azt hittem, hogy az angyalok kápolnájában találom; minden este odamegy, vacsora után, egy kis eldugott sarokba . . . De nincs ott, se máshol . . . Még a szószéket is megnéztem, így . . .

– De hát hol lehet? – szolt közbe Gambillet. – Egy ember mégsem veszhet el, az ördögbe is!

A későbbi kanonok fejbólintva helyeselt.

– Én azt hiszem – szolt Ladislás –, hogy a plébános úr a sekrestyén keresztül mehetett ki a kálváriához. Szívesen sétálgat arra estefelé s közben a rózsafüzért imádkozza.

– Á, á – suttogetta hangosan az orvos.

– Tessék megengedni, hogy befejezzem – folytatta a sekrestyés. – Húsz perc múlva kezdődik a szentségimádás, már régóta vissza kellett volna jönnie . . . Gondolkoztam a dologon . . . Olyan gyenge és sápadt volt ma délután . . . Tegnap este óta böjtöl . . . Nem csodálnám, ha a gyengeségtől elájult volna . . .

– Kezdek aggódni – szolt Sabiroux.

Rövid töprengés után, míg karjai még mindig keresztbefonódtak s felfújtt szájával fölényesebb volt, mint bármikor, hirtelen megszólalt:

– Vigasztalhatatlan vagyok, kedves mesterem . . ., hogy . . . közvetve . . . kellemetlenséget okozok . . .

– De nincs semmi . . . semmi kellemetlenség – tiltakozott a kedves mester. – Ha nem kellene osztanom nyugtalanságukat, szinte azt mondhatnám, hogy végeredményben mulattat a dolog . . . De nem merek önökkel messzebbre menni öreg lábaimmal . . . Inkább itt várakozom . . .

– Azt hiszem, nem kell messze mennünk – fejezte be a beszélgetést az egykori tanár. – Minden valószínűség szerint ott kell megtalálnunk . . . Gambillet úr majd lesz olyan szíves és elkísér; segítsége fontosabb, mint bármikor. Jöjjön velünk Ladislás – szolt a sekrestyéshez – s szóljon be közben a kovács fiáért. Ha szerencsétlen barátunkat esetleg szállítani kellene . . .

A hang lassan elveszett a távolban. A templomajtó becsukódott. A *Húsvéti Gyertya* híres írója egyedül maradt és elmosolyodott.

XIII.

Csodálatos mosoly! A nappaltól felmelegedett öreg templom lassan lélegzik, körös-körül az ódon kő és a fűregrágt fa szaga – oly titokzatos, mint az őserdő illata – végigsuhan a zömök oszlopok mellett, ködként leng a rosszul egymáshoz illesztett kőkockák felett, vagy felgyülemlik a homályos szegletekben, mint az állóvíz. Behatol a padló mélyedésébe, a sarokba, egy-egy üres fülkébe, akár keréknyomba a víz. És az örökmécs piros fénye, távol, az oltár felé magányos tó világítótornyának tűzéhez hasonlít.

Saint-Marin élvezettel szimatolja ezt a vidéki éjszakát a középkori falak között, melyek telítve vannak tavaszok és nyarak illatával. A templomhajó jobboldalán áll, nekitámaszkodva a kemény, barátságos tölgyfapad szélének; feje felett dróton rézlámpa leng halk csikorgással. Időnkint egy-egy ajtó becsapódik. És amikor minden elcsendesedik, a poros ablaküvegek megzörrennek ólomkereteikben, mert kint az úton ló üget.

– Ki tudja – gondolja magában –, hol jár most az orvos és kiállhatatlan társa, de remélhetőleg elég messze vannak, hogy nyugodtan kiélvezhetem ezt az órát! . . . (Mert jólesik hinnie, hogy a véletlen is segítségére siet és rejtélyes találkákat rendez.) Ez a templom, a csend, az imbolygó árnyak . . . lám, most mind az övé . . . minden csak rá várt. csak ne jönnének vissza egyhamar!

Nem jönnek vissza egyhamar.

(A haldoklók jól tudják, mit akarnak, de mindenről hallgatnak – szokta mondogatni Meciszlász Goldberg, az öreg zsidó.)

A kiváló mester szorongása lassan megszűnt a nagy belső csendben, melyet oly ritkán volt alkalma megismerni. Ezer emlék gyűl fel benne: mint az éjszakai város kis fényei. Emlékezete átfut rajtuk és élvezi zavarukat, részegítő összeviesszaságukat. Hogy szólnak egymáshoz és válaszolnak az évek, napok, órák a naptár határain keresztül! . . . Ragyogó reggel a nyári vakációban, melybe belecseng egy rézlábos tiszta hangja . . . , egy est: kristályos, jeges víz fut mozdulatlan lombok alatt . . . , egy szőke unokahúg meglepett pillantása a családi asztal felett, kis lihegő melle . . . , aztán hirtelen – fél évszázadot egyetlen lendülettel ugrik át – az öregség első kínjai: rosszul sikerült találka . . . a féltő gonddal őrzött s utolsó pillanatig kiharcolt nagy szerelem, amikor az öreg lovag ajka mozgékony és álnok száj-

hoz tapad, mely holnap már irgalmatlan . . . Ez az élete – csak ennyit kímélt meg az idő –, aminek múltjában még van alakja és arca; a többi semmi: alkotása és hírneve semmi. Ötven év küzdelme, ragyogó pályája, harminc híres könyv . . . Hogyan! Mindez alig számít? Hány ostoba ember kiáltja: a művészet . . . De milyen művészet? A csodálatos bűvész csak a művészet ígáit ismeri. Úgy viselte, mint valami súlyos terhet. A kiegyensúlyozott fecsegő, aki mindig csak önmagától beszélt, sohasem tudta kifejezni magát. A világ azt hiszi, hogy szereti őt, de valójában csak álarcát ismeri. Saját könyvéből is száműzetett és már előre megfosztották trónjától . . . Mennyi olvasó, és egyetlen barát se!

De ez nem nagyon bántja. Annak a tudata, hogy így mindörökké rejtve marad, hogy csak árnyképét őrzik meg, megcsillogtatja gúnyos szemeit. Művének legmagasabb orma sem érdemel más bánásmódot, csak ezt az *in extremis* tréfát. Nem vágyódik tanítvány után. Akik körülveszik: ellenségek. Ahhoz nincs tehetségük, hogy létrehozzanak valami varázslatot vagy finomságot, melynek titkát csak mesterük ismerte, s megleégszenek, ha ügyesen majmolhatják stílusát. Legnagyobb merészségeiket a nyelvtan berkeiben követik el. „Szétszedik paradoxonjaimat – mondja –, de ahhoz már nem értenek, hogy összerakják őket”. A háborúban megtizedelt fiatalság, aki látta Pégu-y-t, ezt a nemes, nagylelkű költőt, amint a tarlón fekszik holtan, arccal Isten felé, most undorral távolodik el a kerevettől, ahol a finomkodó kritikus körmeit ápolja. Ez a fiatalság rábizza Nárciszra, hogy csak csiszolja még jobban törekeny tehetetlenségét. De tehetségének minden erejével már gyűlöli a nyáj legerősebbjeit és legügyesebbjeit, akik a gonosz mester örökségére pályáznak, arcuk eltorzul a kintől, míg megszülik kis zavaros könyveiket, fogcsikorgatva néznek a legnagyobbakra s csak egy reményük lehet ezen a világon: lerakhatják bűzös és kemény piszkukat a szellemi források partjaira, ahol szerencsétlen emberek keresnek enyhülést.

De mit törődik a *Húsvéti Gyertya* szerzője a fáradhatatlan fogakkal, melyek ott rágicsálnak az árnyékában? Ő maga is inkább szűkségből, mint kedvtelésből rágt a csontot, s undorodott tőle. Helyet az erősebb fogú fiatal patkányoknak! Ma este harag nélkül tudna rájuk gondolni. Megremeg a kéjtől, amikor a távoli nagyvárosra gondol, a fekete ég alatt zibongó tömegre. Viszontlátja még? És egyáltalán ott van még a tömeg az enyhe éjszakában?

Feje felett most halkan ütni kezd az óra, mint a szív. Egy pillanatra becsukja szemét, hogy tisztábban hallja, vele éljen és lélegezzék, az időtlen ősanýával, aki századok óta minden öröm nélkül méri ki a kérlelhetetlen jövót. A zaj, melyet alig lehet megkülönböztetni a zengő szerkezettől, az egyhangú dörömbölés (csak az órák komoly hangja szakítja félbe) túléli őt s még évekig és évekig folytatja útját a csend újabb terein keresztül, míg egy nap . . . Mikor? Melyik nap jelzi majd éjféli ütessel, hogy elkövetkezett az utolsó, amikor a két rozsdás mutató, a két beszédes vénasszony örökre megáll?

Kinyitja szemét. Előtte a szürke, falbaerősített márványtáblán valami felírás van, lassan olvassa a nagy, valamikor aranyozott betűket.

Jean-Baptiste Heame, királyi jegyző, 1690–1741, és szerető hitvese, Mélanie-Hortense Le Pean, . . . Pierre Antoine Dominique . . . Jean-Jacques Heame, Hemecourt ura . . . Paul-Louis-François . . . – és így tovább a legutolsóig – *Jean-César Heame d'Hemecourt, lovaskapitány, a plébánia egykori gondnoka †1889 . . . emlékére . . . Jöte-vője ennek a templomnak . . .*

Imádkozzunk e kihalt családjért,

kéri még az ódon kő, mintha mentegetődnék, hogy itt van.

– Nagy veszteség! . . . – mormolja fogai között a *Húsvéti gyertya* szerzője. De jóakarátú mosolyából rokonszenv árad. A szép széles márványtábla gondosan kivésett s arannyal befuttatott betűivel éppoly gazdag, mint a tehetős család bármelyik másik bútordarabja! Nincs szomorúbb látvány, mint egy láncsal körülvett négyszögletes fehér sírkő, melyet eső verdes a téli napon. De milyen vigasztaló képet nyújt a halálról ez a márványtábla (olyan sima most is, mint az első nap, a szorgos sekrestyés hetenkint letisztítja): itt díszeleg, nem éri a nyári nap heve s a tél hidege, az egyházi előljárók padjával szemben, ahol az egykori gondnok a szent ostyát magához szokta venni. Az író egészen elérzékenyül a meghatottságtól, miközben az emléktáblát nézi. Úgy olvassa a neveket, mintha a barátaié lennének, akiknek közelsége megnyugtatta. És a Heame-dinasztia mellett hány más család nyugszik még itt a kopott feliratú kockák alatt, egész az oltár lábaig: jó emberek, akik tető alatt akartak aludni, hogy megmaradjanak addig, míg az elpusztíthatatlan sírbolt! Itt jó társaságban alszik és álmodik az ember . . . A híres regényíró még sohasem volt ennyire megnyugvó és engedelmes. Valami kéjes fáradtság zsong minden rostjában, meglegeti szeme előtt a mély, elszunnyadt temp-

lom képét, mely most olyan barátságos, ismerős és nem rejt semmi titkot. Élvezi az eddig sohasem érzett békét, valami végtelen, szinte vallásos jóérzés fogja el . . . Kényelembe helyezi magát, kinyújtózik; elnyomja ásítását, mintha ima lenne.

Kint az ég kihuny. A kinyíló és becsukódó ajtó mögött fekete bársony leng és a külső világot csak a beáramló illat árulja el. Szétszórt árnyak közelednek egymáshoz, tömörülnek. Halk suttozás fut végig a padsorok mentén, sorról sorra, apró, türelmetlen léptek érnek a küszöbhez, a templom lassankint kiürül: a láthatatlan szegény népség eltávozik. A mindennapi szentségimádás órája már rég elmúlt, a sekrestyét bezárták, tizenkét lámpa közül csak három világítja meg az óriási hajót. Mi történik? Várnak valamire? Az emberek vaktában keresik egymást, barátságos köhécseléssel hívják egymást, a régi ismerősök megvitatják a dolgokat. Mert a vaucours-i autóbusz már régen elvitte a kíváncsi férfiak és asszonyok tömegét: ebben a késő esti órában csak Lumbres régi barátai maradnak itt. De ezek is elhagyják a templomot. Saint-Marin egyedül marad.

XIV.

Most már az övé ez a kissé szomorú, de azért bájos játékszer – a *Húsvéti Gyertya* szerzőjéé – csak az övé! Szerelmes tekintettel követi a boltív rozettás erezeit, melyek hármásával futnak alá az oldalfalak pilléreinek, rugalmas mozdulattal, élő, szinte állati kecsességgel. Az építész, aki egykor légies ívelésüket megrajzolta, talán már előre is arra gondolt, hogy majd megörvendezteti a kiváló író öreg szeméit. Mi mást vár a jámbor nép s maga ez a falusi plébános is, amikor az üres égre emelik szemüket, mint kötelékeik lazulását, rövid békét és a sors időleges elfogadását? Amit ők ártatlanul Isten kegyelmének, a Szentlélek adományának, a Szentség erejének neveznek, voltaképpen ugyanaz a pihenés, melyt most ő élvez ebben a magányos templomban. Szegény emberek, egyszerű lelküket csak megzavarja a sok haszontalan beszéd! Derék falusi szent, aki azt hiszi, hogy reggelenként az örök Életet veszi magához, pedig érzékei csak meglehetősen durva káprázat áldozatai, melyet alig lehet hasonlítani a csodálatos író éber álmához és szándékos önáltatásához. „Bárcsak hamarabb jöttem volna ide – mondja magában –, hogy magamba szívjam a falusi temp-

lom levegőjét! Nagyanyáinknak 1830 felé még voltak titkaik, de mi már elvesztettük azokat!” Már sajnálja, hogy meglátogatta a plébániát, mely majdnem megzavarta, mire volt jó az az ostoba látogatás a szent szobájában (az a faldarab, mely egy pillanatig megrendítette értelmét), az egész végeredményben barbár látvány s nem finom idegzetűeknek való . . . „A szentség, mint minden a világon, csak a színpadon szép, a díszletek visszája bűdös és undorító.” Zsongó agyában ezer új és merész gondolat kavarg; valami ifjú, még zavaros remény járja át egész testét: régóta nem érezte magát ennyire rugalmasnak és erősnek.

– Van valami öröm az öregségben – mondja csaknem hangosan –, s erre ma jöttem rá. Még a szerelemtől is – igen, még a szerelemtől is – le lehet mondani nagyobb megrázkódtatások nélkül. Kerestem a halált a könyvekben vagy a szörnyű nagyvárosi temetőben: egyszer oly mértéktelenül óriásinak láttam, mint álomban néha az alakokat, másszor összezsugorodott nem volt nagyobb egy sapkás embernél, aki a sírokat gondolja, mindent bejegyez, mindent elintéz. Nem! Itt, vagy valami ehhez hasonló helyen kell bevárni, nyugodt lélekkel, mint a hideget és meleget, a csillagok érzéketlen körforgását, az évszakok visszatértét, mint a bölcsek és az állatok teszik. Mennyi értékes, megfizethetetlen dolgot tanulhat a filozófus az ilyen öreg papoktól, mint ez is, akik nem szakadtak el a földtől s azoknak az ihletett remetéknek az utódai, akikre apáink egykor úgy tekintettek, mint mezei istenekre. Van nagyobb költő ennél a papnál, aki miközben a mennyországot keresi, legalább pihenést talál, mélységes békét, s megnyugszik az őserőkben?

Ha a kiváló mester kinyújtaná karját, megérinthezné ujjával a gyóntatószéket, melyben a lumbres-i szent bölcs tapasztalatát osztogatja népének. Itt áll a gyóntatószék, két oszlop között, szörnyű gesztenyebarnára mázolja, közönséges, majdnem piszkos, két zöld függöny zárja el. A *Húsvéti Gyertya* szerzője elégedetlenül szemléli ezt a sok értelmetlen szörnyűséget és sajnálja, hogy egy falusi próféta ilyen fenyőláda mélyéből jósolgat; de azért kíváncsian nézegeti a farácsot s elképzelem mögötte az öreg pap nyugodt arcát, amint mosolyog, figyelmesen hallgat s behunyt szemmel áldásra emeli kezét. Mennyivel jobban szereti így, mint fent: véresen, szemben a csupasz fallal, korbacsal kezében szörnyű örületében! „Úgy látszik, még a legszelídebb álmodozóknak is szükségük van az ilyen kissé kíméletlen meg-

rázkódtatásokra, melyek felélesztik agyukban a széthulló képeket. Ez a pap egy korbács segítségével éri el azt, amit mások morfiumtól vagy ópiumtól várnak.”

A drót végén a rézlámpa lassan leng ide-oda. Ahányszor fellendül, az árnyék egészen a boltívekig nyúlik, majd űzötten meglapul az oszlopok éjében, összezugszorodik s megint felfut a magasba. „Így tengünk-lengünk a hideg s meleg közt – álmodozik Saint-Marin –, hol forr bennünk a vér s ficáncolunk, hol fáradtan didergünk, ismeretlen és valószínűleg megismerhetetlen törvények szerint. Valamikor kételkedünk is dacnak számított. Azt hittük később, hogy ha sikerül a közöny pontját elérni, onnan mindent elérhetünk, de ez a közöny csakhamar kényelmetlen és nehezen tartható helyzetté válik. Milyen görcsöt takar az epikureus mosoly! De unokáinknak sem lesz könnyebb a helyzetük, mint nekünk. Az emberi szellem szüntelenül változtatja szárnyának alakját és ívét, az igentől a nem-ig minden lehető szögben nekilendül a levegőnek s mégsem repül sohasem. Van rosszabb hírű szó a *dilettáns*-nál, pedig egykor milyen büszkén hordták? Az új nemzedék nyilvánvalóan más jelet hord homlokán: ma már tudjuk, hogy az áldozat jele ez, mindenki tiszteli s a katonák is irigylük. Legyünk hívők vagy hitetlenek – nem fontos a szó –, nem elég, hogy hasztalanul kutatgattunk, ezenfelül minden erőlködés csak sieteti végünket. Még a beszívott levegő is égeti tüdönket s elemészt minket. A kétkedés nem üdítőbb a tagadásnál; de micsoda válogatott kín az, ha valaki mestere a kételkedésnek! A férfikor delén a női nem varázsa, az örökös testi vágy vértolulást idéz elő agyunkban s visszaszorítja a gondolatot. A *delectatio morosa* félőrületében élünk s a világos kétségbeesés rohama csak időnkint szakítja azt meg. De a képek évről-évre mindjobban elvesztik erejüket, ereinkben higabb vér kering, életgépünk üresen jár. Öregségünkben iskolás fogalmakat kérődzünk vissza, melyek régen vágyaink hevétől kapták minden értéküket; szánkban az örökösen ismételt szavak éppolyan kopottak, mint mi vagyunk; azt a titkot kémleljük a fiatalok szemében, amit mi elvesztettünk. Jaj! Nincs kegyetlenebb megpróbáltatás, mint amikor saját összeomlásunkat szüntelenül mások tüzével és tevékenységével hasonlítjuk össze: mintha tehetetlenül éreznők, hogy fejük felett összecsap a hatalmas hullám, amely többé nem enged a felszínre . . . Mire jó megkísérelni azt, amit csak egyszer lehet megkísérelni? Ez az öreg pap okosabban cselekedett: elfordult az élettől, mielőtt az

élet elfordult volna tőle. Öregségében nincs keserűség. Amit mi sajnálkozva veszünk el, attól ő minél előbb szeretne megszabadulni; amikor mi azon siránkozunk, hogy már nem érezzük a vágy ösztökélését, ő azzal dicsekszik, hogy alig bántják a kísértések. Megesküdném, hogy már harmincéves korában készült az öregkori boldogságra, melynek a kor nem árthat. Talán még nem késő utánozni őt? Egy misztikus paraszt, aki a papnövelde porában öreg könyvekből és tanulatlan mesterek előadásából táplálkozott, fokonkint talán felemelkedhetik a bölcs derűjéhez, de tapasztalása nem nyúlik messzire, módszere gyerekes és néha nevetséges s csak felesleges babonák terhelik. Mennyire hatékonyabb eszközökkel rendelkezik egy kiváló író, aki pályájának végén áll, de alkotó tehetségének teljes erejében! Kölcsönvenni a szentségtől azt, ami szeretetreméltó benne; megtalálni könnyedén a gyermekség békéjét; hozzáidomulni a természet csendjéhez és magányához; arra törekedni, hogy sajnálkozás helyett inkább ne emlékezzünk vissza semmire; okosan és mértékkel teljesíteni az önmegtartóztatás és tisztaság kétségtelenül értékes, régi-régi parancsait; élvezni az öregséget, mint az őszt vagy az alkonyt; lassankint megbarátkozni a halállal . . . – mindez talán nehéz játék lesz, de csak játék oly sok könyv szerzőjének, az áltatás nagymesterének. „Ez lesz az utolsó alkotásom – fejezi be a kiváló író –, s egyedül a magam számára írom meg: én leszek hőse és olvasója . . .”

De ez a könyv azok közé tartozik, melyeket az ember sohasem ír meg s álmában is csak pillanatokra tűnnek fel előtte. Már az is baljóslatú jel, ha álmodunk róluk. Így simogatják karmaikkal a haldokló macskák a szőnyeg puha anyagát, miközben homályos gyengédséggel telt tekintetük végigvándorog a szép színeken.

Ezzel a tekintettel nézi a *Húsvéti Gyertya* szerzője a vékony rácsot s elképzelem mögötte az áldásosztó hőst, a szelíd mosolygású, zamatos és nyers, de lélekismeretben dússzavú patriarkát. Már szereti mindazzal a jóval egyetemben, amit várhat tőle. Még ha szent is az ember, azért nem érzéketlen az udvariasság bizonyos ritka fajtájával szemben, s valószínűleg meghatja az a figyelmes, mély rokonszenv, mely a szellemi arisztokrata legnagyobb udvariassága. Aki a hízelkedéstől undorodik, annál jobban élvezi a dicséret felsőbbrendű formáit. He! He! Nem olyan emberek térdepeltek le ide, mint Saint-Marin; hallgatták a jó öregot és megkönnyebbülten távoztak. Miért ne? Talán a gyónásban teljesen felfogjuk a bűn értelmét? Vajjon nincs még a tö-

kéletlen, kifogásolható vallomás szégyenében is valami éles és erős érzés, mely a lelkiismeretfurdaláshoz hasonlít, némileg durva és különös orvosság a bűn okozta tompulásra? Azután meg a szabadgondolkodás őrültjei eléggé ostobák, hogy megvetik az Egyházat, amikor az ugyanazt a pszichoterápiai módszert használja, melyet nagyszerűnek és újnak tartanak egy hírneves idegorvosnál. Talán mást csinál az a professzor a rendelőben, mint az egyszerű pap a gyóntatószékben? Előidézi, elindítja a bizalmas közléseket, hogy azután kényelmesen szuggerálja a lecsillapult, megnyugodott beteget. Mennyi minden rohad a szívben, amitől csak így szabadul meg az ember! A híres férfi, aki saját árnyékában él, minden szemben látja, minden ajkon hallja magát, aki még rajongóinak gyűlöletében és irigységében is felismeri saját lényét, igazán megkísérelheti, hogy megszabaduljon önmagától s széttörje a varázskört. Az alatta állónak sohasem nyitja meg lelkét s mindig hazudik a vele egyenrangúnak. Az utókor majd olvashatja leplezetlen vallomásait, de természetes alakoskodását itt még felfokozzák azok a szörnyű, utólagos hiúsági rohamok, melyeket a közönség eléggé ismer. Nincs súlytalanabb valami, mint a sírból jövő szó. Ezért hát . . . Ezért hát, milyen szép lenne, ha egyszer úgy véletlenül odanyújtaná lénye értékes adományát, melyet eddig mindenkitől megtagadott, az első jöttmentnek, amint az ember marék aranyat dob egy koldusnak.

Ez a kifinomult szellemű ember, aki, ha hiányzik is belőle a valódi ízlés, legalább másnak a durvaságát érzi, mint valami testi fájdalmat, pillanatra sem tud kiszabadulni saját alávalóságának csapdájából. Össze-vissza kavargatja ezeket a gondolatokat, gyerekes öntudatlansággal, és hízeleg magának, hogy nincs egyéb dolga, mint ennyi jó érv közül egyet kiválasztani. Végül is tekintete a térdektől kopott lépcsőre esik; ez a tekintet csupa kíváncsiság és irigység . . . Ha az ember egyszer ott van, a többi magától megy. Mi tartaná vissza? Amit ugyanezen a helyen nem tagadtak meg a tanulatlan vénkisasszonyoktól, minden valószínűség szerint nem tagadják meg majd tőle sem, az élesszemű megfigyelőtől, aki még jobban megőrzi hidegvérét, nagyszerű csúfolódó! Miután annyi ritka, bámulatos élményt magába vett, annyi nyelven beszélt, annyi okos fintort vágott, csak valami kis igyekezetre van szüksége, s belátó, békés, jámbor falusi bölcs lesz belőle. Kezdve attól a császártól, aki répát ültetgetett, látunk már néhány nagy embert, aki szép nyugodt halált igyekezett

magának biztosítani. Színházi nyelven ezt így hívják: beleélni magát a szerepbe, hogy komolynak higgye a dolgot. Mint mikor a bájos színész lelkiismeretes tanulmányozás után becsukja könyvét, felhajtja sörét s egészen kipirulva az örömtől, felkiált: „Most aztán megfogtam a szerepet!”

XV.

„Megfogtam a szentemet!” – mondhatná ebben a pillanatban a kiváló mester, ha kedve volna tréfálkozni. És csakugyan megfogta, vagy legalább is mindjárt megfogja. Arra gondol ártatlanul, hogy miután királyi kertek gyümölcsét ízlelte közönyös ínnyel, még mindig jó étvággyal tud beleharapni a szegény szájából kitépett paraszti kenyérdarabba – mert a lángész érdeklődése mindig új.

Milyen szép is, ha az ember ilyen öregén tudja élvezni a miszticizmus örömeit! Igaz, hogy Párizstól Lumbres-ig hosszú az út; de a közeli plébániától a nyugalmas templomig mennyivel hosszabb utat tett meg! Az előbb még nyugtalan, szorongó érzés gyötörte, egyetlen reménye volt, hogy nemsokára visszatér lehajtott fejjel a rue de Verneul-i kis palotába s egy nap majd meghal, haszontalanul, elfeledve, valamelyik szolgálólány karjai között, aki, mint a színpadon, „félre” motyogja magában: „Szegény gazdám, jaj de nehezen hal meg” – most pedig szabadon lélegzik, terveket forral fejében és – micsoda gyönyör! – könnyű láz simogatja . . . Hat hét alatt mindent elhatározhat és véghezvihet. Valahol majd talál az erdőszélén egy félig paraszti, félig városi házat, két csillogó zöld rét között. Saint-Marin megtért, Lumbres-ba menekült a világból . . . A jámborok diadalmas kiáltása . . . az első interjú . . . valami finom kis helyreigazítás . . . mely mintegy a nagy férfiú végrendelete lesz: még egy utolsó üdvözlét az elvesztett, de meg nem tagadott fiatalság, szépség és élvezet felé, majd a csend, a végtelen csend, melybe a nagyközönség áhítatosan eltemeti egymás mellé a lumbres-i magányban a filozófust és a szentet.

A káprázat olyan erős, hogy azt hiszi, álmodik; egy pillanatra mindennel elveszti a kapcsolatot amikor magára talál, megborxad. Ez a váratlan ébredés megtörte az egyensúlyt: megint felindult és ideges.

Bizalmatlanul nézi a közeli üres gyóntatószéket. A zöldfüggönyös csukott ajtó hívogatja . . . Hohó, ilyen jó alkalma sohasem lesz: most nem a szegény öreg szobáját, nyomorúságos ágyát, korbácsát láthatja, hanem magát azt a helyet, ahol megnyílik a lelkek előtt. A *Húsvéti Gyertya* szerzője egyedül van s különben sem izgatja, hogy valaki meglátja-e. Hetvenéves korában első ingere még mindig világos, nyílt, ellenállhatatlan: a regényírók veszedelmes kiváltsága ez . . . Keze tapogatódzik, kilincsre bukkan, hirtelen kinyitja.

A tétovázás csak követte a mozdulatot, ahelyett, hogy megelőzte volna; a meggondolás későn jó. Valami meghatározhatatlan lelki ismeretfurdalás, a sajnálkozás, hogy meggondolatlanul, vakon cselekedett, félelme, vagy szégyene, hogy megsért egy védtelen titkot, szinte rákényszeríti, hogy pillanatra lesüsse szemét; de a kőkockákon visszaverődő lámpafény már rátalált az ajtónyílásra, behatolt s lassan emelkedett . . . A férfi tekintete is egyre feljebb kúszott

. . . Most megáll . . . Miért? Amit a fény egyszer s mindörökre elfeled, ember nem takarhatja el.

. . . Két ormótlan bakancs, mint fent a szobában; furán feltűrt reverenda ránca . . . hosszú, sovány, már egészen merev láb, gyapjúharisnyában, cipősarok a küszöbön: először csak ennyit látott. Aztán . . . apránként . . . a mélyebb homályban . . . valami bizonytalan fehérséget, és hirtelen a szörnyű, megmerevült arcot.

Antoine Saint-Marin hideg és kiszámított bátorságot szokott tanúsítani a legnehezebb esetekben. Egyébként is, ez a váratlan öreg – akár halott, akár élő – legalább annyira dühösíti, mint amennyire megrettentí. Hirtelen megszakítják álmát, a legjobb pillanatban; az utolsó szó ezé a különös tanúé, homályos fülkéje mélyén, ezé a függőleges hulláé. Az ironia tanára rátalál mesterére és megszégyenülten ébred fel a kissé ostoba, megható álomból.

Kitárja az ajtót, egyet hátralep, felméri tekintetével különös társát, s anélkül, hogy még dacolni akarna, szemébe néz.

– Szép kis csoda! – sziszegi fogai között mérgesen. – A jó öreg nyugodtan meghalt itt szívszélhűdésben. Amíg azok a hülyék kint keresik az utakon, ő itt pihen nyugodtan, mint egy őrszem, akit közvetlen közlőről ért fabódéjában a golyó! . . .

A lumbres-i szent nyomorúságos teste a gyóntatószék falának támaszkodik, torz mozdulatlanságban olyan, mint aki meglepetésében felpattan: csipőjét a keskeny ülőke tartja, melyre az utolsó pillanat-

ban leroskadt, merev lábaival a küszöböt szegélyező keskeny faléc-hez támaszkodik.

Másokat szerető kéz helyez nyugalomra s takar be friss fehér lepedővel; de ez az ember még legmélyebb éjében is felkel s figyel gyermekeinek kiáltására . . . Még van valami mondanivalója . . . Nem! Az utolsó szót még nem mondta ki . . . Az öreg harcos, akit ezer csapás sujtott le, még tanúságot tesz a gyengébbek mellett, megnevezi az árulót és az árulást . . . Jaj! A másik, az ördög milyen ügyesen és bámulatosan hazudik, fellázadt, mert fejébe szállt az elvesztett dicsőség s csak megvetést érez a nehézkes és töprengő emberálat iránt, akivel kényére-kedvére bánik, kiapadhatatlanul gazdag cseleinek segítségével; de egyszerű ellensége szembeszáll vele és kihívóan megrázza fejét az óriási gúnykacaj közepette. Micsoda viharos kacagással és kiáltozással kíséri a vidám pokol a gyerekes, alig érthető szót, a zavaros és mesterkéletlen védekezést! De nem törődik vele! Még valaki más is hallja, akit az egek nem fognak örökre elrejtteni!

Uram, nem igaz hogy megátkoztunk; inkább pusztulna el már ez a hazug, ez a hamis tanu, nevetséges vetélytársad! Mindenüktől megfosztott, csupaszon hagy bennünket és káromló szót ad ajkunkra. De megmarad nekünk a szenvedés, mely közös osztályrészünk veled: atyáinktól örökölt választottságunk jele, keményebb, mint a tiszta, megronthatatlan tűz . . . Agyunk nehézkes és közönséges, hiszékenységyünk végtelen, és milyen ravasz a csábító az ő aranyozott nyelvével . . . Ajkain a mindennapi szavak olyan értelmet nyernek, amint neki tetszik és minél szebben csengenek, annál jobban megtevéstzenek bennünket. Ha hallgatunk, ő beszél helyettünk, és ha tisztázni akarjuk magunkat, magunkat ítél el szavunk. A fölényes okoskodó még arra sem méltatja az embert, hogy ellentmondjon neki, s az a szórakozása, hogy áldozataiból kényszeríti ki saját halálos ítéletüket. Pusztuljanak vele el az álnok szavak! Nem ezekkel a szavakkal fejezi ki magát az emberi nem, hanem a fájdalom kiáltásával, a panasszal, mely óriási erőfeszítés árán tör ki belőle. Beledobták bennünket a sötétsgébe, mint a kovászt. A bűn megfosztott minket a világtól, de mi lépésről lépésre visszahódítjuk s úgy adjuk vissza Neked, amint kaptuk, rendben és szentül, a napok hajnalán. Ne sajnálád tőlünk az időt, Uram! Figyelmünk gyorsan lankad, agyunk ha-

mar kifárad! A tekintet szüntelenül keres jobbra vagy balra valami lehetetlen menekvést; munkásaid állandóan elhajtják szerszámaikat és eltávoznak. De könyörületed sohasem fárad el és mindenütt megmutatod nekünk a Kard hegyét; a szökevény megint elkezd munkáját vagy elpusztul a magányban... Ó! Az ellenség, aki annyi mindent tud, ezt nem fogja sohasem megtudni! A legaljasabb ember is magával viszi tiúkját: a tisztító, jótékony szenvedés tiúkját... Mert a te fájdalmad, Sátán, terméketlen!... És én most itt állok, ahová vezettél, várom utolsó csapásodat... Csak egyszerű, szegény pap vagyok, akivel gonosz gúnyod egy pillanatig eljátszadózott s akit most elrúgsz, mint a kavicsot... Ki tudná ravaszságoddal felvenni a versenyt? Mióta vettéd magadra Mesterem arcát és hangját? Melyik napon engedtem először? Melyik volt az a nap, amikor örült szolgálatkészséggel elfogadtam az egyetlen adományt, melyet nyújtani tudsz – a szentek lelki elhagyatottságának csalóka képét – az emberi szívnek kimondhatatlan kétségbeesését? Micsoda szörnyű gondolat: velem együtt szenvedtél s imádkoztál! Még ez a csoda is... Mindegy! Mindegy! Fossz meg mindenemtől! Ne hagyj nekem semmit! Utánam majd egy más, majd megint más jön, századokon keresztül, ugyanaz a kiáltás tör ki belőle, míg átöleli a Keresztet... Nem pirospozsgás, szőke szakállas szentek vagyunk, mint a képeken, akiknek ékesszólását és csattanó egészségét még a filozófusok is irigyltik. Osztályrészünk más, mint amit a világ elképzel. Mellette még a lángész alkotó kinja is léha játék. Minden szép élet melletted tanúskodik, Uram; de a szent tanúbizonyságát mintha tüzes vassal tépnék ki belőle.

Minden bizonnyal ez volt itt a földön a lumbres-i plébános utolsó panasza és szerelmetes szemrehányása az örök Bíró felé. De a kiváló férfihez, aki olyan messziről jött el hozzá, más mondanivalója van. És ha az árnyékban a fekete száj – mint valami seb, melyet egy utolsó kiáltás ereje szakított fel – már nem is ejt ki emberi hangot, az egész test még mintha valami szörnyű daccal kiáltaná:

A BÉKÉMET AKARTAD, JÖJJ ÉS VIDD MAGADDAL!

80.→ Ft

